శ్రీరస్తు.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

[illegible]

ఇదం

శ్రీమద్భాగవతమ్

[illegible]

[illegible]

చెన్నపుర్యామ్ :

వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్

ఇత్యేతైః ప్రకటీకృతంచ.

1927.

పీఠికా.

కల్యాణం కురుతాదనన్తఫలదశ్శ్రీమద్దక్షిణాస్యో గురుర్వేదాన్తప్రతిపాదితస్వమహిమా సోమార్ధచూడామణిః, యత్పాదాబ్జవిలోకనాన్మునిగణా హ్యజ్ఞానహీనాః పునర్విజ్ఞానం ప్రతిపద్య నిర్మలతరాః స్వానన్దమాపేదిరే. వటవిటపితటీకుటీరమీశం కుటిలమతిత్వనిరాసనే పటిష్ఠమ్, అఘటితఘటనాగరిష్ఠశక్తిం ప్రకటితబోధముపాస్మహే జటాలమ్ కరే జ్ఞానముద్రాం ముఖే మౌనముద్రాం స్వయం యోగనిద్రాం వహన్తం మహాన్తమ్, దిశన్తం సుమేధాం వటస్యైవ మూలే వసన్తం గురూణాం గురుం తం భజామః. తరుణీశంభోః కరుణామూర్తిః కవితాసరణిం కలయత్వనిశమ్, అరుణాంబుజసోదరపాదయుగస్మరణం యస్యాశ్శరణం యన్నః. వావిళ్లకులకల్పద్రుస్సురభూసురతోషకః, స సాక్షాత్పుణ్యైరేవ పూర్వైః పల్లవితోఽభవత్. వావిళ్లవంశోత్తమవంశదివ్యముక్తామణిశ్చారురుచిస్సువృత్తః, ఆత్రేయవంశోఽపి కళాధరత్వాచ్ఛ్రీవేంకటేశార్యవరస్సుచన్ద్రః. యశ్చైవానసూయాసతీగర్భసిన్ధోస్త్రిమూర్త్యుద్భవః ప్రాగభూదత్రియోగాత్, తథా వేంకటేశార్యతో మంగమాంబోదరాదావిరాసంత్సుతాస్తేత్రయోఽమీ. జ్యేష్ఠస్తేషాం సూరిబృన్దాగ్రగణ్యస్సుబ్రహ్మణ్యస్సజ్జనానన్దకారీ, పిత్ర్యం వాక్యం పాలయన్వర్తతే శ్రీవేదాన్తార్థాన్ భాసయన్మౌనివర్యః. తేషు ద్వితీయస్తులనాఽద్వితీయస్సుపుణ్యచర్యస్సుమతిప్రవర్యః, సోఽనన్తనారాయణనామధేయస్సానన్దమాస్తే విదుషాం విధేయః. భార్గీతారామస్వామినామాస్యముద్రాం కుర్వే వ్యాసప్రోక్తసారస్వతస్య, సారం పారావారతుల్యస్య గాఢం వక్తుం కే వా హీశతే సర్వవేద్యాత్. కావ్యం కృష్ణకథాసుధారసలసద్వ్యాసాభిధానో మునిశ్శ్రావ్యం యత్కలయాంచకార భగవల్లీలారహస్యాప్తయే, వక్తుం విప్రతిపత్తుమప్యరువచోగుంభానికల్పేత కస్తస్మాదస్త్యనుకంపయా యదుపతేరుద్యుక్తచిత్తో హ్యహమ్. మనోజ్ఞైరర్థ్యాయైః కృతదురితభంగైః విజయతే వచోమాధుర్యాఢ్యైర్వివిధబహువస్తూత్తమగుణైః, రహస్యార్థైరుద్యద్ఘృణిమణిభిరాకల్పముఖిలః ప్రబన్ధోఽయం రత్నాకర ఇవ బుధామోదజనకః. శ్రీధరసమాహ్వయార్యైః వీరరఘూత్తమసూరికృష్ణార్యైః, కలితాని వివరణాని హి ముద్రాప్యన్తే మయేహ సరసాని. మందోఽపి యేన విందేద్వ్యాసమునీంద్రోక్తిసారసర్వస్వం, తన్మందతాంబుధేంద్రైరాలోక్య గుణైకదర్శిభిస్సమ్యక్.

శ్రీః

శ్రీమద్భాగవత పురాణ రత్నాంతర్గత
కథానుక్రమసూచికా

ప్రథమస్కంధస్థ కథానుక్రమసూచికా

శ్రీమద్భాగవతాఖ్యపురాణరత్నాంతర్గతప్రథమాదిస్కంధసప్తకస్య

అధ్యాయార్థసంగ్రహశ్లోకాః.

ప్రథమస్కంధే.

శాస్త్రాఘుసార శ్రీకృష్ణకృత్యం సృష్ట్యాదికేళయః, అవతారకథాః కృష్ణవృత్తయో ధర్మరక్షణమ్. ౧. తదేవం ప్రథమేఽధ్యాయే షట్ప్రశ్నా మునిభిః కృతాః, ద్వితీయేతూత్తరం సూతశ్చతుర్ణామాహ తేష్వథ. ౨. అవతారకథాప్రశ్నే తృతీయే తూత్తరాభిధా, పురుషాద్యవతారోక్త్యా తత్తచ్చారిత్రవర్ణనైః. ౩. తుర్యే భాగవతారంభకారణత్వేన వర్ణ్యతే, వ్యాసస్యాపరితోషస్తు తపఃప్రవచనాదిభిః. ౪. పంచమే సర్వధర్మేభ్యో హరికీర్తనగౌరవమ్, వ్యాసచిత్తప్రసాదాయ నారదేనోపదిశ్యతే. ౫. వ్యాసస్య ప్రత్యయార్థం హి షష్ఠే ప్రాగ్జన్మసంభవమ్, స్వభాగ్యం నారదః ప్రాహ కృష్ణసంకీర్తనోద్భవమ్. ౬. అథ భాగవతశ్రోతుర్జన్మ వక్తుం పరీక్షితః, సుప్తబాలవధాద్ద్రౌణేర్దండస్సప్తమ ఉచ్యతే. ౭. అష్టమే కుపితద్రౌణేరస్త్రాద్రక్షా పరీక్షితః, శ్రీకృష్ణసంస్తుతిః కుంత్యా రాజ్ఞశ్శోకశ్చ కీర్త్యతే. ౮. యుధిష్ఠిరాయ భీష్మేణ సర్వధర్మనిరూపణమ్, శ్రీకృష్ణసంస్తుతిర్ముక్తిర్నవమే తస్య వర్ణ్యతే. ౯. దశమే కృతకార్యస్య హాస్తినాపురతో హరేః, స్త్రీభిస్సంస్తూయమానస్య వర్ణ్యతే ద్వారకాగమః. ౧౦ ఏకాదశే రతిస్సమ్యగ్యాదవేంద్రస్య వర్ణ్యతే, ఆనర్తైస్తూయమానస్య పురీం నిర్విశ్య బంధుభిః. ౧౧. పూర్వోక్తం యత్ప్రసంగాద్యద్ద్రౌణిదండాదివిస్తరాత్, ద్వాదశే తు తత్రైవాథ పరీక్షిజ్జన్మ వర్ణ్యతే. ౧౨. నిర్గమో ధృతరాష్ట్రస్య విదురోక్త్యా త్రయోదశే, ఉక్తః పౌత్రాభిషేకేణ వక్తుం రాజ్ఞో మహాపథం. ౧౩. చతుర్దశే త్వరిష్టాని దృష్ట్వా రాజా విశంకితః, అశృణోదర్జునాత్కృష్ణతిరోధానమితీర్యతే. ౧౪. కలిప్రవేశమాలక్ష్య ధురం న్యస్య పరీక్షితి, ఆరురోహ నృపస్స్వర్గమితి పంచదశేఽబ్రవీత్ ౧౫. తతశ్చ షోడశే భూమిధర్మయోః కలిఖిన్నయోః, సంవాదో వర్ణ్యతే ప్రాప్తిః పాలకస్య పరీక్షితః ౧౬. తతస్సప్తదశే రాజ్ఞః కలేర్నిగ్రహ ఉచ్యతే, తస్యైవం వీర్యభాజోఽపి వైరాగ్యం వక్ష్యతేఽద్భుతమ్. ౧౭. రాజ్ఞస్త్వష్టాదశే తస్య బ్రహ్మశాపో నిరూప్యతే, సచానుగ్రహ ఏవాస్య జాతో వైరాగ్యమావహన్. ౧౮. ప్రాయోపవిష్టే గంగాయాం రాజ్ఞి యోగిజనావృతే, శుకస్యాగమనం తత్ర ప్రోక్తమేకోనవింశకే. ౧౯.

శ్రీరస్తు.

శ్రీగణేశాయ నమః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేతశ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్భాగవతం, సవ్యాఖ్యానమ్.

ప్రథమః స్కంధః.

శ్లో. శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్,
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయే త్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే.

ప్రథమోఽధ్యాయః.

జన్మాద్యస్య యతోఽన్వయాదితరత శ్చార్థే ష్వభిజ్ఞః స్వరాట్
తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయే ముహ్యంతి య త్సూరయః,

శ్రీధరాచార్యవర్యప్రణీతా శ్రీభాగవతభావార్థదీపికాఖ్యా అద్వైతవ్యాఖ్యా.

[1]యత్కర్ణాందోళకేళీసమయసముదయద్వాయువేగానుకూలం
తోలంతో పుష్పవంతో ఘటనవిఘటనాపాటవం నాటయంతో,

శ్రీమద్వేంకటకృష్ణనామకాచార్యవర్యవిరచితా శ్రీభాగవతచంద్రికాఖ్యా విశిష్టాద్వైతవ్యాఖ్యా.

శ్రీమాన్ భగవాన్ బాదరాయణో నిఖిలజనోజ్జిజీవిషయా ప్రమాణాంతరాగోచరం వేదాంతైకవేద్యం బ్రహ్మ 'జన్మాద్యస్య యత' ఇతి సూత్రేణ 'యతో వా ఇమాని' ఇతి శ్రుత్యర్థం ప్రకటయన్

శ్రీమద్విజయధ్వజాచార్యప్రణీతా విజయధ్వజీయాఖ్యా ద్వైతవ్యాఖ్యా.

అథ కలిమలాపనుత్తయే విధిభవపురస్సరైరమరవర్యైరాదరాత్ప్రార్థితో దితిసుతబలభరపరిఖిన్నధరణీతలే చిరసమయసమాకీర్ణతపస్యాయాం సత్యవత్యాం పరాశరాదవతీర్ణో వ్యాసనామా మురమ

1 ఓం నమః పరమహంసాస్వాదితచరణకమలచిన్మకరందాయ, భక్తజనమానసనివాసాయ శ్రీరామచన్ద్రాయ. వాగీశా యస్య వదనే లక్ష్మీర్యస్య చ వక్షసి, యస్యాఽఽస్తే హృదయే సంవిత్తం నృసింహమహం భజే. ౧. విశ్వసర్గవిసర్గాది నవలక్షణలక్షితమ్, శ్రీకృష్ణాఖ్యం పరం ధామ జగద్ధామ నమామ తత్. ౨. మాధవోమాధవావీశౌ సర్వసిద్ధివిధాయినౌ, వన్దే పరస్పరాత్మానౌ పరస్పరనుతిప్రియౌ. ౩. క్వాహం మన్దమతిః క్వేదం మన్థనం క్షీరవారిధేః, కిం తత్ర పరమాణు ర్వై యత్ర మజ్జతి మన్దరః. ౪. క, ఖ, గ—ఏష్వారంభ ఇమే శ్లోకా ఉపలభ్యన్తే.

తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయో యత్ర త్రిసర్గోఽమృషా

సంధ్యాయా మంధకారే రథినటనవిధస్వర్ణ కాంస్యాగ్ర్యతాళ
క్రీడామప్యాసయేతే స భవతు భగవాన్ స్వస్తిదో హస్తివక్త్రః.

మూకం కరోతి వాచాలం పంగుం లంఘయతే గిరిమ్,
యత్కృపా తమహం వందే పరమానందమాధవమ్.

సంప్రదాయాను[1]సారేణ [2]పూర్వాచార్యానుసారతః,
శ్రీభాగవతభావార్థదీపికేయం వితన్యతే.

శ్రీమద్భాగవతాభిధస్సురతరుస్తారాంకురస్సజ్జనిః
స్కంధైర్ద్వాదశభిస్తతః ప్రవిలసద్భక్త్యాలవాలోదయః,
ద్వాత్రింశత్త్రిశతం చ యస్య విలసచ్ఛాఖాసహస్రాణ్యహో
పర్ణాన్యష్టదశేష్టదోఽతిసులభో వర్వర్తి సర్వోపరి.

భా. అథ తత్ర భవాన్ వేదవ్యాసః నానాపురాణశాస్త్రప్రబంధైశ్చిత్తప్ర[3]శమమలభమానస్తత్ర తత్రాపరితుష్యన్నారదోపదేశతశ్శ్రీభగవ[4]ద్గుణానువర్ణనప్రధానం భాగవతశాస్త్రం ప్రారిప్సుస్తత్ప్రత్యూహనివృత్త్యాదిసిద్ధయే తత్ప్రతిపాద్యపరదేవతానుస్మరణరూపమంగళమాచరతి—జన్మాద్యస్యేతి. పరం పరమేశ్వరం. ధీమహి. ధ్యాయతే ర్లిఙ్. ఆత్మనేపదం ఛాందసం. ధ్యాయేమేత్యర్థః. బహువచనం శిష్యాభిప్రాయం. తమేవ స్వరూపతటస్థలక్షణాభ్యాముపలక్షయతి—తత్ర స్వరూపలక్షణం సత్యమితి. సత్యత్వే హేతుః—యత్ర యస్మిన్ బ్రహ్మణి. [5]త్రయాణాం ఆత్మమాయాగుణానాం

చం. జగత్కారణత్వేనలక్షయామాస. తమేవార్థం మనసి నిధాయ, స బాదరాయణ ఏవ పరమపురుషార్థసాధనీభూతబ్రహ్మవేదనం సర్వవర్ణానామపి సంపిపాదయిషుః తత్సాధనతయా నారదోపదేశేన శ్రీమద్భాగవతాఖ్యం మహాశాస్త్రం చికీర్షురాదౌ ప్రారిప్సితగ్రంథావిఘ్నపరిసమాప్త్యర్థం భగవద్ధ్యానరూపం మంగళం స్వయమాచరన్ తదేవాస్మదాదిశిక్షార్థం శాస్త్రీయవిషయప్రయోజనసంబంధాదిసూచకేన ప్రథమేన శ్లోకేన నిబధ్నాతి—జన్మాద్యస్య యత ఇతి. అస్య జగతో జన్మాది జన్మస్థితిలయాః. యతో యస్మాద్బ్రహ్మణః నారాయణాత్. అన్వయాదితరతశ్చ. అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం. భవతి. అన్వయశ్చ శ్రు. 'యతో వా ఇమాని' ఇతి శ్రుతిసిద్ధః. వ్యతిరేకశ్చ శ్రు. 'కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్. యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్' ఇతి శ్రుతిసిద్ధః. తచ్చ జగత్కారణత్వం చేతననిష్ఠతయా కర్తృత్వపర్యవసితం ప్రతిపాదయన్, బ్రహ్మణశ్చ నైర్గుణ్యశంకాం వారయన్, నిఖిలజగజ్జన్మాద్యుప

విజ. ధరః సముద్ధృతసముత్పన్ననిగమకల్పతరుః అల్పమతిమనుజదయాళుః శాఖోపశాఖాభేదేన విభక్తవేదః తదర్థనిర్ణినీషుః విరచితబ్రహ్మసూత్రః, తదనధికారిజనాపవర్గాయ ప్రకాశితపురాణసంహితః, వేదాంతార్థప్రకాశికాం ద్వాదశస్కంధసమ్మితాం అష్టాదశసహస్రసంఖ్యోపేతాం భాగవత

1 రోధేన. 2 పౌర్వాపర్యా. 3 సత్తి. 4 ద్గుణవర్ణన. 5 త్రయాణాం మాయా.

తిమోరజస్సత్త్వానాం. సర్గః భూతేంద్రియదేవతారూపః అమృషా సత్యః. యత్సత్యతయా మిథ్యాసర్గోఽపి సత్యవత్ప్రతీయతే, తం పరం. సత్యమిత్యర్థః. అత్ర దృష్టాంతః— తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయ ఇతి. వినిమయో వ్యత్యయః; అన్యస్మిన్నన్యావభాసః. స యథా అధిష్ఠానసత్తయా సద్వత్ప్రతీయత ఇత్యర్థః. తత్ర తేజసి వారిబుద్ధిః 1మరుమరీచికాయాం ప్రసిద్ధా. మృది కాచాదౌ వారిబుద్ధిః. వారిణి చ కాచాఽబుద్ధిరిత్యాది యథాయథమూహ్యం. యద్వా—తస్యైవ పరమార్థసత్యత్వప్రతిపాదనాయ తదితరస్య మిథ్యాత్వముక్తం. యత్ర మృషైవాయం త్రిసర్గో న వస్తుతస్సన్నితి. యత్రేత్యనేన ప్రతీతముపాధిసంబంధం వారయతి—స్వేనైవ ధామ్నా మహసా. నిరస్తం కుహకం కపటం 2మాయికం విశ్వం యస్మిన్ తం. ధీమహీతి పూర్వేణైవ సంబంధః. తటస్థలక్షణమాహ— జన్మాదీతి. అస్య విశ్వస్య. జన్మాది జన్మస్థితిభంగాః. యతః పరమేశ్వరాత్. భవంతి. తం ధీమహీతి. తత్ర హేతుః—అన్వయాదితరతశ్చ. అర్థేషు ఆకాశాదికార్యేషు. పరమేశ్వరస్య సద్రూపేణాన్వయాత్. అకార్యేభ్యః ఖపుష్పాదిభ్యశ్చ తద్వ్యతిరేకాత్. యద్వా—అన్వయశబ్దేనాను

యుక్తం జ్ఞానాదికల్యాణగుణగణం ప్రతిపాదయతి—అర్థేష్వభిజ్ఞ ఇతి. అర్థేష్వభిజ్ఞః సర్వపదార్థద్రష్టా. స్వరాట్స్వయంప్రకాశః. పునః కీదృశః? యః పరమాత్మా. ఆదికవయే చతుర్ముఖాయ. హృదా సౌహార్దసహితేన హృదయేన. బ్రహ్మ వేదం. తేనే ఉపదిదేశ. శ్రు. 'యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం, యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై' ఇతి శ్రుతిసిద్ధోఽయమర్థః. కిమర్థం వేదోపదేశకరణం? జ్ఞానాతిశయేన స్వయమేవ జ్ఞాతుం శక్యత్వాదత ఆహ—ముహ్యంతీతి. సూరయః అకుంఠితజ్ఞానశాలినో యోగినోఽపి. యద్బ్రహ్మ ప్రతి. ముహ్యంతి. 'అనంతా వై వేదా' ఇత్యుక్తరీత్యా వేదానామనంతత్వాత్, తదర్థస్య చ దురవబోధత్వాన్ముహ్యంతి మోహం ప్రాప్నువంతి. యద్వా, య అదికవయ ఇతి ప్రకృతః పరమాత్మా నారాయణ ఏవ యదితి లింగవ్యత్యయేనోచ్యతే. తేనాయమర్థః. సూరయః శ్రు. 'తద్విష్ణోః పరమం పదగ్ం సదా పశ్యంతి సూరయః' ఇతి ప్రతిపాదితా నిత్యసూరయః. యత్ యం పరమాత్మానం నారాయణం ప్రతి. ముహ్యంతి. తన్నిరతిశయసౌందర్యాది

పురాణసంహితాం చికీర్షుర్విష్ణ్వాభావేఽపి కాలదోషేణ విహతాన్ భాగవతధర్మానావిశ్చికీర్షుర్నిరంతరాపరోక్షీకృతబ్రహ్మస్వరూపో నిరంతరాయోఽపి ప్రేక్షావచ్ఛిక్షాయై మఙ్గళాచరణాద్యనేకప్రయోజనాయ చ సర్వదేవతాం నారాయణాఖ్యామనుస్మరతి—జన్మాద్యస్యేతి. అత్ర యచ్ఛబ్దశ్రుతేస్తచ్ఛబ్దోఽధ్యాహార్యః. అస్య జగతో జన్మాది. యతః. యశ్చార్థేష్వభిజ్ఞః. యశ్చ స్వరాట్. యశ్చ బ్రహ్మ హృదా ఆదికవయే తేనే. యం ప్రతి సూరయో ముహ్యంతి. తేజోవారిమృదాం వినిమయో యథా, తథా త్రిసర్గోఽపి యత్ర మృషా. తం స్వేన ధామ్నా సదా నిరస్తకుహకం సత్యం పరం ధీమహీతి సమస్తాన్వయః. యచ్ఛబ్దస్య ఆకాంక్షావశాదాదితః సర్వేషామన్వయః. పరం పూర్ణం గుణైరితి శేషః. పౄ పాలనపూరణయోరితి ధాతోః. ద్వివిధా హి దేవతా గ్రంథారంభే నమస్కారాదిమంగళక్రియామర్హతి. అధికారికీ, అభీష్టా చేతి. యథా—జ్యోతిశ్శాస్త్రే సూర్యాదిగ్రహలక్షణదేవతా అధికారికీ. నమనాదిక్రియార్హా పరమప్రేమాదివిషయా హ్యభీష్టా.

వృత్తిః. ఇతరశబ్దేన వ్యావృత్తిః. అనువృత్తత్వాత్సద్రూపం బ్రహ్మ కారణం. మృత్సువర్ణాదివత్. వ్యావృత్తత్వా ద్విశ్వం కార్యం. ఘటకుండలాదివ దిత్యర్థః. యద్వా—సావయవత్వా దన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం య దస్య జన్మాది, త ద్యతో భవతీతి సంబంధః. తథాచ శ్రుతిః—'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేన జాతాని జీవంతి, య త్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి' ఇత్యాద్యా. స్మృతిశ్చ—'యతః సర్వాణి భూతాని భవం త్యాదియుగాగమే, యస్మింశ్చ ప్రళయం యాంతి పున రేవ యుగక్షయే' ఇత్యాద్యా. తర్హి, కిం ప్రధానం జగత్కారణత్వా ద్ధ్యేయ మభిప్రేతం? నేత్యాహ—అభిజ్ఞః యః. తం. శ్రు. 'స ఈక్షతేమాన్ లోకాన్ లోకపాలాన్ను సృజా ఇతి. స ఇమాన్ లోకానసృజత' ఇత్యాది. ఈక్షతే ర్నాశబ్ద మితి [1]శారీరకసూత్రాచ్చ. (ఈక్షతేః శ్రవణాత్, బ్రహ్మైవ జగత్కారణం. శ్రు. 'సర్వజ్ఞం బ్రహ్మ జగతః కారణం' ఇత్యాది. ప్రధానస్య జడత్వే నేక్షితృత్వాయోగాత్. అశబ్దం శబ్దేన జగత్కారణత్వేన అప్రతిపాదితం. ప్రధానం జగత్కారణం న భవతీతి సూత్రస్యార్థః.) తర్హి, కిం జీవో ధ్యేయ స్స్యాత్? నేత్యాహ—స్వరాట్ స్వేనైవ రాజతే యః తం స్వతస్సిద్ధజ్ఞాన మిత్యర్థః. తర్హి కిం బ్రహ్మ హిరణ్యగర్భో ధ్యేయః శ్రు. 'హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతి రేక ఆసీత్, స దాధార పృథివీం ద్యామ్' ఇత్యాది శ్రుతేః—నేత్యాహ—తేన ఇతి. ఆదికవయే చతుర్ముఖబ్రహ్మణేఽపి. బ్రహ్మ వేదం. యః, తేనే ప్రకాశితవాన్. శ్రు. 'యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, తగ్ం హ దేవ మాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షు ర్వై శరణ మహం ప్రపద్యే' ఇత్యాది. నను, బ్రహ్మణోఽన్యతో వేదాధ్యయనమప్రసిద్ధం? సత్యం. తత్తు హృదా [2] మనసైవ. తేనే విస్తృతవాన్. అనేన బుద్ధివృత్తిప్రవర్తకత్వేన గాయత్ర్యర్థః ప్రదర్శితః. వక్ష్యతి హి 'ప్రచోదితా యేన పురా సరస్వతీ వితన్వతాఽజస్య సతీం స్మృతిం హృది, స్వలక్షణా ప్రాదురభూ త్కిలాఽస్యతః స మే ఋషీణా మృషభః ప్రసీదతామ్' ఇతి. నను, బ్రహ్మ స్స్వయ మేవ సుప్తప్రతిబుద్ధన్యాయేన వేద ముపలభతాం? నేత్యాహ—[3]యత్ యస్మిన్ శబ్దబ్రహ్మణి. సూరయోఽపి. ముహ్యంతి. తస్మా ద్బ్రహ్మణోఽపి పరాధీనజ్ఞానత్వాత్.

దర్శనేన ససంభ్రమచిత్తా భవంతీతి. వేదోపదేశస్య ప్రయోజనమాహ—తేజ ఇతి. తేజోవారిమృదాం పృథివ్యప్తేజసాం. యథా యేన ప్రకారేణ. వినిమయః పరస్పరవినిమయః. త్రివృత్కరణజనితో భవతి. తథా బ్రహ్మ తేనే. సర్గాయ త్రివృత్కరణప్రకారం పురా స్వేన బ్రహ్మాండనిర్మాణాత్ ప్రాక్ కృతం. తత్కర్తృకసర్గాయ ఉపదిదేశేత్యర్థః. త్రివృత్కరణం యద్యపి శ్రు. 'తాసాం

భగవాంస్తూభయరూప ఇత్యభిప్రాయేణ పరమిత్యుక్తం. పరమాత్మా హి సకలప్రాణినాం సంసారోన్మూలనాయాస్మిన్ శాస్త్రే ప్రతిపాద్యతే. శ్రు. 'తదేత త్ప్రేయః పుత్రాత్ప్రేయోఽన్యస్మాత్సర్వస్మాద్యదంతరం యదయ మాత్మా,'ఇతి. స ఏవ పరమప్రేమవిషయః. పరోఽపి నారాయణ ఏవ, నాన్యః కశ్చిత్. శ్లో. 'తదేతత్పరమం బ్రహ్మ వేదవాదేషు పఠ్యతే, స దేవః పుండరీకాక్ష స్స్వయం నారాయణః పర' ఇతి హరివంశే సత్యతపః ప్రశ్నోత్తరత్వేన దుర్వాససః ప్రతివచనే పరస్య నారా

---

1 న్యాయాచ్చ. 2 మనసైవ—ఇతి సప్తమ్యర్థే తృతీయా. మనస్యేవ యథా స్ఫూర్తిః స్యాత్ [illegible]

స్వతస్సిద్ధజ్ఞానః పరమేశ్వర ఏవ జగత్కారణం. అత ఏవ సత్యః. అసతస్సత్తాప్రదత్వాచ్చ పరమార్థసత్యత్వేన సర్వజ్ఞత్వేన నిరస్తకుహకస్తం. ధీమహీతి గాయత్ర్యాః ప్రారంభేణ చ గాయత్ర్యాఖ్యపరబ్రహ్మవిద్యారూపమేతత్పురాణమితి దర్శితం. యథోక్తం మత్స్యపురాణే, పురాణదానప్రస్తావే—'యత్రాధికృత్య గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః, వృత్రాసురవధోపేతం తద్భాగవతమిష్యతే. లిఖిత్వా తచ్చ యో దద్యాద్ధేమసింహసమన్వితమ్, ప్రోష్ఠపద్యాం పౌర్ణమాస్యాం స యాతి పరమం పదమ్. [1]అష్టాదశసహస్రం తత్పురాణం పరికీర్తితమ్.' పురాణాంతరే చ—'గ్రంథోఽష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశస్కంధసమ్మితః, హయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా. గాయత్ర్యా చ సమారంభస్తద్వై భాగవతం విదుః' ఇతి. కించ పద్మపురాణే, అంబరీషం ప్రతి గౌతమవచనమ్—'అంబరీష శుకప్రోక్తం నిత్యం భాగవతం శృణు, పఠస్వ స్వముఖే నాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమ్.' ఇతి.

త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణి' ఇత్యాదౌ భగవత్కర్తృకముపదిష్టం. తథాఽపి బ్రహ్మాండాత్ప్రాచీనపదార్థసృష్ట్యపయుక్తత్రివృత్కరణస్య భగవత్కర్తృకత్వేఽపి తదనంతరభావి దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభేదభిన్ననిఖిలవస్తుసర్గస్య చతుర్ముఖకర్తృత్వాత్ తత్పరిజ్ఞానాయ త్రివృత్కరణతత్పూర్వకసృష్ట్యాదినిఖిలపదార్థావేదకవేదోపదేశకరణం యుక్తమేవేత్యవధేయం, నను, శ్రు. 'హంతాఽహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాఽఽత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి' ఇతి శ్రుత్యా త్రివృత్కరణపూర్వకస్యానుప్రవేశస్య భగవతి ప్రతిపాదనాత్ తస్యాపి తదంతఃప్రవేశప్రయుక్తదోషాశ్రయత్వం స్యాదత ఆహ—యత్ర త్రిసర్గో మృషేతి. యత్ర భగవతి. త్రిసర్గః తిసృణాం తేజోవారిమృదాం. సర్గః త్రివృత్కరణపూర్వకస్సర్గః. మృషా మిథ్యా. భగవంతం స న

యణత్వోక్తేః. శ్రు. 'బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం' ఇతి శ్రుతేశ్చ. ధీమహి ధ్యాయేమ. జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదివిశేషణైః పరశబ్దోక్తాన్ గుణాన్విశినష్టి— పాలనపూరణాభ్యాం యథాసంభవం సృష్ట్యాదయో వాచ్యా ఇత్యూహనీయం. అలౌకికవస్తునో లక్షణోపదేశమంతరేణ జ్ఞాతుమశక్యత్వాత్ శశవిషాణకల్పం తదిత్యతో వా లక్షణమాహ— జన్మాద్యస్య యత ఇతి. అస్య ప్రత్యక్షస్య జగతః. జన్మ ఆదిర్యస్య తజ్జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః. యతోఽస్మాద్భవతీతి శేషః. ఆదిశబ్దేన స్థితిసంహారనియమజ్ఞానాజ్ఞానబంధమోక్షాః గృహ్యంతే. న కేవలం స్థితిసంహారౌ. శ్రుతిస్మృతివిరోధాత్. యథా సాస్నాదిమాన్ గౌరితి వృద్ధోక్తేః దవిష్ఠః సాస్నాదిమంతం పదార్థమశ్వాదిభ్యో వ్యావృత్తం గోశబ్దవాచ్యం ప్రత్యేతి, తథా జన్మాదికారణం పరమితి శ్రుత్వా ఆచార్యోపదిష్టం జన్మాదికం ప్రత్యేకం పరబ్రహ్మలక్షణతయా జ్ఞాతవ్యం. వేదాంతశాస్త్రేషు ప్రతిపాదితత్వాత్. నను పరస్య జన్మాదికారణత్వం కుత ఇతి తత్రాహ— అన్వయాత్ శ్రు. 'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేన జాతాని జీవంతి' ఇత్యాదిశ్రుతేః. శ్లో. 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే, స్రష్టా పాతా తథైవాత్తా నిఖిలస్యైక ఏవ తు' ఇత్యాదిస్మృతేశ్చ జగత్కారణహరావన్వయాత్, ఉపక్రమోపసంహారాదితాత్పర్యలింగాత్పరబ్రహ్మైవ జగత్కారణం, నాన్యదితి భావః, నను రుద్రాదీనామపి జగజ్జన్మాదికారణత్వం శ్రూయతే. అతః కథం పరస్యైవేత్యవధార్యతే? ఉచ్యతే—యద్యపి రుద్రాదీనాం వేదైకదేశప్రతిపాద్యత్వమస్తి, తథాప్యనన్తవేదకదంబప్రతిపాద్యత్వం విష్ణావేవ. శ్రు. 'సర్వే వేదా యత్పరమామనంతి, వేదైశ్చసర్వైరహమేవ వేద్య' ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః. నను

1 అత్ర పాఠః, అష్టాదశసహస్రాణి పురాణం తత్ప్రకీర్తితమ్.

* (అత్ర సవితుర్దేన స్యేతి పదద్వయం వ్యాచష్టే 'జన్మాద్యస్య యత' ఇతి. వరేణ్య మిత్యస్య వివరణం 'పర'మితి. భర్గ ఇత్యస్య వ్యాఖ్యా 'స్వరా'డితి. 'ధామ్నా స్వేన సదా నిరస్తకుహక' మితి చ. తృతీయపాదవ్యాఖ్యానం 'తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ' ఇతి. కిం చాత్ర ప్రతిపదవివరణం విద్వద్భి రేవ మ ప్యూహితుం శక్యం. తథాహి. గాయత్రీమంత్రాదిమతత్పద ప్రతిపదం 'సత్య' మితి. శ్రు. 'తత్సత్యమి త్యాచక్షతే' ఇత్యాది. సవితృపద ప్రతిపదం 'యత' ఇతి. వరేణ్యమిత్యస్య ప్రతి

స్పృశతీత్యర్థః. పునశ్చ కీదృశ ఇత్యత ఆహ—ధామ్నేతి. స్వేన ధామ్నా స్వీయ తేజసా. నిరస్తకుహకం నిరస్తసమస్తదోషం. సత్యం సదా సత్యత్వా న్నిత్యం. పరం బ్రహ్మరుద్రాద్యపేక్షయా సర్వోత్కృష్టం. పరమాత్మానం నారాయణం. ధీమహి ధ్యాయేమేత్యర్థః. అస్య భాగవతాఖ్యస్య మహాశాస్త్రస్య గాయత్రీతుల్యత్వప్రతిపాదనాయ గాయత్రీనిష్ఠక్రియాశబ్దః ఛాందసోఽత్ర ప్రయుక్త ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. ౧.

ఇత్థం ప్రాథమికశ్లోకేన భగవద్ధ్యానాత్మకం మంగళ మనుష్ఠాయానంతరశ్లోకేన ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధినో వేదస్య కర్మకాండజ్ఞానకాండరూపకాండద్వయయుక్తస్య పూర్వభాగాత్ కర్మకాండాత్ త్రివర్గప్రధానాత్ అభిచారికశ్యేనాదియాగానపి ప్రతిపాదయతః, త్రైవర్గికఫలసాధనీభూతజ్యోతిష్టోమదర్శపూర్ణమాసాగ్నిహోత్రాది కర్మారాధ్యాగ్నీంద్రాదిరూపపరిమితఫలప్రదదేవతాస్వరూపవేద్యవస్తుప్రతిపాదనతత్పరాత్ కరిష్యమాణస్య స్వీ

శ్రుత్యాదేః పిపీలికాదిలిపివత్ అప్రమాణత్వాత్ మాణవకదృష్టశార్దూలకల్పనవృత్తవ న్నిశ్చయాభావాదతఃపరమాణుపుంజస్యైవ కారణత్వమితి చేత్తత్రాహ—ఇతర ఇతి. శ్రుత్యాప్తాగమాభ్యామనుగృహీతాదితరస్మాత్తర్కాత్పరబ్రహ్మణః కారణత్వంజ్ఞాయతే. సూ.సముదాయోభయహేతుకేఽపి తదప్రాప్తిరితి భగవత్కృష్ణద్వైపాయనేన పరమాణుపుంజవాదస్య నిరస్తత్వాత్. అత్ర శ్రుత్యాద్యనుగృహీతతర్కాభావాత్, కేవలతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాత్. నను, కార్యం కారణపూర్వకం కార్యత్వాదితి కారణ సామాన్యమాత్రం ప్రసిద్ధం. విశేషతః కుతస్సిద్ధిరితి చేత్సత్యం. ప్రధానాదేరచేతనత్వేన బుద్ధిపూర్వకకర్తృత్వానుపపత్తేరస్వాతంత్ర్యాచ్చ క్షిత్యాదేశ్చేతనకర్తృత్వం పరిశేషాత్ సిద్ధం. చేతనాత్ పిత్రాదేః పుత్రాద్యుత్పత్తిదర్శనాత్. తద్దృష్టాంతేన బ్రహ్మాదిచేతనజాతం పరమచేతనాద్విష్ణో రుత్పద్యత ఇతి సుశకోఽయంతర్కస్సముపతిష్ఠతే. చశబ్దః సముచ్చయే. వేదానామపౌరుషేయత్వేనకర్తృప్రసిద్ధ్యభావాత్ అసందిగ్ధప్రమాణత్వేన తదనుగృహీతతర్కస్యాపి ప్రతితర్కపరాహతిర్నాశంకనీయేత్యస్మిన్నర్థేవా. అనేన అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా, జన్మాద్యస్య యతః. శాస్త్రయోనిత్వాత్. తత్తుసమన్వయాదితి చతుస్సూత్రీ చ వ్యాఖ్యాతా. జిజ్ఞాసైవ ధీమహీత్యనేనోచ్యతే. వేదవిచారనిర్ణీతగుణోపసంహారరూపత్వాత్. ఇయానేవ విశేషః. ధ్యానమేవ జ్ఞానసాధనం న కర్మాదికమిత్యతో ధీమహీతి పదం కర్మణా శుద్ధాంతఃకరణస్య ధ్యానాసంభవాదితి యః శ్రుతిస్మృతీ అనాదృత్య కేవలం తర్కేణ బ్రహ్మణో జన్మాదికారణత్వం విఘటయ్య ప్రత్యవతిష్ఠతే. సోఽన్వయవ్యతిరేకాత్మకతర్కేణాపహసితవ్య ఇత్యాహ—అన్వయాదితరత ఇతి. అన్వయాత్ అన్వయానుమానాత్. ఇతరతో వ్యతిరేకానుమానాత్. తౌ చ దర్శితౌ. చశబ్దస్తు పూర్వోక్తతర్కస్యకేవలస్య వ్యాప్తిశూన్యత్వాదస్యచ ప్రత్యక్షగృహీతవ్యాప్తికత్వేన బలీయస్త్వాదప్రతిహతిః

పదం 'పర'మితి, 'అభిజ్ఞ' ఇతి చ. భర్గ ఇత్యస్య ప్రతిపదం 'స్వగా'డితి. భర్గస్వరూపం తేజ ఇత్యర్థః. దేవస్యేత్యస్య ప్రతిపదం 'అస్యే'తి. ధీమహీత్యస్య 'ధీమహీ'త్యేవ. ధియ ఇత్యస్య ప్రతిపదం విభక్తి

యస్య భాగవతాఖ్యగ్రంథస్య సర్వోత్కృష్టవిషయప్రయోజనాదిబోధకస్య వైలక్షణ్యముపపాదయన్ సర్వోత్కర్షం ప్రతిపాదయతి— ధర్మ ఇతి. మహామునికృతే పరీక్షితం ప్రతి శ్రీశుకోక్తభగవత్కథామవలంబ్య పారాశరవిరచితే. అత్ర కరిష్యమాణతయా బుద్ధిస్థే. శ్రీమద్భాగవతే పరమపురుషార్థసాధనీభూతభక్తిప్రతిపాదనశ్రీసహితే భాగవతాఖ్యే గ్రంథే. నిగ్మ

స్వార్థం సాధయన్నేతస్మిన్నర్థే వర్తతే. అథ పయోఘృతప్రభృతేరచేతనస్య స్యందనాది ప్రవృత్తిదర్శనాత్తన్నిదర్శనేన ప్రధానస్య కారణత్వం కిం న స్యాదితి తత్రాహ— అర్థేష్వితి. అర్థేషు ఘటపటాదిషు. అభితః సర్వతః అశేషవిశేషాకారేణ జానాతీత్యభిజ్ఞః. ప్రధానస్య జడత్వేన జ్ఞానాశ్రయత్వాలక్షణాసంభవాన్నితరాం న సర్వజ్ఞత్వం. విష్ణోస్తు సర్వజ్ఞత్వం శ్రుతిస్మృతిసిద్ధమ్. శ్రు. 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్' ఇతి. శ్లో. 'తాన్యహం వేద సర్వాణి న త్వం వేత్థ పరంతప' ఇత్యాది. నన్వస్య హేతోః సర్వజ్ఞత్వస్య రుద్రాదావపి వృత్తేరసాధకత్వముత? తత్రాహ— స్వరాడితి. స్వయమేవ రాజత ఇతి స్వరాట్ స్వస్య స్వయమేవ రాజా నాన్యోఽధిపతిరితి వా. అయం భావః. 'యం కామయేత తముగ్రం కృణోమి' ఇతి రుద్రాదీనాం శ్రీపతిప్రసాదాయత్తజ్ఞానాదిగుణవత్త్వదర్శనాత్, విష్ణోస్త్వనన్యాధీనజ్ఞానాదిగుణవత్త్వాద్గతానాం విశేషాణామనంతానాం తైరజ్ఞాతత్వాన్న తేషాం నిరుపచరితసర్వజ్ఞత్వం. అతో న తేషు తస్య హేతోర్వ్యభిచార ఇతి స ఏవ సర్వకర్తేతి. శ్రు. 'స తే విష్ణో జాయమానః. ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతిః' ఇత్యాదిశ్రుతయోఽస్య అనన్యాధిపతిత్వే సర్వాధిపతిత్వే చ మానం. సుష్ఠు రాజాంతరరహిత ఇతి వా స్వరాట్స్వాత్మానం స్వయమేవ రాజయతి ప్రకాశయతి, న పరేచ్ఛయేతి వా. నను శ్రుతీనామనంతత్వాదేకత్ర హరేరనన్యాధీనత్వకథనసంభవాదతః కుతో నిశ్చయః పరోఽన్యానధీన ఇతి తత్రాహ— తేన ఇతి. యః పరః ఆదికవయే చతుర్ముఖాయ బ్రహ్మ సాంగం వేదం హృదా స్నేహేన తేనే విస్తారితవాన్. తస్య సకృదుపదేశమాత్రేణాశేషగ్రహణసామర్థ్యేన విస్తారితమితి. శ్లో. వక్తవ్యం బ్రహ్మ గురుణా చతుర్వారమథాపి వా. ఇతి. వేదశాస్త్రమనుసృత్య తేన ఇత్యుక్తం. శిష్యశిక్షాయై తథోపదేశసంభవాత్. చతుర్ముఖస్య వేదోపదేశేన హరేరనన్యాధిపత్వస్య కిమాయాతమితి చేన్న. శ్రు. 'ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్యో విశ్వా జాతాని పరి తా బభూవ' ఇతి శ్రుత్యా చతుర్ముఖస్య నిరతిశయమాహాత్మ్యకథనాత్తదుపదేశాత్తస్యానన్యాధిపతిత్వం సిద్ధం. శ్రు. 'యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై' ఇతి శ్రుతేః సకలవేదవ్యూహోపదేశోఽపి సిద్ధః. ఆదికవిత్వం చ బ్రహ్మణః. శ్రు. 'కవిర్యః పుత్రస్స ఇమా చికేత' ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం. శ్లో. బ్రహ్మ వేద స్తప స్తత్త్వం బ్రహ్మో విప్రః ప్రజాపతిరిత్యభిధానం. శ్లో. హృత్స్నేహే మనసి స్నిగ్ధే సుహృద్వృద్ధౌ హరావపీతి చ. న ప్రహేళికాదివదుపదేశ ఇతి ద్యోతనాయ హృదేత్యుక్తం. తేనే. బ్రహ్మేత్యస్య సర్వజ్ఞత్వే హేత్వంతరం వా. సకలచేతనరాశ్యుత్తమస్య చతురాననస్యోపదేష్టుశ్శార్ఙ్గపాణేః సర్వజ్ఞత్వం న్యాయేన ప్రాప్తమితి భావః. 'వేదాహమేతం పురుషం మహాంతం. ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్' ఇతి శ్రుత్యా శ్రీమన్నారాయణవిషయకజ్ఞానస్వాతంత్ర్యకథనాత్తదుపదిష్టజ్ఞానేనైవ తజ్జ్ఞానం కథం సంగచ్ఛత ఇతి చేత్. శ్రు. 'యమేవైష

వ్యత్యయేన 'హృదేతి'. య ఇత్యస్య 'య' ఇత్యేవ. న ఇత్యస్య 'ఆదికవయ' ఇతి. ప్రచోదయాదిత్యస్య 'తేన' ఇతి. తస్మాత్ గాయత్రీమంత్రస్థితధీమహి 'య' ఇతి పదద్వయేన చ తదితరపదాష్టకార్థోపబృంహకపద్యైశ్చ ప్రారంభేణ గాయత్ర్యాఖ్యశ్రీపరబ్రహ్మవిద్యారూపమేతత్పురాణమితి సిద్ధం.) అతఏవ భాగవతం నామాన్యదిత్యపి న శంకనీయమ్.

త్సరాణాం సతాం మాత్సర్యరహితానాం బ్రహ్మనిష్ఠానాం. శ్రు. 'అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద. సంతమేనం తతో విదుః' ఇతి. ప్రోజ్ఝితకైతవః నిష్కపటః. అనేన శ్యేనాద్యాభిచారికధర్మవ్యావృత్తిః. పరమః నిఃశ్రేయససాధనత్వాత్సర్వోత్కృష్టః. అనేన జ్యోతిష్టోమాదివ్యావృత్తిః. ధర్మః భక్తిరూపో ధర్మః. ప్రతిపాద్యత ఇతి శేషః. ఏవం స్వగ్రంథప్రతిపాద్యస్య భక్త్యాఖ్యధర్మస్య సర్వధర్మవైలక్షణ్యముక్త్వా, అనంతరం తాదృశభక్తిప్రసన్నస్య భగవతః పూర్వభాగప్రతిపాద్యాగ్నీంద్రాదివైలక్షణ్యమాహ—వేద్యమితి. అత్ర భాగవతే. వేద్యం వస్తు బ్రహ్మరూపం. వాస్తవం స్వతస్సిద్ధం. నిత్యమిత్యర్థః. అగ్నీంద్రాదయస్త్వనిత్యాః. కిం చ అగ్న్యాద్యంతర్యామితయాఽవస్థాయ త్రైవర్గికఫలప్రదమపి తదేవ. అతశ్శివదం స్వర్గాదిఫలప్రదానాత్ శ్రేయస్కరం. కిం తేనానిత్యఫలప్రదానేన ? అత ఆహ—తాపత్రయోన్మూలనమితి. ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికరూపతాపత్రయనివారణద్వారా మోక్షఫలదమిత్యర్థః. పరైః గ్రంథస్యాతిశయసంపాదకైః. ఇతరైర్ధర్మైః కిం వా ప్రయోజనం? న కిమపీత్యర్థః. యతః, సుకృతిభిరనేకజన్మార్జితపుణ్యశాలిభిః శుశ్రూషుభిః భాగవతాఖ్యం గ్రంథం శ్రోతుమిచ్ఛద్భిర్జనైరీశ్వరః. నిఖిలజగజ్జన్మాదికారణీభూతః పరమాత్మా నారాయణః. తత్క్షణాత్ భగవత్స్మరణజనితానందరూపోత్సవాత్. క్షణశబ్దస్య ఉత్సవపర్యాయత్వాత్. సద్యస్తత్కాల ఏవ. హృద్యవరుధ్యతే మనసి విషయీక్రియతే. శుశ్రూషుభిరితి సన్ ప్రత్యయప్రయోగాత్ శ్రవణప్రాగ్భావితదిచ్ఛాకాల ఏవ అవరుధ్యత ఇత్యుక్తం భవతి. సద్య ఇత్యనేన కాలవిలంబాభావః ప్రతిపాదితః. అవరుధ్యత ఇతి ప్రతిపాదనాత్. భగవతోఽన్యత్ర సంచారం విహాయ భక్తహృదయే నియ

వృణుతే తేన లభ్య' ఇతి శ్రుతేః తత్ప్రసాదాయత్తజ్ఞానేనైవ తత్సంభవతి. న తు స్వప్రతిభయా. అన్యథా జ్ఞానమేవ న స్యాదిత్యుక్తహేతోరిత్యభిప్రేత్యాహ—ముహ్యంతి యం సూరయ ఇతి. భూతభవిష్యద్వర్తమానా బ్రహ్మాదయో యత్ప్రసాదమంతరేణ ముహ్యంతి. ముహ వైచిత్య ఇతి ధాతోః. కేచిత్ కించిదపి న జానంతి. కేచిదన్యథా జానంతీత్యర్థః. తస్మాద్బ్రహ్మాదిచేతనరాశ్యచింత్యమహిమా నారాయణ ఏవేతి ప్రతీయతే. నను, ఈశ్వరః సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తమానః ప్రయోజనార్థీ సృజతి వా? ఆహోస్విత్ అన్యథా వా? న ప్రథమః, యది ప్రయోజనార్థం ప్రవర్తతే, తత్పూర్వం తదభావాదపూర్ణత్వేన అశక్తత్వాత్సృష్ట్యనుపపత్తేః. న ద్వితీయః. ప్రవృత్తిమాత్రస్య స్వప్రయోజనోద్దేశేన దృష్టత్వాత్. వృథా తదనుపపత్తేరతో మాయామయీ సృష్టిరేష్టవ్యేత్యత ఆహ—తేజోవారీతి. తేజోవారిమృదాం వినిమయో యథా, తథా త్రిసర్గః, యత్ర యస్మిన్ భగవతి విషయే మృషైవ. పూర్వావాప్తప్రయోజనప్రాపకో న భవతి. కథం తర్హి ప్రవృత్తిరితి చేత్. ఉచ్యతే—శ్లో. దేవస్యైష స్వభావోఽయమాప్తకామస్య కా స్పృహా. సూత్రం. లోకవత్తు లీలాకైవల్యం. ఇతి శ్రుతిసూత్రబలాదాప్తసమస్తప్రయోజనస్య హరేర్లీలయైవ ప్రవృత్తిరితి భావః. త్రయాణాం జీవేశ్వరజడానాం సర్గస్త్రిసర్గః. యథా ఏకమేవ మూలం తేజః స్వకార్యేషు పార్థివాదిపదార్థేషు బహుధా భూత్వా

ఇదానీం శ్రోతృప్రవర్తనాయ శ్రీభాగవతస్య కాండత్రయవిషయేభ్య స్సర్వశాస్త్రేభ్య శ్శ్రైష్ఠ్యం దర్శయతి.—ధర్మ ఇతి. అత్ర శ్రీమతి సుందరే ముముక్షూణా మతిరమణీయ ఇత్యర్థః. భాగవ

మేనావస్థానం ఫలితం. ఇతరగ్రంథానాం తు ఏవం భక్తిజననేన భగవద్వశీకరణసామర్థ్యం నాస్తీతి సర్వోత్కృష్టోఽయం గ్రంథ ఇతి భావః. ౨.

ఏవం స్వగ్రంథస్య కర్మకాండాపేక్షయా వైలక్షణ్యముపపాద్య, అనంతరం తస్య బ్రహ్మకాండాపేక్షయా వైలక్షణ్యముపపాదయతి— నిగమేతి. హే భావుకాః కుశలాః భువి రసికాః పరమమంగళాయతనే భూలోకే పుణ్యపుంజవశాత్ప్రాప్తజన్మానః రసికాః నిగమకల్పతరోః వేదాఖ్యకల్పవృక్షస్య. వేదస్య కల్పవృక్షసామ్యం చ కల్పవృక్షస్య సర్వాభీష్టప్రదత్వప్రదర్శనాత్, పురుషార్థచతుష్టయసాధనత్వాత్. శుకముఖాద్వ్యైయాసకిముఖాద్గళితం ఫలం ఫల

ప్రవిశతి. బహిశ్చ మథనాదినావిర్భవతి, తథేశ్వరోఽపి జగత్సృష్ట్వా బహురూపో భూత్వా జగదంతః ప్రవిశతి, బహిశ్చ భక్తానుకంపయా వాసుదేవాదిబహురూప ఆవిర్భవతి. అయమీశ్వరసర్గః. దీపాద్దీపాంతరోత్పత్తిర్యథా తథేశ్వరసర్గ ఇతి వా. యథా సూర్యాదితేజసాం జలాద్యుపాధినిమిత్తైర్బహూని ప్రతిబింబాని సూర్యకాంతాదీని సూర్యాద్జాయంతే, తథైవ సూక్ష్మస్థూలశరీరాద్యుపాధినిమిత్తైః ప్రతిబింబభూతాః జీవాః హరేరుత్పద్యంతే. ఏష జీవసర్గః. యథా కులాలో మృదముపాదానీకృత్య ఘటాదీన్ సృజతి, తథేశ్వరో జడప్రకృతిముపాదాయ మహదహంకారాద్యశేషజడపదార్థాన్ సృజతి. ఏష జడసర్గః. అనేన మాయామయీ సృష్టిరిత్యస్య కిమాయాతమితి చేదుచ్యతే—యత్రేశ్వర ఇతి విశేషణాదన్యత్ర జగత్యమృషా మిథ్యా న భవతి. తథా చ యోజనా. యథా తేజోవారిమృదాం వినిమయః కార్యం అర్థక్రియాయోగ్యత్వాత్ సదసద్విలక్షణో న భవతి, తథా యత్ర యదాధారతయా క్రియమాణస్త్రిసర్గో మిథ్యా న భవతి. అతోఽర్థక్రియయోరుపపత్తిరేవ మిథ్యాత్వబాధికేతి భావః. నను, తేజః కార్యం విస్ఫులిఙ్గాది, వారి కార్యం ఫేనాది, మృత్కార్యం ఘటాది యథా మిథ్యా, తథా యత్ర జగన్మిథ్యేత్యర్థః స్యాత్. తథా చ శ్రుతిః 'వాచారంభణం వికార' ఇతి. అనుమానం చ విమతం మిథ్యా దృశ్యత్వాదితి. అతో మాయామయీ సృష్టిరిత్యత ఆహ—ధామ్నేతి. స్వేన ధామ్నా స్వరూపజ్ఞానమహిమ్నా సదా నిత్యం. నిరస్తం కుహకం ఇంద్రజాలాదిమాయా యేన యస్య వా స తథోక్తస్తం. శ్రు. 'యస్సర్వజ్ఞః అథైన మాహుః సత్యకర్తా' ఇతి. 'విశ్వం సత్యం' ఇత్యాదిశ్రుతివిరోధాదుదాహృతశ్రుతేరర్థాంతరత్వసంభవాదనుమానస్య వ్యాప్తిశూన్యత్వేన తద్విరోధాభావాన్నిత్యనిరస్తేంద్రజాలో విష్ణుర్మాయామయీం సృష్టిం న విదధాతి. కింతు సత్యామేవ. లోకే చాసమర్థస్సన్ ఇంద్రజాలాదికం సృజతి న తు సమర్థః. విష్ణుస్తు నిత్యపరిపూర్ణశక్తిః కిమర్థం తత్కరోతీత్యర్థః. ముక్తవ్యావృత్తయే సదేత్యుక్తం. తేషాం ముక్తేః పూర్వం బంధభాక్త్వేన కుహకత్వసంభవాత్. నను, విష్ణోః సదా నిరస్తకుహకత్వే ముక్తవ్యావృత్తిర్ఘటతే. తదేవ కుత ఇతి తత్రాహ—సత్యమితి. సత్యం నిర్దుఃఖనిత్యనిరతిశయానందాద్యనుభవరూపం. శ్లో. 'సచ్ఛబ్ద ఉత్తమం బ్రూయాదానందం చైవ తద్వదేత్. యేతి జ్ఞానం సముద్దిష్టమ్' ఇతి వచనాన్నిత్యనిరస్తకుహకత్వేన ముక్తవ్యావృత్తిర్వ్యజ్యత ఇతి భావః. ఏతదుక్తం భవతి—ఉపక్రమాదితాత్పర్యయుక్త్యుపేతసర్వశ్రుతిస్మృతితాత్పర్యపర్యాలోచనయా సర్వజగత్సృష్ట్యాదికర్తృత్వాత్సర్వజ్ఞత్వాదనన్యాధిపతిత్వాచ్చతుర్ముఖజ్ఞానోపదేష్టృత్వా

వేద్యం వాస్తవ మత్ర వస్తు శివదం తాపత్రయోన్మూలనమ్,

తే పరమో ధర్మః నిరూప్యతే. పరమత్వే హేతుః — ప్రకర్షేణ ఉజ్ఝితం కైతవం ఫలాభిసంధిలక్షణం కపటం. యస్మిన్ సః. ప్రశబ్దేన మోక్షాభిసంధి రపి నిరస్తః. కేవల మీశ్వరారాధనలక్షణో ధర్మో నిరూప్యత ఇత్యర్థః. అధికారతోఽపి ధర్మస్య పరమత్వమాహ — నిర్మత్సరాణాం. పరోత్కర్షాసహనం మత్సరః. తద్రహితానాం. సతాం భూతానుకంపినాం. ఏవం కర్మకాండవిషయేభ్యః శాస్త్రేభ్యః శ్రైష్ఠ్యముక్తం. జ్ఞానకాండవిషయేభ్యోఽపి శ్రైష్ఠ్య మాహ — వేద్యమితి. వాస్తవం పరమార్థభూతం. వస్తు. వేద్యం. నతు వైశేషికా[1]దివ ద్రవ్యగుణాదిరూపం. యద్వా — వాస్తవశబ్దేన వస్తునోఽంశో జీవః. వస్తునః శక్తి ర్మాయా చ. వస్తునః కార్యం జగచ్చ. తత్సర్వం వస్త్వేవ. న తతః పృథగితి వేదితవ్యం. వేద్యం అయత్నేనైవ జ్ఞాతుం శక్యమిత్యర్థః. తతః కిమత ఆహ — శివదం పరమసుఖదం. కించ, ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయోన్మూలనం చ. అనేన జ్ఞానకాండవిషయేభ్యః శ్రైష్ఠ్యం దర్శితం. కర్తృతోఽపి శ్రైష్ఠ్య మాహ — మహామునిః శ్రీమన్నారాయణః. తేన ప్రథమం సంక్షేపతః కృతే. దేవతా[2]కాండతః శ్రైష్ఠ్య మాహ — కింవేతి. పరైః శాస్త్రైః. తదుక్తసాధనైర్వా. ఈశ్వరః హృది కింవా సద్య ఏవ అవరుధ్యతే స్థిరీక్రియతే. వాశబ్దః [3]కాపట్యలక్షణః కాక్వర్థః. కింతు విలంబేన. కథంచి దేవ. అత్ర తు శుశ్రూషుభిః శ్రోతుమిచ్ఛద్భి రేవ. తత్క్షణా దేవావరుధ్యతే. ఇద మేవ తర్హి కిమితి సర్వే న శృణ్వంతి? తత్రాహ — కృతిభి రితి. శ్రవణేచ్ఛా తు పుణ్యై ర్వినా నోత్పద్యత ఇత్యర్థః. తస్మాదత్ర కాండత్రయార్థస్యాపి యథావత్ప్రతిపాదనా దిద మేవ సర్వశాస్త్రేభ్యః శ్రేష్ఠం. అతో నిత్య మిదమేవ శ్రోతవ్య మితి భావః.

రూపం భాగవతం తన్నామకం పురాణం. శుకముఖాద్గలితం ఫలమిత్యనేన రసాలాదివచ్ఛుకముఖాస్వాద్యత్వాద్రసాతిశయత్వం, పరిపాకేన స్వతశ్చ్యుతత్వాత్ రసవిశేషశ్చ ప్రతిపాద్యతే. తస్య ఫలస్య అసారాంశరాహిత్యే మాధుర్యాతిశయేన చ రసత్వమమృతద్రవసమానత్వం చాహ —

త్స్వానుగ్రహమంతరేణ దుర్జ్ఞేయత్వాత్స్వప్రయోజనానుద్దేశేన కేవలలీలయైవ జగత్సృజనాది ప్రవృత్తిమత్త్వాత్స్వత ఏవ నిత్యనిరస్తప్రజాలత్వేన సత్యమహిమత్వాన్నిర్దుఃఖనిత్యనిరతిశయానందాద్యనుభవరూపత్వాచ్చ సర్వగుణపరిపూర్ణో విష్ణుః సర్వైర్ధ్యేయ ఇతి తాత్పర్యార్థః. నను, ధీమహీతి ఛాందసః ప్రయోగః కస్మాత్కృతః? ఉచ్యతే — గాయత్రీప్రతిపాద్యం నారాయణాఖ్యం పరం బ్రహ్మైవ. న సూర్యః. తస్య శ్రు. చక్షోః సూర్యో అజాయతేతి శ్రుత్యా తదంశజననోక్తే రితి దర్శయితుమ్, యథా వేదాధ్యయనోపక్రమే గాయత్ర్యభిధీయతే, విశిష్టఫలహేతుత్వాత్తథా భాగవతోపక్రమ ఇతి వా, గాయత్ర్యాద్యశేషవేదప్రతిపాద్యో నారాయణ ఏవ భాగవతే ప్రతిపాద్యత ఇతి వా, ఇతరేషాం భగవత్కృతత్వేన తత్పరత్వేఽపి తద్వ్యావృత్తయే ఇతి వా, ఇతరేభ్యోఽప్యస్య మాహాత్మ్యాధిక్య ప్రకటనాయేతి వా ధీమహీతి ఛాందసం పదం ప్రాయుంక్త భగవాన్ బాదరాయణః. తథాచ మత్స్యపురాణే పురాణదానమాహాత్మ్యప్రస్తావే తన్మాహాత్మ్యం తల్లక్షణం చ ప్రదర్శితం — శ్లో. 'యత్రాధికృత్య గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః, వృత్రాసురవధశ్చాపి యత్తద్భాగవతం విదుః. లిఖిత్వా తచ్చ యో దద్యాద్ధేమసింహాసమన్వితమ్, పౌర్ణమాస్యాం ప్రోష్ఠపద్యాం స యాతి పరమం పదమ్.

---

1 కాణాదమివ ద్రవ్య. 2 కాండవిషయగతం. 3 కటాక్షే = కాక్వర్థే.

శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కిం వా పరై రీశ్వరః

ఇదానీం తు న కేవలం సర్వశాస్త్రేభ్యః శ్రేష్ఠత్వాదస్య శ్రవణం విధీయతే. అపి తు సర్వశాస్త్రఫలరూప మిదం. అతః పరమాదరేణ సేవ్యమిత్యాహ — నిగ మేతి. నిగమో వేదః స ఏవ కల్పతరుః. సర్వపురుషార్థోపాయత్వాత్. తస్య ఫలం ఇదం భాగవతం నామ. తత్తు వైకుంఠగతం నారదేనానీయ మహ్యం దత్తం. మయా చ శుకస్య ముఖే నిహితం. తచ్చ తన్ముఖాత్ భువి గళితమ్. శిష్యప్రశిష్యాదిరూపపల్లవపరంపరయా శనై రఖండమే వావతీర్ణం. న తూచ్చనిపాతేన స్ఫుటితమిత్యర్థః. ఏతచ్చ భవిష్యదపి భూతవ న్నిర్దిష్టం. అనాగతాఖ్యానేనై వాస్య శాస్త్రస్య ప్రవృత్తేః. అతఏ వామృతరూపేణ ద్రవేణ సంయుతం. లోకే హి శుకముఖస్పృ

అమృతద్రవసమ్మితం రసమితి అమృతవదాస్వాద్యతమభక్తిరసయుతత్వాదమృతద్రవసమ్మితం. అమృతే మోక్షే చిత్తస్య యో ద్రవః ముక్తిసాధనీభూతభక్తిరసః తత్సహితం. నను, ఫలం రసమితి సామా

అష్టాదశసహస్రాణి పురాణం తత్ప్రకీర్తితమ్' ఇతి. స్కాందే చ — గ్రంథోఽష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశస్కంధసమ్మితః, హయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధ స్తథా. గాయత్ర్యా చ సమారంభ స్తద్వై భాగవతం విదుః' ఇతి. గారుడే చ — అర్థోఽయం బ్రహ్మసూత్రాణాం భారతార్థవినిర్ణయః, గాయత్రీభాష్యరూపోఽసౌ వేదార్థపరిబృంహితః. పురాణానాం సారరూపస్సాక్షాద్భగవతోదితః, ద్వాదశస్కంధసంయుక్తః శతవిచ్ఛేదసంయుతః. గ్రంథోఽష్టాదశసాహస్రః శ్రీమద్భాగవతాభిధః.' ఇతి. అన్యే కేచిచ్చతుర్వింశత్సహస్రం భాగవతమితి వదంతి. తదసంప్రదాయవిదాం వచనమిత్యుపేక్షణీయం. గాయత్ర్యర్థోఽప్యనేన శ్లోకేన సూచితః. తథాహి — తత్సవితుర్దేవస్యేత్యస్యార్థో జన్మాద్యస్య యత ఇతి. ధామం వరేణ్యం పరమిత్యభిధానాద్వరేణ్యమిత్యస్య వ్యాఖ్యానం పరమితి. భర్గ ఇత్యస్య వ్యాఖ్యానం ధామ్నా స్వేన సదా నిరస్తకుహకమితి. భర్గః సకలదురితభంజనజ్యోతీరూపం. తత్పదస్య వ్యాఖ్యానం స్వరాడితి. ధియో యో నః ప్రచోదయాదిత్యస్య వివరణం తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇతి. యః సవితా జన్మాదికర్తా నః అస్మాకం, ధియః బుద్ధీః. ఉపలక్షణమేతత్. సర్వవిషయకం స్వతత్త్వవిషయం చ జ్ఞానం గురుముఖేనోపదిశ్య తద్జ్ఞానసాధనాని సర్వాణి కరణాని. ప్రచోదయాత్ స్వాత్మవిషయతయా ప్రేరయతి. తస్య సవితుర్దేవస్య క్రీడాదిగుణసంపన్నస్య నారాయణస్య అనన్యాధీనతయా తత్ర తత్ర వ్యాప్తత్వాద్వరేణ్యం సకలగుణాకరతయా పరమమంగళం. భర్గః జ్యోతీరూపం భరణగమనయోగాత్స్వజ్ఞం వా. వపుః జ్ఞానాదిగుణరచితకరచరణాద్యవయవ మితి యావత్. ధీమహి ధ్యాయేమ, జ్ఞానమేవ తత్ప్రీతిజనకం న కర్మాదికం. తస్మాత్తచ్చింతనం కర్తవ్యమిత్యర్థః. కేనచిద్వేదసమ్మితే తద్గ్రంథవ్యాఖ్యానారంభసమయే ప్రజల్పితం. తథాహి — శ్లో. పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తిర్విగ్రహో వాక్యయోజనా, ఆక్షేపశ్చ సమాధాన మితి వ్యాఖ్యానలక్షణం. అతిరిక్తం పదం త్యాజ్యం హీనం వాక్యే నివేశయేత్, విప్రకృష్టం చ సందధ్యాదానుపూర్వ్యం చ కల్పయేత్. లింగం ధాతుం విభక్తిం చ యోజయేచ్చానులోమతః వాక్యార్థస్యానుసారేణ తేషాం ప్రత్యయతోఽపి వేతి. తదుపాసితగ్రంథసంప్రదాయావిత్సజ్జనచరణైరుపేక్షితమితి విదుషాం పరిషది సారస్యమాధత్తే న హి. ౧.

నను జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదినా ప్రాథమికశ్లోకేన సకలపురుషార్థస్య సంక్షేపతో దర్శితత్వాత్ కిము త్తరశ్లోకేనేత్యతో గ్రంథారంభే మంగళాచరణముక్త్వా నారాయణస్య ప్రస్తుతత్వం. న తు సాక్షాద్విషయత్వేన. విషయ స్త్వస్యైవేతి సంశయనిరాసార్థం విషయత్వాత్సాధనాధికారిప్రయో

ష్టం ఫలం అమృత మివ స్వాదు భవతీతి ప్రసిద్ధమ్. అత్ర తు శుకో మునిః. అమృతం పరమానందః. స ఏవ ద్రవో రసః. శ్రు. 'రసో వై సః. రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వా ఽఽనందీ భవతి' ఇతి శ్రుతేః. అతః హే రసికాః రసజ్ఞాః. తత్రాపి భావుకాః. హే రసవిశేషభావనాచతురాః, అహో! భువి గళిత మిత్యలభ్యలాభోక్తిః. ఇదం భాగవతం నామ ఫలం ముహుః పిబత. నను, 1 త్వగాదికం విహాయ ఫలా ద్రసః పీయతే. కథం ఫలమేవ పాతవ్యం? తత్రాహ—రసం రసరూపం. 2 అత స్త్వగాదేర్హా

నాధికరణ్యం కథం? తయోర్భేదాదితి చే దుచ్యతే—శుకముఖాద్గళనాత్ప్రాక్ నిగమకల్పతరుఫ

జనాని ద్వితీయశ్లోకేన కథయతి—ధర్మ ఇతి. నను, యదిష్టసాధనత్వబోధకం ప్రాయ స్తదేవ ప్రమాణ తయా ఉపాదేయం. అతః కథమస్య ప్రామాణ్యమిత్యతో వాహ— ధర్మ ఇతి. అత్ర శ్రీమద్భాగవతే ప్రోజ్ఝితకైతవః పరమో ధర్మః ప్రతిపాద్యతే. అత్ర శ్రీమద్భాగవతే నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వా స్తవం శివదం తాపత్రయోన్మూలనం వస్తు ప్రతిపాద్యతే. కింవిశిష్టే? మహామునికృతే. అపరైః కింవా? శుశ్రూషుభిః కృతిభిః. అత్ర శ్రీమద్భాగవతే అభ్యస్యమానే. ఈశ్వరః సద్య స్తత్క్షణాత్ హృది అవరుధ్యతే ఇత్యేకాన్వయః. అత్రాస్మిన్ శ్రీమతి భాగవతే. శ్రీమత్త్వం నామ శ్రూయ మాణరమణీయతయాఽర్థపర్యాలోచనయా వా స్యేతరేభ్య ఆధిక్యం. తథాచోక్తం. శ్లో. 'రాజంతే తావదన్యాని పురాణాని సతాం గణే, యావన్న దృశ్యతే సాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతం పరమ్'ఇతి. ధ్రియతే అనేనాధః పతన్ పురుష ఇతి ధర్మః. ధారయతీతి ధర్మో భగవాన్ సమీయతే జ్ఞాయతే అనేనేతి వా దధాతికర్తారం రమయతీతి వా,మనుతే హినస్తి పాపమితి వా.భగవతః ప్రాప్తిసాధనభూతః. నను,ధర్మో ఽన్యత్రాపి ప్రతిపాద్యతే, కిమత్రైవేతి? తత్రాహ—ప్రోజ్ఝితకైతవః ప్రకర్షేణోజ్ఝితం కైతవం యేన తథోక్తః.కితవో నామలోకే మనస్యన్యదభిసంధాయాన్యదభిధత్తే; అన్యదేవాభిచరతి. తద్వదత్రాపి భగ వత్ప్రీతిమంతరేణ స్వర్గాదిఫలం మనస్యనుసంధాయ భగవద్గుణప్రతిపాదనలోలుపనిగమార్థం అన్యథా వదన్ స్వాత్మదేహేంద్రియాణామీశ్వరాధిష్ఠితత్వమీశ్వరనియమ్యత్వం నిగూహ్య, హరేః కారయితృ త్వంఫలదాతృత్వమప్యకథయ్యాహ మేవేదం కరిష్యే అహమేవ సమర్థోవిద్వానహమేవ స్వతంత్ర ఇతి బుద్ధ్యా కితవేన క్రియమాణోఽధర్మః కైతవ ఇత్యుచ్యతే.అతః అఫలకామనయైవ ధర్మఃకర్తవ్య ఇత్యయమ ర్థోఽత్ర ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః. శ్లో.'తత్కర్మ యన్న బంధాయ సా విద్యాయా విముక్తయే'ఇతి శ్రీవిష్ణు పురాణే. తర్హ్యేతావతా కిం పూర్యత ఇతితత్రాహ—పరమః. శ్లో.'యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహో షి దదాసి యత్, యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమ్'ఇతి స్మృతేః భగవదర్పణతః పర మోభవతీత్యర్థః. పరః పరమాత్మా మీయతేఽనేనేత్యేతదభిప్రాయేణ పరమ ఇత్యభ్యధాయి. శ్లో. పరోఽ రిపరమాత్మనోరిత్యభిధానాత్. పరశ్శత్రుః సంసారః మీయతేఽత్ర లీయత ఇతివా. మిను హింసాయాం. మినుయాహింసా చ సంజ్ఞపనమిత్యభిధానం. కించ, యతోఽధికతనుః సుఖహేతుర్న భవతి, స పరమో ధర్మః స చభక్తియోగలక్షణ ఏవ. తథాచ శ్రీమహాభారతే ఆనుశాసనికపర్వణి శ్రీభీష్మయుధిష్ఠిరసం వాదే శ్లో.'కో ధర్మస్సర్వధర్మాణాం భవతః పరమోమత' ఇతి పృష్టః. 'ఏష మే సర్వధర్మాణాం ధర్మోధిక తమోమతః,యద్భక్త్యాపుండరీకాక్షం స్తవై రర్చేన్నరస్సదా, ఇతి ఉక్తంచ.'ఏతావానేవలోకేఽస్మిన్ పుంసాం ధర్మః పరః స్మృతః, భక్తియోగో భగవతి తన్నామగ్రహణాదిభిః, నృణామయం పరో ధర్మస్స

1 త్వగష్ఠ్యాదికం. 2 త్వగష్ఠ్యాదే.

నిగమకల్పతరోర్గలితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసమ్మితమ్,

యాంశస్యాభావాత్ఫలమేవ కృత్స్నం పిబత. అత్ర చ రసతాదాత్మ్యవివక్షయా రసవత్త్వస్యావివక్షితత్వాద్గుణవచనేఽపి రసశబ్దే మతుపః ప్రాప్త్యభావాత్తేన వినైవ రసం ఫలమితి సామానాధికరణ్యం. తత్ర ఫలమిత్యుక్తే పానాసంభవో హేయాంశప్రసక్తిశ్చ భవేదితి తన్నివృత్త్యర్థం రసమిత్యుక్తం. రసమిత్యుక్తేఽపి గళితస్య రసస్య పాతుమశక్యత్వాత్ఫలమిత్యుక్తమితి

లస్య దుర్గ్రహరసత్వాత్ఫలత్వం, శుకముఖాద్గళనావస్థాం మధ్వాదివత్సుగ్రహరసత్వాద్రసత్వం చేతి మన్తవ్యం. తాదృశం భాగవతం రసం పిబత రసరూపత్వేన పేయత్వాత్పిబత. తద్రసపానస్యావిచ్ఛిన్నత్వ

ర్త్వేషాం సముదాహృతః. త్రింశల్లక్షణవాన్ సాక్షాత్సర్వాత్మా యేన తుష్యతీతి స్మోక్తేః. కేషామధికారః కశ్చ సాక్షాద్వేద్య ఇతి తత్రాహ—నిర్మత్సరాణామిత్యాదినా. భావప్రధానో నిర్దేశః. నిర్గతం మాత్సర్యం యేషాం తే తథోక్తాః తేషాం. సతాం శస్త్రకర్మణాం పురుషాణాం. సతామపి క్వచిత్ క్వచిత్ మాత్సర్యం స్యాత్తన్న కర్తవ్యం స్యాత్తమేష్విత్యతో నిర్మత్సరాణామిత్యుక్తం. వేద్యం. జ్ఞేయం కృద్యోగే షష్ఠీతి సతామితి షష్ఠీ. వేదనం జ్ఞానమేవ న కర్మాదిక మిత్యతో వేద్యమిత్యుక్తం. వాస్తవం నిత్యనిరస్తదోషగుణపూర్ణం. వస్తు అప్రతిహతం. నిత్యం కాలత్రయావస్థాయి, నిత్యత్వేనానవశీర్ణశీలమిత్యర్థః. దుఃఖనివృత్తిసుఖప్రాప్తిలక్షణస్య పురుషార్థత్వాత్తదభావాత్కిమనేనేతి తత్రాహ— శివదమితి. శివమానందం దదాతీతి. తాపత్రయోన్మూలనం ఆధ్యాత్మికాదిసకలదుఃఖనివర్తకం చ. శ్లో. 'వేత్తా వేద్యస్య సర్వస్య మునిస్సద్భిరుదాహృత' ఇత్యభిధానాన్మునయో బ్రహ్మాదయః. తేభ్యోఽప్యతిశయితసర్వజ్ఞత్వాన్మహామునిః వ్యాసః. సాక్షాన్నారాయణః. శ్లో. 'కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుం' ఇతి వచనాత్. తేన కృతే. నను, కిమితి ఈశ్వరతుష్టికరో భక్తియోగలక్షణో ధర్మ ఈశ్వరశ్చాత్ర ప్రతిపాద్యో న ధర్మాదిరితి తత్రాహ—కింవేతి. భక్తియోగలక్షణధర్మస్య హరేరపరోక్షజ్ఞానముత్పాద్య తత్ప్రసాదాంతరంగసాధనత్వేనాపవర్గలక్షణావశ్యంఫలహేతుత్వాత్. బహిర్ముఖమనోరంజకత్వేన స్వర్గాదిక్షయిష్ణుఫలముత్పాద్య సంసారనివృత్త్యహేతుత్వాత్ ధర్మాదికథనైః కింవా ప్రయోజనం? నకిమపీత్యతః తానంతరేణ భక్తియోగలక్షణధర్మస్తద్విషయ ఈశ్వరశ్చాత్ర ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః. నను, దృష్టఫలప్రవృత్తిద్వారా అదృష్టఫలప్రవృత్తిదర్శనాత్ కిమత్ర దృష్టఫలమితి తత్రాహ—ఈశ్వర ఇతి. అస్మిన్ భాగవతే శాస్త్రే సమ్యక్ అభ్యస్యమానే కృతిభిః శిక్షితబుద్ధిభిః శుశ్రూషుభిర్మనోవాక్కర్మభిః సపర్యాకరణకుశలైః సాధనసామగ్ర్యుపేతైరేభిరీశ్వరః లక్ష్మీశాదిచేతనగణాద్వరః ఉత్తమసత్త్వవర్తనశీలో వా పరమాత్మా హృది హృదయకమలే. సద్యశ్శీఘ్రం తత్క్షణాత్ కాలవ్యవధానమంతరేణ. అవరుధ్యతే భక్తిశృంఖలయా బద్ధో దృశ్యత ఇత్యర్థః. అత్ర సద్యస్తత్క్షణశబ్దావధికారివిశేషద్యోతకతయా ప్రయుక్తౌ. యే సాధనసామగ్రీమన్తస్తేషాం యస్మిన్ క్షణే గ్రంథోపక్రమః తస్మిన్ క్షణ ఏవ భగవాన్ దృశ్యతే. తదుక్తం. శ్లో. 'శనకైర్భగవాల్లోకాన్నలోకం పునరాగత' ఇతి, యే భవిష్యత్సాధనసంపత్తిసంపాదనయోగ్యాస్తేషామపి సద్యః సాధనసామగ్ర్యాం సత్యాం దృశ్యతే. యన్నియతకాలాంతరభావి, తజ్ఝడితి భవత్యేవేతి వక్తుం శక్యత్వాత్ భక్తియోగలక్షణధర్మేశ్వరౌ విషయతయా నిర్మత్సరసదధికారిభిః ప్రాప్యం నిర్దుఃఖపరమానందసుఖం పరమానందాఖ్యం ప్రయోజనమిత్యేతత్త్రితయమత్ర ప్రతిపాద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్రేతి త్రిశః కథితం. నతు సగుణబ్రహ్మతత్తుష్టికరః

పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహురహో రసికా భువి భావుకాః. 3

ద్రష్టవ్యం. న చ భాగవతామృతపానం మోక్షేఽపి త్యాజ్య మిత్యాహ—ఆలయం. లయో మోక్షః అభివిధావాకారః. లయమభివ్యాప్య. న హీదం స్వర్గాదిసుఖవన్ముక్తైరుపేక్ష్యతే. కిం తు సే

వ్యమిత్యాహ—ఆలయమితి. ఆలయం యావచ్ఛరీరపాతం ముహుః పిబత. అత్ర భాగవతగ్రంథస్య నిగమకల్పతరుఫలత్వప్రతిపాలనాత్, బ్రహ్మకాండాపేక్షయాప్యతిశయః ప్రతిపాదిత ఇతి మంతవ్యం.

పరమధర్మః. నిరాకారం నిర్గుణం బ్రహ్మేతి త్రితయాభిప్రాయేణ. అత్రేతి త్రిత్వం కర్మదేవబ్రహ్మకాండార్థోఽప్యత్రైవ నిర్ణీయత ఇతి వా. ధర్మ ఇతి కర్మకాండార్థః. నిర్మత్సరాణాం సతామితి దేవకాండార్థః. దేవజ్ఞానామేవ మాత్సర్యరాహిత్యేన ముఖ్యసత్త్వేనోత్తమాధికారిత్వాత్ వేద్యమితి బ్రహ్మకాండార్థః. తస్మాన్నారాయణావతారేణ సర్వజ్ఞతమేన కృష్ణద్వైపాయనేనాత్యుత్తమేన ప్రణీతత్వేన ప్రమాణత్వాదిదం శ్రీమద్భాగవతం సర్వముముక్షుభిర్నిరంతరమభ్యసనీయమితి సిద్ధం. ౨.

ఏవం పూర్వోక్తక్రమేణ జ్ఞాతఫలానామపి ప్రేక్షావతాం ప్రశంసావిధిభ్యాం భాగవతశాస్త్రశ్రవణాభ్యాసే క్షిప్రప్రవృత్తిస్స్యాదితి ప్రశస్య విధత్తే, నిగమకల్పతరోరితి. భువి భావుకాః రసికాః, యన్నిగమకల్పతరోర్గళితం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతం భాగవతం సరసం ఆలయం ముహుః పిబతేత్యేకాన్వయః. మర్త్యలోకే భవనశీలాః రసజ్ఞాః యూయం. నిగమయతి నితరాం జ్ఞాపయత్యపేక్షితాశేషపురుషార్థానితి నిగమో వేదః స ఏవ కల్పితం నతకల్పితం భక్తాకాంక్షితం తరతి దదాతీతి కల్పతరుః సురపాదపః. ఉపసర్గః స్వయం ధాతులీనమర్థం ప్రకాశయతి. నన్వతః ఉత్పాదయతీతి వృత్తికారవచనాత్తరతిర్దానార్థోఽపి భవతి. విశ్రాణనం వితరణం స్పర్శనం ప్రతిపాదనమిత్యభిధానాచ్చ. తస్మాద్వ్యాసనామ్నా మయా శాతితం శివావతారస్య మత్పుత్రస్య శుకనామ్నో మునేర్ముఖాత్పరీక్షితే ప్రవచనాదమృతద్రవేణ సంయుతం పూర్వమప్యమృతవత్ ద్రవీకృతం పశ్చాచ్ఛుకాచార్యముఖప్రవచనేన తావత్ ద్రవీకృతమిత్యర్థః. తథాచ పద్మపురాణే. శ్లో. 'అంబరీష శుకప్రోక్తం శృణు భాగవతం సదా, పఠస్వ స్వముఖేనాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమ్' ఇతి. భాగవతాఖ్యం ఫలం నిష్పన్నం పక్వమితి యావత్. తస్య ఫలస్య మధురం రసం ఆలయం లింగశరీరమోక్షపర్యంతం ముహుః పరావృత్త్య శ్రవణాంజలిపుటైః పిబత పానం కురుత. శ్రవణాదినా ఖాదతేత్యర్థః. అహో ఇతి బాలానున్ముఖీకరోతి. అస్య ఫలస్య అమృతరసాస్వాదసుఖానుభవం పశ్యతేతి. రసశబ్దస్య తిక్తాదిషు షట్సు వృత్తావప్యమృత మిత్యుక్తేః పానప్రారంభసమయేఽతిమధుర ఏవాయం రసః న ఖాద్యత ఇతి వా. అహో ఇతి నిగమకల్పః వేదాఖ్యః కల్పవృక్షః. కల్పస్సురపాదపేఽపి సంప్రోక్త ఇతి వచనాత్, తమేవ తారయతీతి నిగమకల్పతరుః. తస్మాచ్ఛుకాచార్యాననాత్ గళితం వ్యాఖ్యాతం పరీక్షితమితి శేషః. అమృతం కైవల్యం తస్య ద్రవో గతిః తేన యుక్తం కైవల్యప్రాపక మితి యావత్. రససంపత్తేర్నివాసస్థానం భాగవతం ఫలం పిబతేతి వా. అత్ర పిబతిర్భక్షణార్థకః. అనేకార్థత్వాద్ధాతూనాం. నచాయమాచార్యోక్తోఽర్థో నేత్యశ్రద్ధేయం. చతుర్ముఖముఖలేఖబుద్ధ్యగోచరాపరిమితార్థభాగవతతాత్పర్యం ప్రదర్శయతాం పూర్ణమతీనామాచార్యాణాం మధ్యే కశ్చిద్బుద్ధిసముద్రతరంగ ఇతి నిశ్చిత్య వక్తుం శక్యత్వాత్. భువి గళితమితి వా, దేవలోకే దేవైః పీయమానం సజ్జనమనుజకృపయా భువి పాతిత మిత్యర్థః.

నైమిశేఽనిమిషక్షేత్రే మునయశ్శౌనకాదయః,
సత్రం స్వర్గాయలోకాయ సహస్రసమమాసత. ౪
త ఏకదా తు మునయః ప్రాతర్హుతహుతాగ్నయః,
సత్కృతం సూతమాసీనం పప్రచ్ఛురిదమాదరాత్. ౫

ఋషయః—

త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని చానఘ,
ఆఖ్యాతాన్యప్యధీతాని ధర్మశాస్త్రాణి యాన్యుత. ౬

వ్యత ఏవ. వక్ష్యతి హి. ' శ్లో. 'ఆత్మారామాశ్చ మునయో నిర్గ్రంథా అప్యురుక్రమే, కుర్వంత్యహైతుకీం భక్తిమిత్థంభూతగుణో హరిః, ఇతి. ౩

తదేవమనేన శ్లోకత్రయేణ విశిష్టేష్టదేవతానుస్మరణపూర్వకం ప్రారిప్సితస్య శాస్త్రస్య విషయప్రయోజనాదివైశిష్ట్యేన సుఖసేవ్యత్వేన చ శ్రోతౄనభిముఖీకృత్య శాస్త్రమారభతే—

నైమిశ ఇతి. బ్రహ్మణా విసృష్టస్య మనోమయస్య చక్రస్య నేమిః శీర్యతే కుంఠీభవతి యత్ర, తత్ నేమిశం. నేమిశమేవ నైమిశం. తథాచ వాయవీయే, శ్లో. 'ఏతన్మనోమయం చక్రం మయా యత్ర విసృజ్యతే, యత్రాస్య శీర్యతే నేమిః స దేశస్తపసశ్శుభః, ఇత్యుక్త్వా సూర్యసంకాశం చక్రం సృష్ట్వా మనోమయమ్. ప్రణిపత్య మహాదేవం విససర్జ పితామహః. తేఽపి హృష్టతమా విప్రాః ప్రణమ్య జగతాం ప్రభుమ్, ప్రయయుస్తస్య చక్రస్య యత్ర నేమిర్వ్యశీర్యత. తద్వనం తేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితమ్'ఇతి. నైమిష ఇతి పాఠే వరాహపురాణోక్తం ద్రష్టవ్యం. తథాహి—గౌరముఖమృషిం ప్రతి భగవద్వాక్యం— శ్లో. 'ఏవం కృత్వా తతో దేవో మునిం గౌరముఖం తథా, ఉవాచ నిమిషేణేదం నిహతం దానవం బలమ్. అరణ్యేఽస్మింస్తతస్త్వేతన్నైమిషారణ్యసంజ్ఞితమ్, భవిష్యతి యథార్థం వై బ్రాహ్మణానాం విశేషకమ్' ఇతి. అనిమిషః శ్రీవిష్ణుః. అలుప్తదృష్టిత్వాత్. తస్య క్షేత్రే. తథాచాస్మిన్నేవాధ్యాయే శౌనకాదివచనం— శ్లో. 'క్షేత్రేఽస్మిన్ వైష్ణవే వయమ్' ఇతి. స్వః స్వర్గే గీయత ఇతి స్వర్గాయో హరిః, స ఏవ లోకః భక్తానాం నివాసస్థానం. తస్మై తత్ప్రాప్తయ ఇత్యర్థః. సహస్రం సమాః సంవత్సరాః అనుష్ఠానకాలో యస్య తత్. సత్రం సత్రసంజ్ఞికం. శ్లో. సత్రమాచ్ఛాదనే యజ్ఞే సదాదానే వనే ఽపి చేత్యభిధానాత్. ౪. త ఇతి. ప్రాతః కాల్యే. హుతా ఏవ హుతాగ్నయో యైస్తే. అనేన నిత్యనైమిత్తికహోమసాకల్యం దర్శితమ్. ఇదం వక్ష్యమాణార్థం. ఆదరాత్పప్రచ్ఛుః. ౫. వివిదిషితానర్థాన్ ప్రష్టుం సూతస్య సర్వశాస్త్రజ్ఞానాతిశయమాహుః—త్వయేత్యాదిత్రిభిః శ్లోకైః. ఇతిహాసో మహాభారతాదిః తత్సహితాని. పురాణాని. న కేవలమధీతాన్యపితు. ఆఖ్యాతాని చ వ్యాఖ్యాతాని. ఉత అపిచ. యాని ధర్మశాస్త్రాణి, తాన్యపి. ౬. కించ. యానీత్యాది. విదాం విదుషాం మధ్యే శ్రేష్ఠః వ్యాసః, యాని వేద పరావరే. సగుణనిర్గుణే

(ము.) స్వర్గాయ లోకాయ స్వర్గో నిరతిశయానందః తాదృగ్రూపో లోకః పరమపదం. తస్మై స్వర్గాయలోకాయ. ఋత్విజ ఏవ యత్ర యజమానాస్తత్సత్రం. కర్తృనిర్దేశ్య అసత ఉపావిశుః. యద్వా, ఆసత అకుర్వన్నిత్యర్థః. ఆలభేత, నిరవపత్, నిర్వపతి, ఉపయన్తీత్యాదివత్ ప్రత్యయోచ్చారణమాత్రార్థత్వేన, ఆసధాత్వర్థస్యావివక్షితత్వాత్. ౪. హుతహుతాగ్నయః. హుతం. అగ్నౌ క్షిప్తం. హుతేన

యాని వేదవిదాం శ్రేష్ఠో భగవాన్ బాదరాయణః,
అన్యే చ మునయస్సూత పరాపరవిదో విదుః. ౭
వేత్థ త్వం సౌమ్య తత్సర్వం తత్త్వత స్తదనుగ్రహాత్,
బ్రూయుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గురవో గుహ్యమప్యుత. ౮
తత్ర తత్రాంజసాయుష్మన్ భవతా యద్వినిశ్చితమ్,
పుంసామేకాంతతశ్శ్రేయ స్తన్నశ్శంసితుమర్హసి. ౯
ప్రాయేణాల్పాయుష స్సర్వే కలావస్మిన్ యుగే జనాః,
మందాస్సుమందమతయో మందభాగ్యా హ్యుపద్రుతాః ౧౦
భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని విభాగశః,
అతస్సాధోఽత్ర యత్సారం [1]సముద్ధృత్య మనీషయా. ౧౧
బ్రూహి భద్రాయ భూతానాం యేనాత్మా సంప్రసీదతి,
సూత జానాసి భద్రం తే భగవాన్ సాత్వతాంపతిః. ౧౨
దేవక్యాం వసుదేవస్య జాతో యస్య చికీర్షయా,

బ్రహ్మణి.విదంతీతి విదాః. ౭. వేత్థేతి. సౌమ్య హే సాధో. తేషామనుగ్రహాత్ తత్త్వతః వేత్థ. జానాసి. జ్ఞానే హేతుమాహ— బ్రూయురితి. స్నిగ్ధస్య ప్రేమవతః ఉత ఏవ. గుహ్యం రహస్యమపి. బ్రూయురేవ. ఉతేతి అంజసా గ్రంథార్జవేన. ఏకాంతతః శ్రేయోఽవ్యభిచారి శ్రేయస్సాధనం ౯. నను అన్యేఽపి భూయసా కాలేన బహుశాస్త్రశ్రవణాదిభిః వినిశ్చేష్యంతు. నేత్యాహుః— ప్రాయేణేతి. హే సభ్య సాధో, అస్మిన్ యుగే కలౌ అల్పాయుషో జనాః. తత్రాపి మందాః అలసాః. తత్రాపి, సుమందమతయః తత్రాపి, మందభాగ్యాః విఘ్నాకులాః. తత్రాప్యుపద్రుతాః రోగాదిభిః పీడితాః. ౧౦. న చ బహుశాస్త్రశ్రవణేఽపి [2]తావతీ ఫలసిద్ధిరిత్యా[3]హ— భూరీణీతి సార్ధశ్లోకమేకం వాక్యం. భూరీణి కర్మాణి అనుష్ఠేయాని యేషు తాని. సముద్ధృత్య యథావదుద్ధృత్య. ౧౧. యేన ఉద్ధృతవిషయప్రవచనేన ఆత్మా బుద్ధిః సంప్రసీదతి సమ్యగుపశామ్యతి. ప్రశ్నాంతరం—సూత జానాసీతి పంచభిః. భద్రం త ఇత్యౌత్సుక్యేనాశీర్వాదః. (విస్తరేణాశీర్వాదవచనేన విష్ణుకథాభిఘాతో భవతీతి సంగ్రహేణోక్తం. తథాహి. శ్లో. సా హానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం స మోహస్స చ విభ్రమః, యన్ముహూర్తం క్షణం వాపి వాసుదేవం న చింతయేదితి వక్ష్యమాణత్వాత్.) భగవాన్, నిరతిశయైశ్వర్యాదిగుణయుక్తః. సాత్వతాం సచ్ఛబ్దేన సత్త్వమూర్తిర్భగవాన్ అభిధీయతే. స ఉపాస్యతయా విద్యతే యేషామితి సత్త్వంతః భక్తాః. తతః స్వార్థేఽణ్. రాక్షసవాయసాదివత్. తస్యచాశ్రవణ మార్షం. తదేవం సాత్వంత ఇతి భవతి. తేషాం పతిః పాలకః. ౧౨. యస్యార్థవిశేషస్య చికీర్షయా వసుదేవస్య భార్యాయాం దేవక్యాం జాతః. అంగ హే సూత. తత్ నః అనువర్ణయితుం అర్హసి. సామాన్యతస్తావత్.

హోమార్హద్రవ్యేణ పయస్సర్పిరిత్యాదినా హుతాః అగ్నయో యైస్తే. తత్త్వతః యాథార్థ్యేన. ౯. వృత్తిచ్ఛేదాద్యుపద్రవశాలినః. ౧౦. అగ్నిష్టోమాతిరాత్రవాజపేయాదిభేదేన బహూని భూరికర్మాణి.

1 సముద్ధృత్యేతి, పా. 2 తావ త్యేవ. 3 హుః.

తన్నః శుశ్రూషమాణానామర్హస్యంగానువర్ణితుమ్. ౧౩
యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ,
ఆపన్నః సంసృతిం ఘోరాం యన్నామ వివశో గృణన్. ౧౪
తతః సద్యో విముచ్యేత యద్బిభేతి స్వయం భయమ్,
యత్పాదసంశ్రయాః సూత మునయః ప్రశమాయనాః. ౧౫
సద్యః పునంత్యుపస్పృష్టాః స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా,
కో వా భగవతస్తస్య [1]పుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణః. ౧౬
శుద్ధికామో న శృణుయాద్యశః కలిమలాపహమ్,
తస్య కర్మాణ్యుదారాణి పరిగీతాని సూరిభిః. ౧౭
బ్రూహి నః శ్రద్దధానానాం లీలయా దధతః కలాః,
అథాఖ్యాహి హరేర్ధీమన్నవతారకథాః శుభాః. ౧౮
లీలా విదధతః స్వైరమీశ్వరస్యాత్మమాయయా,
వయం తు న వితృప్యామ ఉత్తమశ్లోకవిక్రమే. ౧౯
యచ్ఛృణ్వతాం రసజ్ఞానాం స్వాదు స్వాదు పదే పదే,

యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయ పాలనాయ. భవాయ సమృద్ధయే. పునరపి తత్ప్రభావమనువర్ణయంతస్తద్యశః శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వంతి—ఆపన్న ఇతి త్రిభిః. సంసృతిం. ఆపన్నః ప్రాప్తః. వివశోఽతిభీతోఽపి గృణన్. ౧౪. తతః సంసృతేః. తత్ర హేతుః. యత్ యతో నామ్నః. భయమపి స్వయమేవ బిభేతి. ౧౪. కించ యస్య పాదః సంశ్రయో యేషాం తే. అతఏవ ప్రశమః అయనం వర్త్మ ఆశ్రయో వా యేషాం తే మునయః. ౧౫. ఉపస్పృష్టాః సన్నిధిమాత్రేణ సేవితాః. సద్యః పునంతి. స్వర్ధునీ గంగా తస్యా ఆపస్తు తత్పాదాన్నిఃసృతాః. న తు తత్రైవ తిష్ఠంతి. అతస్తత్సంబంధేన పునంత్యోఽపి అనుసేవయా పునంతి. న తు సద్య ఇతి మునీనాముత్కర్షోక్తిః. పుణ్యశ్లోకైరీడ్యాని స్తవ్యాని కర్మాణి యస్య తస్య. ౧౬. యశః కలిమలాపహం సంసారదుఃఖోపశమనం. ప్రశ్నాంతరం—ఉదారాణి మహాంతి. విశ్వసృష్ట్యాదీని. సూరిభిః నారదాదిభిః. ౧౭. కలాః బ్రహ్మరుద్రాదిమూర్తీః. అథేతి ప్రశ్నాంతరం—అవతారకథాః స్థిత్యర్థమేవ తత్తదవసరే యే మత్స్యాద్యవతారాః కృతాః తదాశ్రయాః కథాః. ౧౮. స్వైరం లీలాః కుర్వతః. కృష్ణావతారప్రయోజనప్రశ్నే నైవ తచ్చరితప్రశ్నోఽపి జాత ఏవేతి జ్ఞాతవ్యం. అత్యౌత్సుక్యేన పునరపి తచ్చరితాన్యేవ శ్రోతుమిచ్ఛంతస్తత్రాత్మనస్తృప్త్యభావమావేదయంతి—వయం త్వితి. యోగయాగాదిషు తృప్తాః స్మః. ఉద్గచ్ఛతి తమో యస్మాత్స ఉత్తమః. తథాభూతః శ్లోకో యశో యస్య తస్య విక్రమే తు విశేషేణ న వితృప్యామః అలమితి న మన్యామహే. ౧౯. తత్ర హేతుః. యద్విక్రమం శృణ్వతాం. యద్వా. అన్యే తృప్యంతు నామ, వయం తు నేతి తుశబ్దస్యాన్వయః. అయమర్థః. త్రేధా

ఏకైకస్మిన్నపి కర్తృవ్యతారూపాణి కర్తృవ్యకలాపవంతి కర్మాణి. విభాగశః ప్రకృత్యాదివిభాగేన.

---

1 'పుణ్యశ్లోకశ్చాయమీడ్యకర్మా చేతి విజయధ్వజః; 'పుణ్యశ్లోకాః కీర్తిర్యేషాం తైర్భక్తైరీడ్యకర్మణ' ఇతి సుబోధినీ.

కృతవాన్ కిల వీర్యాణి సహ రామేణ కేశవః,
అతిమర్త్యాని భగవాన్ గూఢః కపటమానుషః. ౨౦
కలిమాగతమాజ్ఞాయ క్షేత్రేఽస్మిన్ వైష్ణవే వయమ్,
ఆసీనా దీర్ఘసత్రేణ కథాయాం [1]సక్షణా హరేః. ౨౧
త్వం నః సందర్శితో ధాత్రా దుస్తరం నిస్తితీర్షతామ్,
కలిం సత్త్వహరం పుంసాం కర్ణధార ఇవార్ణవమ్. ౨౨
బ్రూహి యోగేశ్వరే కృష్ణే బ్రహ్మణ్యే ధర్మవర్మణి,
స్వాం కాష్ఠామధునోపేతే ధర్మః కం శరణం గతః. ౨౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, అష్టాదశసహస్రికాయాం, సంహితాయాం, పారమహంస్యాం, శ్రీవైయాసిక్యాం, శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం ప్రథమస్కంధే, నైమిశోపాఖ్యానే, ప్రథమోఽధ్యాయః.

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

వ్యాస ఉవాచ:—

ఇతి సంప్రశ్నసంతుష్టో విప్రాణాం రౌమహర్షణిః,

ప్త్యాలంబుద్ధిర్భవతి. ఉదరాదిభరణేన వా, రసాజ్ఞానేన వా, స్వాదువిశేషాభావాద్వా. ఏతత్త్రయముత్తమశ్లోకే నాస్తీత్యాహ—తత్ర శృణ్వతామిత్యనేన శ్రోత్రస్యాకాశత్వాన్న భరణమిత్యుక్తం. రసజ్ఞానామిత్యనేన చ రసాజ్ఞానతః పశువత్తృప్తిర్నిరాకృతా. ఇక్షుభక్షణవద్రసాంతరాభావేన తృప్తిం నిరాకరోతి. పదే పదే ప్రతిపదం స్వాదునోఽపి స్వాదు. ౨౦. అతః శ్రీకృష్ణచరితాని కథయేత్యాశయేనాహ—అతిమర్త్యాని మర్త్యానతిక్రాంతాని గోవర్ధనోద్ధరణాదిని మనుష్యేష్వసంభావితానీత్యర్థః. నను, యాజనాధ్యాపనాదివ్యగ్రాణాం కుత ఏతచ్ఛ్రవణావకాశః స్యాదత్రాహ—కలిమితి కలిమాగతం జ్ఞాత్వా తద్భియా విష్ణుపదం గంతుకామాః. ౨౧. దీర్ఘసత్రేణ నిమిత్తేన అత్ర వైష్ణవే క్షేత్రే ఆసీనాః హరేః కథాయాం సక్షణాః లబ్ధావసరాః. ౨౨. అస్మింశ్చ సమయే త్వద్దర్శనమీశ్వరేణైవ సంపాదితమిత్యభినందతి—త్వన్న ఇత్యాదినా. కలిం సంసారం నితరాం తరితుమిచ్ఛతాం. అర్ణవంతితీర్షతాం. కర్ణధారః. నావిక ఇవ. ౨౩. పునః ప్రశ్నాంతరం బ్రూహీతి. ధర్మస్య వర్మణి కవచవద్రక్షకే. ౨౪. స్వాంకాష్ఠాం మర్యాదాం స్వస్వరూపమిత్యర్థః. అస్య చోత్తరం. కృష్ణే స్వధామోపగతే ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహేతి వక్ష్యమాణశ్లోకః.

ఇతి శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవిరచితభావార్థదీపికాయాం, ప్రథమస్కంధే, ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

శ్లో. శాస్త్రార్థపారః శ్రీకృష్ణకృత్యం సృష్ట్యాదికేశయః, అవతారకథాః కృష్ణవృత్తయో ధర్మరక్షణమ్, తదేవం ప్రథమేఽధ్యాయే షట్ప్రశ్నా మునిభిః కృతాః. ద్వితీయేతూత్తరం సూతశ్చతుర్ణా

---

1 'క్షణ ఉద్ధవ ఉత్సవః, ఇతి కోశాత్ క్షణః ఉత్సవః తేన సహ సోత్సవా వా.

ప్రతిపూజ్య వచస్తేషాం ప్రవక్తుముపచక్రమే. ౧

సూతః—

యం ప్రవ్రజన్తమనుపేతమపేతకృత్యం
ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ,
పుత్రేతి తన్మయతయా తరవోఽభినేదు
స్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోఽస్మి. ౨
యః స్వానుభావమఖిలశ్రుతిసారమేక
మధ్యాత్మదీపమతితీరషతాం *తమోఽన్ధమ్,
సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం
తం వ్యాససూనుముపయామి గురుం మునీనామ్. 3
నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్,
దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్. ౪

మాహ తేష్వథ. ఇతీతి విప్రాణాం ఇతిఏవంభూతైః. సమ్యక్ ప్రశ్నైః సమ్యక్తుష్టో రోమహర్షణస్య పుత్ర ఉగ్రశ్రవాః సూతః. తేషాం వచః. ప్రతిపూజ్య సత్కృత్య. ప్రవక్తుముపచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్. ౧. ప్రవచనస్యోపక్రమో నామ గురుదేవతయోర్నమస్కార ఇత్యభిప్రేత్యాహ—యమితి త్రిభిః. తత్ర స్వగురోః శుకదేవస్యైశ్వర్యం తచ్చరితేనైవ ద్యోతయన్నాహ—యమితి. యం ప్రవ్రజన్తం సర్వం సన్న్యస్య గచ్ఛన్తం. అనుపేతం మాముపనయస్వేతి ఉపనయనార్థమాచార్యసమీపమనుపపన్నం. (ఉపనయనకర్మణోఽప్యనర్హవయస్కత్వాద్విశేషతో బాల ఇత్యభిప్రాయః.) యద్వా, కేనాప్యనుపేతం అననుగతం ఏకాకినమిత్యర్థః. తత్ర హేతుః. అపేతకృత్యం కృత్యశూన్యం. నైష్ఠికత్వాత్ కర్మమార్గే అప్రవర్తమానమిత్యర్థః. ద్వైపాయనో వ్యాసః. విరహాత్కాతరో భీతస్సన్. పుత్రా 3 ఇతి ప్లుతేనాజుహావ ఆహూతవాన్. దూరాదాహ్వానే (దూరాద్ధూతే చేతి సూత్రాత్) ప్లుతేన ప్లుతప్రగృహ్యా ఇతి సూత్రేణ సన్ధ్యభావే ప్రాప్తే సన్ధిరార్షః. (యద్వా, పుత్రేతి ఆదిమగురువర్ణస్య, గురోరనంత్యస్యాప్యేకైకస్య ప్రాచామితి సూత్రేణ ప్లుతత్వాంగీకారే నాత్ర సన్ధ్యభావశ్శంకనీయః.) తదా తన్మయతయా శుకరూపతయా. తరవోఽభినేదుః ప్రత్యుత్తరముక్తవన్తః. పితుస్స్నేహానుబన్ధపరిహారాయ యో వృక్షరూపేణోత్తరం దత్తవానిత్యర్థః. తం మునిమానతోఽస్మి. తన్మయత్వోపపాదనాయ విశేషణం. సర్వభూతహృదయమితి సర్వభూతానాం హృత్ మనః. అయతే యోగబలేన ప్రవిశతీతి సర్వభూతహృదయః. తం. ౨. తత్కృపాళుతాం దర్శయన్నాహ—య ఇతి. అన్ధం గాఢం తమః సంసారాఖ్యం. అతితీరషతాం అతితర్తుమిచ్ఛతాం. రేఫషకారయోర్విశ్లేషణం ఛాందసం. పురాణానాం మధ్యే. గుహ్యకం గోప్యం. తత్ర హేతుత్వేన చత్వారి విశేషణాని—స్వః నిజః అసాధారణః. అనుభావః ప్రభావో యస్య తత్ స్వానుభావం. అఖిలశ్రుతీనాం సారం. ఏకమద్వితీయం అనుపమమిత్యర్థః. ఆత్మానం కార్యకారణసంఘాతమధికృత్య వర్తమానం అధ్యాత్మం ఆత్మతత్వం తస్య దీపం సాక్షాత్ప్రకాశకం. ఉపయామి శరణం వ్రజామి. 3. ఏవం ద్వాభ్యాం గురుం నమస్కృత్య దేవం ప్రణమతి—నారాయణమితి. జయత్యనేన సంసారమితి జయో గ్రన్థస్తం ఉదీరయేత్ ఇతి. ౪. స్వయం తథోదీర

మునయః సాధు పృష్టోఽహం భవద్భిర్లోకమంగళమ్,
యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్నో యేనాత్మా [1]సుప్రసీదతి. ౫
స వై పుంసాం పరో ధర్మో యతో భక్తిరధోక్షజే,
అహైతుక్యప్రతిహతా యయాత్మా సుప్రసీదతి. ౬
వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః,
జనయత్యాశు వైరాగ్యం జ్ఞానం [2]చ యదహైతుకమ్. ౭
ధర్మః స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః,
నోత్పాదయేద్యది రతిం శ్రమ ఏవ హి కేవలమ్. ౮
శ్రుతమప్యౌపనిషదం దూరే హరికథామృతాత్,

యన్న స్యాత్ పౌరాణికానుపశిక్షయతి—మునయ ఇతి. తేషాం వచః ప్రతిపూజ్యేతి యదుక్తం తత్ప్రతిపూజనం కరోతి. హే మునయః సాధు యథా భవతి తథా అహం పృష్టః. యతో లోకానాం మంగళమేతత్. యద్యతః, కృష్ణవిషయః సంప్రశ్నః కృతః సర్వశాస్త్రసారోద్ధారప్రశ్నస్యాపి కృష్ణే పర్యవసానాదేవముక్తం. తత్ర యత్ప్రథమం పృష్టం సర్వశాస్త్రసారమైకాంతికం శ్రేయో బ్రూహీతి తత్రోత్తరం. ౫. స ఇతి. అయమర్థః. ధర్మో ద్వివిధః. ప్రవృత్తిలక్షణో నివృత్తిలక్షణశ్చేతి. తత్ర యః స్వర్గాద్యర్థః, ప్రవృత్తిలక్షణః సోఽపరః. యతస్తు ధర్మాన్నివృత్తిలక్షణాచ్ఛ్రవణాదరాదిలక్షణా భక్తిర్భవతి స పరో ధర్మః స ఏవైకాంతికం శ్రేయ ఇతి. కథంభూతా. అహైతుకీ హేతుః ఫలానుసంధానం తద్రహితా. అప్రతిహతా విఘ్నైరనభిభూతా. ౬. నను, శ్రు. 'తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి, యజ్ఞేన దానేన తపసాఽనాశకేన' ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యో ధర్మస్య జ్ఞానాంగత్వం ప్రసిద్ధం. తత్కథం భక్తిహేతుత్వముచ్యతే? సత్యం. తత్తు భక్తిద్వారేణేత్యాహ—వాసుదేవ ఇతి. అహైతుకం శుష్కతర్కాద్యగోచరమౌపనిషదమిత్యర్థః. ౭. వ్యతిరేకమాహ—ధర్మ ఇతి. యో ధర్మ ఇతి ప్రసిద్ధః యది విష్వక్సేనకథాసు రతిం నోత్పాదయేత్, తర్హి స్వనుష్ఠితోఽపి సన్ అయం శ్రమో జ్ఞేయః. నను కథం మోక్షార్థస్యాపి ధర్మస్య శ్రమత్వమస్త్వేవ. అత ఆహ—కేవలం. విఫలః శ్రమ ఇత్యర్థః. నన్వస్తి తత్రాపి స్వర్గాదిఫలమిత్యాశంక్య ఏవకారేణ నిరాకరోతి— క్షయిష్ణుత్వాన్న తత్ఫలమిత్యర్థః. నను. శ్రు. 'అక్షయ్యగ్ హ వై చాతుర్మాస్యయాజినః సుకృతం భవతి' ఇత్యాదిశ్రుతేర్న తత్ఫలస్య క్షయిష్ణుత్వమిత్యాశంక్య హిశబ్దేన సాధయతి. హి యస్మాత్. శ్రు. 'తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత' ఇతి తర్కానుగృహీతయా శ్రుత్యా ఫలస్య క్షయిష్ణుత్వావగమాదితి హిశబ్దస్యార్థః. ఉక్తఫలప్రతిపాదనాత్. ౮.

నను వేదాంతశ్రవణాదిభిరేవ తత్త్వసాక్షాత్కారస్స్యాత్ కిం భక్త్యా అత ఆహ—

వైరాగ్యం విషయాంతరవైతృష్ణ్యం. జ్ఞానం సాక్షాత్కారరూపం జ్ఞానం చ జయతి. పరయా భక్త్యా హి భగవత్సాక్షాత్కారహేతుః యత్సాక్షాత్కారరూపజ్ఞానం. అహైతుకం. 'శ్లో. నాహం వేదైర్న తపసా' ఇత్యాదిప్రకారేణార్థాంతరవిషయజ్ఞానోత్పాదకసజాతీయహేతుకం న భవేదిత్యర్థః. ౭. ఔపనిషదం ఉపనిషద్వాక్యం. శ్రుతమపి హరికథామృతాత్ హరికథామృతవర్షకాదేతత్స్వ

---

1 'సంప్రసీదతీతి' పా. 2 'యత్తదహైతుకమ్' ఇతి పా.

యస్మిన్ సంతి ద్రవచ్చిత్తప్రేమాశ్రుపులకోద్గమాః. ౯
ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య నార్థోఽర్థాయోపకల్పతే,
నార్థస్య ధర్మైకాంతస్య కామో లాభాయ హి స్మృతః. ౧౦
కామస్య నేంద్రియప్రీతిర్లాభో జీవేత యావతా,

శ్రుతమితి. యత్ యస్య పుంసః. హరికథామృతాత్. ఆస్వాద్యమానాత్. ద్రవచ్చిత్తం ప్రేమాశ్రుపులకోద్గమశ్చ న సంతి. తస్య ఔపనిషదం. ఆత్మతత్త్వం శ్రుతమపి దూరే పరోక్షే ఇత్యర్థః. ౯. తదేవం హరిభక్తిస్వాగాతదితరవైరాగ్యాత్మజ్ఞానపర్యంతః పరో ధర్మ ఇత్యుక్తం. అన్యే[1] త్వేవం మన్యంతే. ధర్మస్యార్థః ఫలం. తస్య చ కామః, తస్య చేంద్రియప్రీతిః. తత్ప్రీతేశ్చ పునరపి ధర్మార్థాదిపరంపరేతి. యథాహుః. శ్లో. 'ధర్మాదర్థశ్చ కామశ్చ స కిమర్థం న సేవ్యతే' ఇత్యాది. తన్నిరాకరోతి—ధర్మస్యేతి ద్వాభ్యాం. ఆపవర్గ్యస్య ఉక్తన్యాయేనాపవర్గపర్యంతస్య ధర్మస్య అర్థాయ ఫలత్వాయ. అర్థః నోపకల్పతే యోగ్యో న భవతీత్యర్థః. తథా ధర్మైకాంతస్య ఏవంభూతధర్మావ్యభిచారిణః. అర్థస్య కామో లాభాయ ఫలత్వాయ న హి స్మృతో మునిభిః. ౧౦. కామస్యేతి. కామస్య చ విషయభోగస్య ఇంద్రియప్రీతిర్లాభః ఫలం న భవతి. కింతు యావతా జీవేత తావానేవ కామస్య లాభః ఫలం. నతు ఇంద్రియప్రీతిః. జీవనపర్యాప్త ఏవ కామః సేవ్య ఇత్యర్థః. జీవస్య జీవనస్య చ పునః కర్మానుష్ఠానద్వారా కర్మభిర్య ఇహ ప్రసిద్ధః సోఽర్థో న భవతి. కింతు తత్త్వజిజ్ఞాసైవేతి. ౧౧. నను చ, తత్త్వజిజ్ఞాసా నామ ధర్మజిజ్ఞాసైవ ధర్మ ఏవ హి తత్త్వమితి కేచిత్. తత్రా

రాణాత్ దూరే. ఏతత్పురాణతుల్యం న భవతి. కుతః యద్యస్మాత్. ఉపనిషద్వాక్యాత్ తచ్ఛ్రవణాద్వా ద్రవచ్చిత్త ప్రేమాశ్రుపులకోద్గమాః న సంతి. తస్య సద్య ఏవ చిత్తద్రవకరణబాష్పజననపులకోద్గమానాం హేతుత్వాభావాత్. తస్మాత్తే భగవత్తత్త్వకథామృతానుభవజ్ఞా న భవంతీతి భావః. ౯. పురాణప్రశంసనాదేవం ధర్మస్య భగవద్భక్తిం హేతుత్వం పరమభక్త్వైప యాంతరవైతృష్ణ్యజననద్వారా భగవత్సాక్షాత్కారహేతుత్వం చోక్త్వామతాంతరం నిరాకరోతి—ధర్మస్యేత్యాదినా. తత్ర ధర్మఫలత్వమర్థస్య నిరస్యతి. ఆపవర్గ్యస్య ఉక్తన్యాయేన అపవర్గఫలపర్యంతస్య ధర్మస్య అర్థాయ ఫలత్వాయ. అర్థః నోపకల్పతే యోగ్యో న భవతీత్యర్థః. కామస్య అర్థఫలత్వం నిరస్యతి. తథా ధర్మైకాంతస్య ఏవంభూతధర్మావ్యభిచారిణః అర్థస్య కామః కామ్యత ఇతి కామః అన్నపానాదిః. లాభాయ ఫలత్వాయ న స్మృతో భవతి ఉక్తో న భవతి ఖలు. ఇత్థం భగవత్కథాశ్రవణరతిరహితాన్ భగవత్కథామృతానుభవజనితానందబాష్పరోమాంచరూపమహోత్సవరహితాన్ శ్లోకద్వయేనోద్ధూష్య ధర్మార్థకామరూపత్రివర్గపరానుద్ధూషయతి—ధర్మస్యేతి. ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య లాభాయ న స్మృత ఇత్యర్థానురోధేనాన్వయః. అర్థః ధనాదిః ధర్మస్య ఆపవర్గ్యస్య ముక్తిసాధనీభూతస్య ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్రేతి భాగవతశాస్త్రే ముఖ్యవిషయతయా ప్రతిపాదితస్య భక్తిరూపధర్మస్య అర్థాయ ప్రయోజనభూతాయాపవర్గాయ నోపకల్పతే. తథా ధర్మైకాంతస్య అర్థస్య యాగాదిధర్మానుష్ఠానార్థం యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహైః బ్రాహ్మణో ధనమార్జయేదితి శాస్త్రవిహితయాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహరూపసాధనసాధ్యతయా ప్రతిపాదితస్య ధనస్య అర్థః ప్రయోజనరూపో యాగాదిధర్మః ఆపవర్గ్యస్య ధర్మస్య అర్థాయ ముక్తయే నోపకల్పతే. తథా కామోఽపి ఆపవర్గ్యస్య ధర్మస్య భక్త్యాదిరూపస్య

---

1 తు మన్యన్తే.

జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహ కర్మభిః. ౧౧
వదంతి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యద్ జ్ఞానమద్వయమ్,
బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి కథ్యతే. ౧౨
తచ్ఛ్రద్దధానా మునయో జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయా,
పశ్యంత్యాత్మని చాత్మానం భక్త్యా శ్రుతగృహీతయా. ౧౩
అతః పుంభిర్ద్విజశ్రేష్ఠా వర్ణాశ్రమవిభాగశః,

హ వందతీతి. తత్త్వవిదస్తు తదేవ తత్త్వం వదంతి. కిం తత్? యత్ జ్ఞానం నామ. అద్వయమితి. క్షణికవిజ్ఞానపక్షం వ్యావర్తయతి. నను తత్త్వవిదోఽపి విగీతవచనా ఏవ. నైవం. తస్యైవ తత్త్వస్య నామాంతరైరభిధానాదిత్యాహ—ఔపనిషదైః బ్రహ్మేతి, హైరణ్యగర్భైః పరమాత్మేతి, సాత్వతైర్భగవానిత్యభిధీయతే. ౧౨. తచ్చ తత్త్వం సపరికరయా భక్త్యైవ ప్రాప్యత ఇత్యాహ—తదితి. తదిత్యయం. జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయేత్యత్ర, జ్ఞానం పరోక్షం. తచ్చ తత్త్వమాత్మని క్షేత్రజ్ఞే పశ్యంతి. కిం తత్? ఆత్మానం పరమాత్మానం. శ్రుతేన వేదాంతాదిశ్రవణేన గృహీతయా ప్రాప్తయేతి భక్తేర్దార్ఢ్యముక్తం. ౧౩. ధర్మస్య ఫలం భక్తిః నార్థకామాదికమితీమమర్థముపపాద్యోపసంహరతి—అత ఇతి. హే ద్విజశ్రేష్ఠాః హరితోషణం హరేరారాధనం. సంసిద్ధిః ఫలం. ౧౪. యస్మాద్భక్తిహీనో ధర్మః కేవలం శ్రమ ఏవ. తస్మాత్ భక్తిప్రధాన ఏవ ధర్మః అనుష్ఠేయ ఇత్యాహ—తస్మా

లాభాయ ఫలాయ ముక్తయే న స్మృత ఇత్యర్థ ఇతి యోజనా. ప్రతిపాదితశ్చాయమర్థస్తైత్తిరీయోపనిషది. శ్రు.'న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశు' రితి. ౧౦. తస్య కామస్యేంద్రియఫలత్వం వ్యుదస్యతి—కామస్య అన్నపానాదేః ఇంద్రియప్రీతిః లాభః ఫలం న భవతి. కింతు యావతా అన్నపానాదినా కామేన జీవతి. దేహధారణమేవ అన్నపానాదేః ఫలమిత్యర్థః. శబ్దాదీనాం ఇంద్రియతృప్తిః ఫలమేతి చేత్ ఉచ్యతే—దేహధారణానపేక్షితానాం తేషాం ముముక్షోరనర్థావహత్వాదిహాన్నపానాదిమాత్రమేవ కామశబ్దేనవివక్షితం. ముముక్షాధికారిత్వాత్ ప్రబుద్ధస్య జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసోరితి హ్యనన్తర ముచ్యతే. తత్త్వజిజ్ఞాసోః జీవస్య యః కర్మభిః స్యాత్, సః ముముక్షోర్నార్థః ప్రయోజనం. జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసేతి పాఠే జీవస్య పునః కర్మానుష్ఠానద్వారా కర్మభిః య ఇహ ప్రసిద్ధః స అర్థో న భవతి. కింతు తత్త్వజిజ్ఞాసైవేతి. ౧౧. యత్ జ్ఞానం జ్ఞానైకరూపం. అద్వయం అవయవభేదరహితం. జాత్యాదిరహితం వా. బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి చ శబ్ద్యతే. భగవానేవ ఏతైశ్శబ్దైరభిధీయత ఇత్యర్థః. తత్త్వవిదస్తు తదేవ తత్త్వమితి వదంతి. శ్లో.'విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయతే. ఏష ఏవ మహాన్ శబ్దో మైత్రేయ భగవా' నితి. 'పరమబ్రహ్మభూతస్య వాసుదేవస్య నాన్యగః, శబ్దోఽయం నోపచారేణ హ్యన్యత్ర హ్యుపచారత' ఇత్యాది స్మరణాత్. నారాయణపరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పర' ఇత్యాది శ్రుతేశ్చ. బ్రహ్మపరమాత్మభగవద్వాసుదేవనారాయణాదిపర్యాయశబ్దైర్వాచ్యతయా స ఏవ శబ్ద్యత ఇత్యర్థః. ౧౨. తత్ బ్రహ్మపరమాత్మాదిశబ్దైర్యదుచ్యతే తత్పరతత్త్వం శ్రద్దధానాః వీప్సవో మునయః జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయా శాస్త్రజన్యజ్ఞానవిషయాన్తరవైతృష్ణ్యయుక్తయా. అనేన పరమభక్తిప్రకర్ష ఉక్తః. శ్రుతగృహీతయా శ్రుతేనభగవత్కథాశ్రవణేన గృహీతయా ప్రాప్తయా భక్త్యా పరమభక్త్యా ఆత్మని జీవే స్థితమితి శేషః. ఆత్మానం పరమాత్మానం పశ్యంతి. ౧౩. వర్ణాశ్రమవిభాగశః వర్ణాశ్ర

స్వనుష్ఠితస్య ధర్మస్య సంసిద్ధిర్హరితోషణమ్. ౧౪
తస్మాదేకేన మనసా భగవాన్ సాత్వతాంపతిః,
శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్యశ్చ నిత్యశః. ౧౫
యదనుధ్యాసినా యుక్తాః కర్మగ్రంథినిబంధనమ్,
ఛిందంతి కోవిదాస్తస్య కో న కుర్యాత్కథారతిమ్. ౧౬
శుశ్రూషోః శ్రద్దధానస్య వాసుదేవకథారతిః,
స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవణాత్. ౧౭
శృణ్వతాం స్వకథాః కృష్ణ పుణ్యశ్రవణకీర్తనః,
హృద్యంతస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి స.*హృత్సతామ్. ౧౮
నష్టప్రాయేష్వభద్రేషు నిత్యం భాగవతసేవయా,
భగవత్యుత్తమశ్లోకే భక్తిర్భవతి నైష్ఠికీ. ౧౯
తదా రజస్తమోభావాః కామలోభాదయశ్చ యే.
చేత ఏతైరనావిద్ధం స్థితం సత్త్వే ప్రసీదతి. ౨౦
ఏవం ప్రసన్నమనసో భగవద్భక్తియోగతః,
భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానం ముక్తసంగస్య జాయతే. ౨౧

దితి. ఏకేన ఏకాగ్రేణమనసా. ౧౫. భక్తివిహీనో ధర్మః కేవలం శ్రమ ఏవేతి ప్రపంచితం. ఇదానీం తు భక్తేర్ముక్తిఫలత్వాం ప్రపంచయతి—యదితి. యస్యానుధ్యా అనుధ్యానం. సైవ ఆసిః ఖడ్గః తేన యుక్తాః అప్రమత్తాః వివేకినః గ్రంథిమహంకారం నిబధ్నాతి యత్కర్మ తచ్ఛిందంతి. తస్య కథాయాం రతిం కో న కుర్యాత్. ౧౬. నను, సత్యమేవం కర్మనిర్మూలినీ హరికథారతిః, తథాపి తస్యాం రుచిర్నోత్పద్యతే, కిం కుర్మస్తత్రాహ—శుశ్రూషోరితి. పుణ్యతీర్థనిషేవణాదిభిర్నిష్పాపస్య మహత్సేవా స్యాత్. తయా చ తద్ధర్మశ్రద్ధా, తతః శ్రవణేచ్ఛా, తతో రుచిస్స్యాదిత్యర్థః. ౧౭. తతశ్చ శృణ్వతామితి. పుణ్యే శ్రవణకీర్తనే యస్య సః సతాం సుహృత్ హితకారీ. హృది యాన్యచ్ఛిద్రాణి వాసనాః తాని. అంతస్థో హృదయస్థః సన్.విధునోతి.౧౮. తతశ్చ నష్టేతి. సర్వాభద్రనాశస్య జ్ఞానోత్తరకాలీనత్వాత్ ప్రాయగ్రహణం. భాగవతానాం భాగవతశాస్త్రస్య వా సేవయా నైష్ఠికీ నిశ్చలా. విక్షేపకాభావాత్. అత్ర పూర్వార్ధే నిత్యం భాగవతసేవయేతి వర్ణాధిక్యమార్షం. సద్భాగవతసేవయేతి పాఠే న కాప్యనుపపత్తిః. ౧౮. తదేతి. రజశ్చ తమశ్చ యేచ తత్ప్రభవా భావాః కామాదయః. ఏతైరనావిద్ధం అనభిభూతం. ప్రసీదతి ఉపశామ్యతి. ౧౯. ఏవమితి. భగవద్భక్తియోగతః. ప్రసన్నమనసః అతఏవ ముక్తసంగస్య ౨౦. జ్ఞానే ఫలమాహ—భిద్యత ఇతి. హృదయమేవ గ్రంథిః చిజ్జడగ్రథనరూపో౽హంకారః. అతఏవ సర్వే సంశయాః. అసంభావనాదిరూపాః కర్మాణ్యనారబ్ధఫలాని. ఆత్మని స్వరూపభూతే ఈశ్వరే దృష్టే సాక్షాత్కృతే సతి. ఏవకారేణ జ్ఞానానంతరమేవేతి దర్శయతి ౨౧. అత్ర సదాచారం

మానుగుణ్యేన. స్వనుష్ఠితస్య కృతస్య ధర్మస్య హరితోషణం భగవన్ముఖోల్లాస ఏవ సంసిద్ధిః ఫలమిత్యర్థః. ౧౪. ముక్తసంగస్య త్యక్తవిషయాభిలాషస్య భగవత్తత్త్వజ్ఞానం భగవత్సాక్షాత్కారః. శ్లో. భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానమహమేవంవిధో౽ర్జున, జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేనేతి భగవద్వచనాత్. ౨౧. ఆత్మని జీ

భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః,
క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి దృష్ట ఏవాత్మనీశ్వరే. ౨౨

అతో వై కవయో నిత్యం భక్తిం పరమయా ముదా,
వాసుదేవే భగవతి కుర్వంత్యాత్మప్రసాదినీం. ౨౩

సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణాస్తై-
ర్యుక్తః పరః పురుష ఏక ఇహాస్య ధత్తే,
స్థిత్యాదయే హరివిరించిహరేతి*సంజ్ఞాః
శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యుః. ౨౪

పార్థివాద్దారుణో ధూమస్తస్మాదగ్నిస్త్రయీమయః,
తమసస్తు రజస్తస్మాత్సత్త్వం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్. ౨౫

భేజిరే మునయోఽథాగ్రే భగవంతమధోక్షజమ్,
సత్త్వం విశుద్ధం క్షేమాయ కల్పంతే యే ను తానిహ. ౨౬

దర్శయన్నుపసంహరతి—అత ఇతి. ఆత్మనః ప్రసాదనీం మనశ్శోధినీం. వాసుదేవే భక్తిం కుర్వంతీతి భజనీయవిశేషో దర్శితః. ౨౩. తదేవోపపాదయితుం బ్రహ్మాదీనాం త్రయాణామేకాత్మకత్వేఽపి వాసుదేవస్యాఽధిక్యమాహ.—సత్త్వమితి. ఇహ యద్యప్యేక ఏవ పరః పుమాన్. అస్య విశ్వస్య స్థిత్యాదయే స్థితిసృష్టిప్రలయార్థం. హరివిరించిహరేతి సంజ్ఞాః కేవలం భిన్నా ధత్తే. హరివిరించిహరా ఇతి వక్తవ్యే సంధిరార్షః. తత్ర తేషాం మధ్యే శ్రేయాంసి శుభఫలాని సత్త్వతనోర్వాసుదేవాదేవ స్యుః. ౨౪. ఉపాధివైశిష్ట్యేన ఫలవైశిష్ట్యం సదృష్టాంతమాహ— పార్థివాదితి. పార్థివాత్ స్వతః ప్రవృత్తిప్రకాశరహితాత్ దారుణః కాష్ఠాత్ప్రకాశాద్ధూమః. ప్రవృత్తిస్వభావః త్రయీమయః వేదోక్తకర్మప్రచురః ఈషత్కర్మప్రత్యాసత్తేః. తస్మాదప్యగ్నిస్త్రయీమయః. సాక్షాత్కర్మసాధనత్వాత్. ఏవం లయాత్మకాత్ తమసః ప్రకాశాత్ రజః. తస్మాత్సత్త్వం బ్రహ్మదర్శనం బ్రహ్మప్రకాశకం. తుశబ్దేన లయాత్మకాత్తమసః ప్రకాశాద్రజసః సోపాధికజ్ఞానహేతుత్వేన కించిద్బ్రహ్మదర్శనప్రత్యాసత్తిమాత్రముక్తం. నతు సర్వథా తత్ప్రకాశకత్వం విక్షేపకత్వాత్. యత్సత్త్వం తత్ సాక్షాద్బ్రహ్మదర్శనం. ప్రకాశకత్వాత్. అత స్తద్గుణోపాధీనాం బ్రహ్మాదీనామపి యథోత్తరం వైశిష్ట్యమితి భావః. ౨౫. వాసుదేవభక్తౌ పూర్వాచారం ప్రమాణయతి—భేజిర ఇతి. అథాతో హేతోః అగ్రే పురా విశుద్ధం సత్త్వం సత్త్వమూర్తిం భగవంతమధోక్షజం. అధః అధఃకృతం అక్షజం జ్ఞానం, యస్మాత్ తమధోక్షజం. అతో యే తాననువర్తంతే త ఇహ సంసారే క్షేమాయ కల్పంతే. ౨౬. నన్వన్యానపి కేచిద్భజంతో దృశ్యంతే. సత్యం. ముముక్షవస్తు అన్యాన్ రాజసతామసాన్ న భజంతే కింతు సకామా ఏవేత్యాహ—ద్వాభ్యాంముముక్షవ ఇతి. భూతపతీనితి పితృప్రజేశాదీనాముపలక్షణం. అనసూయవః దేవతాంతరానిందకాస్సంతః. ౨౭. రజస్తమసీ ప్రకృతిః స్వభావో

వాత్మని వర్తమానే ఈశ్వరే పరమాత్మని దృష్టే సతి. ఏవకారేణ సాక్షాత్కారానంతరమేవేతి దర్శయతి—హృదయగ్రంథిః హృదంఅయంతి గచ్ఛంతీతిహృదయాః కామాదయః తఏవగ్రంథిర్వ్రణం. ౨౨.

ముముక్షవో ఘోరరూపాన్ హిత్వా భూతపతీం[1]స్తథా,
నారాయణకలాశ్శాంతా భజంతే హ్యనసూయవః. ౨౭

రజస్తమః ప్రకృతయః సమశీలా భజంతి వై,
పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజేప్సవః. ౨౮

వాసుదేవపరా వేదా వాసుదేవపరా మఖాః,
వాసుదేవపరా యోగా వాసుదేవపరాః క్రియాః. ౨౯

వాసుదేవపరం జ్ఞానం వాసుదేవపరం తపః,
వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిః. ౩౦

స ఏవేదం ససర్జాగ్రే భగవానాత్మమాయయా,
సదసద్రూపయా చాసౌ గుణమయ్యాఽగుణో విభుః. ౩౧

తయా విలసితేష్వేషు గుణేషు గుణవానివ,
అన్తః ప్రవిష్ట ఆభాతి విజ్ఞానేన విజృమ్భితః. ౩౨

యేషాం తే. అతఏవ పితృభూతాదిభిః సమం శీలం యేషాం తే. శ్రియా సహైశ్వర్యం ప్రజాశ్చేప్సంతీతి తథా తే. ౨౭. అతో మోక్షప్రదత్వాద్వాసుదేవో భజనీయ ఇత్యుక్తం. సర్వశాస్త్రతాత్పర్యగోచరత్వాదపీత్యాహ—ద్వాభ్యాం. వాసుదేవేతి. వాసుదేవ ఏవ పరః తాత్పర్యగోచరో యేషాం తే. నను వేదా మఖపరా దృశ్యంత ఇత్యాశంక్య, తేఽపి తదారాధనత్వాత్తత్పరా ఏవేత్యుక్తం. యోగాః యోగశాస్త్రాణి. తేషామప్యాసనప్రాణాయామాదిక్రియాపరత్వమాశంక్య, తాసామపి తత్ప్రాప్త్యుపాయత్వాత్తత్పరత్వముక్తం. ౨౮. వాసుదేవేతి. జ్ఞానం జ్ఞానశాస్త్రం. ననుచ తదపి జ్ఞానపరమేవేత్యాశంక్య, జ్ఞానస్యాపి తత్పరత్వముక్తం. తపోఽత్ర జ్ఞానం. ధర్మో ధర్మశాస్త్రం. దానవ్రతాదివిషయం. నను తత్స్వర్గాదిఫలపరమిత్యాశంక్య గమ్యత ఇతి గతిః స్వర్గాదిఫలం. సాపి తదానందాంశరూపత్వాత్తత్పరైవేత్యుక్తం. ౨౯. యద్వా వేదా ఇత్యనేనైవ తన్మూలత్వాత్సర్వాణ్యపి శాస్త్రాణి వాసుదేవపరాణీత్యుక్తం. అత్ర నను తేషాం మఖయోగక్రియాదినానార్థపరత్వాన్న తదేకపరత్వమిత్యాశంక్య మఖాదీనామపి తత్పరత్వముక్తమితి ద్రష్టవ్యం. ౩౦. నను జగత్సర్గతత్ప్రవేశనియమనాదిలీలాయుక్తే వస్తుని సర్వశాస్త్రసమన్వయో దృశ్యతే. కథం వాసుదేవపరత్వం సర్వశాస్త్రస్య? తత్రాహ—స ఏవేతి చతుర్భిః. ఏతైరేవ శ్లోకైః తస్య కర్మాణ్యుదారాణి బ్రూహీతి ప్రశ్నస్యోత్తరముక్తం. సదసద్రూపయా కార్యకారణాత్మికయా. అగుణశ్చేత్యన్వయః. స్వతో నిర్గుణోఽపి సన్నిత్యర్థః. భగవతో జగత్కారణత్వముక్తం. అనుప్రవేశనియమనలక్షణాం లీలామాహ— తయేతి. విలసితేషు ఉద్భూతేషు. గుణేషు ఆకాశాదిషు. అంతః ప్రవిష్టస్సన్ గుణవానివ మదధీనా ఏతే గుణా ఇత్యభిమానవానివ. నతు వస్తుతస్తథా. యతో విజ్ఞానేన చిచ్ఛక్త్యా విజృంభితోఽత్యూర్జితః. ౩౧. బహురూపత్వలీలామాహ—యథేతి. స్వయోనిషు స్వాభివ్యంజకేషు. అవహితః నిహితః. విశ్వాత్మా పుమాన్. పరమేశ్వరః. భూతేషు ప్రాణిషు అంతర్యామిణోఽపి ప్రతియోనినానాత్వేన నానాత్వమివోచ్యతే. క్షేత్రజ్ఞరూపేణ వా. ౩౨. భోగరూపాం లీలామాహ—అసావితి. అసౌ హరిః భూతసూక్ష్మాణి చ

1 'భూతపతీనథ' ఇతి పా.

యథా హ్యవహితో వహ్నిర్దారుష్వేకః స్వయోనిషు,
నానేవ భాతి విశ్వాత్మా భూతేషు చ తథా పుమాన్. ౩౩
అసౌ గుణమయైర్భావైర్భూతసూక్ష్మేంద్రియాత్మభిః,
స్వనిర్మితేషు నిర్విష్టో భుఙ్క్తే భూతేషు తద్గుణాన్. ౩౪
భావయత్యేష సత్త్వేన లోకాన్ వై లోకభావనః,
లీలావతారానురతో దేవతిర్యఙ్నరాదిషు. ౩౫
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః.

తృతీయోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ.—

జగృహే పౌరుషం రూపం భగవాన్మహదాదిభిః,
సంభూతం షోడశకలమాదౌ లోకసిసృక్షయా. ౧
యస్యాంభసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః,
నాభిహ్రదాంబుజాదాసీద్బ్రహ్మా విశ్వసృజాం పతిః. ౨

ఇంద్రియాణి చ అత్మా మనశ్చ తైః స్వయం నిర్మితేషు భూతేషు చతుర్విధేష్వితి భోగే స్వాతంత్ర్యం ద్యోత్యతే. తద్గుణాన్ తత్తదనురూపాన్విషయాన్ ఇచ్ఛయా భుఙ్క్తే. భోజయతీతి ణిచో లోపో జ్ఞేయః. పాలయతీతి వా. తదా త్వాత్మనేపదమార్షం. భుజోఽనవన ఇతి స్మరణాత్. ౩౩. ఇదానీం తు సూత జానాసీతి ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ—భావయతీతి. భావయతి పాలయతి. ఏతత్తు సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనం. విశేషతః కృష్ణావతారస్య కుంతీస్తుతౌ వక్ష్యతే. లోకభావనః లోకకర్తా. దేవాదిషు యే లీలావతారాస్తేష్వనురతః అనురక్తః. ౩౪.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. అవతారకథాప్రశ్నే తృతీయే తూత్తరాభిధా,
పురుషాద్యవతారోక్త్యా తత్తచ్చారిత్రవర్ణనైః.

యదుక్తం 'అథాఖ్యాహి హరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభాః' ఇతి, తదుత్తరత్వేన నానావతారకథా అనుక్రమిష్యన్ ప్రథమం పురుషావతారమాహ—జగృహ ఇతి పంచభిః. మహదాదిభిః మహదహంకారపంచతన్మాత్రైః. సంభూతం సునిష్పన్నం. ఏకాదశేంద్రియాణి పంచ మహాభూతానీతి షోడశ కలా అంశా యస్మిన్ తత్. యద్యపి భగవద్విగ్రహో నైవంభూతః, తథాపి విరాట్ దేహాంతర్యామిణో భగవతో విరాడ్రూపేణోపాసనార్థమేవముక్తమితి ద్రష్టవ్యం. ౧. కోఽసౌ భగవానిత్యపేక్షాయాం తం విశినష్టి—యస్యేతి. యస్య అంభస్యేకార్ణవే శయానస్య విశ్రాంతస్య. తత్ర చ యోగః సమాధిః. తద్రూపాం నిద్రాం విస్తారయతః. నాభిరేవ హ్రదః తస్మిన్ యదంబుజం తస్మాత్సకాశాత్ బ్రహ్మాసీత్ అభూత్ పాద్మే కల్పే. స పౌరుషం రూపం జగృహే. ౨. కీదృశం రూపం తదాహ—

యస్యావయవసంస్థానైః శరీరావయవపరిణామైః. లోకవిస్తరః దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తారః. విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం పతిః బ్రహ్మా. ౨.

యస్యావయవసంస్థానైః కల్పితో లోకవిస్తరః,
తద్వై భగవతో రూపం విశుద్ధం సత్త్వమూర్జితమ్. ౩
పశ్యంత్యదో రూపమదభ్రచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్,
సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం సహస్రమౌళ్యంబరకుండలోల్లసత్. ౪
ఏతన్నానావతారాణాం నిధానం బీజమవ్యయమ్,
యస్యాంశాంశేన సృజ్యంతే దేవతిర్యఙ్నరాదయః. ౫
స ఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం సర్గమాస్థితః,
చచార దుశ్చరం బ్రహ్మా బ్రహ్మచర్యమఖండితమ్. ౬
ద్వితీయం తు భవాయాస్య రసాతలగతాం మహీమ్,
ఉద్ధరిష్యన్నుపాదత్త యజ్ఞేశః సౌకరం వపుః. ౭
తృతీయమృషిసర్గం వై దేవర్షిత్వముపేత్య సః,
తంత్రం సాత్వతమాచష్ట నైష్కర్మ్యం కర్మణాం యతః. ౮
తుర్యే ధర్మకలాసర్గే నరనారాయణావృషీ,

యస్యేతి. నను కీదృశో విగ్రహః తస్య? యోఽంభసి శేతే స్మ తదేవాహ — తత్తస్య భగవతో రూపం తు విశుద్ధం రజఆద్యసంభిన్నం అతఏవోర్జితం నిరతిశయం సత్త్వం. ౩. ఏతచ్చ యోగినాం ప్రత్యక్షమిత్యాహ — పశ్యంతీతి. అదభ్రం అనల్పం జ్ఞానాత్మకం యచ్చక్షుః తేన. సహస్రం అపరిమితాని యాని పాదాదీని తైరద్భుతం. సహస్రం మూర్ధాదయో యస్మిన్ తత్; సహస్రం యాని మౌళ్యాదీని తైరుల్లసత్ శోభమానం. ౪. ఏతత్తు కూటస్థం. సత్వన్యావతారవదావిర్భావతిరోభావవదిత్యాహ — ఏతదితి. ఏతదాది నారాయణరూపం. నిధీయతేఽస్మిన్నితి నిధానం. కార్యావసానేఽవతారాణాం ప్రవేశస్థానమిత్యర్థః. బీజముద్గమస్థానం. బీజత్వేఽపి నాన్యబీజతుల్యం, కింత్వవ్యయం. న కేవలమవతారాణామేవ బీజం కింతు సర్వప్రాణినామపీత్యాహ — యస్యేతి. యస్యాంశో బ్రహ్మా. తస్యాంశో మరీచ్యాదిః తేన. ౫. సనత్కుమారాద్యవతారం తచ్చరిత్రం చాహ — స ఏవేతి. కౌమారః ఆర్షః ప్రాజాపత్యో మానవ ఇత్యాదీని సర్గవిశేషనామాని. యః పౌరుషం రూపం జగృహే, స ఏవ దేవః కౌమారాఖ్యం సర్గమాస్థితస్సన్ బ్రహ్మా బ్రాహ్మణో భూత్వా బ్రహ్మచర్యం చచార. సః ప్రథమోఽవతారః. ప్రథమద్వితీయాదిశబ్దాః నిర్దేశమాత్రాపేక్షయా ప్రయుక్తాః. ౬. వరాహావతారమాహ — ద్వితీయమితి. అస్య విశ్వస్య భవాయ ఉద్భవాయ. మహీముద్ధరిష్యన్నితి కర్తోక్తిః. ఏవం సర్వత్రావతారస్తత్కర్తా చోక్తమిత్యనుసంధేయం. ౭. నారదావతారమాహ — తృతీయమితి. ఋషిసర్గముపేత్య. తత్ర చ దేవర్షిత్వముపేత్యేత్యర్థః. సాత్వతం వైష్ణవం. తంత్రం పాంచరాత్రాగమం. ఆచష్ట ఉక్తవాన్. యతస్తంత్రాత్ నిర్గతం [1]కర్మ కర్మత్వం బంధహేతుత్వం యేభ్యస్తాని నిష్కర్మాణి తేషాం భావో నైష్కర్మ్యం. కర్మణాం మోచకత్వం యతో భవతి తదాచష్టేత్యర్థః. ౮. నరనారాయణావతారమాహ — తుర్యే ఇతి. తుర్యే చతుర్థే. అవతారే. ధర్మస్య యమస్య. కలా అంశః. [2]భార్యేఽర్థః. ప్ర.

---

1 నిష్కర్మశబ్దే కర్మశబ్దో భావప్రధానః.

2 భార్యేతి ధర్మస్య భార్యాయాం మూర్తినామ్న్యాం ఇతి శేషః.

[1]భూత్వా శమదమోపేతమకరోద్దుశ్చరం తపః. ౯
పంచమః కపిలో నామ సిద్ధేశః కాలవిప్లుతమ్,
ప్రోవాచాసురయే సాంఖ్యం తత్త్వగ్రామవినిర్ణయమ్. ౧౦
షష్ఠమత్రేరపత్యత్వం వృతః ప్రాప్తోఽనసూయయా,
ఆన్వీక్షికీమలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్య ఊచివాన్. ౧౧
[2]తతః సప్తమ ఆకూత్యాం రుచేర్యజ్ఞోఽభ్యజాయత,
స యామాద్యైః సురగణైరపాత్స్వాయంభువాంతరమ్. ౧౨
అష్టమే మేరుదేవ్యాం తు నాభేర్జాత ఉరుక్రమః,
దర్శయన్ వర్త్మ ధీరాణాం సర్వాశ్రమనమస్కృతమ్. ౧౩
ఋషిభిర్యాచితో భేజే నవమం పార్థివం వపుః,
దుగ్ధేమామోషధీర్విప్రాస్తేనాయం స ఉశత్తమః. ౧౪
రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషోదధిసంప్లవే,

'అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీ' ఇతి శ్రుతేః. తస్యాస్సర్గే ఋషిస్కూభత్వేఽత్యేకావతారతాం దర్శయతి. ౯. కపిలావతారమాహ—పంచమ ఇతి. [3]ఆసురయే తన్నామ్నే బ్రాహ్మణాయ. తత్త్వానాం గ్రామస్య సంఘస్య వినిర్ణయో యస్మిన్ శాస్త్రే తత్సాంఖ్యం. ౧౦. దత్తాత్రేయావతారమాహ—షష్ఠమితి. అత్రేరపత్యత్వం. తేనైవ వృతస్సన్ ప్రాప్తః. శ్లో. 'అత్రేరపత్యమభికాంక్షత ఆహ తుష్ట' ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్. కథం ప్రాప్తః? అనసూయయా మత్సదృశాపత్యమిషేణ మామేవాపత్యం వృతవానితి దోషదృష్టిమకుర్వన్నేవాత్రేరపత్యత్వం ప్రాప్త ఇత్యర్థః. *ఆన్వీక్షికీమాత్మ విద్యాం. అలర్కాయ రాజ్ఞే. ప్రహ్లాదాదిభ్యశ్చ. ౧౧. యజ్ఞావతారమాహ—తత ఇతి. స యజ్ఞః. యామాద్యైః స్వస్యైవ పుత్రైః యామా నామ దేవాః తదాద్యైస్సహ స్వాయంభువం మన్వంతరం. అపాత్ పాలితవాన్. తదా స్వయమింద్రోఽభూదిత్యర్థః. ౧౨. ఋషభావతారమాహ—అష్టమ ఇతి. సర్వాశ్రమనమస్కృతం అత్యాశ్రమం. పారమహంస్యం వర్త్మ ధీరాణాం దర్శయన్ ఆగ్నీధ్రపుత్రాత్ నాభేః ఋషభో జాతః. ౧౩. పృథోరవతారమాహ—ఋషిభిరితి. పార్థివం వపుః. రాజదేహం పృథురూపం. పాఠాంతరే పృథోరిదం పార్థవం. ఓషధీరిత్యుపలక్షణం. ఇమాం పృథివీం. సర్వాణి వస్తూని. దుగ్ధ అదుగ్ధ. అడాగమాభావస్త్వార్షః. హే విప్రాః. తేన పృథివీదోహనేన సోఽయమవతారః ఉశత్తమః కమనీయతమః. వశ కాంతావిత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నోఽయం శబ్దః. ౧౪. మత్స్యావతారమాహ—రూపమితి. చాక్షుషమన్వంతరే, య ఉదధిసంప్లవః సంశ్లేషః తస్మిన్. యద్యపి మన్వంతరావసానే ప్రళయో నాస్తి. తథాపి కేనచిత్కౌతుకేన సత్యవ్రతాయ మాయా ప్రదర్శితా. యథా అకాండే మార్కండేయాయేతి ద్రష్టవ్యం. మహీమయ్యాం నావి నౌకారూపాయాం మహ్యామిత్యర్థః. అపాత్ రక్షితవాన్. వైవస్వత

*ఆన్వీక్షకీం జీవాత్మ పరమాత్మ తత్త్వవిచారాత్మికాం తర్కవిద్యాం. ౧౧. ఇంద్రపుత్రాత్ మేరుదేవ్యాం తు ఋషభో జాతః. ౧౩.

1 'భూత్వాత్మాపశమోపేతమ్' ఇతి పా. 2 తథా ఇతి పా. 3 అసురిః కపిలదేవస్యాద్యశిష్యః.

నావ్యారోప్య మహీమయ్యామపాద్వైవస్వతం మనుమ్. ౧౫
సురాసురాణాముదధిం మథ్నతాం మందరాచలమ్,
దధ్రే కమఠరూపేణ పృష్ఠ ఏకాదశే విభుః. ౧౬
ధాన్వంతరం ద్వాదశమం* త్రయోదశమ* మేవ చ,
అపాయయత్సురానన్యాన్మోహిన్యా మోహయన్ స్త్రియా. ౧౭
చతుర్దశం నారసింహం బిభ్రద్దైత్యేంద్రమూర్జితమ్,
[1]దదార కరజైరూరావేరకాం కటకృద్యథా. ౧౮
పంచదశం వామనకం కృత్వాఽగాదధ్వరం బలేః,
పదత్రయం యాచమానః ప్రత్యాదిత్సుస్త్రివిష్టపమ్. ౧౯
అవతారే షోడశమే *పశ్యన్ ధర్మద్రుహో నృపాన్,
త్రిస్సప్తకృత్వః కుపితో నిఃక్షత్రామకరోన్మహీమ్. ౨౦
తతః సప్తదశే జాతః సత్యవత్యాం పరాశరాత్,
చక్రే వేదతరోః శాఖా దృష్ట్వా పుంసోఽల్పమేధసః. ౨౧
నరదేవత్వమాపన్నః సురకార్యచికీర్షయా,
సముద్రనిగ్రహాదీని చక్రే వీర్యాణ్యతః పరమ్. ౨౨
ఏకోనవింశే వింశతిమే *వృష్ణిషు ప్రాప్య జన్మనీ,
రామకృష్ణావితి భువో భగవానహరద్భరమ్. ౨౩

మితి భాషినీ సంజ్ఞా. ౧౫. కూర్మావతారమాహ — సురేతి. కమఠః కూర్మః తద్రూపేణ. ఏకాదశేఽవతారే విభుర్దధ్రే దధార. ౧౬. ధన్వంతర్యవతారమాహ — ధాన్వంతరమితి. ధాన్వంతరం ధన్వంతరిరూపం. ద్వాదశమమితి మట్ప్రయోగస్త్వార్షః. త్రయోదశమమేవేత్యాదినాతచ్చరితేన సహ దర్శయతి. అత్రాప్యార్ష ఏవ మట్. అపాయయదిత్యత్ర సుధామిత్యధ్యాహారః. మోహిన్యా స్త్రియా మోహిన్యాఖ్యస్త్రీరూపేణ. అన్యానసురాదీన్ మోహయన్ ధన్వంతరిరూపేణ అమృతమానీయ. మోహిన్యా అపాయయదిత్యర్థః, ౧౭. నృసింహావతారమాహ — చతుర్దశమితి. నారసింహం రూపం స బిభ్రత్ ఏరకాన్, నిర్గ్రంథితృణవిశేషాన్. ౧౮. వామనావతారమాహ — పంచదశమితి. దుష్టానాం మదం వామయతీతి వామనకం రూపం. హ్రస్వం వా. ప్రత్యాదిత్సు స్తస్మాదాచ్ఛిద్య గ్రహీతుమిచ్ఛుః. ౧౯. పరశురామావతారమాహ — అవతార ఇతి. త్రిః త్రిగుణం యథా భవతి తథా సప్తకృత్వః. సప్తవారాన్ ఏకవింశతివారానిత్యర్థః. ౨౦. వ్యాసావతారమాహ — తత ఇతి. అల్పమేధసః అల్పప్రజ్ఞాన్ పుంసో దృష్ట్వా తదనుగ్రహార్థం శాఖాశ్చక్రే. ౨౧, రామావతారమాహ — నరేతి. నరదేవత్వం రాఘవరూపేణ ప్రాప్తస్సన్. అతః పరమష్టాదశే. ౨౨. రామకృష్ణావతారమాహ. — ఏకేతి. వింశతితమ ఇతివక్తవ్యే తకారలోపశ్ఛాందసః. (వర్ణాధిక్యం తు ఛాందసత్వాదేవేతి జ్ఞేయం. నైతత్కేనాపి వ్యాఖ్యాత్రా స్పష్టీకృతం. అత్ర వింశే చేతి పాఠే న కాప్యనుపపత్తిరితి మంతవ్యం.) రామకృష్ణావిత్యేవ నామజన్మనీ ప్రాప్య. ౨౩. బుద్ధావతారమాహ — తత ఇతి. అజినస్య సుతః. జినసుత ఇతి పాఠే జినోఽపి స ఏవ.

---

1 'దదార కరజైర్వక్షసి' ఇత్యపి పా.

తతః కలౌ సంప్రవృత్తే సంమోహాయ సురద్విషామ్,
బుద్ధో [1]నామ్నాఽజనసుతః కీకటేషు భవిష్యతి. ౨౪
అథాసౌ యుగసంధ్యాయాం దస్యుప్రాయేషు రాజసు,
జనితా విష్ణుయశసో నామ్నా కల్కిర్జగద్గురుః. ౨౫
అవతారా హ్యసంఖ్యేయా హరేః సత్త్వనిధేర్ద్విజాః,
యథాఽవిదాసినః కుల్యాః సరసః స్యుః సహస్రశః. ౨౬
ఋషయో మనయో దేవా మనుపుత్రా మహౌజసః,
కలాః సర్వే హరేరేవ సప్రజాపత[2]యః స్మృతాః. ౨౭
ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్స్వయమ్,
ఇంద్రారివ్యాకులం లోకం మృడయంతి యుగే యుగే. ౨౮
జన్మ గుహ్యం భగవతో య ఏతత్ప్రయతో నరః,
సాయం ప్రాతర్గృణన్ భక్త్యా దుఃఖగ్రామాద్విముచ్యతే. ౨౯
ఏతద్రూపం భగవతో హ్యరూపస్య చిదాత్మనః,
మాయాగుణైర్విరచితం మహదాదిభిరాత్మని. ౩౦
యథా నభసి మేఘౌఘో రేణుర్వా పార్థివోఽనిలే,
ఏవం ద్రష్టరి దృశ్యత్వమారోపితమబుద్ధిభిః. ౩౧

కీకటేషు మధ్యే గయప్రదేశే. ౨౪. కల్క్యవతారమాహ—అథేతి. యుగసంధ్యాయాం కలేరంతే. విష్ణుయశసో బ్రాహ్మణాత్సకాశాత్. జనితా జనిష్యతే. ౨౫. అనుక్తసర్వసంగ్రహార్థమాహ—అవతారా ఇతి అసంఖ్యేయత్వే దృష్టాంతః. యథేతి. అవిదాసినః అపక్షయశూన్యాత్. దసు ఉపక్షయ ఇత్యస్మాన్నిష్పన్నః. సరసస్సకాశాత్ కుల్యాః క్షుద్రప్రవాహాః. ౨౬. విభూతీరాహ—ఋషయ ఇతి. ౨౭. తత్ర విశేషమాహ—ఏత ఇతి. పుంసః పరమేశ్వరస్య కేచిదంశాః కేచిత్కలాః విభూతయశ్చ. మత్స్యాదీనామవతారత్వేన సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వే అపి యథోపయోగమేవ జ్ఞానక్రియాశక్త్యావిష్కరణం. కుమారనారదాదిష్వధికారికేషు యథోపయోగమంశకలావేశః. తత్ర కుమారాదిషు జ్ఞానావేశః. పృథ్వాదిషు శక్త్యావేశః. కృష్ణస్తు భగవాన్ సాక్షాన్నారాయణ ఏవ ఆవిష్కృతసర్వశక్తిత్వాత్. సర్వేషాం ప్రయోజనమాహ—ఇంద్రారయో దైత్యాః తైర్వ్యాకులం ఉపద్రుతం మృడయంతి సుఖినం కుర్వంతి. ౨౮. ఏతత్కీర్తనఫలమాహ—జన్మేతి. గుహ్యం అతిరహస్యం జన్మ. ప్రయతః శుచిః సన్. దుఃఖగ్రామాత్సంసారాత్. విముచ్యత ఇత్యుక్తం. ౨౯. తత్ర కథం దేహద్వయసంబంధే సతి తద్విముక్తిరిత్యాశంక్య, దేహాసంబంధస్య భగవన్మాయోత్థావిద్యావిలసితత్వాదేతచ్ఛ్రవణాదిజనితవిద్యయా తన్నివృత్తిరుపపద్యత ఇత్యాశయేనాహ—ఏతదితి పంచభిః. అరూపస్య చిదేకరసస్య. ఆత్మనో జీవస్య. ఏతత్ స్థూలం రూపం శరీరం భగవతో యా మాయా. తస్యాః గుణైః మహదాదిరూపైః. విరచితం కృతం. క్వ? ఆత్మని ఆత్మస్థానే శరీరం కృతమిత్యర్థః. ౩౦. కథమిత్యపేక్షాయాం స్వరూపావరణేన తదధ్యాస ఇతి సదృష్టాంతమాహ—యథేతి. యథా వాయ్వాశ్రితో మేఘౌఘో నభసి ఆకాశే. అబుద్ధిభిరజ్ఞై

1 'నామ్నా జినసుత, ఇతి పా. 2 య పథా.

అతః పరం యదవ్యక్త[1]మవ్యూఢగుణబృంహితమ్,
అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాత్స జీవో యత్పునర్భవః. ౩౨
యత్రేమే సదసద్రూపే ప్రతిషిద్ధే స్వసంవిదా,
అవిద్యయాఽఽత్మని కృతే ఇతి తద్బ్రహ్మదర్శనమ్. ౩౩
యద్యేషోపరతా దేవీ మాయా వైశారదీ మతిః,
సంపన్న ఏవేతి విదుర్మహిమ్ని స్వే మహీయతే. ౩౪

ఏవం జన్మాని కర్మాణి హ్యకర్తురజనస్య చ,
వర్ణయంతి స్మ కవయో వేదగుహ్యాని హృత్పతేః. ౩౫
స వా ఇదం విశ్వమమోఘలీలః సృజత్యవత్యత్తి న సజ్జతేఽస్మిన్,

రారోపితః. యథా వా పార్థివో రేణుస్తద్గతం ధూసరత్వాది అనిలే, ఏవం ద్రష్టరి దృశ్యత్వం దృశ్యత్వాదిధర్మకం శరీరమారోపితమిత్యర్థః. ౩౧. కించ. అతః స్థూలాద్రూపాత్పరం అన్యదపి రూపమారోపితమిత్యనుషంగః. కథంభూతం తత్? యదవ్యక్తం సూక్ష్మం. తత్ర హేతుః. వ్యూహః కరచరణాదిపరిణామః. అవ్యూఢాః అపరిణతాః గుణాః కరచరణాదయః తైర్గుణైర్బృంహితం రచితం. ఆకారవిశేషరహితత్వాదవ్యక్తమిత్యర్థః. ఏతదేవ కుతస్తత్రాహ—అదృష్టేతి. అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాత్ యద్ధ్యాకారవిశేషవద్వస్తు, తదస్మదాదివద్దృశ్యతే. శ్రూయతే వా ఇంద్రాదివత్. ఇదం తు న తథా. తర్హి తస్య సత్త్వే కిం ప్రమాణం తత్రాహ—స జీవః జీవోపాధిః లింగశరీరం. శ్లో. 'జీవేన జీవో నిర్ముక్తో జీవో జీవం విహాయ చ' ఇత్యాదౌ జీవోపాధౌ లింగశరీరే జీవశబ్దప్రయోగః ఉపచారాజ్జీవోపాధితయా కల్పిత ఇత్యర్థః. నను స్థూలమేవ భోగాయతనత్వాత్ జీవోపాధిరస్తు. కిమన్యకల్పనయేత్యత ఆహ—యద్యస్మాత్సూక్ష్మాత్పునర్భవః పునర్జన్మ భవతీతి జీవస్య ఉత్క్రాంతిగత్యాగతీనాం తేన వినా అసంభవాదితి భావః. ౩౨. తదేవముపాధిద్వయముక్త్వా తదపవాదేన జీవస్య బ్రహ్మతామాహ—యత్రేతి. యత్ర యదా ఇమే సదసతీ కార్యకారణరూపే స్థూలసూక్ష్మరూపే స్వసంవిదా శ్రవణమననాదిభక్త్యా స్వరూపసమ్యజ్ఞానేన ప్రతిషిద్ధే భవతః. జ్ఞానేన ప్రతిషేధార్హత్వే తమేవ హేతుమాహ—అవిద్యయా ఆత్మని కృతే కల్పితే ఇతి హేతోః. సద్బ్రహ్మ సదా జీవో బ్రహ్మైవ భవతీత్యర్థః. కథంభూతం దర్శనం జ్ఞానైకస్వరూపం. ౩౩. తథాపి భగవన్మాయాయాః సంసృతికారణభూతాయా విద్యమానత్వాత్ కథం బ్రహ్మతా తత్రాహ—యదీత్యసందేహే సందేహవచనం. యదీతి. 'యది వేదాః ప్రమాణం స్యుః' ఇతివత్, వైశారదీ విశారదః సర్వజ్ఞ ఈశ్వరః. తదీయా దేవీ సంసారచక్రేణ క్రీడంతీ ఏషా మాయా. యద్యుపరతా భవతి. కిమిత్యుపరతా భవేత్తత్రాహ—మతిర్విద్యా. అయం భావః. యావదేషాఽవిద్యాత్మనా ఆవరణవిక్షేపౌ కరోతి తావన్నోపరమతి. యదా తు సైవ విద్యారూపేణ పరిణతా, తదా సదసద్రూపం జీవోపాధిం దగ్ధ్వా నిరింధనాగ్నివత్ స్వయమేవోపరమేదితి. తదా సంపన్నః బ్రహ్మస్వరూపం ప్రాప్త ఏవేతి విదుస్తత్త్వజ్ఞాః. కిమతః పరం. యద్యేవం స్వే మహిమ్ని పరమానందరూపే మహీయతే పూజ్యతే. విరాజత ఇత్యర్థః. ౩౪. యథా జీవస్య జన్మాది మాయయా ఏవమీశ్వరస్యాపి జన్మకర్మాది మాయయేత్యాహ—ఏవమితి అకర్తుః కర్మాణి అజనస్య జన్మాని. హృత్పతేః అంతర్యామిణః. ౩౫. తర్హి జీవాదీశ్వరస్య కో

1 'అవ్యూఢగుణవ్యూహితమ్' ఇతి కేషుచిత్ పుస్తకేషు దృశ్యతే.

భూతేషు చాంతర్హిత ఆత్మతంత్రః షాడ్వర్గికం జిఘ్రతి షడ్గుణేశః. ౩౭
నచాస్య కశ్చిన్నిపుణేన ధాతురవైతి జంతుః కుమనీష ఊతీః,
నామాని రూపాణి మనోవచోభిః సంతన్వతో నటచర్యామివాజ్ఞః. ౩౮
స వేద ధాతుః పదవీం పరస్య దురంతవీర్యస్య రథాంగపాణేః.
యో మాయయా సంతతయాఽనువృత్త్యా భజేత తత్పాదసరోజగంధమ్.
అథేహ ధన్యా భగవంత ఇత్థం యద్వాసుదేవేఽఖిలలోకనాథే,
కుర్వంతి సర్వాత్మకమాత్మభావం న యత్ర భూయః పరివర్త ఉగ్రః. ౩౯
ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్,
ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః. ౪౦
నిఃశ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్,
తదిదం గ్రాహయామాస సుతమాత్మవతాం వరమ్. ౪౧
సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్,
స తు సంశ్రావయామాస మహారాజం పరీక్షితమ్. ౪౨
ప్రాయోపవిష్టం గంగాయాం పరీతం పరమర్షిభిః,
తత్ర కీర్తయతో విప్రా విప్రర్షేర్భూరితేజసః. ౪౩
అహం చాధ్యగమం తత్ర నివిష్టస్తదనుగ్రహాత్,
(యూయం వ్యవసితా విప్రా జిజ్ఞాసాయాం చ నిష్ఠితాః.) **

విశేషః? స్వాతంత్ర్యమేవ విశేష ఇత్యాహ—స ఇతి. షాడ్వర్గికం ఇంద్రియషడ్వర్గవిషయం జిఘ్రతి దూరాదేవ గంధవద్గృహ్ణాతి. నతు సజ్జత ఇత్యర్థః. కుతః. షడ్గుణేశః షడింద్రియనియంతా. ౩౭. నను కిమీశ్వరస్య సృష్ట్యాదికర్మభిః విషయభోగైర్వా తత్రాహ—నచేతి. ధాతుః జగద్విధాతురీశ్వరస్య. ఊతీః లీలాః. కుమనీషః కుబుద్ధిః నిపుణేన తర్కాదికౌశలేన నావైతి నజానాతి. మనసా రూపాణి వచసా నామాని సంతన్వతః సమ్యక్ విస్తారయతః వచోభిరితి బహుత్వం వృత్త్యభిప్రాయేణ.[1] మనోవచోభిస్సహేతి వా. ౩౮. భక్తస్తు కథంచిజ్జానాతీత్యాహ—స ఇతి. అమాయయా అకుటిలభావేన, సంతతయా నిరంతరయా. అనువృత్త్యా ఆనుకూల్యేన. భజేత. ౩౮. భక్తిమార్గే ప్రవృత్తానృషీనభినందతి—అథేతి. యద్యతః భక్తా ఏవ భగవత్త్వం జానంతి. అథ అతః కారణాత్ భగవంతః సర్వజ్ఞాః భవన్తః ధన్యాః కృతార్థాః. కుతః యద్యస్మాదిత్థం ప్రశ్నైర్వాసుదేవే. ఆత్మభావం మనోవృత్తిం కుర్వంతి. సర్వాత్మకం ఐకాంతికం యత్ర యస్మిన్ భావే సతి భూయః. ఉగ్రః గర్భవాసాదిదుఃఖస్వరూపః పరివర్తో జన్మమరణాద్యావర్తో న భవతి. ౩౯. సూత కిమేతచ్ఛాస్త్రమపూర్వం కథయసి తత్రాహ. ఇదమితి. బ్రహ్మసమ్మితం సర్వవేదతుల్యం. ఉత్తమశ్లోకస్య చరితం యస్మిన్ తత్. ఋషిః వ్యాసః. ౪౦. తత్సంప్రదాయప్రవృత్తిమాహ—నిశ్శ్రేయసాయేతి. సుతం శుకం. ౪౧.౪౨. ప్రాయేణేతి. ప్రాయేణమృత్యుపర్యంతానశనేనోపవిష్టమితి పరమవైరాగ్యోక్తిః. హే విప్రాః విప్రర్షేస్సకాశాత్. ౪౩. అహమితి. అధ్యగమం జ్ఞాతవానస్మి. తత్ర కీర్తయతః తత్ర నివిష్ట ఇతిచాన్వయభేదాత్తత్రపదావృ

1 ‘వృత్త్యభిప్రాయేణ’ ఇతి పా.

సోఽహం వః శ్రావయిష్యామి యథాధీతం యథామతి. ౪౪
కృష్ణే స్వధామోపగతే ధర్మజ్ఞానాదిభిః సహ,
కలౌ నష్టదృశామేష పురాణార్కోఽధునోదితః. ౪౫
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, తృతీయోఽధ్యాయః.

చతుర్థోఽధ్యాయః.

వ్యాస ఉవాచ.—

ఇతి బ్రువాణం సంస్తూయ మునీనాం దీర్ఘసత్రిణామ్,
వృద్ధః కులపతిః సూతం బహ్వృచః శౌనకోఽబ్రవీత్. ౧

శౌనక ఉవాచ.—

సూత సూత మహాభాగ వద నో వదతాం వర,
కథాం భాగవతీం పుణ్యాం యదాహ భగవాన్ శుకః. ౨
కస్మిన్ యుగే ప్రవృత్తేయం స్థానే వా కేన హేతునా,
కుతః సంచోదితః కృష్ణః కృతవాన్త్సంహితాం మునిః. ౩
తస్య పుత్రో మహాయోగీ సమదృఙ్నిర్వికల్పకః.

త్రిరదోషః.౪౪.స ఇతి. యథాధీతం. నతు స్వమతివిలసితం. తత్రాపి యథామతి స్వమత్యనుసారేణ. సంక్షేపతః కథితం విస్తరతః శ్రావయిష్యామి.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. తుర్యే భాగవతారంభకారణత్వేన వర్ణ్యతే, వ్యాసస్యాపరితోషస్తు తపఃప్రవచనాదిభిః. ఇతీతి. ఇత్యేవం ప్రసన్నవాచా శ్రావయిష్యామీతి బ్రువాణం బహూనాం మునీనాం మధ్యే ఏకేన వక్తవ్యే యో వృద్ధః. వృద్ధేష్వపి బహుషు యః కులపతిః గణముఖ్యః. తేష్వపి బహుషు యో బహ్వృచః ఋగ్వేదీ తేన వక్తవ్యం. అత ఏవంభూతత్వాచ్ఛౌనకోఽబ్రవీత్. ౧. సూతేతి. యత్ యాం కథామాహ.౨. కస్మిన్నితి. కస్మిన్ యుగే కస్మిన్వా స్థానే కేన హేతునేతి మహాభారతాదిసర్వశాస్త్రాణి కృతవతః పునరేతత్సంహితాకరణే కిం కారణమిత్యర్థః. కుత ఇతి సార్వవిభక్తికస్తసిః. కేన ప్రవర్తిత ఇత్యర్థః. కృష్ణో వ్యాసః. ౩. యదుక్తం స తు సంశ్రావయామాసేతి తత్ర శుకస్య వ్యాఖ్యానాదికం కథం ఘటితమితి ప్రష్టుం తస్యాసంగోదాసీనతామాహ—ద్వాభ్యాం. తస్యేతి. సమదృక్ సమం బ్రహ్మ పశ్యతీతి. అతో నిర్వికల్పకః స్వార్థే కః. నిరస్తభేదః. కించ ఏకస్మిన్నేవ అంతస్సమా

దీర్ఘసత్రిణాం. సహస్రసంవత్సరసత్రమారబ్ధవతాం కులపతిః సత్రయాగమారబ్ధవతాం సమూహస్య ప్రధానః. సంస్తూయ సమ్యక్ స్తుత్వా. ౧. అత్ర లింగవ్యత్యయ ఆర్షః. యథాహ భగవాన్ 'యామాహ భగవా'నితి పాఠద్వయేన కాప్యనుపపత్తిః. మహాభాగ మహత్త్వాదగ్రభాగార్హ మహాభాగ్యేతి వా. సూత సూత. ఆదరాద్ద్విరుక్తిః. భాగవతీం భగవంత మధికృత్య కృతామ్.౨. కుతస్సంచోదితః కేన ప్రేరితః. ౩. సమదృక్ సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు సమ

ఏకాంతమతిరున్నిద్రో గూఢో మూఢ ఇవేయతే. ౪
కథమాలక్షితః పౌరైః సంప్రాప్తః కురుజాంగలాన్,
ఉన్మత్తమూకజడవద్విచరన్ గజసాహ్వయే. ౫
దృష్ట్వానుయాంతమృషిమాత్మజమప్యనగ్నం
దేవ్యో హ్రియా పరిదధుర్న సుతస్య చిత్రమ్,
తద్వీక్ష్య పృచ్ఛతి మునౌ జగదుస్తవాస్తి
స్త్రీపుంభిదా న తు సుతస్య వివిక్తదృష్టేః. ౬
కథం వా పాండవేయస్య రాజర్షేర్మునినా సహ,
సంవాదః సమభూత్తాత యత్రైషా సాత్వతీ శ్రుతిః. ౭
స గోదోహనమాత్రం హి గృహేషు గృహమేధినామ్,
[1]అవేక్షతే మహాభాగస్తీర్థీకుర్వంస్తదాశ్రమమ్. ౮

ప్తిర్యస్యాసౌ తథాభూతా మతిర్యస్యసః యత ఉన్నిద్రః మాయాశయనాదుద్బుద్ధః. నిద్రా మాయా. శ్లో. 'యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ'తి స్మృతేః. అత ఏవ గూఢః అప్రకటః. మూఢ ఇవ ప్రతీయతే. నిర్వికల్పకః—విరుద్ధః కల్పో వికల్పః పరస్పరవిరుద్ధపక్షద్వయం. తద్గోచరం. సంశయాత్మకం జ్ఞానం నాస్యేతి నిర్వికల్పకః. నిశ్చయాత్మకజ్ఞానవత్త్వాత్ సంశయచ్ఛేత్తేతి ఫలితోఽర్థః. ఏకాంతమతిః నిర్జనదేశనివాసరసికః. గూఢః సర్వజ్ఞత్వేఽపి స్వసామర్థ్యప్రకటనరహితః మహాయోగీ నిరంతరయోగతత్పరః. ౪. కథమితి. ఏవంభూతోఽసౌ కథమాలక్షితః జ్ఞాతః? కురవో జాంగలాశ్చ దేశవిశేషాః తాన్ సంప్రాప్తః ప్రథమం తతో గజసాహ్వయే విచరన్ గజేన సహితః ఆహ్వయో నామ యస్య తస్మిన్. హస్తినాపురే హస్తీ నామ రాజా తేన నిర్మితత్వాత్. ౫. నిర్వికల్పకత్వం ప్రపంచయతి—దృష్ట్వేతి. ఆత్మజం శుకం ప్రవ్రజంతం సర్వం సన్న్యస్య గచ్ఛంతం అనుయాంతం అనుగచ్ఛంతం ఋషిం వ్యాసం అనగ్నమపి దృష్ట్వా జలే క్రీడంత్యో దేవ్యః అప్సరసః హ్రియా లజ్జయా వస్త్రపరిధానం కృతవత్యః. అనగ్నమపీత్యనేన అర్థాత్ తత్సుతో నగ్న ఇత్యుక్తం భవతి. నగ్నస్య పురతో గచ్ఛతస్సుతస్య తు హ్రియా న పరిదధుః. తచ్చరిత్రం వీక్ష్య. ఇయం స్త్రీ అయం పుమానితి భిదా భేదః తవాస్తి. వివిక్తా పూతా దృష్టిర్యస్య. ౬. కథమితి. ఏవంభూతేన మునినా సహ. యత్ర సంవాదే ఏషా సాత్వతీ భాగవతీ శ్రుతిః భాగవతసంహితా. ౭. ఏతద్వ్యాఖ్యానం బహుకాలావస్థానాపేక్షం. తస్య త్వేకత్రావస్థానం దుర్లభమిత్యాహ—స ఇతి. గోదోహనమాత్రం కాలం ప్రతీక్షతే. తదపి న భిక్షార్థం. తేషాం ఆశ్రమం గృహం తీర్థీకుర్వన్ పవిత్రీకుర్వన్ తస్మాదేవంభూతో వక్తేత్యాశ్చర్యం. ౮. శ్రోతుశ్చ

బుద్ధిః. ౪. ఉన్మత్తః ఉన్మాదవాన్. మూకః అవాక్. జడః అర్థవిచారచాతుర్యరహితః. ౫. సుతస్య శ్రీశుకస్య వివాససోఽపి రూపం దృష్ట్వా న పరిదధుః (అత్ర రూపమితి శేషః) పృచ్ఛతి సతి నగ్నస్య యూనో దర్శనేఽపి వస్త్రధారణాభావనిమిత్తం ధృతవస్త్రస్య వృద్ధస్య దర్శనేన వస్త్రధారణనిమిత్తం చ. పృచ్ఛతి సతి. వివిక్తదృష్టేః నిఖిలజగద్విలక్షణే బ్రహ్మణ్యేవాసక్తదృష్టేః. ౬. రాజ్యపరిపాలనేన సవ్యాపారస్య పరీక్షితః. నిస్పృహత్వేన రాజానుసరణరహితస్య శుకస్య చ పరస్పరసంవాదే నిమి

---

1 'ప్రతీక్షతే' ఇతి పా.

అభిమన్యుసుతం సూత ప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్,
తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి నః. ౯
స సమ్రాట్ కస్య వా హేతోః పాండూనాం మానవర్ధనః,
ప్రాయోపవిష్టో గంగాయామనాదృత్యాధిరాట్ఛ్రియం. ౧౦
నమంతి యత్పాదనికేతమాత్మనశ్శివాయ హానీయ ధనాని శత్రవః,
కథం స వీరః శ్రియమంగ దుస్త్యజాం యువైషతో*త్స్రష్టుమహో సహాసుభిః.
శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోకపరాయణా నరాః,
జీవంతి నాత్మార్థమసౌ పరాశ్రయం ముమోచ నిర్విద్య కుతః కళేబరమ్.
తత్సర్వం నః సమాచక్ష్వ పృష్టో యదిహ కించన,
మన్యే త్వాం విషయే వాచాం స్నాతమన్యత్ర ఛాందసాత్. ౧౩

శ్రీసూతః.—

ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే తృతీయే యుగపర్యయే,

రితమతీవాశ్చర్యం యతః, అతః కథయేత్యాహ—పంచభిః. అభిమన్యుసుత మితి. గృణీహి కథయ. ౯. స ఇతి. స సమ్రాట్ చక్రవర్తీ. వేతి వితర్కే. కస్య వా హేతోః కస్మాత్కారణాత్. అధిరాట్ఛ్రియం అధిరాజాం శ్రియం సంపదమనాదృత్య. ౧౦. నమంతీతి. యస్య పాదనికేతం చరణపీఠం. ధనాన్యానీయ శత్రవో నమంతి. అంగ హే సూత. యువా తరుణ ఏవ ఐషత ఐచ్ఛత్. ఆత్మనేపద మార్షం. అసుభిః ప్రాణైః సహ. ౧౧. నను విరక్తస్య కిం ధనాదిభిరితి చేత్తత్రాహ—శివాయేతి. లోకస్య శివాయ సుఖాయ భవాయ సమృద్ధయే భూతయే ఐశ్వర్యాయ చ తే జీవంతి. న త్వాత్మార్థం. ఏవం సతి అసౌ రాజా నిర్విద్య విరజ్యాపి, పరేషామాశ్రయం కళేబరం కుతో హేతోః ముమోచ? న హి పరోపజీవనం స్వయం త్యక్తుముచితమిత్యర్థః. ౧౨. తదితి. యత్కించన పృష్టోఽసి తత్సర్వం నోఽస్మభ్యం సమాచక్ష్వ. యత్ యస్మాత్ వాచాం విషయే గిరాం గోచరే అర్థే స్నాతం పారం గతం త్వాం మన్యే. ఛాందసాదన్యత్ర వైదికవ్యతిరేకేణ.అత్రైవర్ణికత్వాత్.౧౩. కస్మిన్ యుగ ఇత్యాదిప్రశ్నానాం వ్యాసజన్మకథనపూర్వకముత్తరమాహ—ద్వాపర ఇతి. ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే. కదేత్యపేక్షాయామాహ—తృతీయే యుగస్య పర్యయే పరివర్తే చరమభాగ ఇత్యర్థః.వాసవ్యాముపరిచరస్య

త్తాభావాదితి ప్రశ్నః. ౭. మహాశ్చర్యం జన్మ. అస్త్రదగ్ధశరీరత్వేఽపి పుష్కలాంగస్య జననమ్. ౯. మానవర్ధనః కీర్తివర్ధనః. ౧౦. ఆత్మనః శివాయ మనసస్సౌఖ్యాయ. దుస్త్యజాం విరక్తైరపి త్యక్తుమశక్యాం. ౧౧. ఉత్తమశ్లోకపరాయణాః భగవత్పరాయణాః భగవంతమేవ పరమప్రాప్యం మన్వానాః. శివాయ మంగళాయ. భవాయ సాంసారికసుఖాయ. ఆత్మార్థం స్వసౌఖ్యసిద్ధ్యర్థం. ౧౨. వేదార్థే పృష్టే, సూతేన కథం వక్తుం శక్యత ఇత్యాహ—మన్య ఇతి. ఛాందసాద్వేదార్థాదన్యత్ర వేదార్థవ్యతిరిక్తే వాచాం విషయే పురాణాదిరూపవాచాం విషయే. స్నాతం ఇతిహాసపురాణార్థప్రతిపాదనార్థం పట్టాభిషిక్తం. అతోఽస్య పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదివిషయకప్రశ్నస్య వేదార్థత్వాభావాత్ సమ్యక్ బ్రూహీతి భావః. ౧౩. యోగీ యోగాభ్యాసతత్పరః హరేః కలయా

జాతః పరాశరాద్యోగీ వాసవ్యాం కలయా హరేః. ౧౪
స కదాచిత్సరస్వత్యా ఉపస్పృశ్య జలం శుచి,
వివిక్త ఏక ఆసీన ఉదితే రవిమండలే. ౧౫
పరావరజ్ఞః స ఋషిః కాలేనావ్యక్తరంహసా,
యుగధర్మవ్యతికరం ప్రాప్తం భువి యుగే యుగే. ౧౬
భౌతికానాం చ భావానాం శక్తిహ్రాసం చ తత్కృతమ్,
అశ్రద్దధానాన్ నిఃసత్త్వాన్ దుర్మేధాన్ హ్రసితాయుషః. ౧౭
[1]దుర్బలాంశ్చ జనాన్వీక్ష్య మునిర్దివ్యేన చక్షుషా,
సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యద్దధ్యౌ హితమమోఘదృక్. ౧౮
చాతుర్హోత్రం కర్మ శుద్ధం ప్రజానాం వీక్ష్య వైదికమ్,
వ్యదధాద్యజ్ఞసంతత్యై వేదమేకం చతుర్విధమ్. ౧౯

వసోర్వీర్యాజ్జాతాయాం సత్యవత్యాం యోగీ జ్ఞానీ వ్యాసో జాతః. ౧౪. స ఇతి. జలముపస్పృశ్య జలే స్నానాదికం కృత్వేత్యర్థః. ఆసీనో బభూవేతి శేషః. వివిక్తప్రదేశ ఇత్యాది చిత్తైకాగ్ర్యార్థముక్తం. అనేనైవ బదరికాశ్రమస్థానం సూచితం. ౧౫. పరావరజ్ఞ ఇతి. తత్ర చ ఋషిః యుగధర్మవ్యతికరాదికం వీక్ష్య సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యద్ధితం తద్దధ్యావితి తృతీయశ్లోకేనాన్వయః. పరావరజ్ఞః అతీతానాగతవిత్. అవ్యక్తం రంహో వేగో యస్య తేన కాలేన. యుగధర్మాణాం వ్యతికరం సంకరం ప్రాప్తం వీక్ష్య. తథా భువి యుగే యుగే. ౧౬. భౌతికానామితి. భౌతికానాం శరీరాదీనాం తత్కృతం కాలకృతం. నిఃసత్త్వాన్ ధైర్యశూన్యాన్. దుర్మేధాన్ మందమతీన్. తతశ్చ. ౧౭. ౧౮. చాతుర్హోత్రమితి. హోత్రోపలక్షితాశ్చత్వార ఋత్విజః చతుర్హోతారః తైరనుష్ఠేయం కర్మ. శుద్ధం విశుద్ధికరం కర్మ. యజ్ఞసంతత్యై యజ్ఞానామవిచ్ఛేదాయ. ౧౯. చాతుర్విధ్యమేవాహ — ఋగితి. ఉద్ధృ

భగవతః అంశేన. ౧౪. స ఇతి. కర్తృపదస్య ఇత ఆరభ్య చతుర్థశ్లోకవర్తినా దధ్యావితి క్రియాపదేనాన్వయః. ఉత్తరత్ర చతుర్ణాం శ్లోకానామేకాన్వయత్వాత్. వివిక్తే విజనస్థానే. ౧౫. పరావరజ్ఞః బ్రహ్మతదతిరిక్తసర్వతత్త్వవేత్తా. అవ్యక్తరంహసా అపంజ్ఞేయవేగేన. యుగధర్మవ్యతికరం కృతాద్యుత్తమయుగధర్మాణాం పుణ్యరూపాణాం కల్యాదియుగధర్మాణాం పాపరూపాణాం చ వ్యతికరం సంకరం. ౧౬. భౌతికానాం భావానాం పాంచభౌతికానాం ప్రాణినాం. శక్తిహ్రాసం సామర్థ్యహానిం. నిఃసత్త్వాన్ సత్త్వగుణరహితాన్ దుర్మేధాన్ పాపకరణ ఏవ నిశ్చితమనసః. హ్రసితాయుషః క్షీణాయుషః. ౧౭. దుర్బలానితి. దుర్బలాన్ ధర్మకరణోపయుక్తబలహీనాన్. అమోఘదృక్ సర్వోపకారకతాదృశతత్త్వదర్శనశాలీ. మునిః మననశీలః. దివ్యేన చక్షుషా యోగసాక్షాత్కారేణ. యద్ధితం తద్దధ్యౌ. హితం కర్తవ్యమితి మనశ్చకార. ౧౮. 'చాతుర్హోత్రం బ్రహ్మా హోతా అధ్వర్యు రగ్నీ' దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా ఋత్విక్చతుష్టయసాధ్యం పృథక్పృథక్ ఋగ్యజుస్సామాథర్వమంత్రకర్తవ్యం వైదికం వేదోదితం. శుద్ధం పశుహింసాదిగర్భత్వేఽపి పాపరహితం. కర్మ యజ్ఞాదిరూపం. యజ్ఞసంతత్యై విధ్యర్థవాదమంత్రస్వరూపపరిజ్ఞానశూన్యానాం ప్రజానాం యజ్ఞాదికర్మానుష్ఠానవిస్తృత్యై. ౧౯. ఇతిహాసో

1 'దుర్భగాంశ్చ' ఇతి పా.

ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా వేదాశ్చత్వార ఉద్ధృతాః,
ఇతిహాసః పురాణం చ పంచమో వేద ఉచ్యతే. ౨౦

తత్రర్గ్వేదధరః పైలః సామగో జైమినిః కవిః
వైశంపాయన ఏవైకో నిష్ణాతో యజుషాం గణే. ౨౧

అథర్వాంగిరసామాసీత్సుమంతుర్దారుణో మునిః,
ఇతిహాసపురాణానాం పితా మే రోమహర్షణః. ౨౨

త ఏవ ఋషయో వేదం స్వంస్వం వ్యస్యన్ననేకధా,
శిష్యైః ప్రశిష్యైస్తచ్ఛిష్యైర్వేదాస్తే శాఖినోఽభవన్. ౨౩

త ఏవ వేదా దుర్మేధైర్ధార్యంతే పురుషైర్యథా,
ఏవం చకార భగవాన్వ్యాసః కృపణవత్సలః. ౨౪

స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా.
కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవేదిహ. ౨౫

ఇతి భారతమాఖ్యానం కృపయా మునినా కృతమ్,
ఏవం ప్రవృత్తస్య సదా భూతానాం శ్రేయసి ద్విజాః. ౨౬

సర్వాత్మకేనాపి యదా నాతుష్యద్ధృదయం తతః,
నాతిప్రసీదద్ధృదయః సరస్వత్యాస్తటే శుచౌ. ౨౭

వితర్కయన్వివిక్తస్థ ఇదం చోవాచ ధర్మవిత్,
ధృతవ్రతేన హి మయా ఛందాంసి గురవోఽగ్నయః. ౨౮

తాః పృథక్కృతాః. ౨౦. తత్రేతి. కవిః పూర్వమీమాంసాకృత్త్వాత్ జైమినిః. ౨౧. అథర్వేతి. దారుణః అథర్వోక్తాభిచారాదేరత్ర ప్రవృత్తేః. ౨౨. త ఇతి. వ్యస్యన్ విభాగం కృతవంతః. ౨౩. వేదవిభాగప్రయోజనమాహ—త ఇతి. యే పూర్వమతిమేధావిభిర్ధార్యంతే త ఏవ వేతి. ౨౪. కించ-స్త్రీతి. ద్విజబంధవః త్రైవర్ణికేష్వధమాః. తేషాం కర్మరూపే శ్రేయసి శ్రేయస్సాధనే. ఏవం భవేత్ అనేన ప్రకారేణ భవతు. ౨౫. అతఏవ. ఇతీతి. తేషాం కృపయా భారతమాఖ్యానం మునినా కృతమితి సార్ధశ్లోకమేకం వాక్యం. ఏవమితి. భూతానాం శ్రేయసి హితే. ౨౬. సర్వేతి. సర్వాత్మకేనాపి కర్మణా. నాతిప్రసీదత్ హృదయం యస్య సః ౨౭. వితర్కయన్నితి. చిత్తస్యాప్రసన్నత్వే హేతుం వితర్కయన్. ఇదమువాచ చ స్వగతం. ౨౮. మానితా ఇతి. మానితాః పూజితాః. ౨౯.

భారతరామాయణాదిః వైష్ణవభాగవతాదీని పురాణాని. ౨౦. దారుణః ఆభిచారికకర్మకర్తృత్వాత్ అతిక్రూరః. అతఏవ సుమంతుః. వ్యక్తాపరాధత్వాత్. 'ఆగోఽపరాధో మంతుశ్చ' ఇతి కోశాత్. అథర్వాంగిరసాం అథర్వశాఖానాం. రోమహర్షణః భగవదనుభవజనితానందప్రయుక్తపులకవత్త్వేన రోమహర్షణనామా. ౨౨. చకార పురుషధారణానుగుణ్యేన కాండప్రపాఠకానువాకాదిరూపేణ చకారేత్యర్థః. ౨౪ ద్విజబంధవః బ్రాహ్మణాభాసాః. త్రయీ ఋగాదివేదత్రయీ. ౨౫. ఆఖ్యానం తత్కథాప్రవర్తకగ్రంథజాతం. ౨౬. సరస్వత్యాస్తటే విద్యమానోఽపి నాతిప్రసన్నచిత్తః. ౨౭. నిర్వ్యళీ

మాసితా నిర్వ్యలీకేన గృహీతం చానుశాసనమ్,
భారతవ్యపదేశేన హ్యామ్నాయార్థః ప్రదర్శితః. ౨౯
దృశ్యతే యత్ర ధర్మాది స్త్రీశూద్రాదిభిరప్యుత,
తథాపి బత మే దైహ్యో హ్యాత్మా చైవాత్మనా విభుః. ౩౦
అసంపన్న ఇవాభాతి బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః,
కింవా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితాః. ౩౧
ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియాః,
తస్యైవం ఖిలమాత్మానం మన్యమానస్య ఖిద్యతః. ౩౨
కృష్ణస్య నారదోఽభ్యాగాదాశ్రమం ప్రాగుదాహృతమ్,
తమభిజ్ఞాయ సహసా ప్రత్యుత్థాయాగతం మునిః. ౩౩
పూజయామాస విధివన్నారదం సురపూజితమ్. ౩౪
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, చతుర్థోఽధ్యాయః.

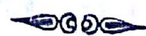
పంచమోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః.—

అథ తం సుఖమాసీనముపాసీనం బృహచ్ఛ్రవాః.
దేవర్షిః ప్రాహ విప్రర్షిం వీణాపాణిః స్మయన్నివ. ౧

దృశ్యత ఇతి. దైహ్యః దేహే భవః ఆత్మా జీవః వస్తుతో విభుః పరిపూర్ణ ఏవ. ఆత్మనా స్వేన రూపేణ ౩౦. అసంపన్న ఇతి. అసంపన్నః తాదాత్మ్యమప్రాప్త ఇవాభాతి. బ్రహ్మవర్చసం వేదశ్రవణాధ్యాపనోత్కర్షజం తేజః తత్ర సాధవో బ్రహ్మవర్చస్యాః. తేషు సత్తమః అతిశ్రేష్ఠోఽపి. యద్వా. న కేవలమసంపన్న ఇవాభాతి, ప్రత్యుత బ్రహ్మవర్చస్వీ బ్రహ్మవర్చసవానపి. ఉక్తత్తమ ఇతి పాఠాంతరే కమనీయతమోఽపి. అసంపత్తౌ హేతుం స్వయమేవాశంకతే—కింవేతి. ప్రాయేణ భూయస్త్వేన. ౩౧. ప్రియా ఇతి. హి యస్మాత్త ఏవ ధర్మాః. అచ్యుతస్య ప్రియాః. ఖిలం శూన్యం (న్యూనం) ఆత్మానం ఖిద్యతః ఖేదం ప్రాప్నువతః. ౩౨ కృష్ణస్యేతి. కృష్ణస్య వ్యాసస్య. ప్రాగుదాహృతం సరస్వతీతీరస్థం. ౩౩. సురపూజితం నారదమాగతమభిజ్ఞాయ సహసా ప్రత్యుత్థాయ విధివత్ పూజయామాసేతి.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. పంచమే సర్వధర్మేభ్యో హరికీర్తనగౌరవమ్, వ్యాసచిత్తప్రసాదాయ నారదేనోపదిశ్యతే. అథేతి. ఉప సమీపే ఆసీనం విప్రర్షిం వ్యాసం బృహచ్ఛ్రవాః మహాయశాః. స్మయన్ ఈషద్ధసన్నివేత్యనేన ముఖప్రసత్తిర్ద్యోత్యతే. యద్వా, ఇవేత్యధికాశ్చర్యే. అహో! మహానపి సుహ్యతీతి

కేన కాపట్యరహితేన అనుశాసనం చ గృహీతం ఆచార్యానుజ్ఞా చ పరిపాలితా. ౨౯. బ్రహ్మవర్చస్వీ నిరంతరబ్రహ్మవిచారజనితానందాతిశయశాలీ. ఆత్మా చేతనః. అసత్తమః అసత్కల్పః. బతేతి ఖేదే. ౩౧. పరమహంసానాం విషయవిరక్తానాం జ్ఞానినాం. ౩౨

శ్రీనారదః—

పారాశర్య మహాభాగ భవతః కచ్చిదాత్మనా,
పరితుష్యతి శారీర ఆత్మా మానస ఏవ వా. ౨
జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమపి తే మహదద్భుతమ్,
కృతవాన్ భారతం యస్త్వం సర్వార్థపరిబృంహితం. ౩
జిజ్ఞాసితమధీతం చ బ్రహ్మ యత్తత్సనాతనమ్,
తథాపి శోచస్యాత్మానమకృతార్థ ఇవ ప్రభో. ౪

శ్రీవ్యాసః.—

అస్త్యేవ మే సర్వమిదం త్వయోక్తం తథాపి నాత్మా పరితుష్యతే మే,
తన్మూలమవ్యక్తమగాధబోధం పృచ్ఛామహే త్వాత్మభవాత్మభూతం. ౫
స వై భవాన్ వేద సమస్తగుహ్యముపాసితో యత్పురుషః పురాణః,
పరావరేశో మనసైవ విశ్వం సృజత్యవత్యత్తి గుణైరసంగః. ౬
త్వం పర్యటన్నర్క ఇవ త్రిలోకీమంతశ్చరో వాయురివాత్మసాక్షీ,

స్మయమానః. ౧. పారాశర్యేతి. శారీరః శరీరాభిమానీ ఆత్మా. ఆత్మనా తే॰ శరీరేణ కచ్చిత్ కిం స్విచ్చిత్. పరితుష్యతి. మానస ఆత్మా మనో౽భిమానీ. తేన మనసా పరితుష్యతి కచ్చిత్? ౨. నోవా? జిజ్ఞాసితమితి. జిజ్ఞాసితం జ్ఞాతుమిష్టం. ధర్మాది యత్ తత్సర్వం సుసంపన్నం సమ్యగ్జ్ఞాతం గత్యర్థధాతో ర్జ్ఞానార్థకత్వాత్. అపిశబ్దాదనుష్ఠితం చేత్యర్థః. అయీతి పాఠే సంబోధనం. సుసంపన్నత్వే హేతుః మహదద్భుతమిత్యాది. సర్వైర్ధర్మార్థాదిభిః పరిబృంహితం పరిపూర్ణం. కించ. ౩. జిజ్ఞాసిత మితి. యత్సనాతనం నిత్యం పరబ్రహ్మ తచ్చ త్వయా జిజ్ఞాసితం విచారితం అధీతం చ అధిగతం ప్రాప్తం చేత్యర్థః. అథాపి శోచసి తత్కిమర్థమితి శేషః. ౪. అస్తీతి. ఆత్మా శారీరో మానసశ్చ. తన్మూలం తస్యాపరితోషస్య కారణం. అవ్యక్తమస్ఫుటం. హే నారద త్వా త్వాం పృచ్ఛామః. ఆత్మభవో బ్రహ్మా తస్యాత్మనో దేహాదుద్భూతం. అత ఏవ అగాధో గంభీరో బోధో యస్య తం. పృచ్ఛిర్ద్వికర్మకః. ౫. అగాధబోధతాం ప్రపంచయన్నాహ— ద్వాభ్యాం. స ఇతి. సర్వగుహ్యజ్ఞానే హేతుః— యద్యస్మాత్పురాణః అనాదిసిద్ధః పురుషః, ఉపాసితస్త్వయా. కథంభూతః పరావరేశః కార్యకారణనియంతా. మనసైవ సంకల్పమాత్రేణ గుణైః కృత్వా విశ్వం సృజతీత్యాది. ౬. కించ. త్వమితి. త్వం త్రిలోకీం పర్యటన్నర్క ఇవ సర్వదర్శీ. యోగబలేన ప్రాణవాయురివ సర్వప్రాణినామంతశ్చరన్. ఆత్మసాక్షీ బుద్ధివృత్తిజ్ఞః. అతః పరే బ్రహ్మణి ధర్మతః యోగేన నిష్ణాతస్య.

శారీరకవ్యాధ్యాద్యుపద్రవాభావేన మానసికదుఃఖాద్యభావేన చ తవ జీవః భగవదనుభవజనితస్వాభావికసంతోషశాలీ భవతి కిమిత్యభిప్రాయః. ౨. మహదతివిస్తృతం. సర్వార్థపరిబృంహితం సర్వవేదార్థోపబృంహణరూపం. ౩. పరాపరేశః పరే ఉత్కృష్టాః బ్రహ్మరుద్రాదయః అపరే తతో న్యూనా ఇంద్రాదయః, తేషామీశో నియంతా. అసంగః సన్నేవ ప్రాకృతగుణానస్పృశన్నేవ మనసైవ బహుస్యామితి మానసికసంకల్పమాత్రేణైవ. ఉపాసితః నిరంతరనిదిధ్యాసనవిషయీకృతః. గుహ్యం వేదాన్తరహ

పరావరే బ్రహ్మణి ధర్మతో వ్రతైః స్నాతస్య మే న్యూనమలం విచక్ష్వ. ౭

శ్రీనారదః.—

భవతానుదితప్రాయం యశో భగవతోఽమలమ్,
యేనైవాసౌ న తుష్యేత్తు మన్యే తద్దర్శనం ఖిలమ్. ౮

యథా ధర్మాదయశ్చార్థా మునివర్యానువర్ణితాః,
న తథా వాసుదేవస్య మహిమా హ్యనువర్ణితః. ౯

న యద్వచశ్చిత్రపదం హరేర్యశో
జగత్పవిత్రం ప్రగృణీత కర్హిచిత్,
తద్వాయసం తీర్థముశంతి మానసా
న యత్ర హంసా విరమంత్యుశిక్షయాః. ౧౦

తద్వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవో యస్మిన్ ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి,

తదుక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన— శ్లో. 'ఇజ్యాచారదమాహింసాదానస్వాధ్యాయకర్మణాం, అయం తు పరమో ధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శన' మితి. అపరే చ బ్రహ్మణి వేదాఖ్యే వ్రతైః స్వాధ్యాయనియమైః. నిష్ణాతస్య, మే అలమత్యర్థం. యన్న్యూనం తద్విచక్ష్వ వితర్కయ. ౭. భవతేతి. భవతా అనుదితప్రాయం అనుక్తప్రాయం. భగవద్యశో వినా యేనైవ ధర్మాదిజ్ఞానేనాసౌ భగవాన్న తుష్యేత్. తత్తదేతద్దర్శనం జ్ఞానం ఖిలం న్యూనం శూన్యం మన్యే. ౮. నను భగవద్యశ ఏవ తత్ర తత్రానువర్ణితం. తత్రాహ—యథేతి. చశబ్దాద్ధర్మాదిసాధనాని చ. తథా ధర్మాదివత్ ప్రాధాన్యేన వాసుదేవస్య మహిమా నోక్త ఇత్యర్థః. ౯. వాసుదేవవ్యతిరిక్తాన్యవిషయజ్ఞానవదేవాన్యవిషయం వాక్చాతుర్యం చ ఖిలమేవేత్యాహ—నేతి. చిత్రపదమపి యద్వచో హరేర్యశో న ప్రగృణీత. తద్వాయసం తీర్థం కాకతుల్యానాం కామినాం రతిస్థానం ఉశంతి మన్యంతే. కుతః మానసాః సత్త్వప్రధానే మనసి వర్తమానాః హంసాః యతయః యత్ర న నిరమంతి కర్హిచిదపి నితరాం న రమంతే. ఉశిక్షయాః ఉశిక్కమనీయం బ్రహ్మ క్షయో నివాసో యేషాం. యథాఽన్యే ప్రసిద్ధాః హంసాః మానససరసి చరంతః కమనీయాబ్జషండాని విహాయ వాయసా ఇవ వరిత్యక్తోచ్ఛిష్టవివిధచిత్రాన్నయుక్తేఽపి ఉచ్ఛిష్టగర్తే కాకక్రీడాస్థానే న రమంత ఇతి శ్లేషః. ౧౦. వినాపితు పదచాతుర్యం భగవద్యశః ప్రధానం వచః పవిత్రమిత్యాహ—తదితి. సచాసౌ వాగ్విసర్గశ్చ వాచః ప్రయోగః జనానాం సమూహో జనతా తస్యాః అఘం విప్లావయతి నాశయతీతి తథా. యస్మిన్వాగ్వి

స్యం. ౬. ఆత్మసాక్షీ జీవానాం పుణ్యాపాపకరణేసాక్షీ భూతః. ౭ అమలంనిష్కలంకం యేన శాస్త్రేణ. చిత్రపదం యమకానుప్రాసాదిసహితసుశిక్షితశబ్దశ్లేషోత్ప్రేక్షాద్యలంకారయుక్తమపి. ఉశిక్షయాః ఉశిరిచ్ఛా. వశ కాంతావిత్యస్మాత్కిప్రత్యయే సంప్రసారణేచ, ఉశిరితి రూపసిద్ధిః. వశేః కాంత్యర్థకత్వేఽపి ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ వష్టివాగురిరల్లోపమిత్యాదావివ ప్రకృతేఽపి ఇచ్ఛార్థకత్వం. ఉశేః కామస్య క్షయో యేషాం తే ఉశిక్షయాః నిష్కామా ఇత్యర్థః. వాయసం తీర్థముశంతి. వాయసస్థానవత్పాపనినర్తకత్వాభావాత్ నిరర్థకం వదంతి. ౧౦.

నామాన్యనన్తస్య యశోఽఙ్కితాని యచ్ఛృణ్వన్తి గాయన్తి గృణన్తి సాధవః.

నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితం న శోభతే జ్ఞానమలం నిరంజనమ్,
కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరే న చార్పితం కర్మ యదప్యకారణమ్. ౧౨

అథో మహాభాగ భవానమోఘదృక్ఛుచిశ్రవాః సత్యరతో ధృతవ్రతః,
ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయే సమాధినానుస్మర యద్విచేష్టితమ్. ౧౩

తతోఽన్యథా కించన యద్వివక్షతః పృథగ్దృశస్తత్కృతరూపనామభిః,
న కర్హిచిత్క్వాపి చ దుఃస్థితా మతిర్లభేత వాతాహతనౌరివాస్పదమ్. ౧౪

జుగుప్సితం ధర్మకృతేఽనుశాసతః స్వభావరక్తస్య మహాన్ వ్యతిక్రమః,
యద్వాక్యతో ధర్మ ఇతీతరః స్థితో న మన్యతే తస్య నివారణం జనః. ౧౫

ఉ.పి. ప్రతిశ్లోకమనంతస్య యశోఽంకితాని నామాని భవంతి. తత్ర హేతుః— యద్యాని నామాని. సాధవో మహాంతః. వక్తరి సతి శృణ్వంతి. శ్రోతరి సతి గృణంతి. అన్యథా తు స్వయమేవ గాయంతి కీర్తయంతి. ౧౧. భక్తిహీనం జ్ఞానం కర్మ చ న్యూనమేవేతి కైముతికన్యాయేన దర్శయతి. నైష్కర్మ్యమితి. నైష్కర్మ్యం నిష్కర్మ బ్రహ్మ తదేకాకారత్వాన్నిష్కర్మతారూపం నైష్కర్మ్యం. అజ్యతే అనేనేత్యంజనం ఉపాధిస్తన్నివర్తకం నిరంజనం. ఏవంభూతమపి జ్ఞానం. అచ్యుతే భావో భక్తిః తద్వర్జితం చేత్ అలమత్యర్థం న శోభతే సమ్యగపరోక్షాయ న కల్పత ఇత్యర్థః. శశ్వత్సదా సాధనకాలే చ ఫలకాలే చ అభద్రం దుఃఖరూపం యత్కామ్యకర్మ యదప్యకారణమకామ్యం తచ్చేతి చకారస్యాన్వయః. తదపి కర్మ ఈశ్వరేణార్పితం చేత్కుతశ్శోభతే? బహిర్ముఖత్వేన సత్త్వశోధకత్వాభావాత్. తదేవం భక్తిశూన్యాని జ్ఞానవాక్చాతుర్యకర్మకౌశలాని వ్యర్థాన్యేవ యతః, అతో హరేశ్చరితమేవానువర్ణయేత్యాహ—అథ ఇతి. అతః అతః కారణాత్ అమోఘా యథార్థా దృక్ ధీర్యస్య. శుచి శుద్ధం శ్రవో యశో యస్య. సత్యే రతః. ధృతాని వ్రతాని యేన సః. భవానేవం మహాగుణస్తానత్. అతః ఉరుక్రమస్య వివిధం చేష్టితం లీలావైచిత్ర్యం సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ అఖిలస్య బంధముక్తయే త్వమనుస్మర స్మృత్వా వర్ణయేత్యర్థః. ఏతచ్చ వాక్యాంతరమితి మధ్యమపురుషప్రయోగో నానుపపన్నః. విపక్షే దోషాంతరమాహ—తత ఇతి. తత ఉరుక్రమచేష్టితాత్పృథగ్దృశః. అత ఏవాన్యథా ప్రకారాంతరేణ యత్కించిదర్థాంతరం వివక్షతః. తయా వివక్షయా కృతైః స్ఫురితైః రూపైః నామభిః వక్తవ్యత్వేనోపస్థితైః దుఃస్థితా అనవస్థితా సతీ మతిః కదాచిత్ క్వాపి విషయే ఆస్పదం స్థానం న లభేత. వాతేనాహతా ఆఘూర్ణితా నౌరివ. తదుక్తం గీతాసు. శ్లో. 'వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేకేహ కురునందన, బహుశాఖా హ్యనంతాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినా'మిత్యాది. ౧౪. తదేవం హరియశో వినా భారతాదిషు కృతం ధర్మాదివర్ణనమకించిత్కరమిత్యుక్తం. ప్రత్యుత విరుద్ధమేవ జాతమిత్యాహ—జుగుప్సితమితి.

కౌతూహలేన శృణ్వంతి. ఆనందజనకత్వాద్గాయంతి పాపనివర్తకత్వాత్ స్తువంతి. ౧౧. అకారణమపి ఫలాభిసంధిరహితమపి. అమోఘదృక్ సర్వోపకారకతయా సఫలజ్ఞానశాలీ సత్యరతః సత్యవచనశీలః. బ్రహ్మనిష్ఠ ఇతి వా. దృఢవ్రతః అప్రతిహతసర్వోద్ధారణసంకల్పరూపవ్రతశాలీ సమాధిశీలః.

విచక్షణః కోఽర్హతి వేదితుం విభోరనంతపారస్య నివృత్తితః సుఖమ్.
ప్రవర్తమానస్య గుణైరనాత్మనస్తతో భవాన్ దర్శయ చేష్టితం విభోః. ౧౬.
త్యక్త్వా స్వధర్మం చరణాంబుజం హరేర్భజన్నపక్వోఽథ పతేత్తతో యది,

జుగుప్సితం నింద్యం కామ్యకర్మాది. స్వభావత ఏవ రక్తస్య తత్రాపి రాగిణః పురుషస్య ధర్మకృతే ధర్మార్థమనుశాసతస్తవ మహానయం వ్యతిక్రమః అన్యాయః. శాస్త్రోల్లంఘనమిత్యర్థః. కుత ఇత్యత ఆహ—యస్య తవ వాక్యతః అయమేవ ముఖ్యో ధర్మ ఇతి స్థితః. ఇతరః ప్రాకృతః జనః. తస్య కామ్యకర్మాదేః. అన్యేన తత్త్వజ్ఞేన క్రియమాణం నివారణం స్వయమేవ వా నివారణం త్వయా అగ్రే క్రియమాణం. యద్వా. శ్రు. 'న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశు'రిత్యాది శ్రుత్యా క్రియమాణం నివారణం. యథార్థమేతదితి న మన్యతే. కింతు ప్రవృత్తిమార్గానధికృతవిషయమేతదితి కల్పయతి. తదుక్తం. మతాంతరోపన్యాసే భట్టైః. శ్లో. 'తత్రైవం శక్యతే వక్తుం యేఽంధపంగ్వాదయో నరాః, గృహస్థత్వం న శక్ష్యంతి కర్తుం తేషామయం విధిః. నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యం వా పరివ్రాజకతాపి వా, తైరవశ్యం గృహీతవ్యం తేనాదావేతదుచ్యతే' ఇత్యాది. ౧౫. నను యద్యేవం ప్రవృత్తిమార్గో నింద్యతే, తర్హి నివృత్తిమార్గే సర్వక్రియాత్యాగేనైవ పారమేశ్వరసుఖస్వరూపానుభూతేః కిం తద్యశఃకథనేనాపి తత్రాహ—విచక్షణః నిపుణః కశ్చిదేవ. నివృత్తితః సర్వక్రియానివృత్త్యా అస్య విభోస్సుఖం నిర్వికల్పకసుఖాత్మకం రూపం వేదితుం జ్ఞాతుం అర్హతి. న పునరవిచక్షణః ప్రవృత్తిస్వభావః. విభుత్వే హేతుః—అనంతః నాస్త్యంతః కాలతః పారం చ దేశతో యస్య తస్య విభోశ్చేష్టితం. తతః కారణాత్ విభోః అనాత్మనః దేహాద్యభిమానినః. అత ఏవ గుణైస్సత్త్వాదిభిః ప్రవర్తమానస్య జనస్య దర్శయ. భవానితి త్వమిత్యర్థః. పాఠాంతరే హే భగవన్నితి సంబోధనం. ౧౬. ఏవం తావత్కామ్యకర్మాదేరనర్థహేతుత్వాత్తద్విహాయ హరేర్లీలైవ వర్ణనీయేత్యుక్తం. ఇదానీం తు నిత్యనైమిత్తికస్వధర్మనిష్ఠామప్యనాదృత్య కేవలం హరిభక్తిరేవోపదేష్టవ్యేత్యాహ—త్యక్త్వేతి. నను స్వధర్మత్యాగేన భక్తిపరిపాకేన యది కృతార్థో భవేత్తదా న కాచిచ్చింతా. యది పునరపక్వ ఏవ మ్రియేత తతో భ్రశ్యేద్వా. తదా స్వధర్మత్యాగనిమిత్తోఽనర్థస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ—తతో భజనాత్ పతేత్ కథంచిద్భ్రశ్యేత్. మ్రియేత వా. యది తథాపి భక్తిరసికస్య కర్మానధికారాన్నానర్థక్యమంగీకృత్యాహ—వాశబ్దః కటాక్షే. యత్ర క్వ వా నీచయోనావపి అముష్య భక్తిరసికస్య అభద్రమభూత్కిం? నాభూదేవేత్యర్థః. భక్తివాసనాసద్భావాదితి భావః. అభజద్భిస్తు కేవలస్వధర్మతః కో వా అర్థః ఆప్తః ప్రాప్తః.

వా యోగప్రభావే. మహాన్ వ్యతిక్రమః మహాచ్ఛాస్త్రోల్లంఘనం భవతి. శ్లో. 'న బుద్ధిభేదం జనయేదజ్ఞానాం కర్మసంగినా'మితి శాస్త్రాత్ తస్య నివారణం తమపదిష్టత్రైవర్గికధర్మనివారణం. శ్రోతా జనః. సమర్థేనోపదిష్టత్వాదయం ధర్మ ఇతి మన్వీత. తతశ్చ ఉపదేష్టురస్య జనబుద్ధిమోహసంపాదకతయా న బుద్ధిభేదం జనయేదితి శాస్త్రోల్లంఘనేన మహాన్ వ్యతిక్రమస్స్యాదతస్తన్న మోహయేదితి భావః. ౧౫. భగవద్భక్తిం వినా కేవలకర్మానుష్ఠానం కుర్వతః భగవద్భక్త్యభావేన భగవత్ప్రీతేరజననాత్ ప్రీత్యభావే పాపనివృత్త్యభావాదనివృత్తే పాపసముదాయే ఉపక్రాంతకర్మణోఽపి చ్యుతిప్రసంగాత్ స్వకర్మపరిత్యాగే ఆరూఢపతితత్వప్రసంగాత్. తథాసతి కాలవిశేషే దేశవిశేషే చ శ్రేయఃప్రాప్తిప్రసంగాభావేన అధోగతిప్రసంగాత్ భక్తివిరహితకేవలకర్మానుష్ఠానేన న కస్యచిదపి పురుషార్థస్య సిద్ధి

యత్ర క్వ వాభద్రమభూదముష్య కిం కో వార్థ ఆప్తోఽభజతాం స్వధర్మతః॥౧౭
తస్యైవ హేతోః ప్రయతేత కోవిదో న లభ్యతే యద్భ్రమతాముపర్యధః,
తల్లభ్యతే దుఃఖవదన్యతస్సుఖం కాలేన సర్వత్ర గభీరరంహసా. ౧౮
న వై జనో జాతు కథంచనావ్రజేన్ముకుందసేవ్యన్యవదంగ సంసృతిమ్,
స్మరన్ ముకుందాంఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్న రసగ్రహో జనః.
ఇదం చ విశ్వం భగవానివేతరో యతో జగత్స్థాననిరోధసంభవాః,

అభజతామితి షష్ఠీ తు సంబంధమాత్రవివక్షయా. ౧౭. నను స్వధర్మమాత్రాదపి. శ్రు. 'కర్మణా పితృలోక' ఇతి శ్రుతేః పితృలోకప్రాప్తిః ఫలమస్త్యేవేతి తత్రాహ—తస్యేతి. తస్యైవ హేతోః తదర్థం యత్నం కుర్యాత్. యదుపరి బ్రహ్మపర్యంతం అధఃస్థావరపర్యంతం చ భ్రమద్భిః జీవైః న లభ్యతే. షష్ఠీ తు పూర్వవత్. తత్తు విషయసుఖం అన్యత ఏవ ప్రాచీనకర్మణా సర్వత్ర నరకాదావపి లభ్యతే. దుఃఖవత్. యథా దుఃఖం ప్రయత్నం వినాపి లభ్యతే. తదుక్తం. శ్లో. 'అప్రార్థితాని దుఃఖాని యథైవాయాంతి దేహినామ్, సుఖాన్యపి తథా మన్యే దైన్యమత్రాతిరిచ్యత' ఇతి. ౧౮. యదుక్తం యత్ర క్వ వాభద్రమభూదితి తదుపపాదయతి—స ఇతి. ముకుందసేవీ జనః జాతు కదాచిత్ కథంచన కుయోనిగతోఽపి సంసృతిం నావ్రజేత్ నావిశేత్. అంగ అహో అన్యవత్. కేవలకర్మనిష్ఠవదితి వైధర్మ్యదృష్టాంతః కుత ఇత్యత ఆహ—ముకుందాంఘ్ర్యోరుపగూహనమాలింగనం పునః స్మరన్ విహాతుం నేచ్ఛేత్. యతోఽయం జనో రసగ్రహః రసేన రసనీయేన గృహ్యతే వశీక్రియతే. యద్వా రసే రసనీయే గ్రహః ఆగ్రహో యస్య. తదుక్తం భగవతా. శ్లో. 'యతతే చ తతో భూయస్సంసిద్ధౌ కురునందన, పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి స' ఇతి. ౧౯. తదేవం భగవల్లీలాం ప్రాధాన్యేనానువర్ణయేత్యుక్తం. తత్ర కో భగవాన్ కాశ్చ తస్య లీలాః ఇత్యపేక్షాయామాహ—ఇదమితి. ఇదం హి విశ్వం భగవానేవ న త్వస్మాదితరః. ఈశ్వరాత్ప్రపంచో న పృథక్. ఈశ్వరస్తు ప్రపంచాత్పృథగిత్యర్థః. తత్ర హేతుః. యతో హేతోః జగతః స్థిత్యాదయో భవంతి అనేనైవ లీలా అపి దర్శితాః. యద్వా. ఇదం విశ్వం భగవాన్ ఇతర ఇవ యస్స జీవో భగవానేవ చేతనాచేతనప్రపంచః. తద్వ్యతిరేకేణ నాస్తి. స ఏవైకస్తత్త్వమిత్యర్థః. హిశబ్దేన. శ్రు. 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' ఇత్యాది ప్రమాణం సూచితం. తద్ధి స్వయమేవ భగవాన్. వేదప్రాదేశమాత్రం ఏకదేశమాత్రం.

రితి భావ. ౧౭. ఉపర్యధశ్చ భ్రమతాం. స్వర్గాదిషు పృథివ్యాదిషు చ చరతాం సాధనానుష్ఠానాభావేఽపి పూర్వదుష్కర్మవశాత్ స్వర్గాదిపురుషార్థసిద్ధేః తదర్థం కుశలో న ప్రయతేత. అపితు నిఃశ్రేయసస్య ప్రాచీనపుణ్యాపాపసాధ్యత్వాభావాత్ తదర్థమేవ యతేతేతి భావః. ౧౮. రసగ్రహో జనః భగవచ్చరణారవిందరసానుభవజనితనిరతిశయసౌఖ్యమనుభవన్ జనః. భగవద్భక్త్యా తత్త్యాగప్రసందగో నాస్తీతి భావః. స్మరన్ తత్సౌఖ్యమేవ చింతయన్. ౧౯. నను భగవదవతారభూతం మే నిఖిలవేదాంతప్రవర్తకం ప్రతి కిమిత్యవిద్వాంసమివ విశిష్యోపదేశః ఇత్యాశంక్య స్వయమేవ పరిహరతి— ఇదం హి యతో యస్మాద్భగవతః జగత్స్థాననిరోధసంభవాః జగతః స్థితిలయజన్మాని. స ఏవ భగవాన్. ఇతర ఇవ వ్యాస ఇతి నామవ్యత్యయేన అన్య ఇవ వర్తమానో భగవాన్. తదిత్థం విశ్వం పూర్వోక్తం సర్వమపి తత్త్వజాతం. వేద హి వేత్థైవ. తథాపి మేమయా. ప్రాదేశమాత్రం ప్రాదేశవత్. స్వల్పాంశమాత్రం భవతః ప్రదర్శితం జ్ఞాపితం. నేదమ

తద్ధి స్వయం వేద భవాంస్తథాపి మే ప్రాదేశమాత్రం భవతః ప్రదర్శితమ్.
త్వమాత్మనాత్మానమవేహ్యమోఘదృక్పరస్య పుంసః పరమాత్మనః కలామ్,
అజం ప్రజాతం జగతశ్శివాయ తన్మహానుభావాభ్యుదయోఽధిగణ్యతామ్.
ఇదం హి పుంసస్తపసశ్శ్రుతస్య స్విష్టస్య పూర్తస్య సుసూక్తదత్తయోః,
అవిచ్యుతోఽర్థః కవిభిర్నిరూపితో యదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమ్. ౨౨
అహం పురాతీతభవేఽభవం సుతో దాస్యాస్తు కస్యాశ్చన వేదవాదినామ్,
నిరూపితో బాలక ఏవ యోగినాం శుశ్రూషణే ప్రావృషి నిర్వివక్షతామ్.
తే మయ్యపేతాఖిలచాపలేఽర్భకే దాంతే ధృతక్రీడనకేఽనువర్తిని,
చక్రుః కృపాం యద్యపి తుల్యదర్శనాః శుశ్రూషమాణే మునయోఽల్పభాషిణి.
ఉచ్ఛిష్టలేపాననుమోదితో ద్విజైః సకృత్స్మ భుంజే తదపాస్తకిల్బిషః,

---

శ్రు. ఆచార్యవాన్ పురుషో వేదేత్యాదిశ్రుత్యర్థసంపాదనాయ మే మయా ప్రదర్శితం. ౨౦. న చ తత్రాచార్యాపేక్షాఽపీశ్వరావతారత్వాదిత్యాహ—త్వమితి. హే అమోఘదృక్ త్వమాత్మనా స్వయం ఆత్మానం. అజమేవ సంతతం జగతశ్శివాయ ప్రజాతమవేహి. కుతః? పరస్య పుంసః కలాం అంశభూతం. తత్తస్మాన్మహానుభావస్య హరేరభ్యుదయః పరాక్రమః అధి అధికం. గణ్యతాం నిరూప్యతాం. ౨౧. అనేనైవ తపఆది సర్వం తపసః ఫలం స్యాదిత్యాహ—ఇదమితి. శ్రుతాదయో భావే నిష్ఠా. ఇదమేవ హి తపశ్శ్రవణాదేరవిచ్యుతో నిత్యోఽర్థః ఫలం. కింతత్? ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమితియత్. ౨౨. సత్సంగతో హరికథాశ్రవణాది ఫలం స్వవృత్తాంతేన ప్రపంచయతి—అహమితి. అహం పురా పూర్వకల్పే అతీతభవే పూర్వజన్మని. వేదవాదినాం దాస్యాస్సకాశాదభవం జాతోఽస్మి. నిరూపితః నియుక్తః. యోగినాం సన్న్యాసినాం శుశ్రూషణే ప్రావృషి వర్షోపలక్షితే చాతుర్మాస్యే. నిర్వివక్షతాం నిర్వేశమేకత్ర వాసం కర్తుమిచ్ఛతాం. ౨౩. త ఇతి. అపేతాని గతాని అఖిలాని చాపలాని యస్మాత్తస్మిన్నియతేంద్రియే అధృతక్రీడనకే త్యక్తక్రీడాసాధనే. అనువర్తిని అనుసృతే. ౨౪. ఉచ్ఛిష్టేతి. ఉచ్ఛిష్టస్య లేపాన్ పాత్రలగ్నాన్ తైః ద్విజైః. అనుజ్ఞాతః సన్. భుంక్ష్వేత్యనుశిష్టస్సన్. భుంజే స్మ. తేన భోజనేనాపాస్తకిల్బిషో జాతోఽస్మి. తేషాం ధర్మే పరమేశ్వరభజన ఏవ ఆత్మనో మనసః

జ్ఞాత్రజ్ఞాపనమ్. అపితు జ్ఞాతాంశస్మారణమేవేతి న దోష ఇతి భావః. ౨౦. అమోఘదృక్ సఫలజ్ఞానశాలీ త్వం పరమాత్మనస్సర్వాంతర్యామినః పరస్య పుంసః పరమాత్మనః నారాయణస్య కలామంశం. అత ఏవ అజం జన్మజరామరణాదిరహితం. ఆత్మానం స్వాత్మానం. ఆత్మనా మనసా. మహానుభావాభ్యుదయః భగవద్దివ్యచేష్టితకృతాశయః. ౨౧. పుంసో దేహినః. ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమస్తీతి యదిదమేవ తపసః నిధిధ్యాసరూపస్య స్విష్టస్య అగ్నిష్టోమాద్యనుష్ఠానరూపస్య. పూర్తస్య తటాకాదిప్రతిష్ఠారూపస్య. సుసూక్తదత్తయోః సూక్తస్య సూక్తశంసనరూపస్య. దత్తస్య మహాదానాదిరూపస్య. ధర్మస్య కవిభిః విద్వద్భిః అవిచ్యుతోఽర్థః అనశ్వరః పురుషార్థో నిరూపితః. ౨౨. తుల్యదర్శనాః సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థాదిషు తుల్యదృష్టయః. ధృతక్రీడనకేఽపి దాంతే క్రీడనసాధనకంతుకాదిపరిగ్రహేఽపి తత్ర నాసక్తే. అనువర్తిని శుశ్రూషార్థం సదానువర్తనం కుర్వతి. ౨౪. ఏవం ప్రవృత్తస్య శుశ్రూషోచ్ఛిష్టభోజనాదిరతస్య. ౨౫. అనుసవం సంతతం. విశ్వ

ఏవం ప్రవృత్తస్య విశుద్ధచేతసస్తద్ధర్మ ఏవాత్మరుచిః ప్రజాయతే. ౨౫
తత్రాన్వహం కృష్ణకథాః ప్రగాయతామనుగ్రహేణాశృణవం మనోహరాః,
తాశ్శ్రద్ధయా మేఽనుపదం విశృణ్వతః ప్రియశ్రవస్యంగ మమాభవద్రతిః.
తస్మింస్తదా లబ్ధరుచేర్మహామతే ప్రియశ్రవస్యస్ఖలితా మతిర్మమ,
యయాహమేతత్సదసత్స్వమాయయా పశ్యే మయి బ్రహ్మణి కల్పితం పరే.
ఇత్థం శరత్ప్రావృషికావృతూ హరేర్విశృణ్వతో మేఽనుసవం యశోఽమలమ్,
సంకీర్త్యమానం మునిభిర్మహాత్మభిర్భక్తిః ప్రవృత్తాత్మరజస్తమోఽపహా. ౨౮

రుచిః ప్రజాయత ఇత్యనుషంగః. ౨౫. తత్రేతి. అశృణవం శ్రుతవానస్మి. మే శ్రద్ధయా మమైవ స్వతస్సిద్ధయా. నత్వన్యేన బలాజ్జనితయా. అతో మమేత్యస్యాపౌనరుక్త్యం. ౨౬. తస్మిన్నితి. ప్రియం శ్రవో యస్య తస్మిన్ భగవతి లబ్ధరుచేర్మమ. అస్ఖలితా అప్రతిహతా మతిరభవదిత్యనుషంగః. యయా మత్యా పరే ప్రపంచాతీతే బ్రహ్మరూపే మయి సదసత్ స్థూలం సూక్ష్మం చ. ఏతచ్ఛరీరం స్వమాయయా స్వావిద్యయా. కల్పితం. న తు వస్తుతోఽస్తి. ఏతత్తృణమేవ పశ్యామీతి. ౨౭. ఏవం శుద్ధే త్వంపదార్థే జ్ఞాతే దేహాద్యకృతవిక్షేపనివృత్తేస్తత్కారణభూతరజస్తమోనివర్తికా దృఢా భక్తిర్జాతేత్యాహ—ఇత్థమితి. హరేర్యశః అనుసవం త్రికాలం. ౨౮. తస్యేతి. తస్య జ్ఞా

ణ్వతః విశేషేణ శృణ్వతో మమ. ప్రియశ్రవసి ప్రీతివిషయస్య భగవతః దివ్యచేష్టితశ్రవణే. హే మహామతే. విస్తృతజ్ఞాన వ్యాస ప్రియశ్రవసి భగవచ్ఛ్రవణే. ప్రియస్య ప్రీతివిషయస్య భగవచ్చేష్టితస్య శ్రవణ ఇతివా. లబ్ధరుచేః ప్రాప్తప్రీతేః. మమాస్ఖలితా మతిః జాతా దృఢతరభక్తిర్జాతా. యయా భక్త్యా పరే బ్రహ్మణి విద్యమానయా. స్వయా మాయయా ప్రకృత్యా. విచిత్రశక్త్యా వా సదసత్. సత్త్వేఽపి అనిత్యత్వాదసత్ప్రాయం. దేహాదికం వస్తు మయి కల్పితం ప్రపద్యే. దేహేంద్రియాదివిలక్షణే మయి యయా భక్త్యా పరబ్రహ్మభూతనారాయణవశవర్తిన్యా ప్రకృత్యా కల్పితం సదసత్ప్రాయం దేహేంద్రియాదికం వస్తు కర్మవశాత్ప్రాప్తం పశ్య ఇతి భావః. యద్వా అహం యయా మత్యా భక్తిరూపయా పరే బ్రహ్మణి మయి పరబ్రహ్మ పృథక్సిద్ధత్వాత్ పరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యే యద్వస్తు యదపృథక్సిద్ధం. తద్వస్తు తద్వాచకశబ్దవాచ్యం. యథా వ్యక్తిపర్యంతగవాదిశబ్దవాచ్యం గోత్వాది, యథావా ఆత్మపర్యంతదేవతాదిశబ్దవాచ్యం శరీరాది. అతః పరమాత్మనో మచ్ఛరీరకతయా మదభిన్నత్వాత్ మమాపి తదభిన్నత్వేన తద్వాచిబ్రహ్మశబ్దవాచ్యే మయి ఏతత్సదసత్ చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్, స్వమాయయా పరబ్రహ్మరూపస్య మమైవ మాయయా. ప్రకృత్యా మమ విచిత్రశక్త్యా వా కల్పితం పశ్యే. తాదృశీ మతిర్జాతేతి పూర్వేణాన్వయః. బ్రహ్మణస్సర్వశరీరకతయా సర్వశబ్దవాచ్యత్వాత్ సర్వమధ్యే మమాపి ప్రవిష్టత్వాత్, తస్య మచ్ఛరీరతయా మదాత్మకత్వేన. మమ మతిర్మత్స్వరూపవిచారవేళాయాం న కేవలం మయ్యేవ పర్యవసితా, అపి తు మచ్ఛరీరకపరమాత్మపర్యంతా ఆసీత్. ఈదృశీ పరమభక్తిరూపా మతిర్మమ జాతేతి భావః. ౨౭ శరత్ప్రావృషికావృతూ కాలవాచకత్వాదత్యంతసంయోగే ద్వితీయా. శరదృతౌ వర్షర్తౌ చేత్యర్థః. ఆత్మరజస్తమోపహా. చిత్తవర్తిరజస్తమోగుణనివర్తినీ. భక్తిః ప్రవృత్తా నిరంతరభగవచ్చింతనప్రీతిరుత్పన్నా. ౨౮. అనురక్తస్య మునిశుశ్రూషణే

తస్యైవం మేఽనురక్తస్య ప్రశ్రితస్య హతైనసః,
శ్రద్దధానస్య బాలస్య దాంతస్యానుచరస్య చ. ౨౯
జ్ఞానం గుహ్యతమం యత్తత్సాక్షాద్భగవతోదితమ్,
అన్వవోచన్ గమిష్యంతః కృపయా దీనవత్సలాః. ౩౦
యేనైవాహం భగవతో వాసుదేవస్య వేధసః,
మాయానుభావమవిదం యేన గచ్ఛంతి తత్పదమ్. ౩౧
ఏతత్సంసూచితం బ్రహ్మంస్తాపత్రయచికిత్సితమ్,
యదీశ్వరే భగవతి కర్మ బ్రహ్మణి భావితమ్. ౩౨
ఆమయో యశ్చ భూతానాం జాయతే యేన సువ్రత,

తశుద్ధత్వంపదార్థస్య దృఢభక్తిమతః. మే ప్రశ్రితస్య వినీతస్య. ౨౯ జ్ఞానమితి. గుహ్యతమమితి— సాధనభూతధర్మతత్త్వజ్ఞానం గుహ్యం. తత్సాధ్యం దేహద్వయవివిక్తాత్మజ్ఞానం గుహ్యతరం. తత్ప్రాప్యేశ్వరతత్త్వజ్ఞానం గుహ్యతమం. భగవతోదితం భాగవతం శాస్త్రం అన్వవోచన్ ఉపదిష్టవంతః. ౩౦ తదేవ జ్ఞానం పూర్వోక్తత్వంపదార్థజ్ఞానాత్ వివేకేన దర్శయతి— ౩౧. తత్సాధనధర్మరహస్యం చ సూచితమిత్యాహ— ఏతదితి. తాపత్రయస్యాధ్యాత్మికాదేశ్చికిత్సితం భేషజం నివర్తకం సత్త్వశోధకమితి యావత్. కిం తద్భవతి భావితం సమర్పితం యత్కర్మ తత్ కథంభూతే? భగవతి ఈశ్వరే సర్వనియంతరి. ఏవమపి బ్రహ్మణి అప్రచ్యుతపూర్ణరూపే. ౩౨ నను సంసారహేతోః కర్మణః కథం? తాపత్రయనివర్తకత్వం. సామగ్రీభేదేన ఘటత ఇతి సదృష్టాంతమాహ— ద్వాభ్యాం. ఆమయ ఇతి. ఆమయో రోగః. యేన ఘృతాదినా జాయతే. తదేవ కేవలమామయకారణభూతం ద్రవ్యం. తమామ

ప్రీతివిశిష్టస్య హతైనసః విముక్తనిఖిలపాపస్య దాంతస్య. జితేంద్రియస్య. ౨౯ భగవతా నారాయణేన స్వయమేవ చతుర్ముఖాయ ఉదితం జ్ఞానం భక్తిరూపం భగవదవతారచేష్టితవిషయం వా. ౩౦ వేధసః నిఖిలప్రపంచనిర్మాతుః. వాసుదేవస్య సర్వవస్త్వాధారత్వే సతి సర్వాంతర్యామిణః. మాయానుభావం విచిత్రశక్తికల్పితం. ౩౧. సర్వేఽపి క్రియాయోగాః. ఫలేచ్ఛయా కృతా స్సర్వేఽపి యజ్ఞాదయః సంసృతిహేతవః సంసారస్యైవ వర్ధకాః. ఫలేచ్ఛయా కృతానాం కర్మణాం ఫలానుభవార్థం శరీరారంభస్యావశ్యకత్వాత్. శరీరారంభే చ సంసారవిమోక్షప్రసంగాభావాత్. తే క్రియాయోగా ఏవ పరే బ్రహ్మణి అకల్పితాశ్చేత్ అసమర్పితాశ్చేత్. ఆత్మవినాశాయ నరకాయ కల్పంతే. భగవత్సమర్పణాభావే భగవత్ప్రీతేరజననాత్. తదభావే పాపవిమోక్షాసంభవాత్. అవిముక్తే పాపే నరకస్యావశ్యంభావాత్. వ్యాధిసంపాదకద్రవ్యానుభావానంతరం వ్యాధిజననే తన్నివృత్త్యర్థం చికిత్సాయాం కృతాయాం అనంతరం ద్రవ్యచాపల్యేన వ్యాధిసంపాదకద్రవ్యే పునర్భుక్తే యథా వ్యాధేర్న నివృత్తిః, అపి తు ప్రకోప ఏవ, ఏవం, సర్వపాపక్షయార్థం యజ్ఞాద్యనుష్ఠానేఽపి తత్ఫలాసక్త్యా ఫలానుభవార్థం శరీరారంభస్యావశ్యకత్వాత్. ఆరబ్ధే చ శరీరే తస్య త్రిగుణాత్మకత్వేన తమోగుణోద్రేకదశాయాం పునః పాపారంభసంభవాత్. అపథ్యకృన్న్యాయేన పాపనివృత్తిరూపఫలాసిద్ధిరేవ. ప్రత్యుత తాదృశకర్మణాం భగవత్సమర్పణవిరహే భగవత్ప్రీత్యజననేన పాపనివృత్త్యసంభవాత్

తదేవ హ్యామయం ద్రవ్యం న పునాతి చికిత్సితమ్. ౩౩
ఏవం నృణాం క్రియాయోగాః పరే సంసృతిహేతవః,
త ఏవాత్మవినాశాయ కల్పంతే కల్పితాః పరే. ౩౪
యదత్ర క్రియతే కర్మ భగవత్పరితోషణం,
జ్ఞానం యత్తదధీనం హి భక్తియోగసమన్వితం. ౩౫
కుర్వాణా యత్ర కర్మాణి భగవచ్ఛిక్షయాఽసకృత్,
గృణంతి గుణనామాని కృష్ణస్యానుస్మరంతి చ. ౩౬
నమో భగవతే తుభ్యం వాసుదేవాయ ధీమహి,
ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయ నమస్సంకర్షణాయ చ. ౩౭
ఇతి మూర్త్యభిధానేన మంత్రమూర్తిమమూర్తికం,
యజతే యజ్ఞపురుషం స సమ్యగ్దర్శనః పుమాన్. ౩౮

యం న పునాతి న నివర్తయతీత్యర్థః. కింతు చికిత్సితం ద్రవ్యాంతరైర్భావితం సత్పునాత్యేవ యథా. ౩౩. ఏవమితి. తథాత్మవినాశాయ కర్మనివృత్తయే కల్పంతే సమర్థా భవంతి. పరే కల్పితాః సమర్పితాస్సంతః. అత్ర చ ప్రథమం మహత్సేవా. తతస్తత్కృపా. తతస్తద్ధర్మశ్రద్ధా. తతో భగవత్కథాశ్రవణం. అతో భగవతి రతిః. తయా చ దేహద్వయవివిక్తాత్మజ్ఞానం. తతో దృఢా భక్తిః. తతో భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానం. తతస్తత్కృపయా సర్వజ్ఞత్వాదిభగవద్గుణావిర్భావః ఇతి క్రమో దర్శితః. ౩౪. నను చ జ్ఞానేనాజ్ఞానప్రాప్తకర్మనాశః. తచ్చ జ్ఞానం భక్తియోగాద్భవతి. కథం కర్మణా కర్మనాశస్స్యాత్? తత్రాహ—యదితి. భగవదర్పణేన క్రియమాణం కర్మ భక్తియోగం జనయతీతి. ౩౫. తచ్చ సదాచారేణ దర్శయతి—కుర్వాణా ఇతి. యత్ర యదా భగవతః శిక్షయా కర్మాణి కుర్వాణా భవంతి, తదా కృష్ణస్య గుణనామాని గృణంతి అనుస్మరంతి చ కృష్ణమిత్యర్థః. ఇయం చ భగవచ్ఛిక్షా. శ్లో. 'యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్, యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణ'మితి. ౩౬. కీర్తనస్మరణరూపయోర్భక్తిహేతుత్వముక్తం. జ్ఞానహేతుత్వమాహ—ద్వాభ్యాం. నమ ఇతి. నమో ధీమహి మనసా నమనం కుర్వీమహి. ౩౭. ఇతీతి. అమునా మంత్రేణ అమునా మంత్రోక్తవ్యతిరిక్తమూర్తిశూన్యం యజతే పూజయతి స పుమాన్ సమ్యగ్దర్శనః. ౩౮. ఏవం కృతవతి మయి హరిః స్వసదృశం జ్ఞానాదికం

నరకాదిప్రాప్తిరేవ స్యాత్. అతః ఫలసంగో న కర్తవ్యః. భగవత్సమర్పణాభావోఽపి న కర్తవ్య ఇతి శ్లోకద్వయాభిప్రాయః. ౩౪. భగవత్పరితోషణం భగవత్ప్రీతిసంపాదకం యదేతత్కర్మ క్రియతే భక్తియోగసమన్వితం యత్ జ్ఞానమస్తి తత్తదధీనం హి భగవత్ప్రీతిజనకకర్మాధీనం హి. భగవత్ప్రీతిముద్దిశ్య కర్మానుష్ఠానేః ప్రీతేన భగవతా. శ్లో. 'దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాంతి త' ఇతి స్వోక్తరీత్యా స్వీయచరణారవిందవిషయకనిరంతరప్రీతిపూర్వకధ్యానాత్మకభక్తియోగసాధనీభూతదేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానరూపస్య జ్ఞానయోగస్య దీయమానత్వాత్తద్ద్వారా పరమపురుషార్థలాభాత్ భగవత్ప్రీతిజనకం కర్మ అనుష్ఠేయమితి భావః. ౩౫. యత్ర జ్ఞానయోగే లబ్ధే భగవచ్ఛిక్షయా భగవచ్ఛాసనరూపశాస్త్రవశాత్ కర్మాణి నిత్యనైమిత్తికాదిరూపాణి గుణనామాని ప్రకాశకాని. ౩౬. సమ్యగ్దర్శనః పూర్వోక్తరీత్యా ఫలసంగాదిరహితకర్మానుష్ఠానజనితభక్తిరూపసమీచీనజ్ఞానశాలీ మూర్త్యభిధానేన పూర్వోక్తవాసుదేవాదిచతుర్మూర్త్యభిధాయకేన అమూర్తికం అపరిచ్ఛిన్నపరిమాణం యజ్ఞపురుషం యజ్ఞఫలప్రదాతా

ఇమం స్వనిగమం బ్రహ్మన్నవేత్య మదనుష్ఠితమ్,
అదాన్మే జ్ఞానమైశ్వర్యం స్వస్మిన్ భావం చ కేశవః. ౩౯
త్వమప్యదభ్రశ్రుత విశ్రుతం విభోః సమాప్యతే యేన విదాం బుభుత్సితమ్,
ప్రఖ్యాహి దుఃఖై ర్ముహురర్దితాత్మనాం సంక్లేశనిర్వాణముశంతి నాన్యథా.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, పంచమోఽధ్యాయః.

షష్ఠోఽధ్యాయః.

శ్రీ సూతః.—

ఏవం నిశమ్య భగవాన్ దేవర్షేర్జన్మ కర్మ చ,
భూయః పప్రచ్ఛ తం బ్రహ్మన్ వ్యాసస్సత్యవతీసుతః. ౧

శ్రీ వ్యాసః.—

భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిస్తవ,
వర్తమానో వయస్యాద్యే తతః కిమకరోద్భవాన్. ౨
స్వాయంభువ కయా వృత్త్యా వర్తితం తే పరం వయః,
కథం చేదముదస్రాక్షీః కాలే ప్రాప్తే కళేబరమ్. ౩

దత్తవానిత్యాహ—ఇమ మితి. ఇమం స్వనిగమం స్వోపదేశం మయానుష్ఠితం అవేత్య జ్ఞాత్వా భావం ప్రీతిం. ౩౯. అత స్త్వమప్యేవం కుర్విత్యాహ—త్వ మితి. అదభ్రం అనల్పం శ్రుతం యస్య హే అదభ్రశ్రుత విభోః విశ్రుతం యశః ప్రఖ్యాహి కథయ. యేన విశ్రుతేన బుద్ధేన విదాం విదుషాం బుభుత్సితం బోద్ధుమిచ్ఛా సమాప్యతే సమ్యక్ప్రాప్యతే. యత్ యతః దుఃఖైః పీడితానాం క్లేశానాం శాంతిం క్లేశశాంతిం ప్రకారాంతరేణ న మన్యంతే.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. వ్యాసస్య ప్రత్యయార్థంహి షష్ఠే ప్రాగ్జన్మసంభవమ్, స్వభాగ్యం నారదః ప్రాహ కృష్ణసంకీర్తనోద్భవమ్. స్వయమపి తథా చికీర్షుర్గురూపదేశానంతరభావి తచ్చరితం పృచ్ఛతి—భిక్షుభి రితి. విప్రవసితే దూరదేశగమనే కృతే సతి విజ్ఞానస్యోపదేష్టృభిః బ్రహ్మతత్త్వోపదేశం కృతవద్భిః. ౧ స్వాయంభువేతి. పరం వయః ఉత్తరం ఆయుః. తే త్వయా కథం వర్తితం నీతం. ఇదమితి. దాసీపుత్రభూతం కళేబరం ఉదస్రాక్షీః ఉత్సృష్టవానసి. ౩. ప్రాగితి. ఏష కల్పాంతరలక్షణః కాలః తే స్మృతిం కథం

రం యజ్ఞ ఇతి రుచిపుత్రో భగవదవతారః. తం వా పూజయేత్. ౩౭. స్వనిగమం స్వస్మిన్ పర్యవసన్నం ఇమం ఫలాభిసంధిరహితం కర్మయోగం. జ్ఞానం జ్ఞానయోగం. దేహవిలక్షణాత్మవిషయం ఐశ్వర్యం అణిమాద్యష్టైశ్వర్యం. భావం నిరంతరచింతనరూపం భక్తిం. అదాత్. ౩౯. అదభ్రశ్రుత అధికప్రఖ్యాత బహుశాస్త్రద్రష్టరితి వా. అన్యథా భగవద్వైభవప్రఖ్యాపనాభావే సంక్లేశనిర్వాణం నిఖిలదుఃఖనివర్తకం భగవద్దివ్యచేష్టితం నోశంతి న వాంఛంతి. ౪౦.

స్వాయంభువ బ్రహ్మపుత్ర. పరం వయః ఉత్తరం వయః జరాసంపాదకం కాలే దేహావి

ప్రాక్కల్పవిషయామేతాం స్మృతిం తే సురసత్తమ,
న హ్యేవ వ్యవ*దాత్కాల ఏష సర్వనిరాకృతిః. ౪

శ్రీనారద ఉవాచ:—

భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిర్మమ.
వర్తమానో వయస్యాద్యే తత ఏతదకా*రిషమ్. ౫

ఏకాత్మజా మే జననీ యోషిన్మూఢా చ కింకరీ,
మయ్యాత్మజేఽనన్యగతౌ చక్రే స్నేహానుబంధనమ్. ౬

సా స్వతంత్రా న కల్పాసీద్యోగక్షేమం మమేచ్ఛతీ,
ఈశస్య హి వశే లోకో యోషా దారుమయీ యథా. ౭

అహం చ తద్బ్రహ్మకుల ఉషివాంస్తదపేక్షయా,
దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నో బాలకః పంచహాయనః. ౮

ఏకదా నిర్గతాం గేహాద్దుహంతీం నిశి గాం పథి,
సర్పోఽదశత్పదా స్పృష్టః కృపణాం కాలచోదితః. ౯

న వ్యవదాత్ న ఖండితవాన్. అడాగమాభావస్త్వార్షః. యత ఏష సర్వస్య నిరాకృతిః ప్రలోపో యస్మాత్సః. ౪. భిక్షుభిరితి. అకారిషం కృతవానహం. రేఫషకారయోర్విశ్లేషః. ఛందోనురోధేనేత్యవగంతవ్యం. ౫. తతస్తావత్కంచిత్కాలం తత్రైవ మాతృస్నేహయంత్రితో న్యవసమిత్యాహ—త్రిభిః. ఏకేతి. ఏక ఏవ అహమాత్మజో యస్యాస్సా యోషేతి మూఢేతి చ స్నేహానుబంధహేతుః. ౬. కింకరీత్యస్యార్థం ప్రపంచయతి. సేతి. అస్వతంత్రా అతో న కల్పా యోగక్షేమవిధానే న సమర్థా ఆసీత్. దారుమయీ యోషేత్యపి పారవశ్యే దృష్టాంతః. తదేవం సా స్నేహం చక్రే. ౭. అహం చ దిగాదిష్వనభిజ్ఞః. అత స్తత్రైవ న్యవసమిత్యాహ—అహమితి. అహం చ తద్బ్రహ్మకులే. తస్యా మాతుః స్నేహానుబంధస్యాపేక్షయా కదా విరమేదితి ప్రతీక్షయేత్యర్థః. ఉషివాన్ వాసం కృతవాన్. పంచహాయనః పంచవర్షః. ౮. ఏకదేతి. గేహాన్నిర్గతాం. గాం దుహంతీం. హేతౌ శతృప్రత్యయః. దోగ్ధుం నిర్గతామిత్యర్థః. పదా పాదేన అస్పృష్టః ఈషదాక్రాంతః. అదశత్ అఖాదత్. ౯. తదేతి. తన్మాతుర్మర

యోగకాలే. ౩. సర్వనిరాకృతిః సర్వేషామపి స్మృతినాశకః. ఏష కాలః పూర్వశరీరవియోగానంతరభావి ఉత్తరశరీరపరిగ్రహావచ్ఛిన్నః కాలః. ౪. యోషిత్ స్త్రీత్వాదస్వతంత్రా. మూఢా కర్తవ్యనిశ్చయవిధురా. కింకరీ గృహేషు శుశ్రూషాం కుర్వాణా చ. అనన్యగతౌ గత్యంతరరహితే. ౬. అప్రాప్తస్య ప్రాప్తిర్యోగః. ప్రాప్తార్థపరిపాలనం క్షేమః. అయం లోకో జనః. దారుమయీ యోషా యథా ఈశస్య స్వనిర్మాతుర్వశే భవతి. తత్కృతవ్యాపారేణైవ వ్యాపారవతీ భవతి. తథా ఈశస్య నిఖిలజగన్నియంతుః భగవతో వశే భవతి తదధీనవ్యాపారవాన్ భవతి. ౭. ఇయం దిక్పూర్వేయం దిక్ప్రతీచీతి దిగ్విషయే, అయం దేశః కాంచీ, అయం దేశః కాశీతి దేశవిషయే, అయం చైత్రోఽయం వైశాఖ ఇతి కాలవిషయే చ. అవ్యుత్పన్నః తత్పరిజ్ఞానరహితః. తదపేక్షయా తాదృశబ్రహ్మతత్త్వవిజ్ఞానసయా. ౮. కృపణాం నాథహీనాం. ౯. అనుగ్రహం మన్యమానః. శ్లో. యస్యానుగ్రహమి

తదా తదహమీశస్య భక్తానాం శమభీప్సతః,
అనుగ్రహం మన్యమానః ప్రాతిష్ఠం దిశముత్తరామ్. ౧౦
స్ఫీతాన్ జనపదాంస్తత్ర పురగ్రామవ్రజాకరాన్,
ఖేటాన్ ఖర్వటవాటీశ్చ వనాన్యుపవనాని చ. ౧౧
చిత్రధాతువిచిత్రాద్రీనిభభగ్నభుజద్రుమాన్,
జలాశయాన్ శివజలాన్నలినీస్సురసేవితాః. ౧౨
చిత్రస్వనైః పత్రరథైర్విభ్రమద్భ్రమరశ్రియః,
నలవేణుశరస్తంబకుశకీచకగహ్వరమ్. ౧౩
ఏక ఏవాతియాతోఽహమద్రాక్షం విపినం మహత్,
ఘోరం ప్రతిభయాకారం వ్యాళోలూకశివాజిరమ్. ౧౪

ణం భక్తానాం శం కల్యాణం అభీప్సతః. ఈశస్యానుగ్రహం మన్యమానః. ప్రాతిష్ఠం ప్రస్థితోఽస్మి. ౧౦. స్ఫీతానితి. స్ఫీతాన్ జనపదాన్. అతియాతస్సన్. మహద్విపినమద్రాక్షమితి చతుర్థేనాన్వయః. జనపదాదిషు నానాగుణదోషయుక్తేషు సమదృష్టిస్సన్. గతోఽహమితి తాత్పర్యార్థః. స్ఫీతాన్ సమృద్ధాన్ జనపదాన్ దేశాన్. తత్ర తస్యాం దిశి. పురగ్రామవ్రజాకరాన్. తత్ర పురాణి రాజధాన్యః. గ్రామాః భృగ్వాదిప్రోక్తాః. శ్లో. 'విప్రాశ్చ విప్రభృత్యాశ్చ యత్ర చైవ వసన్తి హి, స తు గ్రామ ఇతి ప్రోక్తశ్శూద్రాణాం వాస ఏవ వే' తి. శ్లో. 'శూద్రాశ్చ శూద్రభృత్యాశ్చ యత్ర సర్వే వసంతి హి, స తు గ్రామ ఇతి ప్రోక్తో ద్విజానాం వాస ఏవ వే' తి. వ్రజాః గోకులాని. ఆకరాః రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానాని. తాన్. ఖేటాః కర్షకగ్రామాః. ఖర్వటాః గిరితటగ్రామాః. భృగూక్తా వా. శ్లో. ఏకతో యత్ర తు గ్రామో నగరం చైకతః స్థితం, మిశ్రం తత్ఖర్వటం నామ నదీగిరిసమాశ్రయమ్' ఇతి. వాట్యః పూగపుష్పోద్యానాని తాః స్వతస్సిద్ధవృక్షాణాం సమూహాః వనాని. ఉపవనాని ఆరోపితవృక్షాణాం సమూహాః తాని చ. ౧౧. చిత్రేతి చిత్రైర్ధాతుభిః స్వర్ణరజతాద్యైర్విచిత్రానద్రీంశ్చ ఇభైర్భగ్నాః భుజాశ్శాఖాః యేషాం తే ద్రుమాః యేషు తాన్. శివాని భద్రాణి జలాని యేషు తాన్ జలాశయాన్. సురైస్సేవితాః నళినీస్సరసీః. ౧౨. చిత్రేతి. చిత్రాః స్వనాః యేషాం తైః పత్రరథైః పక్షిభిః, తన్నాదప్రతిబుద్ధైరిత్యర్థః. విభ్రమద్భిః భ్రమరైః. శ్రీశ్శోభా యాసాం తాః నళినీః. ౧౩. ఏక ఇతి. అతియాతః అతిక్రమ్య గతస్సన్ మహద్విపినం అద్రాక్షం. కీదృశం? నలవేణుశరాణాం స్తంబైః కుశైః కీచకైశ్చ గహ్వరం దుర్గమం తత్ర నలాని తృణవిశేషాః, సూక్ష్మరంధ్రాః వేణవః వేణుజాతయ ఏవ విపులాంతరాళగర్భాః సచ్ఛిద్రాః కీచకాః. శరాః దర్భవిశేషాః. స్తంబాః తృణాదిగుచ్ఛవిశేషాః. తైర్గహ్వరం దుర్గమప్రదేశం. ఘోరం దుస్సహం, ప్రతిభయాకారం భయంకరరూపం. వ్యాళాదీనాం అజిరం క్రీడాస్థానం. ౧౪. పరిశ్రాంతేతి. పరిశ్రాం

చ్ఛామి తస్య విత్తం హరామ్యహం, బంధూన్వినాశయిష్యామీ'తి భగవదుక్తరీత్యా కృపాఫలం మన్యమానస్సన్. ౧౦. గ్రామాః పట్టణతో న్యూనగృహసన్నివేశవిశిష్టాః. ఖేటాః వణిజామాశ్రయాః. ఖర్వటాః తక్షాయస్కారాద్యాశ్రయాః. వాట్యః సంకీర్ణకులాశ్రయాః. ౧౧.

పరిశ్రాంతేంద్రియాత్మాహం తృట్పరీతో బుభుక్షితః,
స్నాత్వా పీత్వా హ్రదే నద్యా ఉపస్పృష్టో గతశ్రమః. ౧౫
తస్మిన్నిర్మనుజేఽరణ్యే పిప్పలోపస్థ ఆశ్రితః,
ఆత్మనాత్మానమాత్మస్థం యథాశ్రుతమచింతయమ్. ౧౬
ధ్యాయతశ్చరణాంభోజం భావనిర్జితచేతసా,
ఔత్కంఠ్యాశ్రుకలాక్షస్య హృద్యాసీన్మే శనైర్హరిః. ౧౭
ప్రేమాతిభరనిర్భిన్నపులకాంగోఽతినిర్వృతః,
ఆనందసంప్లవే లీనో నాపశ్యముభయం మునే. ౧౮
రూపం భగవతో యత్తన్మనఃకాంతం శుచాపహమ్,
అపశ్యన్ సహసోత్తస్థే వైక్లబ్యాద్దుర్మనా ఇవ. ౧౯
దిదృక్షుస్తదహం భూయః ప్రణిధాయ మనో హృది,
వీక్షమాణోఽపి నాపశ్యమవితృప్త ఇవాతురః. ౨౦
ఏవం యతంతం విపినే మామాహాగోచరో గిరామ్,
గంభీరశ్లక్ష్ణయా వాచా శుచః ప్రశమయన్నివ. ౨౧

శ్రీభగవానువాచ:—

హంతాస్మిన్ జన్మని భవాన్ మా మాం ద్రష్టుమిహార్హతి,

తాని ఇంద్రియాణి చక్షురాదీని. ఆత్మా దేహశ్చ యస్య తృషాపరీతో వ్యాప్తస్సన్. ఉపస్పృష్టః ఆచాంతః. ౧౫. తస్మిన్నితి. పిప్పలోపస్థే అశ్వత్థమూలే. ఆశ్రితః ఉపవిష్టః. ఆత్మనా బుద్ధ్యా మనసా వా. ఆత్మస్థం హృదిస్థం. ఆత్మానం పరమాత్మానం. ౧౬. ధ్యానఫలమాహ.—ధ్యాయత ఇతి. భావేన భక్త్యా నిర్జితం వశీకృతం. యచ్చేతః. తేన ఔత్కంఠ్యేన అశ్రుకలాయుక్తే అక్షిణీ యస్య. ౧౭. ప్రేమేతి. ప్రేమ్ణోఽతిభరేణ నిర్భిన్నపులకాన్యంగాని యస్య. ఆనందానాం సంప్లవే మహాపూరే పరమానందే ఉభయమాత్మానం పరం చ. ౧౮. రూపమితి. మనసః కాంతం అభీష్టం. శుచా. శోకః తామపహంతీతి తథా తత్. ఉత్తస్థే ఉత్థితోఽస్మి. ౧౯. దిదృక్షురితి. హృది మనః ప్రణిధాయ స్థిరీకృత్య అవితృప్తోఽహం. ఆతుర ఇవాభవమితి శేషః. ౨౦. ఏవమితి. గిరామగోచరః వేదవచసామప్యవిషయః స ఈశ్వరః. ౨౧. హంతేతి. హంతేతి సానుకంపసంబోధనే. మా మాం

ఉత్తరశ్లోకద్వయవర్తినాం ప్రథమాంతానాం. అచింతయమితి క్రియాపదేనాన్వయః. బుభుక్షితః భోక్తుమిచ్ఛుః. ౧౫. నిర్మనుజే మనుష్యసంచారవర్జితే యథాశ్రుతం మునిముఖశ్రుతప్రకారానుసారేణ. అచింతయం ధ్యాతవానస్మి. ౧౬. ఔత్కంఠ్యాశ్రుకలాక్షస్య ఆనందబాష్పపూరితనేత్రస్య. ౧౭. అతినిర్వృతః ఆనందాతిశయాదాత్యంతికసుఖం ప్రాప్తః. ౧౮. సౌందర్యాతిశయాదతిమనోహరం వైక్లబ్యాదాసక్త్యతిశయాత్ దుర్మనా ఇవ దుఃఖిత ఇవ. ౧౯. హృది మనః ప్రణిధాయ హృదయప్రదేశావచ్ఛేదేనావస్థాప్య. అన్యత్రాసంచార్యేత్యర్థః. అవితృప్తః సకృద్దర్శనాత్తృప్తిమప్రాప్త ఇవ. ఆతురః తద్విశ్లేషాసహిష్ణుః దిశో వీక్షమాణః. ౨౦. యతంతం ద్రష్టుం ప్రయత్నం కుర్వంతం. అగోచరః చక్షుర్విషయతామప్రాప్తః గంభీరశ్లక్ష్ణయా సాభిప్రాయమృదులయా. వాచా, శుచః

అవిపక్వకషాయాణాం దుర్దర్శోఽహం కుయోగినామ్. ౨౧

సకృద్యద్దర్శితం రూపమేతత్కామాయ తేఽనఘ,

మత్కామశ్శనకైస్సాధు సర్వాన్ ముంచతి హృచ్ఛయాన్. ౨౨

సత్సేవయాఽదీర్ఘయా తే జాతా మయి దృఢా మతిః,

హిత్వావద్యమిమం లోకం గంతా మజ్జనతామసి. ౨౩

మతిర్మయి నిబద్ధేయం న విపద్యేత కర్హిచిత్,

ప్రజాసర్గనిరోధేఽపి స్మృతిశ్చ మదనుగ్రహాత్. ౨౪

ఏతావదుక్త్వోపరరామ తన్మహద్భూతం నభోలింగమలింగమీశ్వరమ్,

అహం చ తస్మై మహతాం మహీయసే శీర్ష్ణావనామం విదధేఽనుకంపితః.

ద్రష్టుం. మార్హతి నార్హతి. యతః. అవిపక్వాః అదగ్ధాః కషాయాః మలాః కామాదయో యేషాం తేషాం కుయోగినాం అనిష్పన్నయోగినాం. ౨౨. కుతస్తర్హి దృష్టోఽసి? తత్రాహ—సకృదితి. సకృద్దర్శితం. మయేతి యత్ ఏతత్కామాయ మయ్యనురాగాయ. త్వత్కామేన కిమిత్యత ఆహ— మత్కామః పుమాన్. హృచ్ఛయాన్ కామాన్. ౨౩. సదితి. అదీర్ఘయాపి సతాం సేవయా. అవద్యం నింద్యం. దోషసంపాదకమితి యావత్. ఇమం లోకం దేహం దాసీపుత్రకళేబరం. మజ్జనతాం మత్పార్షదతాం. గంతాసి. ౨౪ మతిరితి. ప్రజానాం సర్గే సృష్టౌ. నిరోధే సంహారేఽపి. ప్రజాసర్గస్య నిరోధ ఇతి వా. ౨౫. ఏతావదితి. తత్ప్రసిద్ధం మహద్భూతం. శ్రు. 'ఏతస్య వా అక్షరస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతదృగ్వేద' ఇత్యాదిశ్రుతేః. కీదృశం? ఈశ్వరం. సర్వనియన్తృ నభసి లింగం మూర్తిర్యస్య తత్. నభోలింగం. శ్రు. 'ఆకాశశరీరం బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః. సన్నిహితమపి న లింగ్యత ఇత్యలింగం. తస్మై. అదృష్టాయ. అవనామం ప్రణామం. విదధే కృతవానహమ్. తేన అనుకంపితస్సన్. ౨౬. నామానీతి. హతత్రపః త్యక్తలజ్జః. విమత్సరో జాతో

విశ్లేషజనితఖేదం. ౨౦. అస్మిన్ జన్మని కుదాప్రిజన్మని కుయోగినాం యోగాభ్యాసం కుర్వతాం. ౨౨. ఏతత్కామాయ ఏతద్రూపం ద్రష్టుకామాయ. మత్కామః మద్రూపస్య సకృత్సాక్షాత్కారమాత్రేణ మాం కామయమానః. హృచ్ఛయాన్ చిత్తవృత్తీః కామాన్ ప్రాకృతఫలవిషయాన్. సాధు నిరవశేషేణ అతః సర్వేతరకామనివర్తకమద్విషయకప్రీతిజననార్థం సకృద్దర్శనం కృపయా తవ సంకల్పితమితి భావః. ౨౩. దీర్ఘయా దీర్ఘకాలకృతయా సత్సేవయా మాసచతుష్టయే కృతయా మునిజనశుశ్రూషయా. దృఢా మతిః దృఢతరభక్తిః. ౨౪ మతిః భక్తిరూపా మతిః. న విపద్యేత విచ్ఛేదం న ప్రాప్నుయాత్. న కేవలం భక్తేరవిచ్ఛేదమాత్రమేవ మద్దర్శనఫలం అపితు ప్రజాసర్గః ప్రజాసృష్టిః. తన్నిరోధేఽపి ప్రళయేఽపి మదనుగ్రహాస్మృతిశ్చ భవతి. న కదాచిదప్యస్యా భక్తేర్నివృత్తిర్భవిష్యతీతి భావః. ౨౫. నభోలింగం అదృశ్యమానశరీరత్వాత్ వ్యాపకత్వాచ్చ నభస్తుల్యం. అలింగం కర్మనిర్మితశరీరరహితం. మహద్భూతం విష్ణుస్వరూపం. శ్లో. 'ఏకో విష్ణుర్మహద్భూతమ్.' ఇతి ప్రమాణాత్. అనుకంపితోఽహం కృపావిషయీకృతోఽహం. శీర్ష్ణా శిరసా. అవనామం ప్రణామం. ౨౬. అనంతస్య అవిచ్ఛిన్నస్య భగవతః. గతత్రపః నిర్లజ్జః.

నామాన్యనంతస్య గతత్రపః పఠన్ గుహ్యాని భద్రాణి కృతాని చ స్మరన్,
గాం పర్యటంస్తుష్టమనా గతస్పృహః కాలం ప్రతీక్షన్ విమదో విమత్సరః
ఏవం కృష్ణమతేర్బ్రహ్మన్నసక్తస్యామలాత్మనః,
కాలః ప్రాదురభూత్కాలే తటిత్సౌదామనీ యథా. ౨౮
ప్రయుజ్యమానే మయి తాం శుద్ధాం భాగవతీం తనుమ్,
ప్రారబ్ధకర్మనిర్వాణో న్యపతత్పాంచభౌతికః. ౨౯
కల్పాంత ఇదమాదాయ శయానేఽంభస్యుదన్వతః,
అనుప్రాణం శిశయిషోర్వివిశేఽంతరహం విభోః. ౩౦
సహస్రయుగపర్యంత ఉత్థాయేదం సిసృక్షతః,

ఽస్మీతి శేషః. ౨౭ ఏవమితి. కాలే స్వావసరే కాలో మృత్యుః. ప్రాదురభూత్ ఆవిర్బభూవ. అకస్మాత్ ప్రాదుర్భావే దృష్టాంతః—తటిదితి. సౌదామనీతి విశేషణం స్ఫుటత్వప్రదర్శనార్థం. సుదామా మాలా. తత్ర భవా సౌదామనీ మాలాకారేత్యర్థః. యద్వా, సుదామనామా కశ్చిత్ స్ఫటికపర్వతః. 'తేనైకదిక్' ఇతి సూత్రేణాణ్. స్ఫటికాదిమయపర్వతప్రాంతభవా హి విద్యుత్ అతిస్ఫుటా భవతి' తద్వదిత్యర్థః. యద్వా. తటితి అంతిక ఇత్యర్థః. 'తటిదిత్యంతికవధయోః' ఇతి నైరుక్తస్మరణాత్. ౨౮ ప్రయుజ్యమాన ఇతి. శ్లో. 'హిత్వావద్యమిమం లోకం గంతా మజ్జనతామసి' ఇతి. యా భాగవతీ భగవత్పార్షదరూపా శుద్ధా సత్త్వమయీ తనుః. ప్రతిశ్రుతా. తాం ప్రతి భగవతా మయి ప్రయుజ్యమానే నీయమానే సతి. ప్రారబ్ధం కర్మ యత్ తన్నిర్వాణం సమాప్తిః యస్య కర్మణః నిర్వాణ ఏవ నిర్వాణో యస్యేతి వా. పాంచభౌతికః పంచభూతాత్మకో దేహః. న్యపతత్. అనేన పార్షదతనూనాం అకర్మారబ్ధత్వం శుద్ధత్వం నిత్యత్వమిత్యాది సూచితం భవతి. ౨౯ కల్పాంత ఇతి. ఇదం త్రైలోక్యమాదాయోపసంహృత్య ఉదన్వతః ఏకార్ణవస్యాంభసి శయానే శ్రీనారాయణే శిశయిషోః శయనం కర్తుమిచ్ఛోః. విభోః బ్రహ్మణః అంతః మధ్యం అనుప్రాణం నిశ్వాసేన సహ. వివిశే ప్రవిష్టోఽహం. శ్లో. 'తతో ఽవతీర్య విశ్వాత్మా దేహమావిశ్య చక్రిణః, అవాప వైష్ణవీం నిద్రామేకీభూయాథ విష్ణునా' ఇతి కౌర్మోక్తేః.-స్వాయనేఽంభసీతి పాఠే—స్వాయనే స్వస్య అయనే అంభసి శిశయిషోః బ్రహ్మణ ఇతి శ్రీనారాయణేనాభేదవివక్షయోక్తమిత్యవగంతవ్యం. ౩౦. సహస్రేతి. ప్రాణేభ్యః ఇంద్రియేభ్యః.

గుహ్యాని ప్రాకృతబుద్ధిభిః జ్ఞాతుమశక్యాని కృతాని అవతారచేష్టితాని. గాం పర్యటన్. భగవల్లీలాదర్శనార్థం పృథివ్యాం సర్వత్ర సంచరన్. విమత్సరః కామక్రోధాద్యరిషడ్వర్గరహితః. కాలం ప్రాకృతదేహవియోగకాలం. ౨౭. కృష్ణమతేః కృష్ణే భక్తియుక్తస్య. అసక్తస్య విషయేష్వనాసక్తచిత్తస్య. అమలాత్మనః స్వచ్ఛాంతః. కరణస్య. కాలే వర్షాకాలే కాలః దేహవియోగకాలః. ౨౮. శుద్ధాం పాపనివర్తినీం ప్రయుజ్యమానే ధ్యాయతి సతి. ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణః ఫలానుభవేన క్షీణప్రారబ్ధః పాంచభౌతికః దేహః న్యపతత్ లయం ప్రాప్తః. ౨౯. కల్పాంతే కల్పప్రళయే. అనుప్రాణం ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాత్మకప్రాణవాయుమనుసృత్య. ౩౦. సహస్రయుగపర్యంతే సహస్రచతుర్యుగాత్మకరాత్ర్యవసానే ఇదం జగత్ సిసృక్షతః స్రష్టుమిచ్ఛతః. చతుర్ముఖస్య

మరీచిమిశ్రా ఋషయః ప్రాణేభ్యోఽహం చ జజ్ఞిరే. ౩౧
అంతర్బహిశ్చ లోకాంస్త్రీన్ పర్యేమ్యస్కందితవ్రతః
అనుగ్రహాన్మహావిష్ణోరవ్యాహతగతిః క్వచిత్. ౩౨
దేవదత్తామిమాం వీణాం స్వరబ్రహ్మవిభూషితామ్,
మూర్ఛయిత్వా హరికథాం గాయమానశ్చరామ్యహమ్. ౩౩
ప్రగాయతస్స్వవీర్యాణి తీర్థపాదః ప్రియశ్రవాః,
ఆహూత ఇవ మే శీఘ్రం దర్శనం యాతి చేతసి. ౩౪
ఏతదాతురచిత్తానాం మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా ముహుః,
భవసింధుప్లవో దృష్టో హరిచర్యానువర్ణనమ్. ౩౫
యమాదిభిర్యోగపథైః కామలోభహతో ముహుః,
ముకుందసేవయా యద్వత్తథాత్మాద్ధా న శామ్యతి. ౩౬
సర్వం తదిదమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహం త్వయానఘ,

అహం మరీచిమిశ్రాః తన్ముఖ్యాః. ఋషయశ్చ జజ్ఞిరే. ౩౧, అంతరితి. యే చ కర్మిణస్తే బహిర్న యాంతి. యే చ తపఆదిభిర్బ్రహ్మలోకం గతాః. తే తు అంతర్నయాంతి. అహం తు మహావిష్ణోరనుగ్రహాత్. అస్కందితవ్రతః అఖండితబ్రహ్మచర్యవ్రతస్సన్. అంతర్బహిశ్చ. పర్యేమి పర్యటామి. క్వచిదప్యవిఘాతా అప్రతిహతా గతిర్యస్య సః. ౩౨. నను కిమితి? పర్యటనం ఈశ్వరాజ్ఞయా లోకమంగళార్థమిత్యాహ— చతుర్భిః. దేవదత్తామితి. దేవేన ఈశ్వరేణ దత్తాం. స్వరాః నిషాదర్షభగాంధారషడ్జమధ్యమధైవతపంచమాః ఇతి సప్త. త ఏవ బ్రహ్మ. బ్రహ్మాభివ్యంజకత్వాత్. తేన విభూషితాం. స్వతస్సిద్ధసప్తస్వరామిత్యర్థః. మూర్ఛయిత్వా మూర్ఛనాలాపవతీం కృత్వా. ౩౩. స్వప్రయోజనమాహ— ప్రగాయత ఇతి. ౩౪. ఏతదితి. మాత్రాః విషయాః తేషాం స్పర్శాః భోగాః తేషామిచ్ఛయా. ఆతురాణి చిత్తాని యేషాం తేషాం, హరిచర్యానువర్ణనమితి యత్. ఏతదేవ భవసింధోః ప్లవః పోతః, న కేవలం శ్రుతిప్రామాణ్యేన, కింత్వన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం దృష్ట ఏవేత్యర్థః ౩౫. ఏతదేవేత్యుక్తమవధారణమనుభవేన దృఢయతి— యమేతి. యద్వన్ముకుందసేవయా. అద్ధా సాక్షాత్. ఆత్మా మనః శామ్యతి కథంచిన్ముకుందసేవామాత్రేణ శామ్యతి. కింపునస్తద్గుణవర్ణనేనేతి భావః. ౩౬. సర్వమితి. భవతో

ప్రాణేభ్యః పాణివాయుభ్యః మరీచిమిశ్రాః మరీచిప్రముఖాః నవ ప్రజాపతయః ౩౧. త్రీన్ లోకాన్ ఊర్ధ్వమధ్యాధోభేదేన త్రివిధాన్. ౩౨. దేవదత్తాం దేవేన స్వపిత్రా చతుర్ముఖేన దత్తాం. స్వరాః నిషాదాదయ ఏవ బ్రహ్మ. మోహకత్వేన బ్రహ్మసాదృశ్యాద్బ్రహ్మేతి. ఇమాం స్వహస్తే పరిదృశ్యమానాం. మూర్ఛయిత్వా. ఆరోహణావరోహణక్రమేణ స్వరవతీం కృత్వా. ౩౩. తీర్థపాదః నిఖిలజగత్పావనగంగోత్పత్తిస్థానభూతదివ్యచరణారవిందః. ప్రియశ్రవాః నిఖిలజగన్మనోహరస్వీయచేష్టితశ్రవణవిషయః. ఆహూతః ఆహ్వానవిషయీభూత ఇవ. ౩౪. మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా పృథివ్యాదిపంచభూతతన్మాత్రగంధాదివిషయస్పర్శేచ్ఛయా. ఆతురచిత్తానాం తత్ప్రవణమనసాం. ౩౫. కామలోభహతః కామాద్యరిషడ్వర్గపీడితః ఆత్మా మనః యమాదిభిః యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధిరూపైర్యోగవిశేషైః న శుధ్యతి. ౩౬. యాదృచ్ఛికః యదృచ్ఛయా ప్రాప్తః వాసవీసుతం వ్యాసం

జన్మ కర్మ రహస్యం మే భవతశ్చాత్మతోషణమ్. 32

శ్రీసూత ఉవాచ:—

ఏవం సంభాష్య భగవాన్నారదో వాసవీసుతమ్,
ఆమన్త్ర్య వీణాం రణయన్ యయౌ యాదృచ్ఛికో మునిః. 38
అహో దేవర్షి *ర్ధన్యోఽయం యః కీర్తిం శార్ఙ్గధన్వనః.
గాయన్మాద్యన్నిదం తంత్ర్యా రమయత్యాతురం జగత్. 39

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, షష్ఠోఽధ్యాయః.

సప్తమోఽధ్యాయః.

శ్రీశౌనక ఉవాచ:—

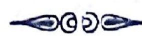
నిర్గతే నారదే సూత భగవాన్ బాదరాయణః,
శ్రుతవాంస్తదభిప్రేతం తతః కిమకరోద్విభుః. 1

శ్రీసూత ఉవాచ:—

బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యా ఆశ్రమః పశ్చిమే తటే,
శమ్యాప్రాస ఇతి ఖ్యాత ఋషీణాం సత్రవర్ధనః. 2
తస్మిన్స్వఆశ్రమే వ్యాసో బదరీషండమండితే,
ఆసీనోఽప ఉపస్పృశ్య ప్రణిదధ్యౌ మనస్స్వయమ్. 3

మనసః. పరితోషకరం చాఖ్యాతం సప్రపంచముపపాదితం. 32. ఏవమితి. ఆమంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య. యాదృచ్ఛికః స్వప్రయోజనసంకల్పశూన్యః. 38. హరికథా గాయకనారదభాగ్యం శ్లాఘతే. అహో ఇతి. మాద్యన్ హృష్యన్ తంత్ర్యా వీణయా.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. అథ భాగవతశ్రోతుర్జన్మ వక్తుం పరీక్షితః, సుప్తబాలవధాద్ద్రౌణేర్దండస్సప్తమ ఉచ్యతే. నిర్గత ఇతి. విభుః సమర్థః. తస్య నారదస్యాభిప్రేతం తత్తాత్పర్యవిషయార్థం శ్రుతవాన్ సన్. 1. బ్రహ్మేతి. బ్రహ్మనద్యాః బ్రహ్మదేవత్యాయాః బ్రాహ్మణైర్న్వితాయా వా. సత్రం కర్మ వర్ధయతీతి తథా. 2. తస్మిన్నితి. బదరీణాం షండేన సమూహేన. మండితే. ఆశ్రమే స్వీయాశ్రమే. మనః. ప్రణిదధ్యౌ స్థిరీచకార. సమాధినానుస్మరేతి నారదోపదిష్టం ధ్యానం కృతవానిత్యర్థః. 3. భక్తీతి. ప్రణి

రణయన్ నాదయన్. మాద్యన్ ఆనందాతిశయేన మత్త ఇవ వర్తమానః. ఆతురం సంసారవ్యాధిపీడితం. జగత్ రమయతి భగవతి ప్రీతియుక్తం కరోతి. ధన్యః కృతకృత్యః రేఫాధిక్యమార్షం. అహో ఇత్యాశ్చర్యే. 39.

బ్రహ్మనద్యాః బ్రహ్మజాయాయాః. సత్రవర్ధనః సత్రయాగవృద్ధిహేతుః. 2. పూర్ణం నిఖిలకల్యాణగుణపూర్ణం. సర్వవ్యాప్తం వా, సర్వాంగయుక్తం వా. తాదృశం పురుషం. శ్రు. 'పురుషో హ వై నారాయణోఽకామయత. 'సహస్రశీర్షా పురుష' ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధం. నారాయణం. తదధీనాం నిఖిల

భక్తియోగేన మనసి సమ్యక్ప్రణిహితే మలే,
అపశ్యత్పురుషం పూర్వం మాయాం చ తదుపాశ్రయామ్, ౪
యయా సమ్మోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకమ్,
పరోఽపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యతే. ౫
అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే,
లోకస్యాజానతో విద్వాంశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్. ౬
యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే,
భక్తిరుత్పద్యతే పుంసశ్శోకమోహభయాపహా. ౭

హితే నిశ్చలే. అత్ర హేతుః—భక్తియోగేన నిర్మలే. పూర్వం ప్రథమం పురుషమీశ్వరమపశ్యత్. పూర్ణమితి వా పాఠః. తదుపాశ్రయాం ఈశ్వరాశ్రయాం. తదధీనాం మాయాం చాపశ్యత్. ౪ ఈశమాయాకృతాం చ జీవానాం సంసృతిమపశ్యదిత్యాహ—యయేతి. యయా సమ్మోహితః స్వరూపావరణేన విక్షిప్తః. పరోఽపి గుణత్రయాద్వ్యతిరిక్తోఽపి. తత్కృతం త్రిగుణత్వాభిమానకృతం. అనర్థం చ కర్తృత్వాదికం ప్రాప్నోతి. ౫. అనర్థేతి. అనర్థముపశమయతి. యోఽధోక్షజే సాక్షాద్భక్తియోగస్తం చాపశ్యత్. ఏతత్సర్వం స్వయం దృష్ట్వా ఏవమజానతో లోకస్యార్థే సాత్వతసంహితాం శ్రీభాగవతం చక్రే. తదనేన శ్లోకేన భాగవతార్థః సంక్షేపతో దర్శితః. తదుక్తం భవతి. విద్యా శక్తిః. మాయా నియంతా. నిత్యావిర్భూతపరమానందస్వరూపః సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిరీశ్వరః; తన్మాయయా సమ్మోహితః తిరోభూతస్వరూపః తద్విపరీతధర్మా జీవః. తస్య చేశ్వరభక్త్యా లబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇతి. తదుక్తం విష్ణుస్వామినా—శ్లో. 'హ్లాదిన్యా సంవిదాశ్లిష్టః సచ్చిదానంద ఈశ్వరః, స్వావిద్యాసంవృతో జీవః స క్లేశనికరాకరః, తథా—'స ఈశో యద్వశే మాయా స జీవో యస్తయార్దితః, స్వావిర్భూతపరానందః స్వావిర్భూతసుదుఃఖభూః, స్వాదృగుత్థవిపర్యాసభవభేదజభీశుచః, యన్మాయయా జుషన్నాస్తే తమిమం నృహరిం నుమః' ఇత్యాదిసంహితాయాం. ౬. అనర్థోపశమకత్వం దర్శయతి—యస్యామితి. యస్యాం వై శ్రూయమాణాయామేవ. కిం పునః శ్రుతాయామిత్యర్థః. ౭. స ఇతి. అనుక్రమ్య శోధయిత్వా. ౮. స ఇతి.

జగదుపాదానభూతాం ప్రకృతిం చ. ౪. పరోఽపి ప్రకృతివిలక్షణోఽపి జీవః యయా సమ్మోహితస్సన్ ఆత్మానం జీవస్వరూపం త్రిగుణాత్మకం మన్యతే త్రిగుణాత్మకప్రకృత్యారబ్ధదేవాదిశరీరరూపం దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యాదిరూపేణ భ్రామ్యన్మనుతే. తత్కృతం తాదృశదేహాత్మభ్రమప్రయుక్తం. అనర్థం సాంసారికతాపత్రయం చ అభిపద్యతే ప్రాప్నోతి. ౫. విద్వాన్ భగవత్కృపాలబ్ధసర్వార్థసాక్షాత్కారశాలీ. అనర్థోపశమం నిఖిలసాంసారికతాపనివారకం. అధోక్షజే భక్తియోగం దేవతాంతరా ద్వారకం నిరంతరధ్యానరూపం. అజానతః తత్స్వరూపపరిజ్ఞానరహితస్య జనస్య తత్పరిజ్ఞానార్థం. ౬. పరమపూరుషే కృష్ణే నిఖిలప్రపంచోపాదానభూతనారాయణస్వరూపకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మణి. పుంసః తాదృశసంహితాశ్రోతుః. శోకమోహభయాపహా భక్తిరుత్పద్యతే. శోకస్సాంసారికతాపత్రయజనితః. మోహో దేహాత్మభ్రమః. భయం నరకాదిషు సంభూతం. తన్నివర్తికా భక్తిః. ౭. నివృత్తినిరతం నివృత్తిమార్గప్రవిష్టం. అధ్యాపయామాస. అర్థావబోధపర్యంతాక్షర

స సంహితాం భాగవతీం కృత్వానుక్రమ్య చాత్మజమ్,
శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిమ్. ౮

శ్రీ శౌనక ఉవాచ.—

స వై నివృత్తినిరతః సర్వత్రోపేక్షకో మునిః,
కస్య వా బృహతీమేతామాత్మారామస్సమభ్యసత్. ౯

శ్రీ సూత ఉవాచ.—

ఆత్మారామాశ్చ మునయో నిర్గ్రంథా అప్యురుక్రమే,
కుర్వంత్యహైతుకీం భక్తి మిత్థంభూతగుణో హరిః. ౧౦
హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్భగవాన్ బాదరాయణిః,
అధ్యగాన్మహదాఖ్యానం నిత్యం విష్ణుజనప్రియః. ౧౧
పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాయనమ్,
సంస్థానం పాండుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమ్. ౧౨

కస్య వా హేతోః. బృహతీం వితతాం. ౯. ఆత్మేతి. నిర్గ్రంథాః గ్రంథేభ్యో నిర్గతాః. తదుక్తం గీతాసు. శ్లో. 'యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి, తదా గంతాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ' ఇతి. యద్వా గ్రంథిరేవ గ్రంథః. నివృత్తహృదయగ్రంథయ ఇత్యర్థః. నను ముక్తానాం కిం భక్త్యేత్యాది సర్వాక్షేపపరిహారార్థమాహ—ఇత్థంభూతగుణ ఇతి. ౧౦. నను భక్తిం కుర్వంతు నామ. ఏతచ్ఛాస్త్రాభ్యాసే శుకస్య కిం కారణమిత్యత ఆహ— హరేరితి. అధ్యగాత్ అధీతవాన్. విష్ణుజనాః ప్రియాః యస్యేతి. ఏతద్వ్యాఖ్యానాదిప్రసంగేన తత్సంగాభికామ ఇతి భావః. ఏతేన 'తస్య పుత్రో మహాయోగీ' ఇత్యాదినా శుకస్య వ్యాఖ్యానే ప్రవృత్తిః కథమితి యత్పృష్టం తస్యోత్తరముక్తం. ౧౧. యదన్యత్పృష్టం పరీక్షితః ప్రాయోపవేశశ్రవణం కథమితి 'తస్య జన్మ మహాశ్చర్య' మిత్యాదినా తస్యోత్తరం వక్తుమాహ—పరీక్షిత ఇతి. విలాయనం ముక్తిం మృత్యుం వా. సంస్థానం మహాప్రస్థానం కృష్ణకథానాముదయో యథా భవతి తథా. ౧౨.

రాశిగ్రహణవంతం చకార. ౮. నివృత్తినిరతః నివృత్తిధర్మాసక్తః. అత ఏవ సర్వత్రోపేక్షకః శబ్దాదివిషయవిరక్తః. ఆత్మారామః పరమాత్మని నిరంతరః. సర్వవిషయవిరక్తస్య సదా భగవద్ధ్యానతత్పరస్య సంహితాశ్రవణకాలాభావాత్ కథమభ్యసదితి ప్రశ్నః. ౯. ఆత్మారామాః పరమాత్మన్యేవానురక్తాః మునయో యోగినః. నిర్గ్రంథా అపి శబ్దాదివిషయసంగరహితా అపి అహైతుకీం భక్తిం ఫలసంగరహితాం భక్తిం త్రివిక్రమవిషయాం కుర్వంతి. తత్ర హేతుమాహ—ఇత్థంభూతగుణః నిఖిలవిషయవిరక్తజనమనోవశీకరణచతురగుణగణః. ౧౦. భగవాన్ జ్ఞానాదికల్యాణగుణసంపన్నః. విష్ణుజనప్రియః భాగవతసంసర్గప్రీతియుక్తః. హరేర్గుణాక్షిప్తమతిః భగవత్కల్యాణగుణవశీకృతబుద్ధిః. అధ్యగాత్. ఇణో లుఙి గాఙాదేశే గాతిస్థేతి సిచో లుకి రూపం. ౧౧ జన్మకర్మవిలాయనం జన్మ ఉత్పత్తిః కర్మ కలినిగ్రహాదిరూపం విలాయనం లయః. తక్షకవ్యాజాద్దేహవియోగః కృష్ణకథోదయం కృష్ణవైభవప్రకాశకం సంస్థానం కృష్ణానుగ్రహబలేన స్వర్గారోహణం చ. ౧౨.

యదా మృధే కౌరవసంజయానాం వీరేష్వథో వీరగతిం గతేషు,
వృకోదరావిద్ధగదాభిమర్శభగ్నోరుదండే ధృతరాష్ట్రపుత్రే. ౧౩
భర్తుః ప్రియం ద్రౌణిరితి స్మ పశ్యన్ కృష్ణాసుతానాం స్వపతాం శిరాంసి,
అపాహరద్విప్రియమేవ తస్య జుగుప్సితం కర్మ విగర్హయంతి. ౧౪
మాతా శిశూనాం నిధనం సుతానాం నిశమ్య ఘోరం పరితప్యమానా,
తదారుదద్బాష్పకలాకులాక్షీ తాం సాంత్వయన్నాహ కిరీటమాలీ. ౧౫
తదా శుచస్తే విమృజామి భద్రే యద్బ్రహ్మబంధోః శిర ఆతతాయినః,
గాండీవముక్తైర్విశిఖైరుపాహరే త్వాక్రమ్య యత్ స్నాస్యసి దగ్ధపుత్రా.
ఇతి ప్రియాం వల్గువిచిత్రజల్పైః స సాంత్వయిత్వాచ్యుతమిత్రసూతః,
అన్వాద్రవద్దంశిత ఉగ్రధన్వా కపిధ్వజో గురుపుత్రం రథేన. ౧౬
తమాపతంతం స విలక్ష్య దూరాత్కుమారహోద్విగ్నమనా రథేన,

తత్ర పరీక్షితో జన్మ నిరూపయిష్యన్ ఆదౌ తావద్గర్భస్థ ఏవాశ్వత్థామ్నో బ్రహ్మాస్త్రాచ్ఛ్రీకృష్ణేన రక్షిత ఇతి వక్తుం కథాం ప్రస్తౌతి—యదేత్యాదిత్రిభిః. యదా ద్రౌణిరశ్వత్థామా. కృష్ణాసుతానాం ద్రౌపదీపుత్రాణాం. శిరాంసి అపాహరత్, తదా తన్మాతా ఉరుదత్. తాం చ సాంత్వయన్ కిరీటమాలీ అర్జునః ఆహేతి తృతీయేనాన్వయః. కిమితి బాలానాం శిరాంస్యానీతవానిత్యపేక్షాయామాహ—మృధే యుద్ధే. యద్యపి పాండవా అపి కౌరవా ఏవ. తథాపి సృంజయవంశజో ధృష్టద్యుమ్నః పాండవానాం సేనాపతిరితి సృంజయానామిత్యుక్తం. వీరగతిం స్వర్గం. అథో అనంతరం. వృకోదరేణావిద్ధాయాః క్షిప్తాయాః గదాయాః. అభిమర్శేన అభిఘాతేన భగ్నౌ ఊరుదండౌ యస్య తథాభూతే ధృతరాష్ట్రపుత్రే దుర్యోధనే సతి. ౧౩ భర్తురితి. భర్తుర్దుర్యోధనస్య. స్మేతి వితర్కే. ఇతి ఏవం స్యాదితి పశ్యన్. తస్య తద్విప్రియమేవేతి వాక్యాంతరం. విప్రియత్వే హేతుః జుగుప్సితం అత్యంతజుగుప్సావిశిష్టమితి. ౧౪ మాతేతి. ఘోరం దుస్సహం యథా భవతి తథా. బాష్పస్య కళాభిర్బిందుభిః. ఆకులే అక్షిణీ యస్యాః సా కిరీటస్యైకత్వేఽపి తదగ్రాణాం బాహుళ్యాత్కిరీటమాలీత్యుక్తం. ౧౫ తదేతి. శుచః శోకాశ్రూణి విమృజామి పరిమార్జయామి. యత్ యదా. బ్రహ్మబంధోర్బ్రాహ్మణాధమస్య. ఆతతాయిన ఇతి. శ్లో. 'అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః, క్షేత్రదారహరశ్చైవ షడేతే హ్యాతతాయిన' ఇతి స్మరణాత్. అత్ర ఆతతాయీ శస్త్రపాణిః తేన చ పుత్రహంతృత్వం లక్ష్యతే. గాండీవాద్ధనుషః. ముక్తైర్విశిఖైర్బాణైః. ఉపాహరే త్వత్సమీపమానయామి. యచ్ఛిర ఆక్రమ్య ఆసనం విధాయ దగ్ధపుత్రా స్నాస్యసి. స్నాస్యసీతి పాఠాంతరం. ౧౬ ఇతీతి. వల్గవో రమ్యాః విచిత్రాః జల్పాః భాషణాని తైః సోఽర్జునః అచ్యుత ఏవ మిత్రం సూతశ్చ యస్య సః. దంశితో బద్ధకవచః ఉగ్రం ధనుశ్చాపం యస్య కపిర్హనూమాన్ ధ్వజే యస్య సః. గురోః పుత్రం రథేనాన్వాద్రవత్ అన్వధావత్. ౧౭ తమితి. ఆపతంతం ఆధావంతం సః ద్రౌణిః కుమారహా బాలఘాతీ. ఉద్విగ్నమనాః కంపితహృదయః. ప్రాణపరీప్సుః ప్రాణాన్ లబ్ధు

ఇతి వక్ష్యమాణబాలవధేన పశ్యన్ వితర్కయన్ అపాహరత్ అచ్ఛినత్. ౧౪. నిధనం నాశం. కిరీటమాలీ కిరీటవర్తిరత్నమాలికాధారీ. ౧౫. ఆర్కి రితి పాఠే. అర్కపుత్రో మృత్యు రివ.

పరాద్రవత్ప్రాణపరీప్సురుర్వ్యాం యావద్గమం రుద్రభయాద్యథా కః. ౧౮
యదాఽశరణమాత్మానమైక్షచ్ఛ్రాన్తవాజినమ్,
అస్త్రం బ్రహ్మశిరో మేనే హ్యాత్మత్రాణం ద్విజాత్మజః. ౧౯
అథోపస్పృశ్య సలిలం సందధేఽస్త్రం సమాహితః,
అజానన్నుపసంహారం ప్రాణకృచ్ఛ్ర ఉపస్థితే. ౨౦
తతః ప్రాదుష్కృతం తేజః ప్రచండం సర్వతోదిశమ్,

అర్జున ఉవాచ.—

ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్య విష్ణుం జిష్ణురువాచ హ. ౨౧
కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో భక్తానామభయంకర,
త్వమేకో దహ్యమానానామపవర్గోఽసి సంసృతేః. ౨౨

మిచ్ఛుః. న తు కీర్త్తిం. యావద్గమం యావద్గంతుం శక్యం తావదుర్వ్యాం పరాద్రవత్ పలాయితః కః బ్రహ్మా మృగో భూత్వా సుతాం యభ్తుముద్యతః సన్. రుద్రస్య భయాద్యథా పలాయతే స్మ. అర్క ఇతి పాఠే వామనపురాణకథా సూచితా. తథా హి, విద్యున్మాలీ నామ కశ్చిద్రాక్షసోఽభూత్. తస్మై రుద్రేణ సౌవర్ణం విమానం దత్తం. తతోఽసౌ అర్కస్య పృష్ఠతో భ్రామ్యన్ విమాన దీప్త్యా రాత్రిం విలోపితవాన్. తతోఽర్కేణ నిజతేజోభిః ద్రావయిత్వా తద్విమానం పాతితం. తచ్ఛ్రుత్వా కుపితే రుద్రే భయాదర్కః పరాద్రవత్. తతో రుద్రస్య క్రూరయా దృష్ట్యా దంద హ్యమానః పతన్ వారాణస్యాం లోలార్కనామ్నా భువి విఖ్యాతో జాత ఇతి. ౧౮. యదేతి. అ శరణం రక్షకరహితం. నను పలాయనమేవ రక్షకమస్తి? న; తస్యాపి కుంఠితత్వాదిత్యాహ—శ్రాం తాః వాజినో యస్య తం. బ్రహ్మశిరోఽస్త్రం బ్రహ్మాస్త్రం. ద్విజాత్మజ ఇత్యదీర్ఘదర్శితామాహ— ౧౯. అథేతి. తద్బ్రహ్మాస్త్రం. సమాహితః కృతధ్యానః. ఉపసంహారమజానతోఽపిసంధానే హేతుః, ప్రాణకృచ్ఛ్ర ఇతి. ౨౦. తత ఇతి. తతః అస్త్రాత్. సర్వతోదిశమ్. ప్రాదుష్కృతం ప్రకటీభూతం. తేజోఽభిప్రేక్ష్య తతః ప్రాణాపదం చాభిప్రేక్ష్య. ౨౧. ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయితుం ప్రథమం స్తౌతి—చతు ర్భిః కృష్ణేతి. సంసృతేర్హేతోః దహ్యమానానాం తస్యా అపవర్గః అపవర్జయితా నాశక ఇత్యర్థః. ౨౨. త్వమితి. యతస్త్వమీశ్వరః సాక్షాత్. కుతః? యతః ప్రకృతేః పరః పురుషః. తత్కుతః? యతః

అర్క ఇతి పాఠాంతరే. సంబంధసామాన్యే తస్యేదమిత్యణ్ అర్థస్తు పూర్వవత్. పరాద్ర వత్ పరాఙ్ముఖస్సన్ అద్రవత్. ౧౮. శ్రాంతవాజినం అత్యంతశ్రమవద్వాజివాహనం. అత ఏవా శరణం స్వపరిత్రాణోపయుక్తప్రాప్యదేశవివర్జితం. స్వసంరక్షకరహితం వా. ఆత్మత్రాణం స్వసం రక్షకం. మేనే వితర్కయామాస. ౧౯. సలిలముపస్పృశ్య ఆచమ్య, ప్రాణకృచ్ఛ్రే ప్రాణసంకటే. సంహా రం అస్త్రోపసంహారప్రకారం. అజానన్నపి. ౨౦. ప్రచండం అత్యుగ్రం. సర్వతోదిశం ప్రాణాప హం సర్వాస్వపి దిక్షు నిఖిలప్రాణిసంహారకం. తేజో వీక్ష్య విష్ణుం శ్రీకృష్ణాఖ్యం పరం బ్రహ్మ జిష్ణురర్జున ఉవాచ. ౨౧. సంసృతేః సంసారదవానలాత్, అపవర్గః మోక్షదః. ౨౨. ఆద్యః పురుషః, పురుషశబ్దాభిలప్యానాం బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదీనాం కారణీభూతః. తేషామపి పురుషత్వసంపాదకః సా క్షాదపీశ్వరః. అన్యేషామీశ్వరత్వం త్వదాయత్తమితి భావః, ప్రకృతేః పరః నిఖిలప్రపంచోపా

త్వమాద్యః పురుషః సాక్షాదీశ్వరః ప్రకృతేః పరః.
మాయాం వ్యుదస్య చిచ్ఛక్త్యా కైవల్యే స్థిత ఆత్మని. ౨౩
స ఏవ జీవలోకస్య మాయామోహితచేతసః,
విధత్సే స్వేన వీర్యేణ శ్రేయో ధర్మాదిలక్షణమ్. ౨౪
తథాయం చావతారస్తే భువో భారజిహీర్షయా,
స్వానాం చానన్యభావానామనుధ్యానాయ చాసకృత్. ౨౫
కిమిదం స్విత్కుతో వేతి దేవదేవ న వేద్మ్యహమ్,
సర్వతోముఖమాయాతి తేజః పరమదారుణమ్. ౨౬

శ్రీభగవానువాచ.—

వేత్థేదం ద్రోణపుత్రస్య బ్రాహ్మమస్త్రం ప్రదర్శితమ్,
నైవాసౌ వేద సంహారం ప్రాణబాధ ఉపస్థితే. ౨౭
నహ్యస్యాన్యతమం కించిదస్త్రం ప్రత్యవకర్శనమ్,
జహ్యస్త్రతేజ ఉన్నద్ధమస్త్రజ్ఞో ఽస్యస్త్రతేజసా. ౨౮

ఆద్యః కారణం. కారణత్వేఽప్యవికారితామాహ—మాయాంవ్యుదస్యాభిభూయ. కైవల్యరూపే ఆత్మన్యేవ స్థిత ఇతి. ౨౩. త్రివర్గదాతాఽపి త్వమేవేత్యాహ—స ఇతి. యస్త్వం మాయాభిభూతస్య జనస్య ధర్మాదిఫలం ఉపాసితః సన్ విధత్సే. స్వేన వీర్యేణ ప్రభావేణ. ౨౪. తథా చ, అనేనావతారేణ తవ సాధుపక్షపాతో లక్షిత ఇత్యాహ—తథేతి. కిం భూభారహరణం మదిచ్ఛామాత్రేణ న భవతి, తత్రాహ—స్వానాం జ్ఞాతీనాం అనుధ్యానాయ చ తథా చానన్యభావానాం ఏకాంతభక్తానాం చ. ౨౫. ఏవం స్తుత్వా ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి. కిమితి. కిమాత్మకమిదం? కుతో వా ఆయాతీతి. స్విద్వితర్కే. ౨౬. వేత్థేతి. ఇదం ద్రోణపుత్రస్య బ్రాహ్మమస్త్రం. తేన చ ప్రాణవ్యథాయాం ప్రాప్తాయాం ప్రదర్శితం కేవలం. న తు తత్ప్రయోగే కుశల ఇత్యర్థః. యతః అసౌ ఉపసంహారం న వేద. ఏతచ్చ త్వం వేత్థ జానాసి. ౨౭. న హీతి. ప్రత్యవకర్శనం కృశత్వకరం నివర్తకమిత్యర్థః. అతస్తదస్త్రతేజః ఉన్నద్ధం ఉత్కటం విజృంభితమిత్యర్థః. బ్రహ్మాస్త్రతేజసైవ జహి ఘాతయ. త్వత్ప్రయుక్తం చాస్త్రం తదుపసంహృత్య స్వయముపశామ్యేత్. యతస్త్వమస్త్రజ్ఞోఽసి సర్వాస్త్రప్రయోగకుశలోఽసి. ౨౮.

దాసభూతాయా అపి ప్రకృతేరధిష్ఠాతృత్వేన. పరః తత్కార్యనిర్వాహకః. చిచ్ఛక్త్యా స్వీయస్వయంప్రకాశకత్వవైభవేన మాయాం వ్యుదస్య ప్రకృతిం తిరస్కృత్య కైవల్యే ఆత్మని స్థితః. నిత్యముక్తస్వరూపానందే స్థితః. స్వాత్మన్యేవ రత ఇత్యర్థః. ౨౩. స ఏవ త్వం పూర్వోక్తవైభవవిశిష్టస్త్వం ధర్మాదిలక్షణం ధర్మార్థకామమోక్షాదిలక్షణం శ్రేయః అభీష్టం. తత్తదిచ్ఛానుసారేణ విధత్స్వ కురు. ౨౪. భారజిహీర్షయా భారావతరణార్థం స్నిగ్ధానాం నిరతిశయప్రీతిశాలినాం నాన్యభావానాం. దేవతాంతరపురుషాంతరార్థాంతరానపేక్షాణాం. అనుధ్యానాయ అసకృద్దివ్యరూపధ్యానాయ చ తే తథాభూతోఽవతారః. మానుషత్వాభినయేఽప్యమనుష్యో దివ్యావతారః. ౨౫. దేవదేవ బ్రహ్మరుద్రాదిదేవతానామపి దేవ. పురుషార్థప్రద. పరమదారుణం నిఖిలప్రాణిసంహారకారి సర్వతోముఖం అప్రతిహతం. ఇదం తేజ ఇతి తేజస్స్వరూపం. అస్మాదుత్పన్నమితి తదుత్పత్తిం చ న వేద్మీత్యర్థః. ౨౬.

శ్రీసూత ఉవాచ.—

శ్రుత్వా భగవతా ప్రోక్తం ఫల్గునః పరవీరహా,
స్పృష్ట్వాపస్తం పరిక్రమ్య బ్రాహ్మం బ్రాహ్మాయ సందధే. ౨౯
సంహత్యాన్యోన్యముభయోస్తేజసీ శరసంవృతే,
ఆవృత్య రోదసీ ఖం చ వవృధాతేఽర్కవహ్నివత్. ౩౦
దృష్ట్వాస్త్రతేజస్తు తయోస్త్రీన్ లోకాన్ ప్రదహన్మహత్
దహ్యమానాః ప్రజాః సర్వాః సాంవర్తకమమంసత. ౩౧
ప్రజోపద్రవమాలోక్య లోకవ్యతికరం చ తమ్,
మతం చ వాసుదేవస్య సంజహారార్జునో ద్వయమ్. ౩౨
తత ఆసాద్య తరసా దారుణం గౌతమీసుతమ్,
బబంధామర్షతామ్రాక్షః పశుం రశనయా యథా. ౩౩
శిబిరాయ నినీషంతం బద్ధ్వా రజ్జ్వా రిపుం బలాత్,
ప్రాహార్జునం ప్రకుపితో భగవానంబుజేక్షణః. ౩౪
మైనం పార్థార్హసి త్రాతుం బ్రహ్మబంధుమిమం జహి,
యోఽసావనాగసః సుప్తానవధీన్నిశి బాలకాన్. ౩౫

శ్రుత్వేతి. పరే శత్రవః. తానేవ వీరాః తాన్ హంతీతి తథా. ఫల్గునః అర్జునః ఆపః స్పృష్ట్వా ఆచమ్య తం కృష్ణం పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య బ్రాహ్మాయ బ్రహ్మాస్త్రం నివర్తయితుం. ౨౯. సంహత్యేతి. తతశ్చ ఉభయోర్బ్రహ్మాస్త్రయోస్తేజసీ. శరైస్సంవృతే సంవేష్టితే చ. పరస్పరం మిళిత్వా, వవృధాతే అవర్ధేతాం. కిం కృత్వా? రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ. ఖం అంతరిక్షం. ఆవృత్య యథా ప్రళయే సంకర్షణముఖాగ్నిః ఉపరి స్థితోఽర్కశ్చ సంహత్య వర్ధేతే, తద్వత్. ౩౦. దృష్ట్వేతి. తయోః ద్రౌణిఫల్గునయోః. తతః తేన దహ్యమానాః సాంవర్తకం ప్రళయాగ్నిం. అమంసత మేనిరే. ౩౧. ప్రజేతి. లోకానాం వ్యతికరం వ్యత్యయం. నాశమిత్యర్థః. వాసుదేవస్య మతం చాలక్ష్య బ్రహ్మాస్త్రద్వయముపసంహృతవాన్. ౩౨. తత ఇతి. గౌతమవంశజా గౌతమీ కృపీ తస్యాస్సుతం. అమర్షేణ కోపేన తామ్రే అక్షిణీ యస్య సః. నిర్ఘృణత్వే దృష్టాంతః పశుం యథేతి. తస్యబంధనం ధర్మ ఇత్యత్రవా దృష్టాంతః, యథా యాజ్ఞికం పశుమివ. రశనయా రజ్జ్వా. ౩౩. శోకరోషాదియుక్తస్యార్జునస్య ధర్మనిష్ఠాఖ్యాపనాయ శ్రీకృష్ణవాక్యం. తదాహ—షడ్భిః. శిబిరాయేతి. శిబిరాయ రాజనివేశాయ. నేతుమిచ్ఛంతం ప్రకుపితః తద్వధాభావేనామర్షం ప్రాప్త ఇవేతి. ౩౪. మేతి. అనాగసః నిరపరాధాన్. బ్రహ్మబంధుం బ్రాహ్మణాభాసం. ౩౫. రిపోరపి సుప్తస్య బాలస్య చ వధో న ధర్మ ఇతి, అన్యార్థైర్దర్శయతి—మత్త

త్రీన్ లోకాన్. ప్రదహత్ త్రైలోక్యదాహసంపాదకం. మహత్ విజృంభితం. తయోః ద్రౌణ్యర్జునయోః అస్త్రతేజో దృష్ట్వా ప్రజాః దహ్యమానాస్సత్యః. ౩౧. ప్రమత్తః రోగవశాన్మత్తః. ఉన్మత్తః ఔత్పత్తికోన్మాదవాన్. జడం కృత్యాకృత్యవివేకశూన్యం. భీతం భయాత్పలాయమానం. యద్యప్యశ్వత్థామా భీతః తథాపి సుప్తబాలకహింసకత్వాదపహననహేతుదో

మత్తం ప్రమత్తమున్మత్తం సుప్తం బాలం జడం స్త్రియం,
ప్రపన్నం విరథం భీతం న రిపుం హంతి ధర్మవిత్. ౩౬

స్వప్రాణాన్ యః పరప్రాణైః ప్రపుష్ణాత్యఘృణః ఖలః,
తద్వధస్తస్య హి శ్రేయో యద్దోషాద్యాత్యధః పుమాన్. ౩౭

ప్రతిశ్రుతం చ భవతా పాంచాల్యైః శృణ్వతో మమ,
ఆహరిష్యే శిరస్తస్య యస్తే మానిని పుత్రహా. ౩౮

తదసౌ వధ్యతాం పాప ఆతతాయ్యాత్మబంధుహా,
భర్తుశ్చ విప్రియం వీర కృతవాన్ కులపాంసనః. ౩౯

సూత ఉవాచ.—

ఏవం పరీక్షతా ధర్మం పార్థః కృష్ణేన చోదితః,
నైచ్ఛద్గురుసుతం హంతుం యద్యప్యాత్మహనం మహాన్. ౪౦

తతోఽభ్యేత్య స్వశిబిరం గోవిందప్రియసారథిః,
న్యవేదయత్తం ప్రియాయై శోచంత్యా ఆత్మజాన్ హతాన్. ౪౧

మితి. మత్తం మద్యాదినా. ప్రమత్తం అనవహితం. ఉన్మత్తం గ్రహావాతాదినా. జడం అనుద్యమం. ప్రపన్నం శరణాగతం. విరథం భగ్నరథం.. ౩౬. స్వేతి. తద్వధో దండరూపః తస్యైవ శ్రేయః పురుషార్థః. యద్యతో దండప్రాయశ్చిత్తరహితాత్ దోషాత్. సః పుమాన్. అధో యాతీతి. నరకాదికం ప్రాప్నోతి. తథాచస్మృతిః. శ్లో. 'రాజభిర్ధృతదండాస్తు కృత్వా పాపాని మానవాః, విధూతకల్మషా యాంతిస్వర్గం సుకృతినో యథా ఇతి. ౩౯. ఏవమితి. యద్యపి చోదితస్తథాపిహంతుం నైచ్ఛత్. ఆత్మహనం పుత్రహంతారమపి. శ్రు.ఆత్మా వైపుత్రనామాసీ'తి శ్రుతేః. ఆత్మశబ్దేన పుత్రపరామర్శః. యతో మహాన్.౪౦.తత ఇతి. గోవిందః ప్రియస్సారథిశ్చ యస్య. ఆత్మజాన్ శోచంత్యై.౪౧. తథేతి. తథా పరిభవేనాహృతం ఆనీతం. కర్మణా జుగుప్సితేన దోషేణ, అవాఙ్ముఖం. అపకృతం అపకారిణం. కృప

షద్వయయుక్తత్వాద్ధంతవ్యఇతి భావః. ౩౬. అఘృణః దయాశూన్యః. శ్రేయః మరణాంత ప్రాయశ్చిత్తేన పాపనివృత్తిసంభవాచ్ఛ్రేయోరూపః, తాదృశవధరూపప్రాయశ్చిత్తాభావే అధో లోకాన్ యాతి. అతస్తస్యైవోపకారాయ స హంతవ్య ఇత్యర్థః. ౩౮. తదితి. వీరేతి సంబోధనం. పాపః సుప్తబాలహింసకత్వాదతీవ పాపిష్ఠః. ఆతతాయీ నిరపరాధబాలహింసకత్వాత్ - ఆత్మబంధుహా తావకపుత్రహంతా, యద్వా, ఆత్మనో బంధుశ్చిత్తం తద్ధంతి జ్ఞానశూన్యం కరోతీతి తథా. శ్లో. 'ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధురాత్మైవ రిపురాత్మన' ఇతి భగవతా గీతత్వాత్. భర్తుః స్వప్రభోర్దుర్యోధనస్యాపి. విప్రియం. శ్లో. 'సుప్తబాలకహత్యా హి న తస్మా అపి రోచత' ఇతి. కులపాంసనః. అతిప్రసిద్ధబ్రాహ్మణకులస్యాకీర్తిసంపాదకః. శ్లో. 'ఆతతాయినమాయాంతం హన్యాదేవావిచారయన్'ఇతి. తస్మాదాతతాయిత్వాదిబహుదోషదుష్టత్వాదసౌ హంతవ్య ఇతి భావః. ౩౯. ధర్మం పరీక్షతా. ధర్మేఽస్య బుద్ధిరస్తి వా నవేతి శోధయతా. మహాన్ స్వధర్మశాస్త్ర వేత్తా..౪౦. న్యవేదయత్ - తవ చిత్తానురూపం శిక్షాం కరోమీత్యుక్తవాన్. ౪౧. వామస్వభావా అక్రోధనస్వభావా. కృష్ణా ద్రౌపదీ. పశువత్ విశసనీయ యజ్ఞీయపశువత్. పాశబద్ధం అపకృతం

తథాహృతం పశువత్పాశబద్ధమవాఙ్ముఖం కర్మజుగుప్సితేన,
నిరీక్ష్య కృష్ణాఽపకృతం గురోస్సుతం వామస్వభావా కృపయా ననామ చ.
ఉవాచ చాసహంత్యస్య బంధనానయనం సతీ,
ముచ్యతాం ముచ్యతామేష బ్రాహ్మణో నితరాం గురుః. ౪౩
సరహస్యో ధనుర్వేదః సవిసర్గోపసంయమః,
అస్త్రగ్రామశ్చ భవతా శిక్షితో యదనుగ్రహాత్. ౪౪
స ఏష భగవాన్ ద్రోణః ప్రజారూపేణ వర్తతే,
తస్యాత్మనోఽర్ధం పత్న్యాస్తే నాన్వగాద్వీరసూః కృపీ. ౪౫
తద్ధర్మజ్ఞ మహాభాగ భవద్భిర్గౌరవం కులమ్,
వృజినం నార్హతి ప్రాప్తుం పూజ్యం వంద్యమభీక్ష్ణశః. ౪౬
మారోదీత్తస్య జననీ గౌతమీ పతిదేవతా,
యథాహం మృతవత్సార్తా రోదిమ్యశ్రుముఖీ ముహుః. ౪౭
యైః కోపితం బ్రహ్మకులం రాజన్యైరజితాత్మభిః,
తత్కులం ప్రదహత్యాశు సానుబంధం శుచార్పితమ్. ౪౮

యా నిరీక్ష్య. వామః శోభనః స్వభావో యస్యాస్సా. ననామ చ ఉవాచ చేతి చకారాభ్యాం సంభ్రమస్సూచితః. ౪౨. ఉవాచేతి. బంధనేనానయనమసహమానా. ౪౩. సరహస్య ఇతి. సరహస్యః గోప్యమంత్రసహితః. విసర్గోఽస్త్రప్రయోగః. ఉపసంయమః ఉపసంహారః. తాభ్యాంసహితోఽస్త్రసమూహశ్చ. యదనుగ్రహాత్ యస్య ద్రోణస్యానుగ్రహాత్ ప్రసాదాత్. ౪౪. స ఇతి. కించ. తస్య ద్రోణస్యాత్మనో దేహస్యార్ధం కృపీ ఆస్తే. అర్ధత్వే హేతుః, పత్నీ. శ్రు. 'అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీ' ఇత్యాది జాయాపతీ అగ్నిమాదధీయాతామిత్యుభయోరేకాకారత్వావగమాచ్చ. నను భర్తరి మృతే కథంసా జీవతి? తత్రాహ—నాన్వగాత్. భర్తారం. యతో వీరసూః పుత్రవతీ. ౪౫. తదితి. తస్మాత్ గౌరవం గురోః కులం. కౌరవం వా. భవద్భిః కర్తృభిః. వృజినం దుఃఖం ప్రాప్తుం నార్హతి. కింతు పూజ్యం వంద్యం చ. ౪౬. మారోదీదితి. మృతవత్సా మృతపుత్రా. విపక్షే దోషమాహ—యైరితి. తేషాం రాజన్యానాం కులం కర్మ. కథంభూతం? సానుబంధం సపరివారం. శుచా శోకేన. అర్పితం వ్యాప్తం చ. బ్రహ్మకులం కర్తృ ప్రదహతి. ౪౮. ధర్మ్యమితి. ధర్మ్యమిత్యాదయః వచసః షడ్గుణాః పూర్వపక్షే ద్రష్ట

అత్యంతప్రియకారిణం. కృపయా దీనజనదర్శనజనితయా దయయా. గురుపుత్రత్వప్రయుక్తగౌరవేణ చేతి చకారస్యాన్వయః. ౪౨. సతీ మహాపతివ్రతా. అసహంతీ పాశబంధనపూర్వకం బలాదానయనమసహమానా. బ్రాహ్మణో జాత్యా పూజ్యః ప్రత్యుత గురుః గురుపుత్రత్వాత్. ముచ్యతాం ముచ్యతామితి ఆదరాద్ద్విరుక్తిః. ౪౩. ప్రజారూపేణ పుత్రరూపేణ. శ్రు. 'ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేః. నాన్వగాత్ న త్వనుగమనం కృతవతీ. అతోఽస్య వధే సాపి వినశ్యేదితి భావః. ౪౫. ధర్మజ్ఞ సర్వధర్మశాస్త్రార్థవేదిన్ పూజ్యంవంద్యం. పూజా అర్ఘ్యాదిసమర్పణరూపా. వందనం నమస్కారః. తదుభయార్హం. ౪౬. యాజ్ఞ్యా ఇతిపాఠాంతరే యాజ్ఞ్యాః యజ్ఞాగ్నిసంభూతాయాః

సూత ఉవాచ.—

ధర్మ్యం న్యాయ్యం సకరుణం నిర్వ్యళీకం సమం మహత్,
రాజా ధర్మసుతో రాజ్ఞ్యాః ప్రత్యనందద్వచో ద్విజాః. ౪౯
నకులః సహదేవశ్చ యుయుధానో ధనంజయః,
భగవాన్ దేవకీపుత్రో యే చాన్యే యాశ్చ యోషితః. ౫౦
తత్రాహామర్షితో భీమ స్తస్య శ్రేయాన్వధః స్మృతః,
న భర్తురాత్మనశ్చార్థే యోఽహన్ సుప్తాన్ శిశూన్ వృథా. ౫౧
నిశమ్య భీమగదితం ద్రౌపద్యాశ్చ చతుర్భుజః,
ఆలోక్య వదనం సఖ్యు రిదమాహ హసన్నివ. ౫౨

శ్రీభగవానువాచ.—

బ్రహ్మబంధు ర్నహంతవ్య ఆతతాయీ వధార్హణః,
మయైవోభయమామ్నాతం పరిపాహ్యనుశాసనమ్. ౫౩
కురు ప్రతిశ్రుతం సత్యం యత్తత్సాంత్వయతా ప్రియామ్,
ప్రియం చ భీమసేనస్య పాంచాల్యా మహ్యమేవ చ. ౫౪

వ్యాః. తత్ర ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం ముచ్యతాం ముచ్యతామితి. న్యాయ్యం న్యాయాదనపేతం సరహస్య ఇత్యాది. సకరుణం తస్య ఆత్మనోఽర్ధమిత్యాది. నిర్వ్యళీకం తదర్ధాజ్ఞేతి. సమం మారోదీదితి దుఃఖసామ్యోక్తేః. మహత్ యైః కోపితమితి నిష్ఠురోక్త్యా హితోపదేశాత్. ఏవంభూతం రాజ్ఞ్యాః వచః హేద్విజాః ప్రత్యనందత్ అనుమోదితవాన్. ౪౯. నకులఇతి. నకులాదయశ్చ ప్రత్యనందన్. యుయుధానః సాత్యకిః. ౫౦. తత్రేతి. తస్య తథావిధస్య ద్రౌణేః వధఏవ శ్రేష్ఠః. అన్యథా, అస్య నరకపాత ప్రసంగాత్. తదాహ—న భర్తురితి. అహన్ జఘాన. ౫౧. నిశమ్యేతి. చతుర్భుజ ఇత్యుక్తేరయం భావః. భీమే తం హంతుం ప్రవృత్తే, ద్రౌపద్యాం చ అనిచ్ఛంత్యాం సహసా తన్నివారణే ప్రవృత్తాయాముభయోస్సన్నివారణాయావిష్కృతచతుర్భుజ ఇతి సందిహానస్య సఖ్యురర్జునస్య. ౫౨. బ్రహ్మబంధురితి. వధార్హణః వధార్హః. మయైవ శాస్త్రకృతా బ్రాహ్మణో న హంతవ్యఇతి తథా. శ్లో. ఆతతాయినమాయాంతమపి వేదాంతపారగమ్, జిఘాంసంతం జిఘాంసీయాన్న తేన బ్రహ్మహా భవేత్' ఇతి. వదతా. తదుభయమప్యనుశాసనం పరిపాలయ; తవ చ ప్రతిజ్ఞాం పూరయేత్యాహ. ౫౩. కుర్వితి ప్రియాం సాంత్వయతా త్వయా యత్ప్రతిశ్రుతం హననం, తచ్చ సత్యం కురు. మహ్యం మమ, తత్ర వధే భీమస్య ప్రియం భవతి. అవధే ద్రౌపద్యాః ప్రియం, ద్వయే కృష్ణస్య ప్రియమితిచ. ౫౪. అర్జునఇ . వారః శ్రీ

ద్రౌపద్యాః. ౪౯. భర్తుః దుర్యోధనస్యార్థేఽపి తత్ప్రీత్యర్థమపి నాహన్ ఆత్మనోఽర్థేఽపి నాహన్. సుప్తశిశువధే కస్యాపి ప్రయోజనాభావాత్, తస్య తాదృశసుప్తబాలఘ్నస్య వధఏవ శ్రేయానితి స్మృతత్వాత్. ఆతతాయీ వధార్హణః. ఆతతాయిత్వాద్వధ్యః. శ్లో. 'ఆతతాయినమాయాంతం హన్యాదేవా

శ్రీసూత ఉవాచ.—

అర్జునః సహసాజ్ఞాయ హరేర్హార్దమథాసినా,
మణిం జహార మూర్ధన్యం ద్విజస్య సహమూర్ధజమ్. ౫౫
విముచ్య రశనాబంధం బాలహత్యా హతప్రభమ్,
తేజసా మణినా హీనం శిబిరాన్నిరయాపయత్. ౫౬
వపనం ద్రవిణాదానం స్థానాన్నిర్యాపణం తథా,
ఏష హి బ్రహ్మబంధూనాం వధో నాన్యోఽస్తి దైహికః. ౫౭
పుత్రశోకాతురాః సర్వే పాండవాః సహ కృష్ణయా,
స్వానాం మృతానాం యత్కృత్యం చక్రుర్నిర్హరణాదికమ్. ౫౮

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, సప్తమోఽధ్యాయః.

అష్టమోఽధ్యాయః.

శ్రీసూత ఉవాచ.—

అథ తే సంపరేతానాం స్వానాముదకమిచ్ఛతామ్,
దాతుం సకృష్ణా గంగాయాం పురస్కృత్య యయుః స్త్రియః. ౧
తే నినీయోదకం సర్వే విలప్య చ భృశం పునః,
ఆప్లుతా హరిపాదాబ్జరజఃపూతసరిజ్జలే. ౨
తత్రాసీనం కురుపతిం ధృతరాష్ట్రం సహానుజమ్,
గాంధారీం పుత్రశోకార్తాం పృథాం కృష్ణాం చ మాధవః, ౩

కృష్ణస్య హార్దమభిప్రాయం. ఆజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, నహ్యశక్యముభయం విదధ్యాత్, అతోఽయమభిప్రాయ ఇతి జ్ఞాత్వేత్యర్థః. అసినా ఖడ్గేన. మూర్ధన్యం మూర్ధ్ని జాతం, సహమూర్ధజం సకేశం. ౫౫. విముచ్యేతి. మణినా చ హీనం, నిరయాపయత్ నిస్సారితవాన్. ౫౬. అనేన కృష్ణోక్తం సర్వం సంపాదితమిత్యాహ—వపనమితి. ౫౭. పుత్రేతి. నిర్హరణం దాహార్థం నయనం. ౫౮.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. అష్టమే కుపితద్రౌణేరస్త్రాద్రక్షా పరీక్షితః. శ్రీకృష్ణసంస్తుతిః కుంత్యా రాజ్ఞశ్శోకశ్చ కీర్త్యతే. అథేతి. తే పాండవాః, సంపరేతానాం మృతానాం గంగాయాముదకం నివాపోదకం. దాతుం సకృష్ణాః కృష్ణేన సహితాః (స్త్రియః) స్త్రీః. పురస్కృత్య అగ్రతః కృత్వా. తస్మిన్ కార్యే స్త్రీపురస్సరత్వవిధానాత్. ౧. త ఇతి. ఉదకం, నినీయ నివాపోదకం దత్వా. హరిపాదాబ్జరజోభిః పూతా యా సరిత్ గంగా తస్యాః జలే పునర్గ్రహణాదావపి స్నాతా ఇతి గమ్యతే. ౨. తత్రేతి. కురు

విచారయన్' ఇతి ప్రమాణాత్. ఆమ్నాతం శాస్త్రే నిర్ణీతం. ౫౩. ద్రవిణాదానం తదీయధనగ్రహణం. తథా స్థానాన్నిర్యాపణం దేశాదుద్వాసనం చ. ౫౭.

స్వానాం జ్ఞాతీనాం స్వశబ్దస్యాత్ర జ్ఞాతివాచిత్వాన్న సర్వనామసంజ్ఞా. ౧. శుచార్దితాన్

సాంత్వయామాస మునిభిర్హతబంధూన్ శుచార్దితాన్,
భూతేషు కాలస్య గతిం దర్శయన్నప్రతిక్రియాం. ౪
సాధయిత్వాఽజాతశత్రోః స్వం రాజ్యం కితవైర్హృతం,
అజీహనద్యాజ్ఞసేన్యాః కచస్పర్శక్షతాయుషః. ౫
యాజయిత్వాశ్వమేధైస్తం త్రిభిరుత్తమకల్పకైః,
తద్యశః పావనం దిక్షు శతమన్యోరివాతనోత్. ౬
ఆమంత్ర్య పాండుపుత్రాంశ్చ శైనేయోద్ధవసంయుతః,
ద్వైపాయనాదిభిర్విప్రైః పూజితైః ప్రతిపూజితః. ౭
గంతుం కృతమతిర్బ్రహ్మన్ ద్వారకాం రథమాస్థితః,
ఉపలేభేఽభిధావంతీముత్తరాం భయవిహ్వలామ్. ౮

ఉత్తరోవాచ.—

పాహిపాహి మహాయోగిన్ దేవదేవ జగత్పతే,
నాన్యం త్వదభయం పశ్యే యత్ర మృత్యుః పరస్పరమ్. ౯
అభిద్రవతి మామీశ శరస్తప్తాయసో విభో,
కామం దహతు మాం నాథ మా మే గర్భో నిపాత్యతామ్. ౧౦
ఉపధార్య వచస్తస్యా భగవాన్ భక్తవత్సలః,

పతిం యుధిష్ఠిరం. సహానుజం భీమాదిసహితం. 3. సాంత్వయామాసేతి. మునిభిస్సహితః. ౪. సాధయిత్వేతి. కితవైర్ధూర్తైః దుర్యోధనాదిభిః. ద్రౌపద్యాః కచగ్రహణాదినా క్షతం నష్టమాయుర్యేషాం తాన్. ౫. యాజయిత్వేతి. యాజయత్వేత్యాది భావికథాసంక్షేపః. శతమన్యోశ్శతక్రతోరివ. ౬. ఆమంత్ర్యేతి. శైనేయః శినేర్నప్తా సాత్యకిః తేన చ ఉద్ధవేన చ సంయుతః. ౭, గంతుమితి. రథమాస్థితస్సన్. ఉత్తరాం పరీక్షిన్మాతరం. అభిధావంతీం. ఉపలేభే దదర్శ. ౮. ఉత్తరా శ్రీకృష్ణం ప్రార్థయతే ద్వాభ్యాం—పాహీతి. అన్యస్తు ప్రార్థనాయోగ్యో నాస్తీత్యాహ—నేతి. త్వత్ త్వత్తః అన్యం భయరహితం. న పశ్యామి యత్ర లోకే పరస్పరం మృత్యుర్భవతి. ౯. తత్ర ప్రస్తుతం భయమావేదయతి—అభిద్రవతీతి. అభిద్రవతి అభిముఖమాయాతి. తప్తం ఆయసం లోహమయం శల్యం యస్య సః. అతికార్పణ్యేనాహ—కామమితి. కామం యథేచ్ఛం మా నిపాత్యతాం న భ్రశ్యతు. ౧౦. ఉపధార్యేతి. పరాభవేనాతికుపితస్య ద్రౌణేః అస్త్రం అపాండవం పాండవశూన్యం ఇదం విశ్వం కర్తుం. ప్రవృత్తం బ్రహ్మాస్త్రం. అబుధ్యత. ౧౧. అత ఏవ బహుముఖం తదాగతమిత్యాహ—తర్హీతి, తర్హ్యేవ తదానీమేవ.

శోకపీడితాన్. సాంత్వవాదనప్రకారమాహ—భూతేష్వితి. భూతేషు ప్రాణిషు అప్రతిక్రియాం అనివారణీయాం. కాలస్య గతిం. కాలకృతోత్పత్తివినాశాదిరూపాం. దర్శయన్. ౪. యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌపద్యాః అజీహనత్ అర్జునభీమప్రభృతిభిః అఘాతయత్. ౫. ఉత్తమకల్పకైః సత్వనుకల్పకైః. శతమన్యోః ఇంద్రస్య ఉపేంద్ర ఇవ. ౬. మహాయోగిన్ నిఖిలజగత్సంరక్షణసంకల్పశాలిన్. అభయం భయనివారకం యత్ర యేషు. త్వదన్యేషు పరస్పరం మృత్యుః పరస్పరవిరోధపూర్వకమరణాదిభయం జాయతే. తం తాదృశం త్వదపరం జనం త్వద్వ్యతిరిక్తం జనం. అభయం న పశ్యే. ౯. ఉపధార్య ఉత్తరావచస్సమ్యగ్విచార్య. ౧౧.

అపాండవమిదం కర్తుం ద్రౌణేరస్త్రమబుధ్యత. ౧౧
తర్హ్యేవాథ భృగుశ్రేష్ఠ పాండవాః పంచసాయకాన్,
ఆత్మనోఽభిముఖాన్ దీప్తానాలక్ష్యాస్త్రాణ్యుపాదదుః. ౧౨
వ్యసనం వీక్ష్య తత్తేషామనన్యవిషయాత్మనామ్,
సుదర్శనేన స్వాస్త్రేణ స్వానాం రక్షాం వ్యధాద్విభుః. ౧౩
అంతస్థః సర్వభూతానామాత్మా యోగేశ్వరో హరిః,
స్వమాయయావృణోద్గర్భం వైరాట్యాః కురుతంతవే. ౧౪
యద్యప్యస్త్రం బ్రహ్మశిరస్త్వమోఘం చాప్రతిక్రియమ్,
వైష్ణవం తేజ ఆసాద్య సమశామ్యద్భృగూద్వహ. ౧౫
మా మంస్థా ఏతదాశ్చర్యం సర్వాశ్చర్యమయేఽచ్యుతే,
య ఇదం మాయయా దైవ్యా సృజత్యవతి హంత్యజః. ౧౬
బ్రహ్మతేజోవినిర్ముక్తైరాత్మజైస్సహ కృష్ణయా,
ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదమాహ పృథా సతీ. ౧౭

కుంత్యువాచ.—

నమస్యే పురుషం త్వాద్యమీశ్వరం ప్రకృతేః పరమ్,
అలక్ష్యం సర్వభూతానామంతర్బహిరవస్థితమ్. ౧౮

---

౧౨. వ్యసనమితి. బ్రహ్మాస్త్రస్యాస్త్రాంతరైరనివర్త్యత్వాత్తద్దుష్పరిహారం వ్యసనం వీక్ష్య అనన్యవిషయః ఆత్మా యేషాం, స్వైకనిష్ఠానామిత్యర్థః. ౧౩. అంతస్థ ఇతి. వైరాట్యాః ఉత్తరాయాః. అంతస్థస్సన్ గర్భమావృతవాన్. తత్ర హేతుః, యతః ఆత్మా అంతర్యామీ యోగేశ్వర ఇతి బహిఃస్థస్యాపి ప్రవేశఘటనార్థముక్తం. కురూణాం తంతవే సంతానాయ. పాండవానామపి కురువంశజత్వాదేవముక్తం. ౧౪. యదీతి. అమోఘం అప్రతిక్రియం చ సమశామ్యత్ సంశాంతమాసీత్. ౧౫. మేతి. ఏతదప్యస్త్రశమనం మామంస్థాః మామన్యస్వ. ఇదం జగత్. ౧౬. బ్రహ్మేతి. కృష్ణయా చ సహ. ౧౭. నమస్య ఇతి. త్వా త్వాం నమస్యే నమస్కరోమి. నను కనిష్ఠం మాం కథం నమస్కరోషి? తత్రాహ— ఆద్యం పురుషం. కుతః? ప్రకృతేః పరం. తత్కుతః? ప్రకృతేః ఈశ్వరం. ప్రకృతేరపి నియంతారం, అతఏవ సర్వభూతానాం అంతర్బహిశ్చ పూర్ణత్వేనావస్థితం. తథాప్యలక్ష్యం. తత్ర హేతుః. ౧౮. మా

తర్హ్యేవ శ్రీకృష్ణగమనోద్యోగకాల ఏవ ఉపాదదుః ఆయుధాని పరిజగృహుః. ౧౨. వ్యధాత్ కృతవానాసీత్. ౧౩. సర్వభూతానామంతస్థః అంతర్వర్తమానః. అత ఏవాత్మా సర్వాంతర్యామీ. ౧౪. వైష్ణవం తేజః చక్రరూపం విష్ణోస్తేజః. సమశామ్యత్ నిరవశేషేణ శాంతమభవత్. ౧౫. అజః. జన్మాదిరహితః ఇదం జగత్. దైవ్యా మాయయా స్వీయశక్తిరూపయా ప్రకృత్యా సృజత్యవతి హంతి చ. తస్మిన్ సర్వాశ్చర్యమయే సర్వేషామప్యాశ్చర్యసంపాదకే. ఆశ్చర్యభూతగుణప్రచుర ఇతివా. ఏతదాశ్చర్యం మామంస్థాః. అమోఘబ్రహ్మాస్త్రనిగ్రహం ఆశ్చర్యమితి మామంస్థాః విచిత్రవైభవత్వం తస్య స్వభావ ఏవేత్యర్థః. ౧౬. బ్రహ్మతేజో వినిర్ముక్తైః బ్రహ్మశిరో నామకాస్త్రతేజోదాహాద్వినిర్ముక్తైః. ౧౭, అంతర్బహిరవస్థితం అంతః అంతర్యామిత్వేన బహిః ఆకాశాదివత్ వ్యాపకత్వేన చ స్థితం. ౧౮. మాయాయవనికాచ్ఛన్నం ప్రకృతావపి స్థితత్వేన పామరైరజ్ఞాతస్వవైభవం - అత

మాయాయవనికాచ్ఛన్నమజ్ఞాఽధోక్షజమవ్యయమ్,
న లక్ష్యసే మూఢదృశాం నటో నాట్యధరో యథా. ౧౯
తథా పరమహంసానాం మునీనామమలాత్మనామ్,
భక్తియోగవిధానార్థం కథం పశ్యేమహి స్త్రియః. ౨౦
కృష్ణాయ వాసుదేవాయ దేవకీనందనాయ చ,
నందగోపకుమారాయ గోవిందాయ నమోనమః. ౨౧
నమః పంకజనాభాయ నమః పంకజమాలినే,
నమః పంకజనేత్రాయ నమస్తే పంకజాంఘ్రయే. ౨౨
యథా హృషీకేశ ఖలేన దేవకీ కంసేన రుద్ధా సుచిరం శుచార్పితా,

యేతి. మాయైవ యవనికా తిరస్కరిణీ. తయా ఆచ్ఛన్నం ప్రతిచ్ఛన్నం. అతోఽహమజ్ఞా కేవలం నమస్యామి. అధఃకృతం అక్షజం జ్ఞానం యస్మాత్తం. అవ్యయమపరిచ్ఛిన్నం. తత్ప్రపంచయతి— నేతి. నటో యథా నట ఇవ మూఢదృశాం దేహాభిమానినాం పుంసాం త్వం న లక్ష్యసే కించ. ౧౯. తథేతి. పరమహంసానాం ఆత్మానాత్మవివేకినాం. తతో మునీనాం మననశీలానామపి. తతశ్చామలాత్మనాం నివృత్తరాగాదిదోషాణామపి. తథా తేన మహిమ్నా. న లక్ష్యసే, అతో భక్తియోగం విధాతుం త్వాం వయం స్త్రియః కథం పశ్యేమ? యద్వా, పరమహంసానామపి భక్తియోగవిధానార్థం. త్వాం. అయం భావః. ఆత్మారామాణామపి అచింత్యనిజగుణైరాకృష్య భక్తియోగం కారయితుం అవతీర్ణం త్వాం స్త్రియో వయం కథం పశ్యేమేత్యర్థః. ౨౦- జ్ఞానభక్త్యోరశక్యత్వముక్త్వా పునః కేవలం నమస్కరోతి ద్వాభ్యాం. ౨౧. నమ ఇతి. పంకజం నాభౌ యస్య. పంకజానాం మాలా అస్తి యస్య. పంకజవత్ప్రసన్నే నేత్రే యస్య. పంకజాంకితావంఘ్రీ యస్య. ౨౨. తత్కృతోపకారాననుస్మరతి ద్వాభ్యాం—యథేతి. అయమర్థః, మాతృతోఽపి మయ్యధికా తవ ప్రీతిః. తథాహి. హే హృషీకేశ. యథా దేవకీ కంసేన రుద్ధా త్వయా మోచితా, అహం చ తథైవ కిం మోచితేతి కాక్వా మహాన్విశేష ఉక్తః. తం దర్శయతి—సా అతిచిరం రుద్ధా సతీ తస్మాదేకస్మాదేవ. సకృద్విమోచితా. తథా శుచా

ఏవ సర్వభూతానామలక్ష్యం అజ్ఞాతస్వరూపం. అవ్యయం నిత్యం. త్వా మజ్ఞా అహం నమస్యే. ౧౯. భక్తియోగవిధానార్థం, భక్తియోగవిధానమేవ అర్థః ప్రయోజనం యస్య తం. మునిజనసాక్షాత్కారాయ స్వీకృతవిగ్రహం. స్త్రియో వయం కథం పశ్యేమహి? ౨౦. కృష్ణాయ పరతత్త్వవేదినా మునిగణేన ఉత్పత్తికాలే ప్రఖ్యాపితపరబ్రహ్మసాధారణీభూతకృష్ణనామ్నే దేవకీనందనాయ చ. "బ్రహ్మణ్యో దేవకీపుత్రో బ్రహ్మణ్యో మధుసూదన" ఇతి ప్రసిద్ధాయ. ఏతాదృశ పారమ్యవత్త్వేఽపి సౌలభ్యాతిశయేన నందగోపకుమారాయ నందస్యాపి పుత్రతాముపగతాయ. గోవిందాయ గోవిందపట్టాభిషేకకాలే చతుర్ముఖాదిదేవగణప్రఖ్యాపితగోవిందనామధేయాయ. నమః. కరోమీత్యధ్యాహార్యః. ౨౧. ఇత్థం శ్రీకృష్ణవైభవముక్త్వా అనంతరం తస్య రూపవైభవమాహ—నమ ఇతి. పంకజనాభాయ నమః. ఏతేన చతుర్ముఖం ప్రత్యపి కారణత్వం ప్రఖ్యాపితం. నమః పంకజమాలినే పంకజమాలికాధారిణే నమః. పంకజనేత్రాయ. ఏతేన కప్యాసం పుండరీకమేవ తస్యచక్షుషీ ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధా పుండరీకాక్షతా. వ్యక్తీకృతా, పంకజాంఘ్రయే నమః. ఏతేన భక్తజనాస్వాద్యచరణసరోరుహమకరందవత్త్వం ప్రతిపాదితం. ౨౨. వనవాసకృచ్ఛ్రతః అరణ్యవాసదశాయాం

విమోచితాహం చ సహాత్మజా విభో త్వయైవ నాథేన ముహుర్విపద్గణాత్.
విషాన్మహాగ్నేః పురుషాదదర్శనాదసత్సభాయా వనవాసకృచ్ఛ్రతః,
మృధేమృధేఽనేకమహారథాస్త్రతో ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చాస్మహరేఽభిరక్షితాః.
సుయోధననిసృష్టో నః శాపాయామర్షణో మునిః,
పత్త్రైశ్చాతృప్యత సహ త్రిలోకైశ్వరతాం వనే. ౨౪
విపదః సంతు తాః శశ్వత్తత్ర తత్ర జగద్గురో,
భవతో దర్శనం యత్స్యాదపునర్భవదర్శనమ్. ౨౫
జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిరేధమానమదః పుమాన్,
నచార్హత్యభిధాతుం వై త్వామకించనగోచరమ్. ౨౬
నమోఽకించనవిత్తాయ నివృత్తగుణవృత్తయే,
ఆత్మారామాయ శాంతాయ కైవల్యపతయే నమః. ౨౭
మన్యే త్వాం కాలమీశానమనాదినిధనం విభుమ్,

ర్పితా సతీ. న చ తస్యాః పుత్రా రక్షితాః, అస్తి చాన్యో నాథస్తస్యాః. అహం తు విపద్గణాత్, అత్రాపి ముహుశ్శీఘ్రం చ సాత్మజా చ త్వయైవ నాథేనేతి. ౨౩. విపద్గణమేవ దర్శయతి—విషాదితి విషాత్ భీమస్య విషమోదకదానాత్. మహాగ్నేః జతుగృహదాహాత్. పురుషాదాః హిడింబాదయో రాక్షసాః తేషాం దర్శనాత్. అసత్సభాయాః ద్యూతస్థానాత్. అభితో రక్షితాః. అస్మ అభవామ. ౨౪. విపద ఇతి. యత్ యాసు విపత్సు. కీదృశం దర్శనం. నాస్తి పునరపి భవస్య సంసారస్య దర్శనం యస్మాత్. ౨౫. సంపదస్తు శ్రేయఃపరిపంథిన్య ఇత్యాహ—జన్మేతి. జన్మ సత్కులే. జన్మాదిభిరేధమానో మదో యస్య సః. అభిధాతుం కృష్ణేతి గోవిందేతి వక్తుమపి. అకించనానాం గోచరం విషయభూతం. ౨౬. ప్రస్తుతమనోరథపూరణాయ పునః ప్రణమతి—అకించనాః భక్తా ఏవ విత్తం సర్వస్వం యస్య తస్మై. నివృత్తాః గుణవృత్తయో ధర్మార్థకామవిషయాః యస్మాత్తస్మై. కుతః? ఆత్మారామాయ. కుతః? శాంతాయ కించ కైవల్యపతయే కైవల్యం దాతుం సమర్థాయ. ౨౭. నను దేవకీపుత్రం మాం కథమేవం స్తౌషి? తత్రాహ—మన్యే ఇతి. మన్యే త్వాం కాలం. న తు దేవకీపుత్రం. తత్ర హేతవః—ఈశానం నియంతారం ఆద్యంతశూన్యం. విభుం ప్రభుం. సమం యథాభవతి తథా. సర్వత్ర చరంతం చ. పార్థసా

దుర్యోధనప్రేరితదుర్వాసోమునికృతాన్నయాచ్ఞాప్రయుక్తకష్టాత్. మృధే మృధే అనేకమహారథాస్త్రతః ప్రతియుద్ధం భీష్మకర్ణాదిమహారథప్రయుక్తాస్త్రజాలాత్ సద్యః ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చ అశ్వత్థామప్రయుక్తబ్రహ్మశిరోనామకమహాస్త్రతశ్చ భవతా వయమభిరక్షితాః. ౨౪. శశ్వత్సదా. తాః విపదస్సంతు. యద్యస్మాత్తత్ర తత్ర తాసు తాసు విపత్సు. అపునర్భవదర్శనం పునః పునస్సంసారదర్శననివర్తకం ముక్తిసాధనమిత్యర్థః. ౨౫. జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిః - జన్మ బ్రాహ్మణాద్యుత్తమజన్మ, ఐశ్వర్యం ప్రభుత్వం, శ్రుతం వేదశాస్త్రాదిసంపత్తిః. శ్రీర్ధనాదిసంపత్తిః. తాభిరేధమానమదః అభివృద్ధమదః పుమాన్ అకించనగోచరం దీనజనసంరక్షకం త్వాం అభిధాతుం నార్హతి. అతః జన్మైశ్వర్యాదీనాం మదహేతుత్వాత్ త్వదీయనామకీర్తనవిరోధిమదనివృత్తయే విపదస్సదా సంత్వితి భావః. ౨౬. ఆత్మారామాయ అపరిచ్ఛిన్నస్వానందానుభవరతాయ. ౨౭. భూతానాం ప్రాణినాం. యత్ యస్మాత్ కాలాత్ మిథః కలిరన్యోన్యకలహస్సంభవతి. తాదృశం సర్వ

సమం చరన్తం సర్వత్ర భూతానాం యన్మిథః కలిః. ౨౯
న వేద కశ్చిద్భగవంశ్చికీర్షితం తవేహమానస్య నృణాం విడంబనం,
నయస్యకశ్చిద్దయితోఽస్తికర్హిచిద్ద్వేష్యశ్చ యస్మిన్విషమా మతిర్నృణామ్.
జన్మ కర్మ చ విశ్వాత్మన్నజస్యాకర్తురాత్మనః,
తిర్యఙ్నౄర్షిషు యాదస్సు తదత్యంతవిడంబనం. ౩౧
గోప్యాదదే త్వయి కృతాగసి దామ తావ
ద్యా తే దశాశ్రుకలితాంజనసంభ్రమాక్షం,
వక్త్రం నినీయ భయభావనయా స్థితస్య
సా మాం విమోహయతి భీరపి యద్బిభేతి. ౩౨

రథేర్మమ కథం సామ్యం తత్రాహ—యత్ యతః. త్వత్తః నిమిత్తభూతాత్. భూతానామేవ మిథః కలిః కలహో భవతి. నతు స్వతస్త్వయి వైషమ్యం. ౨౯. నను నిగ్రహానుగ్రహరూపం మయి వైషమ్యం ప్రసిద్ధమతఆహ—నేతి. నృణాం విడంబనం అనుకరణం. ఈహమానస్య కుర్వతః యస్మిన్ త్వయి విషమా మతిః అనుగ్రహనిగ్రహరూపా భవతి. ౩౦. జన్మేతి. అజస్య జన్మ. అకర్తుః కర్మ. తిర్యక్షు వరాహాదిరూపేణ. ఋషిషు వామనాదిరూపేణ. యాదస్సు మత్స్యాదిరూపేణ. ౩౧. నరవిడంబనం త్వయి అత్యాశ్చర్యమిత్యాహ—గోపీతి. గోపీ యశోదా. త్వయి కృతాగసి దధిభాండస్ఫోటం కృతవతి. యావద్దామజగ్రాహ. తావత్తత్క్షణఏవ. తే యా దశా అవస్థా. సా మాం విమోహయతి. కింభూతస్య? అశ్రుభిః కలిలం వ్యామిశ్రం అంజనం యయోస్తేచ తే. సంభ్రమేణ వ్యాకులే అక్షిణీ యస్మిన్ తద్వక్త్రం నినీయ అధఃకృత్వా. తాడయిష్యతీతిభయస్యభావనయా స్థితస్య. యత్ యతస్త్వత్తః భీరపి స్వయంబిభేతి. తస్య తే దశా. అతఏవ జగన్మోహనతయా దుర్జ్ఞేయత్వాత్. తవ జన్మాని బహుధా వర్ణయంతీత్యాహ—

త్ర సమం సంచరంతం ఉత్తమాధమమధ్యమాదివైషమ్యం వినా సర్వత్రైకరూప్యేణ సంచరంతం. ఈశానం సర్వపదార్థపరిణామస్య హేతుత్వాదీశితారం త్వాం కాలం కాలరూపస్వరూపం. మన్యే. ౨౯. యస్య కర్హిచిత్కదాచిదపి దయితః కృపావిషయః. ద్వేష్యశ్చ ద్వేషవిషయశ్చ. కశ్చిదపి న. అత ఏవ నృణాం పామరజనానాం యా విషమా మతిస్త్యాజ్యసంగ్రాహ్యావిషయా. సాపి యస్మిన్ నాస్తి. శ్లో. 'న మే ద్వేష్యోస్తి న ప్రియ' ఇతివదతస్తవ మిత్రాదివిషయకవిషమమతిప్రసంగాభావాత్. అస్మదాదిష్వనుగ్రహకరణం అస్మద్వైరిషు నిగ్రహకరణం చ మానుషభావమనువర్తమానస్య తవ కేవలం లోకానువర్తనమితి భావః. ౩౦. హే విశ్వాత్మన్ ప్రపంచశరీరకతయా ప్రపంచస్వరూప అజస్య జన్మరహితస్య అతఏవ అకర్తుః అకర్మవశ్యతయా పుణ్యాపాపయోరకర్తుః ఆత్మనస్సర్వాంతర్యామిణః. ౩౧. నినీయ పాణినా విముక్తబాష్పం కృత్వా. భయభావనయా స్థితస్య వస్తుతో భయాభావేఽపి. అత్యంతభీతవత్ స్థితస్య. భయప్రసక్త్యభావే నిమిత్తద్భవతో బిభేతి. ఈదృశవైభవవిశిష్టస్య దధిభాండభేదనకుపితజననీదామకరగ్రహణజనితాత్యంతభయాభినయావస్థా మామతీవ మోహయతీతి భావః. ౩౨. ప్రియస్య అత్యంతప్రీతివిషయస్య యదోరన్వవాయే యదుకులే మలయస్య వనే చందనమివ పుణ్యశ్రవణకీర్తయే పుణ్యశ్రవ

కేచిదాహురజం జాతం పుణ్యశ్లోకస్య కీర్తయే,
యదోః ప్రియస్యాన్వవాయే మలయస్యేవ చందనమ్. 33
అపరే వసుదేవస్య దేవక్యాం యాచితోఽభ్యగాత్*.
అజస్త్వమస్య క్షేమాయ వధాయ చ సురద్విషాం. 3౪
భారావతరణాయాన్యే భువో నావ ఇవోదధౌ,
సీదంత్యా భూరిభారేణ జాతో హ్యాత్మభువార్థితః. 3౫
భవేఽస్మిన్ క్లిశ్యమానానామవిద్యాకామకర్మభిః,
శ్రవణస్మరణార్హాణి కరిష్యన్నితి కేచన. 3౬
శృణ్వంతి గాయంతి గృణంత్యభీక్ష్ణశః స్మరంతి నందంతి తవేహితం జనాః,
త ఏవ పశ్యంత్యచిరేణ తావకం భవప్రవాహోపరమం పదాంబుజమ్. 3౭
అప్యద్య నస్త్వం స్వకృతే హిత ప్రభో జిహాససి స్విత్సుహృదోఽనుజీవినః,

---

చతుర్భిః కేచిదితి. పుణ్యశ్లోకస్య ప్రియస్య యుధిష్ఠిరస్య కీర్తయే. యదోరేవ కీర్తయ ఇతి వా యదోః ప్రియస్యాన్వవాయే వంశే మలయస్య కీర్తయే వనే చందనం యథా. 33. అపర ఇతి. తథా వసుదేవస్య భార్యాయాం దేవక్యాం. అజ ఏవ త్వమభ్యగాత్. పుత్రత్వమితి శేషః. ప్రథమపురుషస్త్వార్షః. అభ్యగా ఇతి వా పాఠస్సుగమః. తాభ్యామేవ పూర్వం సుతపఃపృశ్నిరూపాభ్యాం యాచితస్సన్. అస్య జగతః క్షేమాయ. 3౪. భారేతి. ఆత్మభువేతి బ్రహ్మప్రార్థనాయాః ప్రాధాన్య వివక్షయా. మతాంతరం. 3౫. భవఇతి. పరమానందస్వరూపాజ్ఞానమవిద్యా. తతో దేహాద్యభిమానాత్కామః. తతః కర్మాణి తైః క్లిశ్యమానానాం తన్నివృత్తయే శ్రవణాద్యర్హాణి కర్మాణి కరిష్యన్. 3౬. అస్య పక్షస్య సిద్ధాంతతామభిప్రేత్య శ్రవణసంకీర్తనాదిభిరేవ త్వత్పదాంబుజప్రాప్తిరిత్యాహ— శృణ్వంతీతి. నందంతి అన్యైః కీర్త్యమానమభినందంతి. కించ యే జనాస్తవేహితం చరితం. తావకం త్వదీయం పదాంబుజం. త ఏవ పశ్యంత్యేవ. అచిరేణైవేతి చ సర్వత్రావధారణం. కీదృశం? భవప్రవాహస్య జన్మపరంపరాయాః, ఉపరమో నివారణం యస్మిన్ తత్. 3౭. ఇదానీం తవాస్మత్పరిత్యాగోఽనుచిత ఇత్యాహ—చతుర్భిః అపీతి. హే ప్రభో. సుహృదః అతిస్నిగ్ధాన్. అనుజీవినశ్చ. నః అస్మాన్. అద్య. అపి స్విత్ కింస్విత్ త్వంజిహాససిహాతుమిచ్ఛసి. యేషామస్మాకంఅన్యత్పరాయణంనాస్తి. కుతః? రాజసుయోజితం అంహో దుఃఖం యైస్తేషాం. స్వానాం కృతమీహితం అపేక్షితం యేన స్వాశ్రితకృతసర్వాభీష్ట ఇత్యర్థః. తస్య సంబోధనం. విసర్గాంతపాఠే త్వంపదవిశేషణం, 3౮. నను తవ బంధవో యాదవాః

ణా పరమపావనశ్రవణవిషయీభూతా యా కీర్తిర్యశః తస్యై. జాతం తాదృశకీర్తివిస్తృత్యైభూతం. అజం నిత్యం త్వాం కేచిదాహుః. 33. అస్య జగతః క్షేమాయ సురద్విషాం వధాయ చ బ్రహ్మాదిదేవైర్యాచితస్సన్ దేవక్యాం జన్మాభ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్. 3౪. అవిద్యాకామకర్మభిః ఆత్మతత్త్వాజ్ఞానమూలకకామకృతపుణ్యపాపరూపకర్మభిః క్లిశ్యమానానాం పీడ్యమానానాం. శ్రవణస్మరణార్హాణి తాదృశసంసారపీడానివర్తకశ్రవణస్మరణయోగ్యాని కర్మాణి దివ్యచేష్టితాని కరిష్యన్. 3౬. ఈహితం దివ్యచేష్టితం. ఈహ చేష్టాయామితి ధాతుః. గృణంతి స్తువంతి. త ఏవ శ్రీనణగానాదికర్తార ఏవ. 3౭. రాజసు రాజన్యేషు దుర్యోధనాదిషు యోజితాంహసాం

యేషాంనచాన్యద్భవతఃపదాంబుజాత్పరాయణంరాజసుయోజితాంహసామ్.
కే వయం నామరూపాభ్యాం యదుభిః సహ పాండవాః,
భవతోఽదర్శనం యర్హి హృషీకాణామివేశితుః. ౩౯
నేయం శోభిష్యతే ధాత్రీ యథేదానీం గదాధర,
త్వత్పదైరంకితా భాతి స్వలక్షణవిలక్షితైః. ౪౦
ఇమే జనపదాస్స్వృద్ధాః సుపక్వౌషధివీరుధః,
వనాద్రినద్యుదన్వంతో హ్యేధంతే తవ వీక్షితైః. ౪౧
అథ విశ్వేశ విశ్వాత్మన్విశ్వమూర్తే స్వకేషు మే,
స్నేహపాశమిమం ఛింధి దృఢం పాండుషు వృష్ణిషు. ౪౨

పుత్రాశ్చ పాండవాః శూరాస్సమర్థాశ్చ. తత్కిం కార్పణ్యం భాషసే? అత ఆహ — క ఇతి. యర్హి భవతః అదర్శనం యదా త్వమస్మాన్న పశ్యసి. తదా నామ్నా విఖ్యాత్యా రూపేణ సమృద్ధ్యా చ యదుభిస్సహితాః పాండవా నామ కే వయం న కేఽపి. అతితుచ్ఛా ఇత్యర్థః. హృషీకాణామింద్రియాణామీశితుః జీవస్య అదర్శనే యథా న కించిన్నామ చ రూపం చ తద్వత్. ౩౯. నేతి. కించ. యథేదానీమియమస్మత్పాల్యా భూమిః. స్వైరసాధారణైర్వజ్రాంకుశాదిభిర్లక్షణైర్విలక్షితైశ్చిహ్నితైః. త్వత్పదైరంకితా సతీ భాతి తథా తదా త్వయి నిర్గతే సతి. న శోభిష్యతే. ౪౦. ఇమే ఇతి. ఇమే జనపదాః దేశాః స్వృద్ధాస్సుసమృద్ధాస్సంతః. తవ వీక్షితైరేధంతే. ౪౧. గమనే పాండవానామాకులం. అగమనే యాదవానాం ఇత్యుభయతో వ్యాకులచిత్తా సతీ తేషు స్నేహనివృత్తిం ప్రార్థయతే — అథేతి. విశ్వేశేత్యాది సంబోధనాని. స్నేహపాశచ్ఛేదసామర్థ్యఖ్యాపనాయ, దృఢం సతతం. ౪౨. తతః కిమత ఆహ — త్వయీతి. అనన్యవిషయా సతీ మే మతిః. రతిముద్వహతాత్

కృతపాపానాం పరాయణం శరణం ఆశ్రితాన్ అస్మాన్ న త్యజేత్యర్థః. ౩౮. భవతః. 'కేచిదాహురజం జాతమి'త్యాద్యుక్తరీత్యా నిఖిలబుధజనవికల్పవిషయీభూతదివ్యావతారవతస్తవ దర్శనం సాక్షాత్కారః యర్హి యస్మిన్ కాలే స్యాత్, తర్హి తస్మిన్ కాలే నామరూపాభ్యాం యుక్తాః. శ్రు. అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా నిఖిలప్రపంచనామరూపవ్యాకరణకర్త్రా భవతా కల్పితాభ్యాం నామరూపాభ్యాం యుక్తాః పాండవా వయం యదుభిస్సహ కే? యదువంశప్రసూతైస్సహ యాదవవంశే తవ అవతీర్ణత్వాత్ యదూనాం తావకనిరవధికకృపావిషయత్వాద్యాదవైస్సహ సామ్యలాభాయ వయం కేఽపి న బభూవిమ. సామ్యయోగ్యా న భవామ ఇత్యర్థః. యదోర్భగవద్భక్తాగ్రగణ్యస్య యాదృశీ నామరూపకృతప్రసిద్ధిః. తద్వంశజాతేన త్వయా చ తేషాం యదూనాం యాదృశీ నామరూపకృతప్రసిద్ధిర్న తథా పాండువంశసంభూతానామస్మాకమితి భావః. హృషీకాణామీశితురివ. సాక్షాద్విష్ణోరివ వర్తమానస్య భవతో దర్శనం యర్హి స్యాత్తర్హి కే వయం? తత్సాక్షాత్కారయోగ్యా న భవామ ఇత్యర్థః. యదువంశసంభవైస్సనిరవధికకృపావిషయైస్సహ పాండవానామస్మాకం, సామ్యప్రసంగస్యైవాభావాత్సాక్షాద్ధృషీకేశస్య తవ దర్శనయోగ్యతా సుతరాం దుర్లభా. తథాపి తవ దర్శనం నిరవధికతావకకృపాఫలమితి భావః. ౩౯. సుపక్వౌషధివీరుధః సుపక్వాః సుపక్వఫలాః. ఓషధయః ఫలపాకాంతాః వీరుధో లతా యేషాం తే. ౪౧. విశ్వాత్మన్ జగదంతర్యామిన్. ౪౨. మధుపతే మధునామ

త్వయి మేఽనన్యవిషయా మతిర్మధుపతేఽసకృత్,
రతిముద్వహతాదద్ధా గంగేవౌఘముదన్వతి. ౪౩
శ్రీకృష్ణ కృష్ణసఖ వృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య,
గోవింద గోద్విజసురార్తిహరావతార యోగీశ్వరాఖిలగురో భగవన్నమస్తే.

శ్రీసూతః ఉవాచ.—

పృథయేత్థం కలపదైః పరిణూతాఖిలోదయః,
మందం జహాస వైకుంఠో మోహయన్నివ మాయయా. ౪౫
తాం బాఢమిత్యుపామంత్ర్య ప్రవిశ్య గజసాహ్వయమ్,
స్త్రియశ్చ స్వపురం యాస్యన్ప్రేమ్ణా రాజ్ఞా నివారితః. ౪౬
వ్యాసాద్యైరీశ్వరేహాజ్ఞైః కృష్ణేనాద్భుతకర్మణా,
ప్రబోధితోఽపీతిహాసైర్నాబుధ్యత శుచార్పితః. ౪౭
ఆహ రాజా ధర్మసుతశ్చింతయన్సుహృదాం వధమ్,
ప్రాకృతేనాత్మనా విప్రాః స్నేహమోహవశం గతః. ౪౮
అహో మే పశ్యతాజ్ఞానం హృది రూఢం దురాత్మనః,

అనవచ్ఛిన్నాం ప్రీతిం కరోత్విత్యర్థః. ఓఘం పూరం. యథా గంగా ప్రతిబంధం న గణయతి ఏవం మతిరపి విఘ్నాన్నగణయత్వితి భావః. ౪౩. ఏవమభ్యర్థ్య పునః ప్రణమతి—శ్రీకృష్ణేతి. హే శ్రీకృష్ణ తే నమః. ఉపకారాననుస్మరతి. బహుధా సంబోధయతి. కృష్ణసఖ అర్జునసఖే. వృష్ణీనాం ఋషభ శ్రేష్ఠ. అవన్యై భూమ్యై ద్రుహ్యంతి యే రాజన్యాస్తేషాం వంశస్య దహన. ఏవమప్యనపవర్గవీర్య అక్షీణప్రభావ. గోవింద సంప్రాప్తకామధేన్వైశ్వర్య. గోద్విజసురాణామార్తిహరోఽవతారో యస్యేతి. ౪౪. పృథయేతి. కలాని మధురాణి పదాని యేషు తైః వాక్యైః పరిణూతః ప్రకటీకృతః, అఖిలోదయో మహిమా యస్య సః. *ణు స్తుతావిత్యస్మాత్పరిణుతేతి వక్తవ్యే దీర్ఘశ్ఛందోఽనురోధేనేతి జ్ఞేయః. మందమీషత్. తస్య హాస ఏవ మాయా. వక్ష్యతి హి. శ్లో. 'హాసో జనోన్మాదకరీ చ మాయా' ఇతి. ౪౫. తామితి. త్వయి మే అనన్యవిషయా మతిరితి యత్ ప్రార్థితం తద్బాఢమిత్యంగీకృత్య రథస్థానాత్ పశ్చాత్ గజసాహ్వయమాగత్య పశ్చాత్తాం చాన్యాశ్చ సుభద్రాప్రముఖాః స్త్రియః. ఉపామంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య. స్వపురం యాస్యన్. రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ ప్రేమ్ణా అత్రైవ కంచిత్కాలం నివసేతి సంప్రార్థ్య నివారితః. ౪౬. అథ భీష్మనిర్యాణోత్సవం వక్తుముపోద్ఘాతకథాం ప్రస్తౌతి. వ్యాసేతి. వ్యాసాద్యైః ప్రబోధితోఽపి. శుచా వ్యాప్తస్సన్. నాబుధ్యత వివేకం న ప్రాప. ఈశ్వరేహాయా అజ్ఞైః. స్వభక్తభీష్మనిర్యాణమహోత్సవాయ రాజ్ఞా సహ కురుక్షేత్రం గంతవ్యం. తన్ముఖేనైవాయం ప్రతిబోధనీయ ఇతీశ్వరాభిప్రాయః కార్యద్వయవిధాయకస్తమజానద్భిరిత్యర్థః. శ్రీకృష్ణేనాపి ప్రబోధితో నాబుధ్యత. తత్ర హేతుః, అద్భుతకర్మణా. యథా కురుపాండవసంధానార్థం గతోఽపి యథోచితమేవ వదన్నపి విగ్రహమేవ దృఢీకృతవాన్, ఏవమత్రాపి ప్రబోధయన్నబోధమేవ దృఢీచకారేత్యర్థః. ౪౭. అబోధమేవ ప్రపంచయతి—షడ్భిః. ఆహేతి. ప్రాకృతేన అవివేకవ్యాప్తేన ఆత్మనా చిత్తేన. హే విప్రాః. ౪౮. అహో ఇతి. పారక్యస్యైవ శ్వసృగాలాద్యాహారస్యైవ దేహస్యై

కదేశ ప్రభో. అనన్యవిషయా త్వదన్యవిషయాసంస్పర్శినీ. ౪౩. పంకేనాల్పతోయేన జంబాలేన. పం

పారక్యస్యైవ దేహస్య బహ్వ్యో మే*౽క్షౌహిణీర్హతాః. ౪౯
బాలద్విజసుహృన్మిత్రపితృభ్రాతృగురుద్రుహః,
న మే స్యాన్నిరయాన్మోక్షో హ్యపి వర్షాయుతాయుతైః. ౫౦
నైనో రాజ్ఞః ప్రజాభర్తుర్ధర్మయుద్ధే వధో ద్విషామ్,
ఇతి మే న తు బోధాయ కల్పతే శాసనం వచః. ౫౧
స్త్రీణాం మద్ధతబంధూనాం ద్రోహో యోఽసావిహోత్థితః,
కర్మభిర్గృహమేధీయైర్నాహం కల్పో వ్యపోహితుమ్. ౫౨
యథా పంకేన పంకాంభస్సురయా వా సురాకృతమ్,
భూతహత్యాం తథైవైనాం న యజ్ఞైర్మార్ష్టుమర్హతి. ౫౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, అష్టమోఽధ్యాయః.

ౙ మే మయా అక్షౌహిణీః అక్షౌహిణ్యః. (ఆర్షత్వాత్ప్రథమార్థే ద్వితీయా)—అక్షౌహిణీప్రమాణం చ వ్యాసేనోక్తం—"శ్లో. అక్షౌహిణీ ప్రసంఖ్యాతా రథానాం ద్విజసత్తమాః, సంఖ్యాగణనతత్త్వజ్ఞైస్సహస్రాణ్యేకవింశతిః, శతాన్యుపరి చైవాష్టౌ తథా భూయశ్చ సప్తతిః, గజానాం చ ప్రసంఖ్యానమేతదేవ ప్రకీర్తితమ్, జ్ఞేయం శతసహస్రం తు సహస్రాణి నవైవ తు, నరాణామపి పంచాశచ్ఛతాని త్రీణి చైవ హి. పంచషష్టిసహస్రాణి తథాశ్వానాం శతాని చ, దశోత్తరాణి షట్ప్రాహుస్సంఖ్యాతత్త్వవిదో జనాః. ఏతామక్షౌహిణీం ప్రాహుర్యథావదిహ సంఖ్యయా" ఇతి. ౪౯. బాలేతి. సుహృదస్సంబంధినః. మిత్రాణి సఖాయః పితరోఽత్ర పితృవ్యాః. ౫౦. నేతి. ద్విషాం వధః ఏనః పాపం న భవతీతి యచ్ఛాసనం శిక్షారూపం వచః కుతోఽనుకల్పతే? యతస్తద్వచః ప్రజాభర్తురేవ. అయం భావః. స్వప్రజానామప్యన్యతో బాధే వధే ప్రసక్తే తద్వధోఽనుజ్ఞాతః. దుర్యోధనేన తు ప్రజాయాం పాల్యమానాయాం మయా కేవలం రాజ్యలోభేన హతత్వాత్. పాపమేవేదమితి. కించ. ౫౧. స్త్రీణామితి. యుద్ధే పుంసాం వధో భవతు నామ ధర్మః. స్త్రీణాం తు మయా హతాః బంధవో యాసాం తాసాం. యోఽసౌ ద్రోహః అనుద్దిష్టోఽభ్యుపస్థితః. తం వ్యపోహితుం అపాకర్తుం కల్యస్సమర్థో న భవామి. గృహమేధీయైర్గృహాశ్రమవిహితైః, ౫౨. నను చ. శ్రు. 'సర్వం పాప్మానం తరతి తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేన యజతే, య ఉ చైనమేవం వేద' ఇతి శ్రుతేః. పాపమశ్వమేధేన నశ్యేదిత్యాశంక్య, అవివేకవిజృంభితం హేతువాదమాశ్రిత్య, నిరాకరోతి—యథేతి. యథా పంకేన పంకాంభో న మృజ్యతే. యథా వా సురాలేపకృతం అపవిత్రత్వం బహ్వ్యా సురయా న మృజ్యతే, తథైవ భూతహత్యాం ఏనాం ప్రమాదతో జాతాం. బుద్ధిపూర్వహింసాప్రాయైర్యజ్ఞైర్మార్ష్టుం శోధయితుం నార్హతీతి. ౫౩. ఇతి భావార్థదీపికాయాం, అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

కాంభసః అల్పజంబాలస్య అంభసః నివారణం యథా కర్తుం న శక్యతే యథా సురాపానప్రయుక్తమదాదికం పునస్సురాపానేన న నిరాకర్తుం శక్యతే, ఏవం పితృభ్రాతృగురుప్రభృతిబహుబంధువినాశనకృతపాపనివహః బహుపశ్వాదివధమిశ్రేణ స్వయం ద్రోహరూపేణ యజ్ఞాదినా నివర్తయితుం న శక్యతే. ప్రాయశ్చిత్తాయ క్రియమాణస్య యజ్ఞాదేరపి బహుపశుహింసాగర్భత్వేన పాపసంపాదకత్వాదితి భావః.

నవమోఽధ్యాయః.

శ్రీసూత ఉవాచ.—

ఇతి భీతః ప్రజాద్రోహాత్సర్వధర్మవివిత్సయా, తతో వినశనం ప్రాగాద్యత్ర దేవవ్రతోఽపతత్. తదా తద్భ్రాతరస్సర్వే సదశ్వైస్స్వర్ణభూషితైః, అన్వగచ్ఛన్రథైర్విప్రా వ్యాసధౌమ్యాదయస్తథా. ౨. భగవానపి విప్రర్షే రథేన సధనంజయః. స తైర్వ్యరోచత నృపః కుబేర ఇవ గుహ్యకైః. ౩. దృష్ట్వా నిపతితం భూమౌ దివశ్చ్యుతమివామరమ్, ప్రణేముః పాండవా భీష్మం సానుగాస్సహచక్రిణా. ౪. తత్ర బ్రహ్మర్షయస్సర్వే తథా దేవర్షిసత్తమాః, రాజర్షయశ్చ తత్రాసన్ ద్రష్టుం భరతపుంగవమ్. ౫. పర్వతో నారదో ధౌమ్యో భగవాన్బాదరాయణః, బృహదశ్వో భరద్వాజస్సశిష్యో రేణుకాసుతః. ౬. వసిష్ఠ ఇంద్రప్రమద స్త్రితో గృత్సమదోఽసితః, కక్షీవాన్ గౌతమోఽత్రిశ్చ కౌశికోఽథ సుదర్శనః. ౭. అన్యే చ మునయో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మరాతాదయోఽమలాః, శిష్యైరుపేతా ఆజగ్ముః కాశ్యపాంగిరసాదయః. ౮. తాన్ సమేతాన్మహాభాగానుపలభ్య వసూత్తమః, పూజయామాస ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగవిత్. ౯. కృష్ణం చ తత్ప్రభావజ్ఞ ఆసీనం జగదీశ్వరం, హృదిస్థం పూజయామాస మాయయోపాత్తవిగ్రహం. ౧౦. పాండుపుత్రానుపాసీనాన్ ప్రశ్రయప్రేమసంగతాన్, అభ్యాచష్టానురాగాస్రైరంధీభూతేన చక్షుషా. ౧౧. అహో కష్టమ

శ్లో. యుధిష్ఠిరాయ భీష్మేణ సర్వధర్మనిరూపణమ్. శ్రీకృష్ణస్య స్తుతిర్ముక్తిర్నవమే తస్య వర్ణ్యతే. యదర్థం తస్యావివేకః శ్రీకృష్ణేన సంవర్ధితః తద్దర్శయతి—ఇతీతి. సర్వేషాం ధర్మాణాం. వివిత్సయా వేత్తుమిచ్ఛయా. వినశనం కురుక్షేత్రం. దేవవ్రతో భీష్మః. ౧. తదేతి. సదశ్వైః శ్రేష్ఠాశ్వాయేషు తైః రథైః. తత్రేతి. తత్ర తదా తత్రాసన్ తత్‌క్షణ ఏవ ఆగతా ఇత్యర్థః. భరతపుంగవం భీష్మం. ౫. పర్వత ఇతి. రేణుకాసుతః పరశురామః. ౬. వసిష్ఠ ఇతి, కౌశికో విశ్వామిత్రః. ౭. అన్య ఇతి. బ్రహ్మరాతః శుకః అంగిరసో బృహస్పతిః. ౮. తానితి. వసూత్తమో భీష్మః. ౯. కృష్ణమితి. హృదిస్థం సంతం పురతః ఆసీనం పూజయామాస. ౧౦. పాండుపుత్రానితి. ఉపాసీనాన్ సమీపే ఉపవిష్టాన్. ప్రశ్రయో వినయః. ప్రేమ స్నేహః. తాభ్యాం సంగతాన్ ఉపపన్నాన్. పాఠాంతరే. సన్నతాన్ అవనతాన్ అభ్యాచష్ట అభ్యభాషత. అనురాగాస్రైః స్నేహాశ్రుభిః. అంధీభూతేన చక్షుషా. ఉపలక్షితః. దదర్శేతివా. ౧౧ అభిభాషణ

యత్రాపతద్యత్ర యుద్ధదేశే అపతత్. తద్వినశనం యుద్ధదేశం. ౧. విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః బ్రాహ్మణాన్ ధర్మం భగవంతం శ్రీకృష్ణంచ. సర్వదుఃఖనివారకబ్రాహ్మణానుగ్రహ ధర్మపరిపాలనభగవదనుగ్రహవతాం యుష్మాకం దుఃఖేన జీవనమనుచితం. అతః కష్టమన్యాయ్యమహో ఇతి ఖేదే. ౧౨. భగవాన్ సాక్షాత్ భగవచ్ఛబ్దస్య ముఖ్యవాచ్యః ఏతేన; శ్లో. 'భగ

హో౽న్యాయ్యం యద్యూయంధర్మనందన, జీవితుం నార్హథ క్లిష్టం విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః. ౧౨. సంస్థితే౽తిరథే పాండౌ పృథా బాలప్రజా వధూః, యుష్మత్కృతే బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా తోకవతీ ముహుః, ౧౩. సర్వం కాలకృతం మన్యే భవతాంచ యదప్రియమ్, స కాలో యద్వశే లోకో వాయోరివ ఘనావలిః. ౧౪. యత్ర ధర్మసుతో రాజా గదాపాణిర్వృకోదరః, కృష్ణో౽స్త్రీ గాండివఞ్చాపసుహృత్కృష్ణస్తతో విపత్. ౧౫. నహ్యస్య కర్హిచిద్రాజన్ పుమాన్ వేద విధిత్సితమ్, యద్విజిజ్ఞాసయా యుక్తా ముహ్యంతి కవయో౽పిహి. ౧౬. తస్మాదిదం దైవతంత్రం వ్యవస్య భరతర్షభ, తస్యానువిహితో నాథాః నాథ పాహి ప్రజాః ప్రభో. ౧౭. ఏష వై భగవాన్ సాక్షాదాద్యో నారాయణః పుమాన్, మోహయన్మాయయా లోకం గూఢశ్చరతి వృష్ణిషు. ౧౮. అస్యానుభావం భగవాన్ వేద గుహ్యతమం శివః, దేవర్షిర్నారదస్సాక్షాద్భగవాన్ కపిలో నృప. ౧౯. యం మన్యసే మాతులేయం కృష్ణం మిత్రం సుహృత్తమమ్,

మాహ—ఏకాదశభిః. అహో ఇతి. హే ధర్మనందన క్లిష్టం యథా భవత్యేవం జీవితుం నార్హథ యూయమితి యత్. ఏతత్ అహో కష్టం జుగుప్సితం. అహో అన్యాయ్యం చైతత్. యతో యూయం. విప్రా ధర్మః అచ్యుతశ్చ ఆశ్రయో యేషాం తే. ౧౨. కించ. సంస్థితేతి. సంస్థితే మృతే. బాలాః ప్రజాః యస్యాస్సా. వధూశ్చేతి దైన్యం దర్శితం. తోకాన్యపత్యాని తద్వతీ. అపత్యైస్సహ క్లేశాన్ ప్రాప్తేత్యర్థః. ౧౩. కాలకృతత్వేన శోకం నివారయతి—ద్వాభ్యాం సర్వమితి. భవతామపి. యద్వశే యస్య వశే వర్తతే. ౧౪ అహో మర్ఘటఘటనాపటుః కాల ఇత్యాహ—యత్రేతి. కృష్ణః అర్జునః. అస్త్రీ ధన్వీ. తతః తత్రాపి విపత్ పుణ్యాశరీరబలాస్త్రనైపుణ్యాశస్త్రదైవసంపత్తావపీత్యర్థః. ౧౫. నను శ్రీకృష్ణం కథం కాలో౽తిక్రమేదిత్యపేక్షాయామాహ—నహీతి. అస్య కృష్ణస్యేత్యంకుళ్యా నిర్దిశతి—విధిత్సితం కర్తుమిష్టం. యస్య విధిత్సితస్య విజిజ్ఞాసయా. ౧౬. తస్మాదితి. దైవతంత్రం ఈశ్వరాధీనం. వ్యవస్య నిశ్చిత్య. తస్యేశ్వరస్యానువిహితః అనువర్తీ సన్. కర్తా కః. హే నాథ కులపరంపరాగతస్వామిన్, ప్రభో సమర్థ. అనాథాః ప్రజాః పాహి. ౧౭. అనువిధేయః పరమేశ్వరశ్చ శ్రీకృష్ణ ఏవేత్యాహ—ఏష ఇతి. ఏష ఏవ భగవాన్ సర్వేశ్వరః. యతః ఆద్యః పుమాన్. యతో నారాయణస్సాక్షాత్. ౧౮. తదుపపాదయతి—అస్యేతి. అనుభావం ప్రభావం. ౧౯. యమితి. త్వమజ్ఞానాత్ యం ఏవం మన్యసే. మాతులాన్యాః దేవక్యాస్సుతం. ప్రియం ప్రీతివిషయం. మిత్రం ప్రీతికర్తారం. సుహృత్తమం ఉపకారాననపేక్ష్యోపకారకం చ. సౌహృదాత్

వానితి శబ్దో౽యం తథా పురుష ఇత్యపి, నిరుపాధీ చ వర్తేతే వాసుదేవే సనాతనే ఇతి ఏవమేష మహాన్ శబ్దో మైత్రేయ భగవానితి 'పరస్య బ్రహ్మభూతస్య వాసుదేవస్య నాన్యగః' ఇత్యాది ప్రమాణార్థః స్మారితః. ఆద్యః నిఖిలప్రపంచోత్పత్తిప్రాక్కాలావస్థితః. ఏతేన. శ్రు. 'సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్' ఇతి శ్రుతివిషయో౽యమేవేతి భావః. నారాయణః ఏతేన సదేవేత్యాదిశ్రుతిపర్యవసానభూమేతి ప్రతిపాదితం. ౧౮. సర్వాత్మనః దేవాదిశరీరేషు జీవవత్ చేతనాచేతనాత్మక సకలప్రపంచాంతర్యా

అకరోస్సచివం దూతం సౌహృదాదథ సారథిం. ౨౦. సర్వాత్మనస్సమదృశో హ్య ద్వయస్యానహంకృతేః, తత్కృతం మతివైషమ్యం నిరవద్యస్య న క్వచిత్. ౨౧. త థాప్యేకాంతభక్తేషు పశ్య భూపానుకంపితమ్, యస్మేఽసూంస్త్యజతస్సాక్షాత్కృ ష్ణో దర్శనమాగతః. ౨౨. భక్త్యావేశ్య మనో యస్మిన్ వాచా యన్నామ కీర్తయన్, త్యజన్ కళేబరం యోగీ ముచ్యతే కామకర్మభిః. ౨౩. స దేవదేవో భగవాన్ ప్రతీక్షతాం కళేబరం యావదిదం హినోమ్యహమ్, ప్రసన్నహాసారుణలోచనోల్లసన్ము ఖాంబుజో ధ్యానపథశ్చతుర్భుజః. ౨౪.

స్నేహాత్. అకరోః కృతవానసి. సచివం మంత్రిణం చ. ౨౦. సర్వేశ్వరశ్చేత్కథం నీచే సారథ్యాదౌ ప్రవృత్తస్తత్రాహ—సర్వాత్మన ఇతి. తత్కృతం నీచోచ్చకర్మకృతం. మమ యోగ్యమయోగ్యమితి వైషమ్యం నాస్తి. కుతః? నిరవద్యస్య రాగాదిశూన్యస్య. తత్కుతః? అనహంకృతేః. తచ్చ కుతః? అద్వయస్య. తదపి కుతః? సమదృశః. తత్రాపి హేతుః, సర్వాత్మనః. యథేష్టం వా హేతుమద్భావః. ౨౧. తథేతి. తథాపి సమత్వేఽపి హే భూప. అనుకంపితం అనుకంపాం. ౨౨. ఇదానీం స్వస్య దేహత్యాగపర్యంతం కృష్ణావస్థానం ప్రార్థయతే—భక్త్యేతి—ద్వాభ్యాం. స ఇతి. యావదితి. విలంబం ద్యోతయతి—అహం హినోమి త్యజామీతి స్వాతంత్ర్యం. ఇదమిత్యనాత్మత్వేన జ్ఞాతం. ప్రసన్నహాసేన అరుణలోచనాభ్యాం చ ఉల్లసత్ రుచిరం ముఖాంబుజం యస్య ధ్యానస్య పంథాః విషయః యోఽనైర్యశ్చింత్యతే కేవలం, సోఽగ్రతః స్థితస్సన్. మాం ప్రతీక్షతామిత్యర్థః. ౨౪. యుధిష్ఠిర ఇతి. తత్సాను

మిణః. ఏతేన 'య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో' 'విజ్ఞానే తిష్ఠన్', 'యోఽప్సు తిష్ఠన్', 'య ఆదిత్యే తిష్ఠన్' ఇత్యాద్యన్తర్యామి బ్రాహ్మణసంప్రతిపన్నోఽర్థః ప్రతిపాదితః. సమదృశః దేవాదిశరీరప్రవిష్టస్య జీవస్య స్వశరీరావయవేషు హస్తపాదాదిషు స్వీయావయవత్వేన తుల్యదృష్టిమతః నిఖిలప్రపంచస్యాపి స్వశరీరత్వేన తదంతర్గతానాం పదార్థానాం తదవయవత్వేన వైషమ్యప్రహాణేన తుల్యదృష్టేః. ఏతేన 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చే'త్యాదిసగుణశ్రుత్యర్థస్సూచితః. అద్వయస్య స్వశరీరావచ్ఛిన్నస్య దేవదత్తస్య శరీరాత్మభేదసద్భావేఽపి ఏకో దేవదత్త ఇతి వత్ చేతనాచేతనాత్మకనిఖిలప్రపంచశరీరకే పరమాత్మని ప్రపంచరూపశరీరాంతర్యామిత్వేన ఆత్మశరీరభేదసద్భావేఽపి కృత్స్నస్యాపి చేతనాచేతనాత్మవర్గస్య శరీరావయవత్వేన తాదృశావయవవిశిష్టప్రపంచశరీరకస్యాత్మాపేక్షయా అతిరిక్తస్య యస్య కస్యాపి పదార్థస్యాభావేన అద్వయస్య ద్వితీయరహితస్య. 'ఏతేన శ్రు. నేహ నానాస్తి కించన, మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి, య ఇహ నానేవ పశ్యతి, యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి, తదితర, ఇతరం పశ్యతి, యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ తత్కేన కం పశ్యేత్? తత్కేన కం విజానీయా'దితి శ్రుత్యర్థః స్మారితః. అనహంకృతేస్సర్వత్ర సమబుద్ధిసద్భావాదేవ స్వస్మిన్నుత్కర్షబుద్ధిరహితస్య, అతఏవ అహంకారరూపకారణాభావాత్ నిరవద్యస్య తత్కృతదోషరహితస్య. ఏతేన శ్రు. "నిర్గుణనిరంజన ఏష ఆత్మాపహతపాప్మా" ఇత్యాది శ్రుత్యర్థస్సూచితః. భగవతోఽస్య శ్రీకృష్ణాఖ్యస్య పరస్య బ్రహ్మణో నారాయణస్య. తత్కృతం మతివైషమ్యం తాదృశాహంకారప్రయుక్తం మతివైషమ్యం. అయం ద్వేష్యోఽయం చ ప్రియ ఇత్యాదిమతివైషమ్యం క్వచిదపి నాస్తి. కుత్రాపి కదాపి నాస్తి. ఏతేన న వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే సాపేక్ష

శ్రీసూత ఉవాచ.—యుధిష్ఠిరస్తదాకర్ణ్య శయానం శరపంజరే, అపృచ్ఛద్వివిధాన్ ధర్మానృషీణామనుశృణ్వతామ్. ౨౫. పురుషస్వభావవిహితాన్ యథావర్ణం యథాశ్రమమ్, వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యామామ్నాతోభయలక్షణాన్. ౨౬. దానధర్మాన్ రాజధర్మాన్ మోక్షధర్మాన్ విభాగశః, స్త్రీధర్మాన్ భగవద్ధర్మాన్ సమాసవ్యాసయోగతః. ౨౭. ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ సహోపాయాన్ యథా మునే, నానాఖ్యానేతిహాసేషు వర్ణయామాస ధర్మవిత్. ౨౮. ధర్మాన్ ప్రవదతస్తస్య స కాలః ప్రత్యుపస్థితః, యో యోగినశ్ఛందమృత్యోర్వాంఛితస్తూత్తరాయణః. ౨౯. తదోపసంహృత్య గిర[1]స్సహస్రణీర్విముక్తసంగం మన ఆదిపూరుషే, కృష్ణే లసత్పీతపటే చతుర్భుజే పురస్థితే మీలితదృగ్వ్యధారయత్. ౩౦. విశుద్ధయా ధారణయా హతాశుభస్తదీక్షయైవాశు గతాయుధవ్యథః, నివృత్తసర్వేంద్రియవృత్తివిభ్రమస్తుష్టావ జన్యం విసృజన్ జనార్దనమ్. ౩౧.

కంపం వాక్యమాకర్ణ్య. ౨౫. పురుషఇతి. పురుష స్వభావవిహితాన్ నరజాతిసాధారణాన్. వర్ణయామాసేతి తృతీయేనాన్వయః. యథావర్ణం వర్ణధర్మాన్ యథాశ్రమమాశ్రమధర్మాంశ్చ. వైరాగ్యరాగాభ్యాముపాధిభ్యాం. క్రమేణామ్నాతముభయం నివృత్తిప్రవృత్తిరూపం లక్షణం యేషాం తాన్. ౨౬ పునస్తత్రైవ విశేషమాహ—దానేతి. మోక్షధర్మాన్ శమదమాదీన్. భగవద్ధర్మాన్ హరితోషణాన్ ద్వాదశ్యాదినియమరూపాన్. సమాసవ్యాసౌ సంక్షేపవిస్తారౌ, తావేవ యోగావుపాయౌ తతస్తాభ్యాం. ౨౭. ధర్మేతి. ధర్మాదీంశ్చ యథా యథాధికారం. ప్రతినియతోపాయసహితాన్యథావత్ నానాఖ్యానేష్వితిహాసేషు, యథా యథా ప్రతిపాదితాస్తథా వర్ణయామాస. ౨౮. ధర్మానితి. ఛందేనేచ్ఛయా మృత్యుర్యస్య. ౨౯. తదేతి. సహస్రణీః యుద్ధే సమీపస్థాన్ సహస్రం రథినః నయతి పాలయతీతి సహస్రణీః భీష్మః. సహస్రణీరితి పాఠే సహస్రార్థవతీర్గిరః. లసంతౌ పీతౌ పటౌ యస్య తస్మిన్. ఆమీలితదృగేవ మనః వ్యధారయత్. ౩౦. విశుద్ధయేతి. అనయైవ విశుద్ధయా ధారణయా ధ్యానవిశేషేణ హతం అశుభం యస్య సః. తస్య కృష్ణస్యేక్షయా కృపాదృష్ట్యైవ గతా ఆయుధవ్యథా యస్య సః. అతఏవ నివృత్తసర్వేంద్రియవృత్తీనాం విభ్రమో వివిధం భ్రమణం యస్మాత్సః. జన్యం దేహం. ౩౧. పరమఫలరూపాం శ్రీకృష్ణే రతిం ప్రార్థయమానః స్వాకృతమర్పయ

త్యాత్తథాహి దర్శయతీతి సూత్రార్థస్సారితః. ౨౧. సహస్రణీర్జ్ఞానీ. ౩౦. వితృష్ణా విషయానురాగరహితా మమ మతిః బుద్ధిః విభూమ్ని. శ్రు. 'యత్ర, నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి, నాన్యద్విజానాతి, స భూమా ఇతి, భూమవిద్యాప్రకరణే. స ఏవాధస్తాత్స ఉపరిష్టాత్స పశ్చాత్స పురస్తాత్స దక్షిణతస్స ఉత్తరతస్స ఏవేదగ్ం సర్వమితి శ్రుత్యుక్త సర్వవ్యాప్తిపూర్వక భూమరూపతామాదాయ భూమశబ్దవాచ్యే స్వసుఖముపగతే, స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వేమహిమ్నీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా నిరంతర

1 'స్సహస్రిణీ'రితి పాఠాంతరమ్.

శ్రీభీష్మాచార్యకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః.

ఇతి మతిరుపకల్పితా వితృష్ణా భగవతి సాత్వతపుంగవే విభూమ్ని, స్వసుఖముపగతే క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిముపేయుషి యద్భవప్రవాహః. 3౨. త్రిభువనకమనం తమాలవర్ణం రవికరగౌరవరాంబరం దధానే, వపురలకకులావృతాననాబ్జే విజయసఖే రతిరస్తు మేఽనవద్యా. 33. యుధి తురగరజోవిధూమ్రవిష్వక్కచలులితశ్రమవార్యలంకృతాస్యే, మమ నిశితశరైర్విభిద్యమానత్వచి విలసత్కవచేఽస్తు కృష్ణ ఆత్మా. 3౪. సపది సఖివచో నిశమ్య మధ్యే నిజపరయోర్బలయో రథం ప్రవేశ్య, స్థిత

తి. ఇతీతి. ఇతి నానాధర్మాద్యుపాయైః మతిర్మనోధారణలక్షణా ఉపకల్పితా సమర్పితా. క్వ? సాత్వతానాం పుంగవే శ్రేష్ఠే భగవతి. వితృష్ణా నిష్కామా. అవితృష్ణేతి వా ఛేదః. కృష్ణే అవితృప్తేత్యర్థః. విగతో భూమా యస్మాత్తస్మిన్. యమపేక్ష్యాన్యత్ర మహత్త్వం నాస్తీత్యర్థః. తదేవ పరమైశ్వర్యమాహ—స్వసుఖం స్వరూపభూతం పరమానందం. ఉపగతే ప్రాప్తవత్యేవ. క్వచిత్కదాచిద్విహర్తుం క్రీడితుం. ప్రకృతిముపేయుషి స్వీకృతవతి. న తు స్వరూపతిరోధానేన జీవవత్పారతంత్ర్యమిత్యర్థః. విహర్తుమిత్యుక్తం ప్రపంచయతి—యత్ యతః ప్రకృతేః. భవప్రవాహః సృష్టేః పరంపరా. భవతి. 3౧. ఇదానీం శ్రీకృష్ణమూర్తిం వర్ణయన్ రతిం ప్రార్థయతే—త్రిభువనకమనమితి. త్రిభువనకమనం త్రిలోక్యామేకమేవ యత్ కమనీయం, తద్వపుర్దధానే రతిర్మేఽస్తు. తమాలవన్నీలో వర్ణో యస్య తత్. ప్రాతఃకాలీనా రవేః కరా ఇవ స్వతఏవ గౌరే పీతే వరే నిర్మలే అంబరే యస్మిన్ తత్, విజయసఖే, పార్థసారథౌ. అనవద్యా అహైతుకీ ఫలాభిసంధిరహితా. 33. విజయసఖిత్వమేవానువర్ణయన్ రతిం ప్రార్థయతే—యుధీతి. యుధి యుద్ధే తురగాణాం ఖురరజస్తురగరజః, తేన విధూమ్రాః ధూసరాః. తే చ విష్వంచః ఇతస్తతశ్చలంతః. కచాః కుంతలాః. తైర్విలులితం విక్లిన్నం. శ్రమవారి స్వేదబిందురూపం. తేన భక్తవాత్సల్యద్యోతకేన. అలంకృతమాస్యం యస్య తస్మిన్ శ్రీకృష్ణే. మమాత్మా మనోఽస్తు. రమతామిత్యర్థః. పునః కథంభూతే? మదీయైర్నిశితైస్తీక్ష్ణైశ్శరైర్విభిద్యమానా త్వగ్యస్య. శరైరేవ విలసత్కవచం యస్య. తత్తస్మిన్ కించ. 3౪. సపదీతి. శ్లో. సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత, యావదేతాన్నిరీక్షేఽహం యోద్ధుకామానవస్థితానితి సఖ్యుః అర్జునస్య వచో నిశమ్య సపది తత్క్షణమేవ స్వపరయోస్సైన్యయోర్మధ్యే రథం ప్రవేశ్య స్థితే పార్థసఖే

స్వానందానుభవశాలిత్వాత్ భూమైవ సుఖమితి నిరతిశయసుఖరూపతాం సుఖాశ్రయం చాపన్నే తాదృశవైభవవిశిష్టత్వేఽపి క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిముపేయుషి కుత్రచిత్కదాచిత్ లీలాం నిఖిలజగద్వ్యాపారప్రయుక్తామనుభవితుం త్రిగుణాత్మకప్రకృతిం ప్రాప్తవతి. ప్రాకృతలోకే శ్రీకృష్ణరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః. సాత్వతపుంగవే యాదవాగ్రగణ్యే భగవతి శ్రీకృష్ణాఖ్యే పరబ్రహ్మణి నారాయణే ఇత్యుపకల్పితా సర్వవిషయసంచారవిషయనివృత్తిపూర్వకముపకల్పితా స్థాపితా. యద్యస్మాద్భగవతః భవప్రవాహః నిఖిలస్య ప్రపంచస్య ఉత్పత్తిస్థితిలయాదిచక్రపరివర్తనం భవతి. తస్మిన్నుపకల్పితా. 3౨. త్రిభువనకమనం ఊర్ధ్వమధ్యాధోభేదేన త్రిధా విభిన్ననిఖిలజగన్మోహనరూపం. 33.

వతి పరసైనికాయురక్ష్ణా హృతవతి పార్థసఖే రతిర్మమాస్తు. 3౫. వ్యవహితపృతనాముఖం నిరీక్ష్య స్వజనవధాద్విముఖస్య దోషబుద్ధ్యా, కుమతిమహరదాత్మవిద్యయా యశ్చరణరతిః పరమస్య తస్య మేఽస్తు. 3౬. స్వనిగమమపహాయ మత్ప్రతిజ్ఞా మృత మధికర్తు మవప్లుతో రథస్థః, ధృతరథచరణోఽభ్యయాచ్చలద్గుర్హరిరివ హంతుమిభం గతోత్తరీయః. 3౭. శితవిశిఖహతో విశీర్ణదంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే, ప్రసభమభిససార మద్వధార్థః స భవతు మే భగవాన్ గతిర్ముకుందః. 3౮. విజయరథకుటుంబ ఆత్తతోత్రే ధృతహయరశ్మిని తచ్ఛ్రియేక్షణీయే, భగవ

రతిర్మమాస్తు. తత్ర స్థిత్వా కృతం సఖ్యం దర్శయతి—పరస్య దుర్యోధనస్య సైనికానామాయుః అక్ష్ణా కాలరూపేణ, హృతవతి అసౌ భీష్మః. అసౌ ద్రోణః అసౌ కర్ణ ఇతి తత్తత్ప్రదర్శనవ్యాజేన దృష్ట్యైవ సర్వేషామాయురాకృష్య అర్జునస్య జయం కృతవతి. 3౫ న కేవలమర్జునస్య సపత్నాయుర్హరణేనైవ జయమావహత్. కింతు అవిద్యాహరణేనాపీత్యాహ—వ్యవహితేతి. వ్యవహితాయాః దూరే స్థితాయాః పృతనాయాః.ముఖమివ ముఖం. అగ్రే స్థితాన్ భీష్మాదీన్నిరీక్ష్యేత్యర్థః. స్వజనవధాద్విముఖస్య నివృత్తస్య. తదుక్తం గీతాసు. శ్లో. 'ఏవముక్త్వార్జునస్సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్, విసృజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః' ఇతి. కుమతిం అహం మమేత్యాదికుబుద్ధిం. 3౬. మమ మహాంతమనుగ్రహం కృతవానిత్యాహ—ద్వాభ్యాం. స్వనిగమమితి. స్వనిగమం అశస్త్ర ఏవాహం సాహాయ్యమాత్రం కరిష్యే, ఇత్యేవంరూపాం స్వప్రతిజ్ఞాం హిత్వా శ్రీకృష్ణం శస్త్రం గ్రాహయిష్యామీత్యేవంరూపాం మత్ప్రతిజ్ఞాం ఋతం సత్యం యథా భవతి తథా. అధి అధికాం కర్తుం. యో రథస్థస్సన్ అవప్లుతః. సహసైవావతీర్ణః. ఉద్ధృతరథచరణః ఉద్ధృతచక్రః. మామభ్యయాత్ అభిముఖం అధావత్. ఇభం హంతుం హరిః సింహ ఇవ కింభూతః? తథా చ సంరంభేణ మానుష్యనాట్యవిస్మృతేః. ఉదరస్థసర్వభువనభారేణ ప్రతిపదం బహుశశ్చలంతీ గౌః పృథివీ, యస్మాత్తేనైవ సంరంభేణ. పథి గతం చ్యుతముత్తరీయం వస్త్రం యస్య స ముకుందో మే గతిః. భవత్విత్యుత్తరేణాన్వయః. 3౭ శితవిశిఖేతి. ఏవం యదాభ్యయాత్తదా స్మయమానస్యాతతాయినోధన్వినో మే శితైస్తీక్ష్ణైర్విశిఖైర్హతః, అతో విశీర్ణదంశో విధ్వస్తకవచః, అత ఏవ క్షతజేన రుధిరేణ పరిప్లుతః. వ్యాప్తాంగస్సన్ ప్రసభం బలాద్వారయంతమప్యర్జునమతిక్రమ్య మద్వధార్థమభిససార అభిముఖం జగామ. ఏవం లోకప్రతీత్యా అర్జునపక్షపాతీవ లక్షితః. వస్తుతస్తు మయ్యేవానుగ్రహం కృతవాన్. మద్భక్తేన యద్వచ ఉక్తం తత్తథాస్త్వితి స భగవాన్ మే గతిర్భవత్విత్యర్థః. 3౮. తదేవమన్యాయైరపి భృత్యరక్షావ్యగ్రే శ్రీకృష్ణే రతిమాశాస్తే—విజయేతి. విజయోఽర్జునః. తస్య రథ ఏవ కుటుంబమకృత్యైశ్చైతైరపి రక్షణీయః యస్య తస్మిన్ ఆత్తం తోత్రం ప్రతోదో యేన తస్మిన్ ధృతా హయానాం రశ్మయః ప్రగ్రహాః స్తే సంతి యస్య తస్మిన్. వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేత్యనకారాంతాదపి రశ్మిశబ్దాదినిః. తచ్ఛ్రియా తాదృ

---

3౫. ఆత్మవిద్యయా. ఆత్మతత్వప్రతిపాదనపరయా. శ్లో. 'న త్వేవాహం జాతు నాసం న త్వం నేమే జనాధిపా' ఇత్యాద్యుపదేశరూపయా విద్యయా కుమతిం దేహాత్మభ్రమం. 3౬. యం భగవంతమిహ నిరీక్ష్య హతాః భారతయు

తి రతిరస్తు మే ముమూర్షోరయమిహ నిరీక్ష్య హతా గతాస్సరూపమ్. ౩౯. లలితగతివిలాసవల్గుహాసప్రణయనిరీక్షణకల్పితోరుమానాః, కృతమనుకృతవత్య ఉన్మదాంధాః ప్రకృతిమగన్ *కిల యస్య గోపవధ్వః. ౪౦. మునిగణనృపవర్యసంకులేఽన్తస్సదసి యుధిష్ఠిరరాజసూయ ఏషాం, అర్హణముపపేద ఈక్షణీయో మమ దృశిగోచర ఏష ఆవిరాత్మా. ౪౧. క్షితిభరమవరోపితుం కురూణాం శ్వసన ఇవాసృజదక్షవంశవహ్నిమ్, తమిమమహమనువ్రతార్తిహాంఘ్రిం హృది పరిరభ్య జహామి మర్త్యనీడమ్. ౪౨. తమిమమహమజం శరీరభాజాం హృది హృది ధిష్ఠిత *మాత్మకల్పితా

క్ష్యసాధ్యకరణోపయోగివేషేణ. ఈక్షణీయే శోభమానే. ముమూర్షోర్మర్తుమిచ్ఛోః. నన్వస్యాయవర్తని కిమితి రతిః ప్రార్థ్యతే.? అత ఆహ—భగవత్యచింత్యైశ్వర్యే' తదాహ—ఇహ యుద్ధే హతాః సర్వే యం నిరీక్ష్య. స్వరూపం తత్సమానరూపం. గతాః ప్రాప్తాః. ఇతి దివ్యదృష్ట్యా పశ్యన్నాహ—౩౯. క్షత్రధర్మేణ యుధ్యమానాస్తత్స్వరూపం ప్రాపురిత్యేతన్నచిత్రం. యతో మదాంధా అపి ప్రాపురిత్యాహ. లలితేతి. లలితగతిశ్చ విలాసశ్చ వల్గుహాసాది మంజుగత్యాదిభిరాత్మీయైః. తదీయైర్వా కల్పితః ఉరుః మానః పూజా యాసాం తాః. అతః ఉత్కటేన మదేన అంధాః. అత ఏవ తదేకచిత్తత్వేన తస్య కృతం కర్మ గోవర్ధనోద్ధరణాదికం, అనుకృతవత్యో గోపవధ్వః. యస్య ప్రకృతిం స్వరూపం అగన్ అగమన్. మకారలోపస్త్వార్షః. కిల ప్రసిద్ధా. తస్మిన్ మే రతిరస్త్వితి పూర్వేణాన్వయః. ౪౦. జగత్పూజ్యతామనుస్మరన్నాహ—మునీతి. మునిగణైః నృపవర్యైశ్చ. సంకులే వ్యాప్తే. అంతస్సదసి సభామధ్యే యుధిష్ఠిరస్య రాజసూయే. యేషాం మునిగణాదీనాం ఈక్షణీయః అహో రూపమహో మహ ఇత్యాశ్చర్యేణ విలోకనీయస్సన్. అర్హణముపపేదే ప్రాప. స ఏష జగతామాత్మా మమ దృశి గోచరః దృష్టివిషయస్సన్ ఆవిః ప్రకటో వర్తతే. అహో మహాభాగ్యమితి భావః. ౪౧. కించ. క్షితీతి. వంశానాం వహ్నిర్యథా అక్ష ఏవ వంశవహ్నిర్యస్తమసృజత్. తం పరిరభ్య మర్త్యనీడం జహామి. ౪౨. సోఽహంకృతార్థోఽస్మీత్యాహ—తమితి. తమిమమజం. సమ్యగధిగతోఽస్మి. సమ్యక్త్వమాహ—విధూతభేదమోహః. తదర్థం భేదస్యోపాధికత్వమాహ—ఆత్మకల్పితానాం స్వనిర్మితానాం. శరీరభాజాం ప్రాణినాం హృదిహృది ప్రతిహృదయం. ధిష్ఠితం అధిష్ఠితం. అకారలోపస్త్వార్షః. శ్రు. “తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్. జజానజాతాననువివేశే”తిశ్రుతేశ్చ. నైకధా అనేకధా. అధిష్ఠానభేదాదనేకవత్ భాంతమిత్యర్థః. శ్రు. “ఏకంసంతంబహుధాకల్పయంతీ”తిశ్రుతేః. తత్ర దృష్టాంతః. సర్వప్రాణినాం దృశం దృశం ప్రతి. ఏకమేవార్కమనేకధా ప్రతీతమివేతి. ౪౩. కృష్ణ ఇతి. మనోవాగ్వృ

ద్ధాదౌ హతాః సర్వేఽపి సరూపం భగవత్స్వరూపం చతుర్భుజత్వచక్రాయుధత్వాదివిశిష్టరూపతుల్యం రూపం గతాః ప్రాప్నువన్. ౩౯. శ్రీకృష్ణేన కృతం దివ్యచేష్టితం తద్విశ్లేషాసహనజనితనిరంతరతత్స్మరణజన్యతదభేదేన అనుకృతవత్యః. అనుకుర్వతః ఉన్మదాంధాః భగవద్దివ్యచేష్టితస్మరణజనితనిరతిశయానందానుభవసాగరనిమజ్జనేన విస్మృతస్వస్వరూపపరస్వరూపాః. ౪౦. ఆవిరాత్మా ఆవిర్భూతాత్మా. “యత్తదదృశ్య” మిత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా చ అదృశ్యత్వాదిగుణోఽపి నిఖిలచేతనోజ్జీవివిషయా భూమావవతీర్ణోఽన్తరాత్మా నారాయణః. ౪౧. అనువ్రతార్తిహాంఘ్రిం ఆశ్రితసంతాపనివారకదివ్యచరణారవిందం. ౪౨.

నామ్, ప్రతిదృశమివ నైకధార్కమేకం సమధిగతోఽస్మి విధూతభేదమోహః. ౪౩.

శ్రీసూత ఉవాచ.—

కృష్ణ ఏవం భగవతి మనోవాగ్దృష్టివృత్తిభిః, ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య సోఽన్తశ్శ్వాస ఉపారమత్. ౪౪. సంపద్యమానమాజ్ఞాయ భీష్మం బ్రహ్మణి నిష్కళే, సర్వే బభూవుస్తే తూష్ణీం వయాంసీవ దినాత్యయే. ౪౫. తత్ర దుందుభయో నేదుర్దేవమానవవాదితాః, శశంసుస్సాధవో రాజ్ఞాం ఖాత్పేతుః పుష్పవృష్టయః. ౪౬. తస్య నిర్హరణాదీని సంపరేతస్య భార్గవ, యుధిష్ఠిరః కారయిత్వా ముహూర్తం

ష్టీనాం వృత్తిభిః పరమాత్మని కృష్ణే అంతరేవ విలీనః నిశ్శ్వాసో యస్య సః. ౪౪. సంపద్యమానమితి. నిష్కళే నిరుపాధౌ. సంపద్యమానం మిళితం ఆజ్ఞాయ ఆలక్ష్య. వయాంసి పక్షిణ ఇవ. ౪౫. తత్రేతి.

ఆత్మకల్పితానాం. శ్రు. "అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీ"తి శ్రుత్యనుసారేణ స్వకల్పితనామరూపవతాం శరీరభాజాం ప్రాణినాం. హృది హృద్యధిష్ఠితం ప్రతిహృదయం అంతరాత్మతయావస్థితం. అత ఏవ ఏకమపి తత్తద్బుద్ధిభేదేన ప్రతిదృశం ద్రష్టౄణాం సర్వాస్వపి దృక్షు తత్తద్దృగ్దోషవశేన నైకధా బహుధా. అవస్థితం సూర్యమివ సర్వభూతేష్వనేకధావస్థితం తమిమం శ్రీకృష్ణం విధూతభేదమోహస్సన్ తత్తదంతఃప్రవేశప్రయుక్తవిభిన్నవికారవత్తాభ్రమరహితస్సన్ సమధిగతోఽస్మి సమ్యక్ జ్ఞాతవానస్మి. "సర్వే గత్యర్థా జ్ఞానార్థా" ఇతి న్యాయేన అత్ర గమ్యర్థాతో జ్ఞానార్థకత్వాత్సర్వభూతహృదయేషు అంతరాత్మతయా స్థితత్వాత్తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన తత్తద్బుద్ధివిశేషం జనయన్ మత్స్యకూర్మవరాహరాజన్యద్విజశరీరేషు స్వస్యావస్థానేన స్వస్మిన్నపి తాదృశశరీరాంతఃప్రయుక్తతత్తద్వికారవత్తాభ్రమం స్వస్వరూపమవిదుషాం జనయన్, ఏవం నిఖిలజగన్మోహనాకారో య ఆస్తే తమిమం భగవంతం వాసుదేవం తత్కృపావశేన నిరస్తసమస్తతాదృశభేదభ్రమస్సన్నహం సమ్యక్ జ్ఞాతవానస్మీతి భావః. ౪౩. అంతశ్శ్వాసః ఉపారమద్వియుక్తదేహో బభూవ. ౪౪. నిష్కళే కర్మసంబంధరహితే బ్రహ్మణి నారాయణే సంపద్యమానం సంగతం భీష్మం. అత్ర భీష్మస్య బ్రహ్మణి సంపత్తిర్నాభేదః. బ్రహ్మణి సంపద్యమానమిత్యాధారాధేయభావేన భేదప్రతిపాదనాత్. కింతు. శ్రు. "సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీ"తి జీవస్య సుప్తౌ పరమాత్మని సంపత్తివత్ సంబంధమాత్రమేవ. న హి ప్రత్యహం సుప్తస్య సుప్తిసమయే పరమాత్మనా సహ ఏకీభూతస్య పునః ప్రబోధసమయే తతో విభాగస్సంపాదయితుం శక్యతే. ప్రత్యహం జీవస్య బంధమోక్షప్రసంగాత్. నచాంతఃకరణరూపోపాధేస్సుప్తిదశాయాం విలయే సతి విముక్తోపాధిత్వాదభిన్నస్య పునః ప్రబోధసమయే అంతఃకరణరూపోపాధిసంబంధేనోపాధినో భేదస్సంభవతీతి వాచ్యం. సుప్తౌ. శ్రు. "యథా శకునిస్సూత్రేణ ప్రబద్ధో దిశం దిశం పతిత్వాన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వా బంధమేవోపశ్రయత ఏవమేవ మనో దిశం దిశం పతిత్వాన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వా ప్రాణమేవోపశ్రయతే. ప్రాణబంధనం హి సోమ్య మనస" ఇతి మనః శకునివత్ ప్రాణాఖ్యే బ్రహ్మణి బంధనప్రతిపాదనేన లయాసంభవాత్. శ్రు. "య ఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిన్ శేతే" ఇతి ఇంద్రియైస్సహ జీవస్య శయనప్రతిపాదనవిరోధాత్. గృహీతం మన ఇవ మనసో గృహీతత్వప్రతిపాదనవిరోధాత్. తస్మాత్ సుప్తౌ జీవస్య సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీత్యత్ర సంపత్తిస్సంగతిరేవ. అత ఏవ. శ్రు. "ప్రాజ్ఞేనా

దుఃఖితోఽభవత్. ౪౭. తుష్టువుర్మునయో హృష్టాః కృష్ణం తద్గుహ్యనామభిః, తత స్తే కృష్ణహృదయాస్స్వాశ్రమాన్ ప్రయయుః పునః. ౪౮. తతో యుధిష్ఠిరో గత్వా సహకృష్ణో గజాహ్వయమ్, పితరం సాంత్వయామాస గాంధారీం చ తపస్వినీమ్. ౪౯. పిత్రా చానుమతో రాజా వాసుదేవానుమోదితః, చకార రాజ్యం ధర్మేణ పితృపైతామహం విభుః.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, సవ్యాఖ్యానే, ప్రథమస్కంధే, నవమోఽధ్యాయః.

దశమోఽధ్యాయః.

శ్రీ శౌనక ఉవాచ: —

హత్వా స్వరిక్థస్పృధ ఆతతాయినో యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః,
సహానుజైః ప్రత్యవరుద్ధభోజనః కథంప్రవృత్తః కిమకారు*షీత్తతః. ౧.

దేవైర్మానవైశ్చ వాదితాః రాజ్ఞాం మధ్యే సాధవః అనసూయవః. ౪౭. తస్యేతి. నిర్హారణాదీని సంస్కారాదీని. సంపరేతస్య సమ్యక్పరం పరమాత్మానం. ఇతస్య ప్రాప్తస్య ముక్తస్యాపీత్యర్థః. ౪౮. తత ఇతి. పితరంధృతరాష్ట్రం తపస్వినీం పుత్రశోకజనితసంతాపవతీం. ౪౯. పిత్రేతి. విభుః రాజాయుధిష్ఠిరః. అనుమతః అనుజ్ఞాతః. ౫౦.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. దశమే కృతకార్యస్య హస్తినాపురతో హరేః, స్త్రీభిస్సంస్తూయమానస్య వర్ణ్యతే ద్వార

త్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాంతర''మితి జీవస్య పరమాత్మనా పరిష్వంగః ప్రతిపాదితః. అభేదే అసంభవాత్. ఏవముక్త్వా జీవస్య పరమాత్మని సంపత్తిరపి సంగతిరేవ. నాభేదః. శ్రు, ''తథా విద్వాన్ పుణ్యపాపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యం''. శ్లో.''ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్యమమ సాధర్మ్యమాగతాః'' ఇతి ప్రమాణవిరోధాత్. శ్రు. ''సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాంత్సహ. బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి''ఇతి బ్రహ్మణా సహ సర్వకామానుభవవిరోధాత్. శ్లో. ''ప్రణవో ధనుశ్శరో హ్యాత్మా బ్రహ్మతల్లక్ష్యముచ్యతే, అప్రమత్తేన వేద్ధవ్యం శరవత్తన్మయో భవేత్'' ఇతి శరలక్ష్యదృష్టాంతేన జీవస్య ముక్తౌ పరమాత్మని సంపత్తిప్రతిపాదనవిరోధాత్. న హి శరస్య లక్ష్యాభేదః. అపితు సంబంధమాత్రం. న హి కల్పకోటిసహస్రేఽపి అన్యద్ద్రవ్యమన్యద్భవతి. శ్లో. ''పరమాత్మాత్మనోర్యోగః పరమార్థేతి కథ్యతే, మిథ్యైతదన్యద్ద్రవ్యం హి నైతి తద్ద్రవ్యతాం యతః'' ఇతి వైష్ణవే పురాణే. విస్తరస్తు శ్రీభాష్యాదౌ ద్రష్టవ్యః. ౪౫. రాజ్ఞాం మధ్యే. సాధవః బ్రహ్మనిష్ఠాః, తం భీష్మం శశంసుః. స్వచ్ఛందమరణేన తాత్కాలికజ్ఞానసంపత్త్యా తదానీం శ్రీకృష్ణసాక్షాత్కారలాభేన అస్తువన్. పుష్పవృష్టయశ్చ ఖాత్పేతుః. ౪౬. తుష్టువు రితి. తద్గుహ్యనామభిః తత్కృష్ణస్య పరమతత్త్వార్థప్రతిపాదకరహస్యనామభిః. ౪౭.

ఆతతాయినః గరదానగృహదాహాదిభిః అధర్మ్యవధోద్యోగం కుర్వతః. కథం ప్రవృత్తః?

శ్రీ సూత ఉవాచ:—

వంశం కురోర్వంశదవాగ్నినిర్హృతం సంరోహయిత్వా భవభావనో హరిః, నివేశయిత్వా నిజరాజ్య ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరం ప్రీతమనా బభూవ హ. ౨. నిశమ్య భీష్మోక్తమథాచ్యుతోదితం ప్రవృత్తవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః, శశాస గామింద్ర ఇవాజితాశ్రయః పరిధ్యుపాంతామనుజానువర్తితః. ౩. కామం వవర్ష పర్జన్యస్సర్వకామదుఘా మహీ, సిషిచుస్స్మ వ్రజాన్ గావః పయసోధస్వతీ*ర్ముదా. ౪. నద్యస్సముద్రా గిరయస్సవనస్పతివీరుధః, ఫలంత్యోషధయస్సర్వాః కామమన్వృతు తస్య వై. ౫. నాధయో వ్యాధయః క్లేశా దైవభూతాత్మహేతవః, అజాతశత్రావభవన్ జంతూ-

---

కాగమః. తత్ర హస్తినాపురే రాజ్యం చకారేత్యుక్తం. తత్ర పృచ్ఛతి శౌనకః—హత్వేతి. స్వస్య రిక్థే ధనేఽపి స్పర్ధయా స్పృహాం కుర్వతః. యద్వా. స్వరిక్థాయ స్పృహన్ సంగ్రామో యేషాం తే. అత ఏవ తద్ధరణీహరణాదాతతాయినః. తాన్ హత్వా ప్రత్యవరుద్ధభోజనః బంధువధదుఃఖేన సంకుచితభోగః. రాజ్యలాభేన ప్రాప్తాధికభోగో వా. కథం రాజ్యే ప్రవృత్తః? ప్రవృత్తో వా తతః కిమకార్షీత్? కిమకరోత్? అత్ర శేషాదుదార్షః. ౧. రాజ్యస్య ప్రవృత్తౌ శ్రీకృష్ణస్య ప్రీతిం పర్యాలోచ్య, ప్రవృత్త ఇత్యాశయేనోత్తరమాహ — వంశమితి. కురోర్వంశం సంరోహయిత్వా పరీక్షిద్రక్షణేన సంరోహ్య అంకురితం కృత్వా. కథంభూతం? వంశదవాగ్నినిర్హృతం. వంశ ఏవ దవో వనం. తస్మాదుద్భూతః క్రోధరూపోఽగ్నిః. తేన నిర్హృతం దగ్ధం. నిజరాజ్యే నివేశ్య. ౨. ప్రవృత్తౌ హేతుముక్త్వా, కిమకార్షీదిత్యస్యోత్తరమాహ—నిశమ్యేతి. ప్రవృత్తం యద్విజ్ఞానం పరమేశ్వరాధీనం జగన్న స్వతంత్రమిత్యేవంభూతం, తేన విధూతో విభ్రమః. అహం కర్తేత్యేవంభూతో మోహో యస్య సః. అనుజైరనువర్తితస్సేవితస్సన్. అజితః కృష్ణ ఏవాశ్రయో యస్య సః, పరిధిః సముద్రః. ఉపాంతాం తత్పర్యంతాం. గాం పృథివీం. పాలయామాస. ౩. తస్య రాజ్యం వర్ణయతి— త్రిభిః. కామమితి. మహీ సర్వకామదుఘా. సర్వాభీష్టదోగ్ధ్రీ బభూవ. వ్రజాన్ గోష్ఠాని ఊధస్వత్యః. ప్రథమార్థే ద్వితీయా. స్థూలోధస ఇత్యర్థః. సిషిచుః అభ్యషించన్. ౪. నద్య ఇతి. అన్వృతు ఋతావృతౌ. ౫. నేతి. ఆధయో మనోవ్యథాః. వ్యాధయో రోగాః. క్లేశాః శీతోష్ణాదికృతాః, దైవం భూతాని చ ఆత్మా చ హేతుర్యే

ప్రవృత్తిమార్గే రాజ్యపరిపాలనాదౌ కథం ప్రవృత్తః. కిమకారుషీత్? శేషాత్పర ఉకార ఆర్షః. కిమకరోదిత్యర్థః. ౧. భవభావనః సంసారవర్ధకః. ౨. ప్రభూతవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః అతిశయితజ్ఞానతిరస్కృతదేహాత్మభ్రమః. కృష్ణే నివృత్తమానుషత్వభ్రమ ఇతి వా. యం మన్యసే మాతులేయ మిత్యాదినా భీష్మేణైవ యుధిష్ఠిరాదేః. కృష్ణే మానుషత్వ బుద్ధిసద్భావప్రతిపాదనాత్. పరిధ్యుపాంతాం. భూమండలవేద్యామగ్నివత్ స్థితస్య మేరోః. పరిధిరూపైః సముద్రైః పరివేష్టితాం. ౪. ఊధస్వతీరితి గోపదస్య విశేషణం. కర్తరి వ్యత్యయేన ద్వితీయా. ౫. నదీనాం ఫలం నదీమాతృకభూమిషు సస్యాది వృద్ధిః. సముద్రాణాం రత్నాదిసంపత్తిః. గిరీణాం వనస్పతివీరుధాం చ ధాతుఫలపుష్పాదిసమృద్ధిః ఫలం. ఓషధీనాం ఫలం వ్రీహియవగోధూమముద్గమాషాదిసమృద్ధిః. సర్వా అప్యేతాస్సమృద్ధయః. సర్వేష్వప్యృతుషు బభూవురితి భావః.

నాం రాజ్ఞి కర్హిచిత్. ౬. ఉషిత్వా హాస్తినపురే మాసాన్ కతిపతియాన్ హరిః, సుహృదాం శోకనాశాయ స్వసుశ్చ ప్రియకామ్యయా. ౭. ఆమంత్ర్యాథాభ్యనుజ్ఞాతః పరిష్వజ్యాభివాద్య తమ్, ఆరురోహ రథం కైశ్చిత్పరిష్వక్తోఽభివాదితః. ౮. సుభద్రా ద్రౌపదీ కుంతీ విదురోఽథ యుధిష్ఠిరః, గాంధారీ ధృతరాష్ట్రశ్చ యుయుత్సుర్గౌతమో యమౌ. ౯. వృకోదరశ్చ ధౌమ్యశ్చ స్త్రియో మత్స్యసుతాదయః, న సేహిరే విముహ్యంతో విరహం శార్ఙ్గధన్వనః. ౧౦. సత్సంగాన్ముక్తదుస్సంగో హాతుం నోత్సహతే బుధః, కీర్త్యమానం యశో యస్య సకృదాకర్ణ్య రోచనమ్. ౧౧. తస్మిన్న్యస్తధియః పార్థాః సహేరన్ విరహం కథమ్, దర్శనస్పర్శనాలాపశయనాసనభోజనైః. ౧౨. సర్వే తే ఽనిమిషైరక్షైస్తమనుద్రుతచేతసః, వీక్షంతః స్నేహసంబద్ధా విచేలుస్తత్ర తత్ర హ. ౧౩. న్యరుంధన్నుద్గళద్బాష్పమౌత్కంఠ్యాద్దేవకీసుతే, నిర్యాత్యగారాన్నాభద్రమితి స్యాద్బాంధవస్త్రియః. ౧౪. మృదంగశంఖభేర్యశ్చ వీణాపణవగోముఖాః, చర్చర్యానకఘంటాద్యా నేదుర్దుందుభయః సమం. ౧౫. ప్రాసాదశిఖరారూఢాః కురునార్యో దిదృక్షవః, వవృషుః కుసుమైః కృష్ణం

షాం. ఆధిదైవికాధిభౌతికాధ్యాత్మికాః. జంతూనాం నాభవన్. ౬. ఇదానీం ద్వారకాగమనం నిరూపయితుమాహ—ఉషిత్వేతి. స్వసుః సుభద్రాయాః. సుహృదాం యుధిష్ఠిరాదీనాం. ౭. ఆమంత్ర్యేతి. తం యుధిష్ఠిరం. ౮. సుభద్రేతి. యుయుత్సుః ధృతరాష్ట్రాద్వైశ్యాయాం జాతః. గౌతమః కృపః. యమౌ నకులసహదేవౌ. ౯. వృకోదర ఇతి. అన్యాశ్చ స్త్రియః. మత్స్యసుతా ఉత్తరా. తస్యాః పునర్గ్రహణం గర్భరక్షక శ్రీకృష్ణవిరహే మోహాధిక్యాత్. యద్వా—మత్స్యసుతా సత్యవతీ. ౧౦. తేషాం కృష్ణవిరహాసహనం కైముతిక న్యాయేనాహ—ద్వాభ్యాం—సదితి. సతాం సంగాద్ధేతోః ముక్తః పుత్రాదివిషయో దుస్సంగో యేన సః. సద్భిః కీర్త్యమానం రోచనం రుచికరం మనోహరమిత్యర్థః. యస్య యశః సకృదప్యాకర్ణ్య సత్సంగం త్యక్తుం న శక్నోతి. ౧౧. తస్మిన్నితి. దర్శనాదిభిః తస్మిన్ శ్రీకృష్ణే న్యస్తా సమర్పితా ధీర్యేషాం తే. ౧౨. సర్వ ఇతి. అత ఏవానిమిషైరక్షైర్నేత్రైస్తమేవ వీక్షమాణాః. తత్ర తత్రాగ్రహణాద్యానయనార్థం చలన్తి స్మ. యతస్స్నేహేన సమ్యగ్బద్ధాః. అత ఏవ తమను ద్రుతాని అనుగతాని చేతాంసి యేషాం తే. ౧౩. న్యరుంధన్నితి. అగారాన్నిర్యాతి గచ్ఛతి సతి. ఔత్కంఠ్యాదాసక్త్యతిశయాద్ధేతోరుద్గళత్ప్రస్రవద్బాష్పం అశ్రూణి న్యరుంధన్. నేత్రేష్వేవ స్తంభితవత్యః. తత్ర హేతుః—అభద్రం మా స్యాత్ అమంగళం మాభవేదిత్యేతదర్థం. ౧౪. మృదంగేతి. మృదంగాదయో దశ వాద్యభేదాః. సమం ఏకకాలం. ౧౫. ప్రాసాదేతి. ప్రేమప్రీడాభ్యాం స్మితపూర్వం ఈక్షణమవ

---

౫. తం యుధిష్ఠిరమామంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య. అభివాద్య చ. తేన పరిష్వజ్య అభ్యనుజ్ఞాతస్సన్. కైశ్చిన్నకులసహదేవప్రభృతిభిః పరిష్వక్తః. అభివాదితశ్చ సన్. ౭. తస్మిన్ తాదృశచిత్తాకర్షక కల్యాణగుణవిశిష్టే న్యస్తధియః సంలగ్నబుద్ధయః. ౧౨. తత్ర తత్ర విచేరుః కృష్ణాంతికప్రదేశ ఏవ విచేరుః. ౧౩. బాంధవస్త్రియః సుభద్రాద్రౌపద్యాదయః. ౧౪. గుడాకేశః వక్రకేశః. గుడాలకా

ప్రేమవ్రీడాస్మితేక్షణాః. ౧౬. సితాతపత్రం జగ్రాహ ముక్తాదామవిభూషితమ్, రత్నదండం గుడాకేశః ప్రియః ప్రియతమస్య హ. ౧౭. ఉద్ధవః సాత్యకిశ్చైవ వ్యజనే పరమాద్భుతే, వికీర్యమాణః కుసుమైః రేజే మధుపతిః పథి. ౧౮. అశ్రూయంతాశిషః సత్యాస్తత్ర తత్ర ద్విజేరితాః, నానురూపానురూపాశ్చ నిర్గుణస్య గుణాత్మనః. ౧౯. అన్యోన్యమాసీత్సంజల్ప ఉత్తమశ్లోకచేతసామ్, పౌరవేంద్రపురస్త్రీణాం సర్వశ్రుతిమనోహరః. ౨౦. స వై కిలాయం పురుషః పురాతనో య ఏక ఆసీదవిశేష ఆత్మని, అగ్రే గుణేభ్యో జగదాత్మనీశ్వరే నిమీలితాత్మ *న్నిశి సుప్తశక్తిషు.

లోకనం యాసాం తాః. ౧౬. సితేతి. గుడాకా నిద్రా తస్యా ఈశః జితనిద్రోఽర్జునః. ౧౭. ఉద్ధవ ఇతి. వ్యజనే చామరే జగృహతుః. మధూనాం దేశానాం పతిః శ్రీకృష్ణః. ౧౮. అశ్రూయంతేతి. సత్యాః శ్రీకృష్ణే తాసామవ్యభిచారాత్. కించ నానురూపాశ్చ అనురూపాశ్చ ఆశిషః. నిర్గుణస్య పరమానందస్య. సుఖీ భవేత్యాదయో నానురూపాః. గుణాత్మనో మానుష్యవతోఽనురూపాశ్చేత్యర్థః. ౧౯. అన్యోన్యమితి. ఉపనిషదోఽపి మూర్తిమత్యస్సత్యః. తం సమజల్పన్నభ్యనందన్నిత్యర్థః. ౨౦. తత్ర తేజస్సౌందర్యాతిశయేన విస్మితాభ్యస్సఖీభ్యోఽన్యాః స్త్రియః కథయంతి. నాత్ర విస్మయః కార్యః. సాక్షాదీశ్వరత్వాదస్యేతి చతుర్భిః స ఇత్యాదిభిః. వై స్మరణే. కిలేతి ప్రసిద్ధ్యా ప్రమాణద్యోతనమ్. య ఏక ఏవాద్వితీయః పురుషః ఆసీత్. స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః. కుత్రాసీత్? అవిశేషే ఆత్మని. నిష్ప్రపంచే నిజస్వరూపే. కదా? అగ్రే గుణేభ్యః గుణక్షోభాత్పూర్వం. తథా నిశి. ప్రళయే చ. తస్య లక్షణం, జగతామాత్మని. నిమీలితాత్మన్నితి లుప్తసప్తమ్యంతం పదం. జాతావేకవచనం. ఈశ్వరే

వృతమిత్యత్రేవ గుడశబ్దో వక్రపర్యాయః. గుడాః వక్రాః ఆసమంతాత్కేశా యస్య సోఽర్జునః. రత్నదండం రత్నఖచితదండం. ౧౭. కురూన్మధూన్వేత్యత్ర మధుశబ్దస్య కురుశబ్దసమభివ్యాహారేణ దేశపరతాయా దృష్టత్వాత్. ౧౮. నిర్గుణస్య హేయగుణరహితస్య. గుణాత్మనః గుణాః ఆత్మని యస్య తస్య నిఖిలకల్యాణగుణవిశిష్టస్య. ౧౯. ఉత్తమశ్లోకచేతసాం బ్రహ్మవిదుపశ్లోక్యకల్యాణగుణవిశిష్టశ్రీకృష్ణసంసక్తచిత్తానాం. సర్వశ్రుతిమనోహరః సర్వేషాం శ్రోత్రాణాం శ్రోత్రచిత్తాకర్షకః. ౨౦. అగ్రే గుణేభ్యః సత్త్వాదిగుణప్రచురమహదహంకారతన్మాత్రపంచభూతప్రభృతిభ్యోఽగ్రే తదుత్పత్తేః ప్రాక్ జగదాత్మని అవిభక్తనామరూపచేతనాచేతనాత్మకజగదాధారే ఈశ్వరే సూక్ష్మతాదృశప్రపంచశరీరకత్వే సత్యపి అవిలుప్తనిఖిలజగన్నియమనాదిశక్తిశాలిని. అతఏవ నిశి యోగనిద్రాసమయే సుప్తశక్తిషు మీలితాత్మన్. శ్లో. "సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతా నృప యత్ర ప్రతిష్ఠితాః, తద్విశ్వరూపవైరూప్యం రూపమన్యద్ధరేర్మహ" దితి ప్రమాణబోధితాసు సర్వాస్వపి శక్తిషు జగజ్జన్మస్థితిలయాదిగోచరాసు సుప్తాసు సతీషు సుప్తవత్ స్థితాసు సతీషు. నిమీలితాత్మన్ యోగనిద్రావశేన నిమీలితసర్వేంద్రియే. ఆర్షస్సప్తమీలోపః. ఆత్మని స్వస్మిన్ అవిశేషః అనిష్పాదితకార్యవర్గః. య ఏకః పురుష ఆసీత్. శ్రు. 'స దేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్', 'ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్'. 'ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్.' 'న బ్రహ్మా నేశానో నేమే ద్యావాపృథివీ న నక్షత్రాణీ'తికారణవాక్యశ్రుతో యః పురుష ఆసీత్, స పురాతనః పురుష ఏవ కిలాయం శ్రీకృష్ణః ఆద్యంతరహితస్స నారాయణ ఏవ కిల. శ్రు. 'పురుషో హ వై నారాయణోఽకామయతే'తి నారాయణశబ్దసామానాధికరణ్యేన ప్రతిపాదితః. శ్లో. 'భగవానితి శబ్దోఽయం తథా పురుష ఇత్యపి,

౨౧. స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీం, అనామరూపాత్మని రూపనామనీ విధిత్సమానోఽనుససార శాస్త్రకృత్. ౨౨. స వా అయం యత్పదమత్ర సూరయో జితేంద్రియా నిర్జితమాతరి*శ్వనః, పశ్యంతి

జీవేషు లీనరూపేషు సత్స్విత్యర్థః. నను జీవానాం బ్రహ్మాత్మత్వాత్కథం లయ స్తత్రాహ—సుప్తాసు శక్తిషు సతీషు. జీవోపాధిభూతసత్త్వాదిశక్తిలయ ఏవ జీవలయ ఇవ లక్ష్యత ఇత్యర్థః. తదేవం సృష్టేరాదౌ ప్రళయానంతరం చ నిష్ప్రపంచావస్థానముక్త్వా సృష్టిప్రళయయోర్మధ్యే ప్రపంచావస్థానమాహుః. ౨౧. స ఇతి. స ఏవాప్రచ్యుతస్వరూపస్థితిరేవ. ప్రకృతిమనుససార అధిష్ఠితవాన్. భూయః పునః సృష్టిప్రవాహస్యానాదిత్వాత్. కీదృశీం? నిజవీర్యచోదితాం స్వకాలశక్తిప్రేరితాం స్వాంశభూతానాం జీవానాం. మాయాం మోహినీం. అతఏవ సిసృక్షతీం స్రష్టుమిచ్ఛంతీం. కిమర్థమనుససార? అనామరూపే ఆత్మని జీవే. రూపనామనీ విధాతుమిచ్ఛుః. ఉపాధిసృష్ట్యా జీవానాం భోగాయేత్యర్థః. కర్మాణి చ విధాతుం వేదాన్ కృతవానిత్యాహుః—శాస్త్రకృదితి. ౨౨. అస్య దర్శనమతిదుర్లభమస్మాభిర్లబ్ధమిత్యాహుః. స ఇతి. స వై అయం యస్య పదం స్వరూపం అంఘ్రిం వా నిర్జితో మాతరిశ్వా ప్రాణో యైః. ప్రాస్వత్త్వమార్షం. తే సూరయ ఏవ పశ్యంతి కేన? భక్త్యా. ఉత్కలితః. ఉత్కంఠితోఽమలో య ఆత్మా బుద్ధిస్తేన. శ్రు. "దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా" ఇతి శ్రుతేః. బుద్ధివైమల్యస్యాప్యయమేవ హేతురిత్యాహుః. నను హే సఖి ఏష ఏవ నస్త్వం బుద్ధిం పరిమార్ష్టుం సమ్యక్ శోధయితుం అర్హతి. న తు యోగాదయ ఇత్యర్థః. యద్వా. హే సఖి ఏష ఏవ నస్త్వం జ్ఞానం. పరిమార్ష్టుం నాశయితుం.

నిరూపాధౌ చ వర్తతే వాసుదేవే సనాతనే' ఇతి. పురుషశబ్దవాచ్యోఽయమేవకేలేతి భావః. ౨౧. అనామరూపాత్మని నామరూపరహితప్రపంచశరీరకే స్వస్మిన్ రూపనామనీ. శ్రు. "అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణి" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా నామరూపే విధిత్సమానః విధాతుమిచ్ఛుః. శాస్త్రకృత్ శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాఖ్యశాస్త్రకర్తా. ప్రవక్తా చ. అనుష్ఠాతా చ. స ఏవ పూర్వోక్తకారణపురుష ఏవ. భూయో నిజవీర్యచోదితాం నిజేన స్వీయేన వీర్యేణ తేజసా చోదితాం ప్రేరితాం వీర్యేణ జీవాఖ్యగర్భధారణేన చోదితాం వా. ప్రజాస్సృజేతి ప్రేరితాం. అతఏవ భగవత్ప్రేరణాత్. సిసృక్షతీం స్రష్టుమిచ్ఛతీం స్వజీవమాయాం స్వీయజీవాఖ్యగర్భధారిణీం మాయాం విచిత్రసర్గకారిత్వాత్ మాయాశబ్దవాచ్యాం ప్రకృతిం. శ్లో. 'మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వర' మితి శ్రుత్యర్థోఽత్ర మాయాం ప్రకృతిమితి సామానాధికరణ్యాద్వివృతః. తాం మాయామనుససార అధిష్ఠితవాన్. స్వాధిష్ఠానాభావే తస్యాః పృథక్ప్రపంచసర్గశక్త్యభావాత్. తదర్థం స్వయమపి తామధితస్థౌ. శ్లో. "మమ యోని ర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహం, సంభవ స్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత" ఇతి భగవతా గీతాచార్యేణ గీతార్థోఽత్ర ప్రకటితః. ౨౨. అత్ర అస్మిన్ లోకే జితేంద్రియాః నిర్జితమాతరిశ్వానః రేచకకుంభకైః వాయునిరోధం కృతవంతః. సూరయః ముక్తాః. భక్త్యుత్కలితామలాత్మనా భక్తితరంగితనిర్దోషాంతఃకరణేన. యత్పరం పశ్యంతి యస్య పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య స్థానం పరమపదాఖ్యం పశ్యంతి. స వా అయం పరమాత్మైవ కిలాయం శ్రీకృష్ణః. శ్రు. "తద్విష్ణోః పరమం పదగ్ం సదా పశ్యంతి సూరయః" ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్ర వివృతః. ఏష కృష్ణస్త్వం సత్త్వగుణం. పరిమార్ష్టుమర్హతీతి స హి సత్త్వగుణం కదాచిదపి న త్యజతి హి. అతస్స

భక్త్యుత్కలితామలాత్మనా న హ్యేష సత్త్వం పరిమార్ష్టుమర్హతి. ౨౩. స వా అయం సఖ్యనుగీతసత్కథో వేదేషు గుహ్యేషు చ గుహ్యవాదిభిః, య ఏక ఈశో జగదాత్మలీలయా సృజత్యవత్యత్తి న తత్ర సజ్జతే. ౨౪. యదా హ్యధర్మేణ తమోధియో నృపా జీవంతి తత్రైష హి సత్త్వతః కిల, ధర్మం భగం సత్యమృతం దయాం యశో భవాయ రూపాణి దధద్యుగే యుగే. ౨౫. అహో బత శ్లాఘ్యతమం యదోః కులం అహో అలం పుణ్యతమం మధోర్వనం, యదేష పుంసామృషభః ప్రియశ్రవాః స్వజన్మనా చంక్రమణేన చాంచతి. ౨౬. అహో బత స్వర్యశసస్తిరస్కరీ కుశస్థలీ పుణ్యయశస్కరీ భువః, పశ్యంతి నిత్యం యదనుగ్రహేషితం స్మితావ

దూరగమనేన అప్రత్యక్షీభవితుం నార్హతి. కింతు అనేన సహైవ గంతవ్యమిత్యర్థః. ౨౩. పుణ్యశ్లోకతామాహుః.—స ఇతి. హే సఖి వేదేషు గుహ్యేషు రహస్యాగమేషు చ. రహస్యనిరూపకైః అనుగీతసత్కథః అనుగీతాః సత్కథాః యస్య స ఏవాయం గానప్రకారమాహుః.—య ఏక ఇత్యాదినా. ౨౪. ఏవంభూతస్య నానావతారకారణత్వమాహుః—యదేతి. తమోవ్యాప్తా ధీర్యేషాం తే నృపాః అధర్మేణ జీవంతి కేవలం ప్రాణాన్ పుష్ణంతి. తత్ర తదా ఏష ఏవ భవాయ స్థిత్యై. సత్త్వతః విశుద్ధరూపేణ సత్త్వేన రూపాణి దధత్ భగాదీని ధత్తే ప్రకటయతి. యుగే యుగే తత్తదవసరే. భగమైశ్వర్యం. సత్యం సత్యప్రతిజ్ఞత్వం. ఋతం యథార్థోపదేశకత్వం. దయాం భక్తకృపాం. యశః అద్భుతకర్మత్వం. ౨౫. విశేషతః శ్రీకృష్ణావతారసౌభాగ్యం వర్ణయతి.—అహో ఇత్యాదిభిః పంచభిః. యద్యస్మాదేవ పురుషోత్తమః శ్రియఃపతిః స్వజన్మనా యదోః కులం అంచతి పూజయతి. సత్కరోతి. అతః శ్లాఘ్యతమం తత్. చంక్రమణేన చ మధోర్వనం మధురాం సత్కరోతి. అతస్తత్పుణ్యతమమితి తమప్ప్రత్యయస్యాత్యంతాతిశయేన అలమితి. తత్రాప్యాశ్చర్యే అహో ఇత్యుక్తం. ౨౬. ద్వారకాం శ్లాఘంతే. అహో ఇతి. అహో బత అత్యాశ్చర్యం. కింతత్? కుశస్థలీ ద్వారకా. స్వర్గ ఉత్కృష్ట ఇతి యద్యశః తస్య తిరస్కరీ పరిభవకర్త్రీ. భువశ్చ పుణ్యయశస్కరీ భర్త్రీ భవతి. యద్యతః. యత్రత్యాస్సర్వాః ప్రజాః. స్వానుగ్రహేణ ఈషితం ప్రేషితం. స్మితపూర్వావలోకనం. యద్వా,

---

త్వగుణమవలంబ్యైవాస్యావతార ఇతి భావః. ౨౩. గుహ్యేషు వేదేషు. ఉపనిషత్సు. గుహ్యవాదిభిః అతిరహస్యబ్రహ్మస్వరూపం వదద్భిః. అనుగీతసత్కథః నిరంతరగానవిషయీకృతసత్కథః. ఏకో య ఈశః జగదాత్మలీలయా సృజతీత్యాది. న సజ్జతే న సక్తో భవతి. ౨౪. తమోధియః తమోగుణావిష్టబుద్ధయః. జీవంతి. సాత్త్వతః శ్రీకృష్ణ ఏవ అస్య జగతో భవాయ మంగళాయ. రూపాణి మత్స్యాదీని. ధర్మం వర్ణాశ్రమధర్మం. భగం జ్ఞానాదికల్యాణగుణసంపత్తిం. సత్యం వాచికసుకృతం. ఋతం కాయికసుకృతం. దయాం మానసికీం కృపాం. యశశ్చ ధత్తే కిల. ౨౫. మధోర్వనం మధునామ్నో రక్షసః వనం మధురాసన్నివేశస్థానభూతం పూర్వం వనం. ప్రియశ్రవాః శ్రోత్రాణామతిప్రీతివిషయకీర్తిః. పుంసామృషభః పురుషోత్తమః, చంక్రమణేన శ్రీపాదపంకేరుహవిన్యాసేన చ అంచతి సంచరతి. పూర్వం మధునామ్నా లవణాసురపిత్రా రక్షసా అధిష్ఠితం శత్రుఘ్ననిర్మాణానంతరం. మధోర్వనం మధురేతి ప్రసిద్ధం. ౨౬. యదాశయాః యస్మిన్ సంసక్తచిత్తాస్సత్యః. ప్రతిస్నానహుతాదినా ప్రతివి

లోకం స్వపతిం స్మ యత్ప్రజాః. ౨౭. నూనం వ్రతస్నానహుతాదినేశ్వరః సమర్చితో హ్యస్య గృహీతపాణిభిః, పిబంతి యాః సఖ్యధరామృతం ముహుర్వ్రజస్త్రియః సంముముహుర్యదాశయాః. ౨౮. యా వీర్యశుల్కేన హృతాః స్వయంవరే ప్రమథ్య చైద్యప్రముఖాన్హిశుష్మిణః, ప్రద్యుమ్నసాంబప్రసవాదయోఽపరా యాశ్చాహృతా భౌమవధే సహస్రశః. ౨౯. ఏతాః పరం స్త్రీత్వమపాస్తపేశలం నిరస్తశౌచం బత సాధు కుర్వతే, యాసాం గృహాత్పుష్కరలోచనః పతిర్న జాత్వపైత్యాహృతిభిర్హృది స్పృశన్. ౩౦.

శ్రీసూత ఉవాచ: —

ఏవంవిధా వదంతీనాం స గిరః పురయోషితాం, నిరీక్షణేనాభినందన్ సస్మితేన యయౌ హరిః. ౩౧. అజాతశత్రుః పృతనాం గోపీథాయ మధుద్విషః, పరేభ్యః శంకితః స్నేహాత్ప్రాయుంక్త చతురంగిణీం. ౩౨. అథ దూరాగతాన్ శౌరిః కౌ

అనుగ్రహార్థమీషితమిష్టం. స్వస్యాత్మనః పతిం శ్రీకృష్ణం. నతు పిత్రాదివద్దేహమాత్రస్య పతిం నిత్యం పశ్యంతి స్మ. ఉషితమితి పాఠే స్వానుగ్రహార్థముషితం కృతవాసం. నైతత్స్వర్గేఽస్తీత్యర్థః. ౨౭. నూనమితి. హే సఖి. అస్య గృహీతపాణిభిః పత్నీభిః. ఈశ్వరః అయమేవ. నూనం జన్మాంతరేషు సమర్చితః యస్మిన్ అధరామృతే. ఆశయః చిత్తం యాసాం తాః. సంముముహుః సంమోహం ప్రాప్తాః. ఇతి మనోహరత్వముక్తం. ౨౮. ఏతత్ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం—యేతి. వీర్యం ప్రభావ ఏవ శుల్కం మూల్యం తేన. విశుష్మిణః బలిష్ఠాన్. ప్రద్యుమ్నశ్చ సాంబశ్చ అంబశ్చ సుతాః యాసాం రుక్మిణీజాంబవతీనాగ్నజితీనాం. తా ఆదిర్యాసాం సత్యభామాదీనాం తాః. యాశ్చాపరాః. అస్య శ్లోకస్యోత్తరశ్లోకేనాన్వయః. ౨౯. ఏతా ఇతి. ఏతాః స్త్రీత్వమేవ పరం కేవలం, సాధు శోభనం కుర్వతే. అపాస్తం గతం పేశలం భద్రం స్వాతంత్ర్యం యస్మాత్తత్. నిరస్తం శౌచం శుచిత్వం యస్మాత్ తథాభూతమపి. జాతు కదాచిదపి నాపైతి న నిర్గచ్ఛతి. ఆహృతిభిర్వ్యాహారైః. యద్వా. పారిజాతాదిప్రియవస్త్వాహరణైః. హృది స్పృశన్ ఆనందయన్. ౩౦. ఏవంవిధా ఇతి. ఏవంవిధాః విచిత్రా గిరః. సస్మితేన నిరీక్షణేనాభినందన్ స హరిర్యయౌ. ౩౧. అజాతశత్రురితి. మధుద్విషో గోపీథాయ రక్షణాయ. స్నేహాత్పరేభ్యశ్శత్రుభ్యశ్శంకితస్సన్. ప్రాయుంక్త. శ్లో. “హస్త్యశ్వరథపాదాతం సేనాంగం స్యాచ్చతుర్విధ” మిత్యేవం చతురంగిణీం పృతనాం సేనాం. ౩౨. అథేతి. పాండోః కురు

శేషైః మహాతీర్థస్నానాదిభిః. హోమవిశేషైశ్చ. ౨౮. వీర్యశుల్కేన వీర్యరూపశుల్కప్రదేన శ్రీకృష్ణేన. స్వయంవరే విశుష్మిణః వృషభవత్ కామాగ్నిసంతప్తాన్. ప్రద్యుమ్నసాంబప్రసవాదయః ప్రద్యుమ్నప్రసవా రుక్మిణీ. సాంబప్రసవా జాంబవతీ. తదాదయః సత్యభామాదయోఽష్టౌ మహిష్యః. భౌమవధే సహస్రసంఖ్యాకాః స్త్రియః. ౨౯. అపాస్తపేశలం తిరస్కృతసత్కర్మానుష్ఠానం. నిరస్తశౌచం శౌచాచారవివర్జితం. స్త్రీత్వమపి స్త్రీజన్మాపి. సాధు కుర్వతే సమీచీనం కుర్వంతి. యాసాం స్త్రీణాం ఆహృతిభిః ద్రష్టృచిత్తహారిభిః సంస్థానవిశేషైః. హృదిస్పృశః అతిమనోహరాత్ గృహాత్. పుష్కరలోచనః పద్మాక్షః. నాపైతి న నిర్యాతి. ౩౦. అజాతశత్రుః అరిషడ్వ

రవాన్విరహాతురాన్, సన్నివృత్య దృఢస్నిగ్ధాన్ప్రాయాత్స్వనగరం హరిః. ౩౩.
కురుజాంగలపాంచాలాన్ శూరసేనాన్ సయామునాన్, బ్రహ్మావర్తం కురుక్షేత్రం మత్స్యాన్ సారస్వతానథ. ౩౪. మరుధన్వావతిక్రమ్య సౌవీరాభీరసైంధవాన్, ఆనర్తాన్భార్గవః ప్రాగాచ్ఛ్రాంతవాహో మనాగ్విభుః. ౩౫. తత్రతత్ర చ తత్రత్యైర్హరిః ప్రత్యుద్యతార్హణః, సాయం భేజే దిశం పశ్చాద్గవిష్ఠో గాం గతస్తదా. ౩౬.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, దశమోఽధ్యాయః.

ఏకాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూత ఉవాచ:—

ఆనర్తాన్ స ఉపవ్రజ్య స్వృద్ధాన్ జనపదాన్ స్వకాన్, దధ్మౌ దరవరం తేషాం విషాదం శమయన్నివ. ౧. స ఉచ్చకాశే ధవళో దరోదరోఽప్యురుక్రమస్య

వంశజత్వాత్ పాండవా అపి కౌరవా ఏవ. తాన్ ప్రియైరుద్ధవాదిభిస్సహ. ౩౩. కుర్వితి. కురుక్షేత్రం. కురుదేశాంతర్గతమేవ. క్రమోఽత్ర న వివక్షితః. ౩౪. మర్వితి. మరుః నిరుదకో దేశః. ధన్వోఽల్పోదకదేశః. ఆనర్తాఖ్యో ద్వారకాదేశః. స విభుః ప్రాగాత్ప్రాప్తః. హే భార్గవ శౌనక. మనాక్ ఈషచ్ఛ్రాంతాః వాహాః యస్య సః. ౩౫. తత్రేతి. తత్రతత్ర దేశే తత్రత్యైర్జనైః. ప్రత్యుద్యతాని నివేదితాని. అర్హణాని ఉపాయనాని యస్మై సః. సాయమపరాహ్ణే. పశ్చాద్దిశం పశ్చిమాం దిశం, భేజే ప్రాప్తః. తదా గవిష్ఠః ఆకాశస్థః సూర్యః. గాం ఉదకం. గతః ప్రవిష్టః. అస్తం గత ఇత్యర్థః. "శ్రు. అదోఽభ్యో వా ఏష ప్రాతరుదేత్యపస్సాయం ప్రవిశతి" ఇతి శ్రుతేః. యద్వా, తదా సాయంకాలే రథాదవతీర్య గవిష్ఠః భూమౌ స్థితః. గాం జలాశయం గతస్సన్, పశ్చాద్దిశం భేజే సంధ్యాముపాసితవానిత్యర్థః. ౩౬.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, దశమాధ్యాయే వ్యాఖ్యా.

శ్లో. ఏకాదశే రతిస్సమ్యగ్యాదవేంద్రస్య వర్ణ్యతే, ఆనర్తైస్స్తూయమానస్య పురీం నిర్విశ్య బంధుభిః. ఉత్సవైరుల్లసత్పౌరముదంచద్ధ్వజవారణమ్, ఉల్లసద్రత్నసౌధాది స్వపురం ప్రావిశత్ప్రభుః. ఆనర్తానితి. స్వృద్ధాన్ సమృద్ధాన్, దరవరం పాంచజన్యం శంఖం, దధ్మౌ నాదితవాన్. ౧. స ఇతి. దరః శంఖః దధ్మాయమానః అతిశయేన భగవతా పూర్యమాణః, ఉచ్చకాశే శుశుభ ఇత్య

ర్గరహితః. ౩౨. విరహాతురాన్ స్వవిశ్లేషేణాతిఖిన్నాన్. ౩౩. సయామునాన్ యమునాతీరవర్తిదేశసహితాన్. సారస్వతాన్ సరస్వతీనదీతీరవాసినః దేశాన్. ౩౪. గవిష్ఠః అతిశయేన గోమాన్ కాంతిమాన్. సూర్యః. గాం గతః భూమిం గతః. ౩౫.

స్వకాన్ స్వీయాన్. ఆనర్తాన్ ఆనర్తనామ్నో జనపదాన్ దేశాన్. ఉపవ్రజ్య సమీపం గత్వా. విషాదం స్వవిరహప్రయుక్తం ఖేదం. ౧. ఉరుక్రమస్య శ్రీకృష్ణస్య. ౨. జగద్భయభయా

ధరశోణశోణిమా, దధ్మాయమానః కరకంజసంపుటే యథాబ్జషండే కలహంస ఉత్స్వనః. ౨. తముపశ్రుత్య నినదం [1]జగద్భవభయావహం, ప్రత్యుద్యయుః ప్రజాః సర్వా భర్తృదర్శనలాలసాః ౩. తత్రోపనీతబలయో రవేర్దీపమివాదృతాః, ఆత్మారామం పూర్ణకామం నిజలాభేన నిత్యదా. ౪. ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాః ప్రోచుర్హర్షగద్గదయా గిరా, పితరం సర్వసుహృదమవితారమివార్భకాః. ౫. నతాః స్మ హే నాథ తవాంఘ్రిపంకజం విరించివైరించసురేంద్రవందితం, పరాయణం క్షేమమిహేచ్ఛతాం పరం న యత్ర కాలః ప్రభవేత్పరః ప్రభుః. ౬. భవాయ నస్త్వం

న్వయః, కథంభూతః? ధవళముదరం యస్య సః ధవళోదరః. ఉరుక్రమస్య దామోదరస్య. కృష్ణస్య అధరస్య శోణేన రాగేణ. శోణిమా శోణభావో యస్య సః అధరశోణశోణిమా. స్వార్థే వా ఇమన్. కరకంజే హస్తకమలే తయోస్సంపుటే మధ్యే వర్తమానశ్శుశుభే. కథమివ? అబ్జషండే రక్తే కమలసమూహే కలహంసో రాజహంసో యథా, తద్వత్. ౨. తమితి. జగతో యద్భయం తస్య భయావహం. జగద్భవభయాపహమితి పాఠే జగతాం జీవానాం. భవాత్సంసారాద్యద్భయం తదపహంతీతి జగద్భవభయాపహం. ప్రత్యుద్యయుః ప్రత్యుజ్జగ్ముః. భర్తృదర్శనే లాలసాః. ౩. తత్రేత్యాదిశ్లోకద్వయమేకం వాక్యం. తత్ర తస్మిన్ శ్రీకృష్ణే. ఉపనీతాస్సమర్పితాః బలయః ఉపాయనాని యాభిస్తాః. నిరపేక్షేఽపి తస్మిన్నాదరేణ సమర్పణే దృష్టాంతః. రవేర్దీపమివేతి. ౪. ప్రీతీతి. పితరమర్భకా ఇవ తం సర్వసుహృదం. అవితారం స్వసంరక్షకం. ప్రోచురిత్యుత్తరేణాన్వయః. సుహృత్త్వేనైవావితారం, న తు కామేన. తత్ర హేతుః. ఆత్మారామం. తత్రాపి హేతుః, పరమానందనిజస్వరూపలాభేనైవ పూర్ణకామం. ౫. సతా ఇతి. విరించిః బ్రహ్మా. వైరించాః సనకాదయః. ఇహ సంసారే, పరం క్షేమమిచ్ఛతాం. పరాయణం పరమం శరణం. కుతః? పరేషాం బ్రహ్మాదీనాం ప్రభురసి. కాలో యత్ర ప్రభుర్న భవేత్. ౬. భవాయేతి. అతో భవాయ ఉద్భవాయ. నోఽస్మాకం త్వం భవ. హే విశ్వభావన, కృతి

వహం జగద్భయహేతూనాం రక్షఃప్రభృతీనాం భయావహం భయంకరం భయాపహమితి పాఠే, జగద్భయహేతుభ్యో రక్షఃప్రభృతిభ్యః యద్భయం తన్నివారకం. భర్తృదర్శనలాలసాః. స్వాసాధారణప్రభోః భగవతః దర్శనే కౌతూహలేన ససంభ్రమాః. తత్రానర్తదేశే నిజలాభేనస్వానందానుభవలాభాదేవ నిత్యధా సతతం. పూర్ణకామం. అత ఏవ ఆత్మారామం ఆత్మానుభవైకతత్పరం. రవేః స్వతేజసా నిఖిలలోకప్రకాశకస్య ఉపనీతబలయః ఉపహృతపూజాద్రవ్యాః. ౪. విరించివైరించసురేంద్ర వందితం వత్సాపహారబాణయుద్ధశక్రమఖభంగాదికాలేషు వందితం. పరం క్షేమం నిఖిలసాంసారికదుఃఖనివారణం. పరాయణం పరమప్రాప్యం. ప్రభుస్సర్వవస్తుపరిణామసంపాదకత్వాత్ పరః కాలః న ప్రభవేత్. న తేషాం త్వత్పాదారవిందాశ్రితానాం జన్మజరామరణాదిపరిణామహేతుః భవేత్. ౬. హే విశ్వభావన. నిఖిలజగత్సంరక్షకమాతా. జన్మప్రభృతి పోషకత్వాత్. ఆత్మసుహృత్. అన్తరాత్మత్వే సతి నిఖిలసుకర్మసు మిత్రవత్ప్రేరకత్వాత్. అత్యంతాంతరంగః సుహృత్ హితాహితోపదేశముఖేన శాస్త్రానుశాసనేన చ శిక్షకత్వాత్. పితా. పతిః. జీవనప్రదానాదిద్వారా పాలకత్వాత్. త్వం సద్గురుః. అర్జునం వ్యాజీకృత్య, నిఖిలజనోత్తారణీయగీతాఖ్యమహాశాస్త్రప్రవర్తకత్వాదాచార్యవరః. పరం

1 చంద్రికాకారపక్షే— 'జగద్భయభయావ(ప)హ' మితి పాఠః.

భవ విశ్వభావన త్వమేవ మాతాథ సుహృత్పితా పతిః, త్వం సద్గురుర్నః పరమం చ దైవతం యస్యానువృత్త్యా కృతినో బభూవిమ. ౭. అహో సనాథా భవతా స్మ యద్వయం త్రైవిష్టపానామపి దూరదర్శనం, ప్రేమస్మితస్నిగ్ధనిరీక్షణాననం పశ్యేమ రూపం తవ సర్వసౌభగం. ౮. యర్హ్యంబుజాక్షాపససార భో భవాన్కురూన్మధూన్వాథ సుహృద్దిదృక్షయా, తత్రాబ్దకోటిప్రతిమః క్షణో ఽభవ ద్రవేర్వినాక్ష్ణామివ నస్తవాచ్యుత. ౯.

శ్రీసూత ఉవాచ.—

ఇతి చోదీరితా వాచః ప్రజానాం భక్తపాలకః, శృణ్వానోఽనుగ్రహం దృష్ట్యా వితన్వన్ప్రావిశత్పురీం. ౧౦. మధుభోజదశార్హార్హకుకురాంధకవృష్ణిభిః, ఆత్మతుల్యబలైర్గుప్తాం నాగైర్భోగవతీమివ. ౧౧. సర్వర్తుసర్వవిభవైః పుణ్యవృక్షలతాశ్రమైః, ఉద్యానోపవనారామైర్వృతాం పద్మాకరశ్రియం. ౧౨. గోపురద్వారమార్గేషు కృతకౌతుకతోరణాం, చిత్రధ్వజపతాకాగ్రైరంతః ప్రతిహతాతపామ్. ౧౩. సంమార్జితమహామార్గరథ్యాపణకచత్వరాం, సిక్తాం గంధజలై

నః కృతార్థాః బభూవిమ జాతా వయం. ౭. కృతార్థత్వమేవాహుః—అహో ఇతి. అహో భవతా వయం సనాథాః స్మః. యద్యస్మాత్తవ రూపం పశ్యేమ. త్రైవిష్టపానామపి దూరదర్శనం దేవానామపి దుర్దర్శమిత్యర్థః. ప్రేమ్ణా యత్ స్మితం తద్యుక్తం స్నిగ్ధం నిరీక్షణం యస్మిన్, తాదృశమాననం యస్మిన్, తద్రూపం సర్వేషు చాంగేషు సౌభగం యస్మిన్ తద్రూపం. ౮. అర్భకా ఇవ సకరుణమాహుః—యర్హీతి. యర్హి యదా. భో అంబుజాక్ష, నో భవానితి పాఠేన ఇత్యనాదరే షష్ఠీ. భవాన్ అస్మాన్ అనాదృత్య అపససార అపహాయ జగామ. కురూన్ హస్తినాపురం. మధూన్ మధురాన్వా. తత్ర తదా. రవిం వినాఽక్ష్ణోర్యథా ఏవం తవ; నః త్వదీయానామస్మాకమపీత్యర్థః. ౯. ఇతీతి. ఇతి చ ఏవంవిధాః అన్యాః ఉచ్చరితాః వాచః శృణ్వాన్. దృష్ట్యా సాభినందనావలోకనేన. అనుగ్రహం కుర్వాన్. ౧౦. ద్వారకాం ప్రస్తౌతి— పంచభిః. మధ్వితి. స్వతుల్యబలైర్మధుభోజాదిభిర్గుప్తాం రక్షితాం. ౧౧. సర్వేతి. సర్వేషు ఋతుషు. సర్వే విభవాః పుష్పాదిసంపదో యేషాం తే. పుణ్యా వృక్షాః లతాశ్రమాః లతామంటపాశ్చ యేషు తైరుద్యానాదిభిర్వృతాః. యే పద్మాకరాస్సరాంసి, తైర్యా శ్రీః శోభా యస్యాం తాం. ఉద్యానం ఫలప్రధానం. ఉపవనం పుష్పప్రధానం. ఆరామః క్రీడార్థం వనం. ౧౨. గోపురేతి. గోపురం పురద్వారం. ద్వారం గృహద్వారం, కృతాని కౌతుకేన ఉత్సవేన తోరణాని యస్యాం తాం. గరుడాదివీరచిహ్నాంకితాః ధ్వజాః జయప్రదయంత్రాంకితాః పతాకాః. చిత్రాణాం ధ్వజపతాకానాం. అగ్రైరంతః ప్రతిహతః ఆతపో యస్యాం తాం. ౧౩. సమ్మార్జితేతి. సంమార్జితాని నిస్సారితరజస్కాని. మహా

చ దైవతం మోక్షాఖ్యపరమపురుషార్థప్రదానేన దేవతాంతరాపేక్షయా వ్యావృత్తం పరమం చ దైవతం. ప్రేమ భక్తానురాగః. స్మితం తత్పూర్వకమందహాసః. స్నిగ్ధనిరీక్షణం ప్రేమపూర్వకకటాక్షవీక్షణం. సర్వసౌభగం నిఖిలజగన్మోహనసౌందర్యం. ౮. తత్ర తావకముఖపంకేరుహాదర్శనాభావకాలే క్షణః అల్పకాలోఽపి. ౯. శ్రియో ధామాంగం లక్ష్మీనిత్యనివాసస్థానభూతాంగవంతం

రుప్తాంఫలపుష్పాక్షతాంకురైః. ౧౪. ద్వారి ద్వారి గృహాణాం చ దధ్యక్షతఫలేక్షుభిః, అలంకృతాం పూర్ణకుంభైర్బలిభిర్ధూపదీపకైః. ౧౫. నిశమ్య ప్రేష్ఠమాయాంతం వసుదేవో మహామనాః, అక్రూరశ్చోగ్రసేనశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః. ౧౬. ప్రద్యుమ్నశ్చారుదేష్ణశ్చ యే చ సాంబగదాదయః, ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితశయనాసనభోజనాః. ౧౭. వారణేంద్రం పురస్కృత్య బ్రాహ్మణైస్ససుమంగలైః,శంఖతూర్యనినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ చాదృతాః. ౧౮. ప్రత్యుజ్జగ్మూరథైర్హృష్టాః ప్రణయాగతసాధ్వసాః, వారముఖ్యాశ్చ శతశో యానైస్తద్దర్శనోత్సుకాః. ౧౯. లసత్కుండలనిర్భాతకపోలవదనశ్రియః, నటనర్తకగంధర్వాస్సూతమాగధవందినః. ౨౦. గాయంతి చోత్తమశ్లోకచరితాన్యద్భుతాని చ, భగవాంస్తత్ర బంధూనాం పౌరాణామనువర్తినామ్. ౨౧. యథావిధి సమాగమ్య సర్వేషాంమానమాదధే, ప్రహ్వాభివాదనాశ్లేషకరస్పర్శస్మితేక్షణైః. ౨౨. ఆశ్వాస్య చాశ్వపాకేభ్యో వరైశ్చాభిమతైర్విభుః. స్వయంచ గురుభిర్విప్రైస్సదారైః స్థవిరైరపి. ౨౩. ఆశీర్భిర్యుజ్యమానోఽన్యైర్వందిభిశ్చావిశత్పురం, రాజమార్గం గతే కృష్ణే ద్వారకాయాం కులస్త్రియః. ౨౪. హర్మ్యా

మార్గాదీని యస్యాం. మహామార్గాః రాజమార్గాః. రథ్యాః ఇతరమార్గాః. ఆపణకాః పణ్యవీథయః. చత్వరాణి అజిణాని. ఫలాదిభిరుప్తాం అవకీర్ణాం. ౧౪. నిశమ్యేత్యాదిశ్లోకచతుష్కమేకం వాక్యం. ప్రేష్ఠమత్యంతప్రీతివిషయం. ఆయాంతం. నిశమ్య శ్రుత్వా. వసుదేవాదయః ప్రత్యుజ్జగ్మురితి చతుర్థేనాన్వయః. ౧౫. ప్రద్యుమ్న ఇతి. ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితాని ఉల్లంఘితాని శయనాదీని యైః. శ్వసప్లుతగతౌ. ౧౬. వారణేంద్రమితి. వారణేంద్రం మంగళార్థం పురతః కృత్వా ససుమంగళైః సుమంగళపుష్పాదియుక్తపాణిభిః. బ్రహ్మఘోషో మంత్రపాఠశ్చ. ౧౭. ప్రత్యుజ్జగ్మురితి. సార్ధశ్లోకమేకం వాక్యం. ప్రణయేన స్నేహేన. ఆగతం సాధ్వసం సంభ్రమో యాసాం. ౧౯. లసదితి. లసత్కుండలైర్నిర్భాతాని యాని కపోలాని. తైర్వదనేషు శ్రీర్యాసాం తాః వారముఖ్యాః నర్తక్యో వేశ్యాః. నటాః నవరసాభినయనచతురాః. తాళాద్యనుసారేణ నృత్యంతో నర్తకాః. గంధర్వాః గాయకాః. శ్లో. 'సూతాః పౌరాణికాః ప్రోక్తాః మాగధా వంశశంసకాః, వందినస్త్వమలప్రజ్ఞాః ప్రస్తావసదృశోక్తయః.' ౨౦. గాయంతీతి. అద్భుతాని చేతి చకారస్య వందినశ్చేత్యన్వయః. తే గాయంతి చేతి. ౨౧. యథావిధీతి. యథావిధి యైస్సహ యథోక్తం తైస్తథా సమాగమ్య సమాగమం కృత్వా. సర్వేషాం మానం ఆదధే కృతవానిత్యర్థః. తదాహ—ప్రహ్వత్వం శిరసా నతిః. అభివాదనం వాచా నతిః. ౨౨. ఆశ్వాస్యేతి. ఆశ్వాస్య అభయం దత్వా. ఆ శ్వపాకేభ్యః శ్వపాకానప్యభివ్యాప్య, ఆచండాలమిత్యర్థః. వరైరభీష్టదానైశ్చ మానం కృతవానిత్యర్థః. ౨౩. ఆశీర్భిరితి. అన్యైశ్చ వందిభిశ్చ. ౨౪. హర్మ్యాణీతి. తస్య ఈక్షణేన మహోత్సవో యాసాం తాః. యత్ యస్మాన్ని

ద్వారకౌకసాం ద్వారకానివాసినాం. ౨౬. బాహవో లోకపాలానాం దృశాం పానపాత్రం. తద్భుజబలసంరక్ష్యమాణత్వాత్. సారంగాణాం పానపాత్రం. సారంగాస్సారవేదినో జ్ఞానినః. తేషాం

ణ్యాయుషోఽహర్వ్యపాస్తదీక్షణమహోత్సవాః, నిత్యం నిరీక్షమాణానాం యదపి ద్వారకౌకసాం. ౨౫. న వితృప్యంతి హి దృశః శ్రియో ధామాంగమచ్యుతం, శ్రియో నివాసో యస్యోరః పానపాత్రం ముఖం దృశాం ౨౬. బాహవో లోకపాలానాం సారంగాణాం పదాంబుజం. ౨౭. సితాతపత్రవ్యజనైరుపస్కృతః ప్రసూనవర్షైరభివర్షితః పథి, పిశంగవాసా వనమాలయా బభౌ ఘనో యథార్కోడుపచాపవైద్యుతైః. ౨౮. ప్రవిష్టస్తు గృహం పిత్రోః పరిష్వక్తః స్వమాతృభిః, వవందే శిరసా సప్త దేవకీప్రముఖాస్తదా. ౨౯. తాః పుత్రమంకమారోప్య స్నేహస్నుతపయోధరాః, హర్షవిహ్వలితాత్మానస్సిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః. ౩౦. అథావిశత్స్వభవనం సర్వకామమనుత్తమం, ప్రాసాదా యత్ర పత్నీనాం సహస్రాణి చ షోడశ. ౩౧. పత్న్యః పతిం ప్రోష్య గృహానుపాగతం విలోక్య సంజాతమనోమహోత్సవాః, ఉత్తస్థురారాత్సహ

త్యం సదా. అచ్యుతం నిరీక్షమాణానామపి. ౨౫. నేతి. దృశో నైవ తృప్యంతి. అతః ఆరురుహుః. కథంభూతం? శ్రియః శోభాయాః ధామ స్థానమంగం యస్య తం. తదేవాభిప్రాయేణాహ — శ్రియో లక్ష్మ్యాః. యస్య ఉరః వక్షః నివాసః. యస్య ముఖం సర్వప్రాణినాం దృశాం. సౌందర్యామృతపానాయ పానపాత్రం, ౨౬. బాహవ ఇతి. యస్య బాహవో లోకపాలానాం నివాసః. సారం హరిం గాయంతీతి సారంగాః భక్తాః. తేషాం యస్య పదాంబుజం నివాసః. తన్నిరీక్షమాణానాం దృశ ఇతి పూర్వేణాన్వయః. ౨౭. సితేతి. సితైః ఆతపత్రవ్యజనైః. ఉపస్కృతో మండితః. అర్కశ్చ. ఉడుపో నక్షత్రసహితశ్చంద్రః. చాపః ఇంద్రధనుశ్చ. వైద్యుతం విద్యుత్తేజశ్చ. తైః. అర్కః ఛత్రస్యోపమానం. నక్షత్రాణి పుష్పవృష్టేః. చంద్రః పరిభ్రమత్కృతమండలాకారయోశ్చామరవ్యజనయోః. చాపః వనమాలాయాః. విద్యుత్తేజః పిశంగవాససః. అభూతోపమేయం. యది ఘనస్యోపరి సూర్యబింబం. ఉభయతశ్చంద్రౌ. సర్వతో నక్షత్రాణాం మధ్యే చ మిళితం చాపద్వయం. స్థిరం విద్యుత్తేజో యది భవతి, తర్హి స ఘనో యథా భాతి తథా హరిర్బభావిత్యర్థః. ౨౮. స్వగృహప్రవేశమాహ — ప్రవిష్ట ఇతి. దేవకీప్రముఖాస్సప్త వవంద ఇతి మాతృసోదర్యాదారవిశేషజ్ఞాపనార్థముక్తం. అష్టాదశాపి వసుదేవస్య భార్యాః మాతృతుల్యత్వాన్నమస్కృతా ఏవ. ౨౯. అథేతి. అనుత్తమం యస్మాదుత్తమం నాస్తి తదనుత్తమం. సర్వోత్తమమిత్యర్థః. సహస్రాణిచ షోడశేతి చకారాదష్టోత్తరశతాధికానీతి జ్ఞేయం. ౩౧. పత్న్య ఇతి. ప్రోష్య దేశాంతరే ఉషిత్వా. ఆరాద్దూరాదేవ విలోక్య. సంజాతో మనసి మహోత్సవో యాసాం తాః. ఆసనాదాశయాచ్చ ఆసనాద్దేహేనోత్తస్థుః. ఆశయోఽంతఃకరణం. తస్మాదపి ఆత్మనా ఉత్తస్థుః. కృష్ణేనాత్మనా ఆత్మనః సంశ్లేషే అంతఃకరణవ్యవధానమపి తా న సహంత ఇత్యర్థః. వ్రీళితాని లోచనాని ఆననాని చ యాసాం తాః. అపాంగైరేవ వీక్షణాద్వ్రీళితలోచనాః అవనతముఖత్వాద్వ్రీళితాననాః. సాకం వ్రతైరితి. హాస్యక్రీడావర్జనాదినియమా అపి తాభ్యః ఉత్తస్థురిత్యర్థః. ధృతవ్రతా ఏవోత్తస్థురితి వా. వ్రతాని చ యాజ్ఞవల్క్యోక్తాని. శ్లో. క్రీడాం శరీర

పానపాత్రం భగవత్తత్త్వవేదినాం సదా తత్పాదారవిందమకరందరసలిప్సుత్వాత్. ౨౭. ఆసనాశయాత్ ఆసనరూపస్థానాత్. వ్రతైస్సాకం సహోత్తస్థుః. పూర్వమనుష్ఠితానాం భగవదాగమన

సానాశయాఽఽత్తాశంకం వ్రతైర్వ్రీడితలోచనాననాః. ౩౨. తమాత్మజైర్దృష్టిభిరంతరాత్మనా దురంతభావాః పరిరేభిరే పతిం. నిరుద్ధమప్యాస్రవదంబు నేత్రయోర్విలజ్జితానాం భృగువర్య వైక్లబాత్. ౩౩. యద్యప్యసౌ పార్శ్వగతో రహోగతస్తాసాం తథాప్యంఘ్రియుగం నవంనవం, పదే పదే కా విరమేత తత్పదాచ్చలాపి యం శ్రీర్న జహాతి కర్హిచిత్. ౩౪. ఏవం నృపాణాం క్షితిభారజన్మనామక్షౌహిణీభిః పరివృత్తతేజసాం, విధాయ వైరం శ్వసనో యథానలం మిథో వధేనోపరతో నిరాయుధః. ౩౫. స ఏవం నరలోకేఽస్మిన్నవతీర్ణస్స్వమాయయా, రేమే స్త్రీరత్నకూటస్థో భగవాన్ప్రాకృతో యథా. ౩౬. ఉద్దామభావపిశునామలవల్గుహాసవ్రీడావలోకనిహతో మదనోఽపి యాసాం, సంముహ్య చాపమజహాత్ప్రమదోత్తమాస్తా యస్యేంద్రియం విమథితుం

సంస్కారం సమాజోత్సవదర్శనం, హాస్యం పరగృహే యానం త్యజేత్ప్రోషితభర్తృకా' ఇతి. ౩౨. తమితి. ఆయాంతం పతిం. దర్శనాత్పూర్వం ఆత్మనా బుద్ధ్యా. అంతర్హృదయే పరిరేభిరే. తతో దృష్టిభిః. తతస్సమీపమాగతం ఆత్మజైః పుత్రైః. పుత్రానుద్గృహ్య తత్కంఠమాలింగయంత్య ఇవ స్వయమాలింగితవత్య ఇత్యర్థః. తత్ర హేతుః. దురంతభావాః గంభీరాభిప్రాయాః. తథాచ తాసాం నేత్రయోర్నిరుద్ధమప్యంబు బాష్పః విక్లబాద్వైవశ్యాత్. ఆస్రవదీషత్సుస్రావ. అతఏవ ధైర్యహాన్యా విలజ్జితానాం. హే భృగువర్య శౌనక. చిత్రం శృణ్వితి. ౩౩. యదీతి. పార్శ్వగతస్సమీపస్థః. తత్రాపి రహోగతః ఏకాంతే వర్తతేస్మ. పదేపదే ప్రతిక్షణం. నవం నవమేవ. అత్ర కైముతికన్యాయః. కా విరమేతేతి చలా చంచలస్వభావాపి శ్రీః న జహాతి. ౩౪. ఉక్తం శ్రీకృష్ణచరితం సంక్షిప్యాహ—ద్వాభ్యాం. ఏవమితి. క్షితేర్భారాయ జన్మ యేషాం తే పాపాతిశయేన కేవలం భూభారాయోత్పన్నానామిత్యర్థః. అక్షౌహిణీభిః కృత్వా పరివృత్తం సర్వతః ప్రసృతం. తేజః ప్రభావో యేషాం. పరివృద్ధతేజసామితి వా. శ్వసనః వాయుర్వేణూనాం. అన్యోన్యసంఘర్షేణ అనలం విధాయ. మిథో దాహేన యథోపశామ్యతి తద్వత్. ౩౫. స ఇతి. స్త్రీరత్నకూటస్థః ఉత్తమస్త్రీకదంబస్థః. ౩౬. నన్వేవం స్త్రీసంగాదిభిః సంసారప్రతీతేః కథం భగవాన్ వశీకృత ఇత్యుచ్యతే? తత్రాహ—ద్వాభ్యాం. ఉద్దామేతి. యాసాముద్దామో గంభీరో యో భావోఽభిప్రాయః. తస్య పిశునస్సూచకః. అమలో వల్గుః మందహాసః. వ్రీడావలోకశ్చ తాభ్యాం నిహతః అమదః మహాదేవోఽపి సమ్ముహ్య.

నిమిత్తకవ్రతానాం సమాప్తిం ప్రాప్య తస్థుః. ౩౨. దురంతభావాస్తాః అనంతవిలాసవత్యః. ఆత్మజైః దేహజైః రోమాంచాదిభిస్సహ దృష్టిభిః నిరంతరదర్శనైః. అన్తరాత్మనా మనసా. తత్రత్యకామేనేత్యర్థః. విక్లబాత్ విశ్లేషప్రయుక్తాయాసాత్. ౩౩. నవంనవం నవ్యవత్సదా మనోహరం. కామేనేత్యర్థః. విక్లబాత్ విశ్లేషప్రయుక్తాయాసాత్. ౩౩. నవంనవం నవ్యవత్సదా మనోహరం. కా విరమేత? కావా అలం తథావిధచిత్తాకర్షకసౌందర్యసౌగంధ్యసౌకుమార్యాదియుక్తాత్ పదాత్. కా విరమేత? కావా అలం బుద్ధిం కుర్యాత్. న కాపీత్యర్థః. ౩౪. స్వమాయయా సర్వేషామపి స్వస్వరూపావగతివిరోధిన్యా స్వీయశక్త్యా అవతీర్ణః స్త్రీరత్నకూటస్థస్సన్ స్త్రీరత్నమాలికామధ్యే నాయకమణివత్ స్థితస్సన్. ప్రాకృతో యథా పామరజన ఇవ. ౩౬. ఉద్దామాః విజృంభితాః యే భావాః మానసికవిలాసవిశేషాః. తేషాం అంతర్వర్తినాం. పిశునాః బహిః ప్రకాశకాః యే అమలవల్గుహాసవ్రీడావలోకాః అమలో నిర్దోషః, వల్గురతిమనోహరః, హాసో మందహాసః. వ్రీడా లజ్జా. అవలోకః కటాక్షపరిసరశ్చ. యే తే ఉద్దామభావపిశునాః. తైః నిహతస్సన్. సమ్ముహ్య మోహం ప్రాప్య,

కుహకైర్న శేకుః. ౩౭. మన్యతే తమయం లోకో హ్యసక్తమపి సంగినం, ఆత్మౌపమ్యేన మనుజం వ్యాపృణ్వానమతో బుధః. ౩౮. ఏతదీశనమీశస్య ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైః, న యుజ్యతే సదాత్మస్థైర్యథా బుద్ధిస్తదాశ్రయా. ౩౯. తం మేనిరేఽబలామూఢ్యాత్ స్త్రైణం చానువ్రతం రహః, అప్రమాణవిదో భర్తురీశ్వరం మతయో యథా.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

లజ్జయా చాపం పినాకమజహాత్. ఏవం ప్రభావాః స్త్రియః ఇత్యేతావద్వివక్షితం. యద్వా—భగవతో మోహినీరూపేణ మహేశోఽపి మోహిత ఏవ. ఏతాశ్చలాః భ్రూవిలాసా ఏవేతి తథోక్తం. తాః కుహకైః కపటైః విభ్రమైః యస్యేంద్రియం విమథితుం క్షోభయితుం న శక్తాః. ౩౭. మన్యత ఇతి. తం కృష్ణం అయం ప్రాకృతో లోకః. ఆత్మౌపమ్యేన స్వసాదృశ్యేన. సంగినం మనుజం మన్యతే. వ్యాపృణ్వానం వ్యాప్రియమాణం. అతోఽయమబుధః అతత్త్వజ్ఞః. ౩౮. కుత ఇత్యపేక్షాయామైశ్వర్యలక్షణమాహ. ఏతదితి. ఈశస్య ఈశనంఐశ్వర్యం నామైతదేవం. కిం తత్? ప్రకృతిస్థోఽపి తస్యాః గుణైః సుఖదుఃఖాదిభిః. సదా న యుజ్యత ఇతి యత్. యథా ఆత్మస్థైః ఆనందాదిభిరాత్మాశ్రయాపి బుద్ధిర్న యుజ్యతే. తద్వత్ వైధర్మ్యదృష్టాంతో వా. ఆత్మస్థైస్సత్త్వప్రకాశాదిభిర్యథా బుద్ధిర్యుజ్యత ఇత్యేవం వా. అసదాత్మా దేహః. తత్రస్థైర్గుణైః. తదాశ్రయా బుద్ధిస్తదుపాధిర్జీవో యథా యుజ్యతే. ఏవం ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైర్న యుజ్యత ఇతి యదేతదీశనమీశస్యేతి. ౩౯. తత్త్వతోఽపి తస్య తత్త్వం న జానంతీత్యాహ—తమితి. తం స్త్రైణం ఆత్మవశ్యం, రహః ఏకాంతే. అనువ్రతం అనుసృతం చ మేనిరే. భర్తురప్రమాణవిదః. పరిమాణమియత్తా మహిమానమజానంత్య ఇత్యర్థః. ఈశ్వరం క్షేత్రజ్ఞం మతయః అహంవృత్తయః యథాస్వాధీనం స్వధర్మయోగినమన్యంతే. తద్వదితి. యద్వా—యథా తాసాం మతయః కల్పనాః తాస్తథా. తథా మహిమానమీశ్వరం స్త్రైణాదిరూపం మేనిర ఇత్యర్థః. ౪౦.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

మదనః మన్మథః—చాపం పుష్పేక్షుకాండాదిమయం అజహాత్. స్వీయధనుర్గ్రహణేఽప్యసమర్థస్సన్ చాపం త్యక్తవానాసీత్. ఏవం నిఖిలజగన్మోహకం మన్మథమపి స్వీయసౌందర్యహావభావాదినిఖిలవిలాసవిశేషైః మోహయంత్యోఽపి కుహకైః వంచకైః విలాసైః. యస్య కృష్ణస్య ఇంద్రియం విమథితుం ఇంద్రియం స్ఖలయితుం న శేకుః సమర్థా నాభూవన్. భగవతో జితేంద్రియత్వాదితి భావః. ౩౭. అబుధోఽయం లోకః జ్ఞానశూన్యోఽయం జనః. ఆత్మానం మనుజం వ్యాపృణ్వానం. మానుషత్వేన ప్రకటయంతం. అతః మానుషత్వానుసరణాదేవ హేతోః అసంగినమపి విషయానాసక్తమపి సంగినం సక్తవన్మన్యతే. ౩౮. తదాశ్రితా భగవదాశ్రితా బుద్ధిః ప్రకృతిః. ఆత్మస్థైః ఆత్మనిష్ఠైః గుణైః జ్ఞానాదిగుణైః ప్రకృతిస్థోఽపి ప్రకృత్యంతర్యామ్యపి సదా ఆత్మస్థైః ప్రకృతిశరీరకస్యాత్మగతైః తద్గుణైః ప్రకృతిగుణైః సత్త్వరజస్తమోభిః న యుజ్యత ఇతి యత్ ఏతదేవ ఈశ్వరస్య ఈశనమీశ్వరత్వం. అఘటితఘటనాపటీయసీ శక్తిరితి భావః. ౩౯. భర్తురపరిమాణాదేః ఉక్తసర్వేశ్వరత్వాదిప్రభావావిదః. మూఢాః అబలాః కృష్ణపత్న్యః. స్వప్రియస్య పూర్ణో... ఇవ స్త్రైణం మేనిరే. కేవలప్రాకృతస్త్రీపరవశవన్మేనిరే. మతయో యథా శాస్త్రజన్యమతయః. యథా కార్త్స్న్యేన తత్స్వభావం విషయీకర్తుం నాశక్నువన్, అపరిచ్ఛిన్నమీశ్వరం శాస్త్రజన్యా మతయః, తథా నిరంతరసంశ్లిష్టా అపి తాః స్త్రియో నిరంతరసంశ్లేషాదేవ ప్రాకృతం కేవలస్త్రీపరవశం మేనిర ఇతి భావః. ౪౦.

ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశౌనకః ఉవాచ:—

అశ్వత్థామ్నోపసృష్టేన బ్రహ్మశీర్ష్ణోరుతేజసా, ఉత్తరాయా హతో గర్భః కృష్ణేనాజీవితః పునః. ౧. తస్య జన్మ మహాబుద్ధేః కర్మాణి చ మహాత్మనః, నిధనం చ యథైవాసీత్స ప్రేత్య గతవాన్ యథా. ౨. తదిదం శ్రోతుమిచ్ఛామి గదితుం యది మన్యసే, బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం యస్య జ్ఞానమదాచ్ఛుకః. ౩.

శ్రీసూతః ఉవాచ:—

అపీపలద్ధర్మరాజః పితృవద్రంజయన్ప్రజాః, నిస్పృహస్సర్వకామేభ్యః కృష్ణపాదానుసేవయా. ౪ సంపదః క్రతవో లోకాః మహిష్యో భ్రాతరో మహీ, జంబూద్వీపాధిపత్యం చ యశశ్చ త్రిదివం గతమ్. ౫. కిం తే కామాస్సురస్పృహ్యా ముకుందమనసో ద్విజ, అధిజహ్రుర్ముదం రాజ్ఞః క్షుధితస్య యథా పరే. ౬. మాతుర్గర్భగతో వీరస్స తదా భృగునందన, దదర్శ పురుషం కంచిద్దహ్యమానోఽస్త్రతేజసా. ౭. అంగుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌలినమ్. అపీచ్యదర్శనం శ్యామం తటి

శ్లో. పురోక్తం యత్ప్రసంగాద్యద్ద్రౌణిదండాది విస్తరాత్, ద్వాదశే తు తథైవాథ పరీక్షిజ్జన్మ వర్ణ్యతే. శ్లో. పరీక్షితోఽథరాజర్షేర్జన్మ కర్మ విలాయనమ్. సంస్థాం చ పాండుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమితి ప్రతిజ్ఞాయ. పాండుపుత్రాణాం రాజ్యస్థితిరుపోద్ఘాతరూపప్రసంగిః సప్తమాధ్యాయమారభ్య నిరూపితః. ఇదానీమాపోద్ఘాతికముక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి శౌనకః— అశ్వత్థామ్న ఇత్యాది. ఉపసృష్టేన విసృష్టేన. తస్య జన్మేత్యాదినా బ్రూహీత్యుత్తరేణాన్వయః. ౧. తస్యేతి. సః పరీక్షిత్. ప్రేత్య దేహం త్యక్త్వా. నిధనం వినాశశ్చ. ౨. తదితి. ప్రార్థయే నత్వాజ్ఞాపయామీత్యాహ—గదితుం యది మన్యసే, అనుగ్రహేణ తర్హి బ్రూహీతి. యస్య జ్ఞానమదాచ్ఛుక ఇతి శ్రవణేచ్ఛాయాం కారణమ్. ౩. నిస్పృహస్యాపి రాజ్ఞః శ్రీకృష్ణానుగ్రహాత్తా దృక్సామ్రాజ్యం సమజనీతి వక్తుం తస్య శ్రీకృష్ణే భక్త్యుద్రేకమాహ— త్రిభిః. అపీపలదితి. పితృవత్ అపీపలత్ పాలయామాస. ౪. సంపద ఇతి. క్రతవః తదుపార్జితా లోకాశ్చ. ౫. కిమితి. సురస్పృహ్యాః సురాణాం స్పృహణీయాః తే సంపదాదయః. కామాః విషయాః. రాజ్ఞః ముదం ప్రీతిం అధిజహ్రుః కృతవంతః కిం? నకృతవంత ఇత్యర్థః. అత్ర హేతుః. ముకుందఏవ మనో యస్యేతి. క్షుధితస్య అన్నైకమనసః. యథాఇతరే స్రక్చందనాదయః ప్రీతిం న కుర్వంతి తద్వత్. ౬. ప్రస్తుతమాహ—అంగుష్ఠమాత్రమితి. పురటం సువర్ణం స్ఫురత్పురటమౌళిర్యస్యాస్తి తం. అధిక ప్రకాశహేమకిరీటధారిణమిత్యర్థః. వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి ఇనిప్రత్యయః. అపీచ్యం అతిసుందరం. దృశ్యత ఇతి దర్శనం రూపం యస్య తం. తటిద్వ

బ్రహ్మశీర్ష్ణోరుతేజసా. బ్రహ్మశీర్షనామకాస్త్రసంబంధ్యధిక తేజసా. ఆజీవితః సజీవఃకృతః. ౧. సంపదః శ్రియః. క్రతవః రాజసూయాదయః. మహిష్యః ద్రౌపద్యాదయః. భ్రాతరః భీమార్జునాదయః. మహీ కృత్స్నభూః. త్రిదివం గతం యశశ్చ. ౫. ఆత్మనః స్వస్య. సర్వతోదిశం పరిభ్రమం

ద్వ్యాససముచ్యుతమ్. ౮. శ్రీమద్దీర్ఘచతుర్బాహుం తప్తకాంచనకుండలమ్, క్షత
జాక్షం గదాపాణిమాత్మనస్సర్వతో దిశమ్. ౯. పరిభ్రమంతముల్కాభాం భ్రామ
యంతం గదాం ముహుః. అస్త్రతేజస్స్వగదయా నీహారమివ గోపతిః. ౧౦. విధ
మంతం సన్నికర్షే పర్యైక్షత క ఇత్యసౌ, విధూయ తదమేయాత్మా భగవాన్ ధర్మ
గుబ్విభుః. ౧౧. పశ్యతో దశమాస్యస్య తత్రైవాంతర్దధే హరిః, తతస్సర్వగుణో
దర్కే సానుకూలగ్రహోదయే. ౧౨. జజ్ఞే వంశధరః పాండోర్భూయః పాండురి
వౌజసా, తస్య ప్రీతమనా రాజా విప్రైర్ధౌమ్యకృపాదిభిః. ౧౩. జాతకం కారయామాస
వాచయిత్వా చ మంగళమ్, హిరణ్యం గాం మహీం గ్రామాన్ హయాంశ్చ నృపతి
ర్వరాన్. ౧౪. ప్రాదాత్స్వన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రజాతీర్థే స తీర్థవిత్, తమూచుర్బ్రా
హ్మణాస్తుష్టా రాజానం ప్రశ్రయాన్వితమ్. ౧౫. ఏషహ్యస్మిన్ప్రజాతంతౌ పురూణాం
పౌరవర్షభ, దైవేనాప్రతిఘాతేన శుక్లే సంస్థాముపేయుషి. ౧౬. రాతో వోఽనుగ్రహా
ర్థాయ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా, తస్మాన్నామ్నా విష్ణురాత ఇతి లోకే బృహచ్ఛ్రవాః.

ద్యుత్ తద్వద్వ్యాసనీ యస్యేతి. శ్యామమితి చ పదాభ్యాం విద్యుద్భూషితమేఘోపమా సూచితా.
అచ్యుతమవికారం. ౮. శ్రీమదితి. తప్తం దాహోత్కీర్ణం యత్కాంచనం తన్మయే కుండలే యస్య
సః. క్షతజాక్షం అహో మద్భక్తస్యాపి గర్భే అస్త్రాదిపీడేతి సంరంభాదత్యారక్తనేత్రం. ౯. పరిభ్రమం
తమితి. అస్త్రతేజో విధమంతం నాశయంతం నీహారం హిమం గోపతిస్సూర్య ఇవ. ౧౦. విధమం
తమితి. సన్నికర్షే సమీపే. దృష్ట్వాచాసౌ క ఇతి పర్యైక్షత వితర్కితవాన్. అమేయాత్మా కథం
తద్విధూతవాన్? ఇత్యవితర్క్యస్వరూపః. ధర్మం గోపాయతీతి ధర్మగుప్. ౧౧. పశ్యత ఇతి. దశమా
స్యస్య దశమాసపరిచ్ఛేద్యస్య మిషతః పశ్యతః. యత్ర దృష్టస్తత్రైవ గర్భ ఏవ. అంతర్దధేఽంతర్హితః. నత్వ
న్యత్ర గతః. యతో విభుస్సర్వగతః. ఉదర్కః ఉత్తరం ఫలం. సర్వగుణానాముత్తరోత్తరాధిక్యసూచక
లగ్నే. తత్ర హేతుః. అనుకూలైరన్యైర్గ్రహైస్సహితానాం శుభగ్రహాణాం ఉదయోయస్మిన్. ౧౨.
జాతకమితి. జాతకం జాతకర్మ సుమంగళం పుణ్యాహం వరాన్ శ్రేష్ఠాన్. ౧౪. ప్రాదాదితి. స్వన్నం
శోభనం అన్నం చ. తీర్థవిత్ దానార్హపాత్రదేశకాలాదిజ్ఞః. శ్లో. "యావన్నచ్ఛిద్యతే నాళం తావ
న్నాప్నోతి సూతకమ్, ఛిన్నే నాళే తతః పశ్చాత్సూతకం తు విధీయతే, ఇతి వచనాత్. తతః పూర్వం
ప్రాదాత్. ఆమమన్నం. ప్రజాతీర్థే పుత్రోత్పత్తి పుణ్యకాలే. శ్లో. "పుత్రే జాతే వ్యతీపాతే దత్తం
భవతి చాక్షయమి, తిస్మృతేః. శ్లో. "దేవాశ్చ పితరశ్చైవ పుత్రే జాతే ద్విజన్మనామ్, ఆయాంతి హిగ్రృ
హం తస్మాత్పూర్వగ్రహాశతాధికః"మితిస్మృతేః. సః నృపతిః. ౧౫. ఏషఇతి. పురూణాం పురువం
శ్యానాం శుక్లే శుద్ధే అస్మిన్ ప్రజాతంతౌ. దైవేన కథం భూతేన? అప్రతిఘాతేన దుర్వారేణ. సంస్థాం
నాశం. ఉపేయుషి గతే సతి. ౧౬. రాతఇతి. వోఽనుగ్రహార్థాయ. యస్మాత్ప్రభవిష్ణునా ప్రభవన
శీలేన విష్ణునా. రాతో దత్తః బృహచ్ఛ్రవాః మహాకీర్తిః. తస్మాల్లోకే విష్ణురాతఇతి నామ్నా. ౧౭.

తం. ఉల్కాభాం గదాం ముహుః భ్రామయంతం. ౧౦. జజ్ఞ ఇతి. ఓజసా పరాక్రమేణ. జజ్ఞే
ఉత్పన్నోఽభూత్. ౧౩. జిజ్ఞాసితాత్మయాథాత్మ్యః విజ్ఞాతజీవాత్మపరమాతత్త్వః.

౧౭. భవిష్యతి న సందేహో మహాభాగవతోత్తమః.

యుధిష్ఠిరః ఉవాచ.—

అప్యేష వంశ్యాన్రాజర్షీన్పుణ్యశ్లోకాన్మహాత్మనః. ౧౮. అనువర్తితాస్విద్య శసా సాధువాదేన సత్తమః.

బ్రాహ్మణాః ఊచుః.—

పార్థ ప్రజావితా సాక్షాదిక్ష్వాకురివ మానవః. ౧౯. బ్రహ్మణ్యస్సత్యసంధశ్చ రామో దాశరథిర్యథా, ఏషదాతా శరణ్యశ్చ యథాహ్యౌశీనరశ్శిబిః. ౨౦. యశో వితనితాస్వానాం దౌష్యంతిరివ యజ్వనామ్,ధన్వినామగ్రణీరేషతుల్యశ్చార్జునయో ర్ద్వయోః. ౨౧. హుతాశ ఇవ దుర్ధర్షస్సముద్ర ఇవ దుస్తరః, మృగేంద్ర ఇవ విక్రాన్తో నిషేవ్యో హిమవానివ. ౨౨. తితిక్షుర్వసుధేవాసౌ సహిష్ణుః పితరావివ, పితా మహసమస్సామ్యే ప్రసాదే గిరిశోపమః. ౨౩. ఆశ్రయస్సర్వభూతానాం యథా దే వో రమాశ్రయః, సర్వసద్గుణమాహాత్మ్యే ఏషకృష్ణమనువ్రతః. ౨౪. రంతి దేవఇ వోదార్యే యయాతిరివ ధార్మికః,ధృత్యా బలిసమః కృష్ణేప్రహ్లాదఇవ సద్గ్రహః.౨౫. ఆహర్తైషోశ్వమేధానాం వృద్ధానాం పర్యుపాసకః, రాజర్షీణాం జనయితా శాస్తా చో త్పథగామినామ్. ౨౬. నిగృహీతాకలేశ్చైషభువో ధర్మస్య కారణాత్, తక్షకాదా త్మనో మృత్యుం ద్విజపుత్రోపసర్జితాత్. ౨౭. ప్రపత్స్యతఉపశ్రుత్య ముక్తసంగః ప దం హరేః. జిజ్ఞాసితాత్మయాథాత్మ్యో మునేర్వ్యాససుతాదసౌ. ౨౮. హిత్వేదం

భవిష్యతీతి. మహాభాగవతశ్చ గుణైశ్చ మహాన్భవిష్యతి. నాత్రసందేహ ఇతి తం రాజానం బ్రాహ్మ ణా ఊచురితి త్రయాణామన్వయః. మహాభాగవతో భవిష్యతీత్యుక్తే హృష్టః పృచ్ఛతిరాజా—అపీతి. అపిస్విత్సాధువాదేన. యశసా సత్కీర్త్యా. ౧౮. అనువర్తితేతి. అనువర్తితా భవిష్యతీతి పూర్వస్యై వాతః పరమప్యనుషంగః. ప్రజానామవితా రక్షకః. మానవః వైవస్వతమనోః పుత్రః. ౧౯. బ్రహ్మ ణ్య ఇతి. బ్రహ్మణ్యః బ్రాహ్మణేషు హితః. సత్యప్రతిజ్ఞః. శ్రీరామో యథా. ఔశీనరః ఔశీనర దేశాధిపతిః. శిబిః శిబిచక్రవర్తీ. యేన స్వమాంసం శ్యేనాయ దత్వా శరణమాగతః కపోతో రక్షితః. ౨౦. యశ ఇతి. స్వానాం జ్ఞాతీనాం యజ్వనాంచ యశోవితనితా విస్తారకః దౌష్యంతిః భరత ఇవ. అర్జునయోః పార్థకార్తవీర్యయోః, ౨౧. హుతాశఇతి. హిమవానివ సతాం నిషేవ్యః. అనన్య గతిత్వేన. ౨౨. తితిక్షురితి. వసుధేవ తితిక్షుః క్షాంతః. పితరౌ మాతాపితరావివసహిష్ణుః. పితామ హో బ్రహ్మా. తేన సమః. సామ్యే సర్వభూతసమత్వే.౨౩.ఆశ్రయఇతి. రమాశ్రయో హరిః సర్వై స్సద్గుణైర్యన్మాహాత్మ్యం తస్మిన్ శ్రీకృష్ణతుల్యః. ౨౪. రంతిదేవ ఇతి. సన్ భద్రః గ్రహః అభిని వేశో యస్య. ౨౫. ఆహర్తేతి. ఆహర్తా కర్తా. రాజర్షీణాం జనమేజయాదీనాం. ౨౬. నిగృహీ తేతి. ద్విజపుత్రేణ శృంగినామ్నా. ఉపసర్జితాత్ ప్రేరితాత్ తక్షకాత్ ఆత్మనోమృత్యుముపశ్రుత్య. ౨౭. ప్రపత్స్యత ఇతి. హరేఃపదం ప్రపత్స్యతే భజిష్యతి. తతశ్చ జిజ్ఞాసితం. ఆత్మనోయాథాత్మ్యం

నృప గంగాయాం యాస్యత్యద్ధాఽకుతోభయం, ఇతి రాజ్ఞ ఉపాదిశ్య విప్రా జాతకకోవిదాః. ౨౯. లబ్ధాపచితయస్సర్వే ప్రతిజగ్ముః స్వకాన్ గృహాన్, స ఏష లోకే విఖ్యాతః పరీక్షిదితి యత్ప్రభుః. ౩౦. గర్భదృష్టమభిధ్యాయన్పరీక్షేత నరేష్విహ, స రాజపుత్రో వవృధే హ్యాశు శుక్ల ఇవోడురాట్. ౩౧. ఆపూర్యమాణః పితృభిః కాష్ఠాభిరివ సోఽన్వహం, యక్ష్యమాణోఽశ్వమేధేన జ్ఞాతిద్రోహజిహాంసయా. ౩౨. రాజా లబ్ధధనో దధ్యౌ నాన్యత్ర కరదండయోః, తదభిప్రేతమాలక్ష్య భ్రాతరోఽచ్యుతచోదితాః. ౩౩. ధనం ప్రహీణమాజహ్రురుదీచ్యాం భూరిశో దిశి, తేన సంభృతసంభారో లబ్ధకామో యుధిష్ఠిరః. ౩౪. వాజిమేధైస్త్రిభిర్భీతో యజ్ఞైస్సమయజద్ధరిమ్, ఆహూతో భగవాన్ రాజ్ఞా యాజయిత్వా ద్విజైర్నృపమ్. ౩౫. ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ సుహృదాం ప్రియకామ్యయా, తతో రాజ్ఞాభ్యనుజ్ఞాతః కృష్ణయా సహ బంధుభిః. ౩౬. యయౌ ద్వారవతీం బ్రహ్మన్ సార్జునో యదుభిర్వృతః.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః.

యేన సః. ౨౮. హిత్వేతి. ఇదం శరీరం గంగాయాం హిత్వా అకుతోభయం హరేః పదం యాస్యతి. అద్ధా నిశ్చయేన. జాతకకోవిదాః జాతకశాస్త్రసమర్థాః. ౨౯. లబ్ధేతి. లబ్ధా అపచితిః పూజా యైస్తే. పరీక్షిదితి నామ నిర్వక్తి. యద్యస్మాత్ ప్రభుః సమర్థస్సన్. ౩౦. గర్భేతి. గర్భే దృష్టం పురుషం అభిధ్యాయన్. ఇహ దృశ్యమానేషు నరేషు మధ్యే సర్వమపి నరం పరీక్షేత అయమసౌ భవేన్నవా ఇతి విచారయేత్. అతః పరీక్షిదితి విఖ్యాతః. పూర్వం దృష్టమితి పాఠే తదా మాతృగర్భే దృష్టమిత్యర్థః. శుక్లే శుక్లపక్షే సః ప్రసిద్ధః ఉడుపః చంద్రో యథా. ౩౧. ఆపూర్యమాణ ఇతి. అన్వహం కాష్ఠాభిః. ఆపూర్యమాణో వర్ధతే. ఏవం పితృభిర్యుధిష్ఠిరాదిభిః కామైః. చతుష్షష్టికలాదిభిశ్చ. ఆపూర్యమాణో వవృధే. పూర్వమాకృష్యోక్తానశ్వమేధాన్ స్వావసరే సప్రకారం కథయతి. జ్ఞాతిద్రోహస్య హననేచ్ఛయా. యక్ష్యమాణః. ౩౨. రాజేతి. కరదండయోః అన్యత్ర. కరః షష్ఠాంశగ్రహణం. దండః దుష్టనిగ్రహజనితతదీయధనలాభః. తాభ్యాం వినా అలబ్ధధనః దధ్యౌ చింతయామాస. కరదండార్జితధనస్య పరిజనభరణమాత్రోపలక్షణత్వాత్. ౩౩. ధనమితి. ప్రహీణం మరుత్తస్య యజ్ఞే త్యక్తం సువర్ణపాత్రాదికమానీతవంతః. సంభృతసంభారః సంపాదితయజ్ఞోపకరణః. భీతః జ్ఞాతిద్రోహాత్. ౩౪.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

త్రయోదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః ఉవాచ.—

విదురస్తీర్థయాత్రాయాం మైత్రేయాదాత్మనో గతిమ్, జ్ఞాత్వాఽగాద్ధాస్తినపురం తయావాప్తవివిత్సితః. ౧. యావతః కృతవాన్ ప్రశ్నాన్ క్షత్తా కౌషారవాగ్రతః, జాతైకభక్తిర్గోవిందే తేభ్యశ్చోపరరామ హ. ౨. తంబంధుమాగతం దృష్ట్వా ధర్మపుత్రస్సహానుజః, ధృతరాష్ట్రో యుయుత్సుశ్చ సూతశ్శారద్వతః పృథా ౩. గాంధారీ ద్రౌపదీ బ్రహ్మన్ సుభద్రా చోత్తరా కృపీ, అన్యాశ్చ జామయః పాండోర్జ్ఞాతయస్ససుతాః స్త్రియః. ౪, ప్రత్యుజ్జగ్ముః ప్రహర్షేణ ప్రాణం తన్వఇవాగతమ్, అభిసంగమ్య విధివత్పరిష్వంగాభివాదనైః. ౫. ముముచుః ప్రేమబాష్పౌఘం విరహౌత్కంఠ్యకాతరాః, రాజా తమర్హయాంచక్రే కృతాసనపరిగ్రహమ్. ౬. తం భుక్తవంతం విశ్రాంతమాసీనం సుఖమాసనే. ప్రశ్రయావనతో రాజా ప్రాహ స్వానాం వి శృణ్వతామ్. ౭.

యుధిష్ఠిరః ఉవాచ.—

అపి స్మరథ నో యుష్మత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితాన్? విపద్గణాద్విషాగ్న్యాదేర్మో

శ్లో. నిర్గమో ధృతరాష్ట్రస్య విదురోక్త్యా త్రయోదశే, ఉక్తపాత్రాభిషేకేణ వక్తుం రాజ్ఞో మహాపథమ్ ఇదానీం పరీక్షితః కలినిగ్రహాదీని కర్మాణి కథయిష్యన్ విదురాగమనేన ధృతరాష్ట్రప్రస్థానం. తతోఽర్జునాగమనం. తతః పాండవప్రస్థానం చ. నిరూపయతి—త్రిభిరధ్యాయైః. విదుర ఇతి. ఆత్మనః గతిం శ్రీహరిం. తయా ఆత్మగత్యా. అవాప్తం వివిత్సితం జ్ఞాతుమిష్టం సర్వం యేన. ౧. తదేవాహ. యావత ఇతి. యావతః కర్మయోగజ్ఞానాదివిషయాన్ ప్రశ్నాన్ ప్రథమం కృతవాన్. కౌషారవస్య మైత్రేయస్య పురతః పశ్చాత్త్రిచతురప్రశ్నార్థజ్ఞానమాత్రేణ గోవిందే జాతైకభక్తిః కృతార్థస్సన్. తేభ్యః ప్రశ్నేభ్యః మైత్రేయోక్తతాదృశప్రశ్నప్రతివచనేభ్య ఇత్యర్థః. ఉపరరామ తతః పరం న విజ్ఞాసితవాన్. ౨. తమితి. సూతః సంజయః. శారద్వతః కృపః. పృథా కుంతీ. ౩. గాంధారీతి. కృపీ ద్రోణభార్యా. జామయః జ్ఞాతిభార్యాః. అన్యాశ్చ స్త్రియః. ౪. ప్రత్యుజ్జగ్మురితి. ప్రాణం తన్వఇవేతి. కుతశ్చిమూర్ఛాదిదోషతః ప్రాణేఽవసన్నే సతి తన్వః కరాంఘ్ర్యాదయో నిశ్చేష్టా భవంతి. పునశ్చ తస్మిన్నావిర్భూతే యథోత్తిష్ఠంతి తద్వత్. ౫. ముముచురితి. విరహేణ యదౌత్కంఠ్యం తేన కాతరాః వివశాః. ౮. అపీతి. పక్షిణోఽపత్యాని యథాతిస్నేహే

ఆత్మనో గతిం. ప్రాప్య బ్రహ్మస్వరూపం జ్ఞాత్వా. తయా తీర్థయాత్రయా. ౧. ప్రణయౌత్కంఠ్యకాతరాః ప్రణయేన ప్రేమ్నా యదౌత్కంఠ్యం దర్శనేచ్ఛాస్వరూపం తేన కాతరాస్సంభ్రమాస్సంతః. ప్రేమబాష్పౌఘం ప్రేమపూర్వకహర్షజనితబాష్పం. ౮. యుష్మత్పక్షచ్ఛాయయా సమేధితాన్ యుష్మాకం పక్షచ్ఛాయయా విహగవత్సంవర్ధితాన్, అత్ర పక్షచ్ఛాయేతి నిర్దేశేన స్వప్రభృతీనాం పక్షరహితవిహగవత్ పరాయత్తజీవనత్వం విదురస్య పక్షసహితపతత్రివ

చితా యత్సమాతృకాః.౮. కయా వృత్త్యా వర్తితం వశ్చరద్భిః క్షితిమండలమ్, తీర్థాని క్షేత్రముఖ్యాని సేవితానీహ భూతలే. ౯. భవద్విధాభాగవతా స్తీర్థభూతాః స్వయం ప్రభో, తీర్థీకుర్వంతి తీర్థాని స్వాంతస్థేన గదాభృతా. ౧౦. అపి నస్సుహృదస్తాత బాంధవాః కృష్ణదేవతాః, దృష్టాశ్శ్రుతా వా యదవః స్వపుర్యాం సుఖమాసతే.౧౧. ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన తత్సర్వం సమవర్ణయత్, యథానుభూతం క్రమశో వినా యదుకులక్షయమ్. ౧౨. నన్వప్రియం దుర్విషహం నృణాం స్వయముపస్థితం, నావేదయత్సకరుణో దుఃఖితాన్ ద్రష్టుమక్షమః. ౧౩. కంచిత్కాలమథావాత్సీత్సత్కృతో దేవవత్స్వకైః, భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య శ్రేయస్కృత్సర్వేషాం ప్రీతిమావహన్. ౧౪. అబిభ్రదర్యమా దండం యథాఘమఘకారిషు, యావద్దధార శూద్రత్వం శాపాద్వర్షశతం యమః. ౧౫.

శ్రీసూతః ఉవాచ.—

యుధిష్ఠిరో లబ్ధరాజ్యో దృష్ట్వా పౌత్రం కులంధరం, భ్రాతృభిర్లోకపాలాభై

న పక్షచ్ఛాయయా వర్ధయంతి తద్వత్. యుష్మత్పక్షచ్ఛాయయా సమేధితాన్ నోఽస్మాన్ అపిస్మరథస్మ రథకిం? సమేధితత్వమేవాహ—విపద్గణాద్యస్మాన్మోచితాః స్మః ౮. కయేతి. వో యుష్మాభిః కయావృత్త్యా వర్తితం దేహవృత్తిః కృతా కానిచతీర్థాని సేవితాని. ౯. భవతాంచతీర్థాటనం స్వార్థంకృతంకింతుతీర్థానుగ్రహార్థమిత్యాహ—భవదితి. మలినజనసంపర్కేణ తీర్థాని మలినాని సంతి. సంతః పునః స్వాంతం మనః తత్ర స్థితేన స్వస్యాంతః స్థితేనేతివా పునః తాని తీర్థాన్యపి తీర్థీకుర్వన్తీత్యర్థః. ౧౦. అపీతి. అపికిం సుఖమాసతే భవద్భిః? క్వాపి దృష్టాః శ్రుతా వా. ౧౧. యదుకులక్షయా వర్ణనేకారణమాహ—నన్వితి. ౧౩. కమితి. శ్రేయస్కృత్తత్త్వముపదిశన్. ౧౪. నను శూద్రో ఽసౌ కథం తత్త్వముపదిశేత్. నహ్యసౌ శూద్రః, కింతు యమస్తద్రూపేణాసీత్. కిం తత్ర కారణం? యమే చాత్రాగతే అముత్ర కః దండధరః? ఇత్యపేక్షాయామాహ—అబిభ్రదితి. అబిభ్రత్ ధృతవానిత్యర్థః. మాండవ్యస్య శాపాత్. తథాహి. క్వచిచ్చోరాననుధావంతో రాజభటాః మాండవ్యస్య ఋషేస్తపశ్చరతః ఆశ్రమసమీపే తాన్ సంప్రాప్య. తేన సహ నిబధ్యానీయ. రాజ్ఞే నివేద్య తదాజ్ఞయా సర్వాన్ శూలేష్వారోపయామాసుః. తతో రాజా తమృషిం జ్ఞాత్వా. శూలాదవతార్య ప్రసాదయామాస. తతో మునిర్యమం గత్వా కుపితఉవాచ కస్మాదహంచశూలమారోపితఇతి తేనోక్తం త్వం బాల్యే శలభం కుశాగ్రేణావిధ్య క్రీడితవానితి. తచ్ఛ్రుత్వా మాండవ్యస్తం శశాప. బాల్యే అజానతో మే మహాంతం దండం యతస్త్వం కారితవాన్. అతస్త్వం శూద్రో భవేతి.౧౫.ఇదానీం రాజ్యాపకర్షణం

తోఽపేక్షకత్వం చ వ్యజ్యతే. విదురస్యైకస్యాపి స్మరథేతి బహువచనం పోషకత్వప్రయుక్తపూజ్యత్వనిబంధనం. ౮. తీర్థభూతాః పరమపవిత్రాః. గదాభృతా భగవతా. ౧౦. దుర్విషహం సోఢుమశక్యం. స్వయముపస్థితం స్వతఏవ ప్రాప్తం.౧౩. స్వకైః యుధిష్ఠిరాదిభిః. భ్రాతుః ధృతరాష్ట్రస్య. ౧౪. అఘకారిషు పాపకారిషు. యథాఘం పాపానుగుణం. అర్యమా తత్పితా. దండం తత్కృత్యం పాపినాం నిగ్రహం యమలోకే కృతవానిత్యర్థః. ౧౫. పరమదుస్తరః పరమైః బ్రహ్మాదిభిరపి దుస్తరః

స్తుముదే పరయా శ్రియా. ౧౬. అథామంత్ర్యాచ్యుతో బంధూన్నివర్త్యానుగతాన్విభుః, అర్జునోద్ధవశైనేయైర్వృతో ద్వారవతీం యయౌ. ౧౭. ఏవం గృహేషు సక్తానాం ప్రమత్తానాం తదీహయా, అత్యక్రామదవిజ్ఞాతః కాలః పరమదుస్తరః. ౧౮. విదురస్తమభిప్రేత్య ధృతరాష్ట్రమభాషత.

విదురః ఉవాచ.—

రాజన్నిర్గమ్యతాం శీఘ్రం పశ్యేదం భయమాగతమ్. ౧౯. ప్రతిక్రియా న యస్యేహ కుతశ్చిత్కర్హిచిత్ప్రభో. స ఏష భగవాన్కాలస్సర్వేషాం నస్సమాగతః. ౨౦. యేన చేహాభిపన్నోఽయం ప్రాణైః ప్రియతమైరపి, జనస్సద్యో వియుచ్యేత కిముతాన్యైర్ధనాదిభిః. ౨౧. పితృభ్రాతృసుహృత్పుత్రాః హతాస్తే విగతం వయః, ఆత్మా చ జరయా గ్రస్తః పరగేహముపాససే. ౨౨. అంధః పురైవ బధిరో మందప్రజ్ఞశ్చ సాంప్రతమ్, విశీర్ణదంతో మందాగ్నిస్సరోగః కఫముద్వహన్. ౨౩. అహో మహీయసీ జంతోర్జీవితాశా యయా భవాన్, భీమాపవర్జితం పిండమాదత్తే గృహపాలవత్. ౨౪. అగ్నిర్నిసృష్టో దత్తశ్చ గరో దారాశ్చ దూషితాః, హృతం క్షేత్రం ధనం యేషాం తద్దత్తైరసుభిః కియత్. ౨౫. తస్యాపి తవ దేహోఽయం కృపణస్య జిజీవిషోః, పరైత్యనిచ్ఛతో జీర్ణో జరయా వాససీ ఇవ. ౨౬. గతస్వార్థమిమం దేహం విరక్తో ముక్తబంధనః, అవిజ్ఞాతగతిర్జహ్యాత్స వై ధీర ఉదా

నిరూపయితుం ఉత్కర్షం నిగమయతి. యుధిష్ఠిర ఇతి. కులంధరం వంశధరం. ౧౬. ఏవమితి. తదీహయా గృహవ్యాపారేణ ప్రమత్తానాం అత్యక్రామత్ ఆయుష్కాలోఽతిక్రాంతః. యద్వా—ఆయుశ్చ తానభ్యభవదిత్యర్థః. ౧౮. విదుర ఇతి. అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా. తత్ప్రతీకారః క్రియతాం నిర్గమనేన. ౧౯. తత్రాహ— ప్రతిక్రియేతి. సర్వేషామితి యైః ప్రతికర్తవ్యం తేషామపీత్యర్థః. ౨౦. కథం ధనాదివియోగస్సోఢుం శక్య అత ఆహ—యేనేతి. అభిపన్నః అభిగ్రస్తః. ౨౧. అత్రావస్థానం అతిదైన్యమితి దర్శయన్ వైరాగ్యముత్పాదయతి—సప్తభిః పిత్రితి. ఆత్మా దేహః. ౨౩. అహో ఇతి. యేన పుత్రా హతాస్తేన భీమేన దత్తం పిండం గృహపాలః శ్వా. ౨౪ అగ్నిరితి. నిసృష్టః క్షిప్తః. గరో విషం. దూషితాః అవమతాః. తద్దత్తైరన్నాదిభిర్లబ్ధైరసుభిః కియత్ప్రయోజనం. న కించిదిత్యర్థః. ౨౫ తస్యేతి. తస్యాపి తవ దైన్యమనుభవతోఽపి. పరైతి క్షీయతే. ౨౬ గతేతి. గతస్వార్థం యశోధర్మాది శూన్యం ముక్తబంధనః త్యక్తాభిమానః. క్వగత ఇత్యవిజ్ఞాతా గతిర్యస్య స ధీరః. ప్రాప్తస్య

అనతిక్రమణీయః. ౧౮. యస్య కాలకృతస్య యస్య ప్రతిక్రియా నివారణం. ౨౦. యేన కాలేన ప్రియతమైః ప్రాణైరపి సద్యో విముచ్యేత అన్యైర్ధనాదిభిర్విముచ్యేత ఇతి కిముత. ౨౧. భీమాపవర్జితం భీమసేనేన పూర్వాపకారస్మృతిజనితక్రోధసహితేన క్షిప్తం పిండం పిండాత్మకబళం ౨౪. తస్యాపి స్వీయశత్రుదత్తాన్నేన జీవతోఽపి జిజీవిషోః ఇతః పరమపి బహుకాలం జీవితుమిచ్ఛోః. అనిచ్ఛతః మృతిమనిచ్ఛతోఽపి. ౨౬. స్వార్థం స్వపురుషార్థసాధనం దేహం గతః ప్రాప్తః.

హృతః. ౨౭. యస్స్వకాత్పరతో వేహ జాతనిర్వేద ఆత్మవాన్, హృది కృత్వా హరిం గేహాత్ప్రవ్రజేత్స నరోత్తమః. ౨౮, అథోదీచీం దిశం యాతు స్వైర జ్ఞాతగతిర్భవాన్, ఇతోఽర్వాక్ప్రాయశః కాలః పుంసాం గుణవికర్షణః. ౨౯. ఏవం రాజా విదురేణానుజేన ప్రజ్ఞాచక్షుర్బోధిత ఆజమీఢః, ఛిత్త్వా స్వేషు స్నేహపాశాన్ ద్రఢిమ్నో నిశ్చక్రామ భ్రాతృసందర్శితాధ్వా. ౩౦. పతిం ప్రయాంతం సుబలస్య పుత్రీ పతివ్రతా చానుజగామ సాధ్వీ, హిమాలయం న్యస్తదండప్రహర్షం మనస్వినామివ సత్సంప్రహారః. ౩౧. అజాతశత్రుః కృతమైత్రో హుతాగ్నిర్విప్రాన్నత్వా తిలగోవస్త్రరుక్మైః, గృహం ప్రవిష్టో గురువందనాయ న చాపశ్యత్పితరౌ సౌబలీం చ. ౩౨. తత్ర సంజయమాసీనం పప్రచ్ఛోద్విగ్నమానసః, గావల్గణే క్వ నస్తాతో వృద్ధో హీనశ్చ నేత్రయోః. ౩౩. అంబా వా హతపుత్రార్తా పితృవ్యః క్వ గతస్సుహృత్, అపి మయ్యకృతప్రజ్ఞే హతబంధుస్స భార్యయా. ౩౪. ఆశంసమానశ్శమలం గంగాయాం దుఃఖితోఽపతత్, పితర్యుపరతే పాండౌ సర్వాన్నస్సుహృదశ్శిశూన్. ౩౫. అరక్షతాం వ్యసనతః పితృవ్యౌ క్వ గతావితః.

శ్రీసూతః ఉవాచ.—

కృపయా స్నేహవైక్లబ్యాత్సూతో విరహకర్శితః. ౩౬. ఆత్మేశ్వరమచక్షా

మఃఖస్య స్వయం సహనేన ముక్తిం ప్రాప్తః. ౨౭. య ఇతి. సర్వోత్తమస్తు తః ప్రాగేవ అకృతప్రతీకారః. స్వకాత్స్వత ఏవ. పరతః పరోపదేశతో వా. ౨౮. త్వం తు నరోత్తమో నాభూః. అతః ఇదానీం ధీరో భవేత్యాహ—అథేతి. అర్వాక్ అర్వాచీనః కాలః ఉత్తరకాలః అర్వాక్ నికృష్ట ఇతి వా. గుణవికర్షణః గుణాన్ ధైర్యాదీన్ వికర్షతి ఆచ్ఛినత్తీతి తథా. ౨౯. ఏవమితి. ఆజమీఢః అజమీఢవంశజః. ప్రజ్ఞాచక్షుః అంధః. ఏవం బోధితస్సన్ ద్రఢిమ్నః చిత్తదార్ఢ్యాద్భ్రాత్రా సందర్శితః. అధ్వా వనమోక్షయోర్మార్గో యస్య సః. ౩౦. పతిమితి. సుబలస్య పుత్రీ గాంధారీ సాధ్వీ సుశీలా హిమాలయం ప్రయాంతం పతిమనుజగామ నను, కథ సా సుకుమారీ హిమాదిదుఃఖబహుళం హిమవంతం గతా? అత ఆహ. న్యస్తదండానాం ప్రహర్షో యస్మిన్ తం. దుఃఖమపి కేషాంచిత్ప్రహర్షహేతుర్భవతీత్యత్ర దృష్టాంతః. మనస్వినాం శూరాణాం. యుద్ధే సన్ తీవ్రః సంప్రహారః. ప్రహారః పాఠాంతరే. సత్సంప్రహారం యుద్ధం యథేతి. ౩౧ అజాతశత్రురితి. కృతం మైత్రం మిత్రదైవత్యం సంధ్యావందనం యేన. నత్వా సంపూజ్య. పితరౌ విదురధృతరాష్ట్రౌ. సౌబలీం గాంధారీం నాపశ్యత్. ౩౨. తత్రేతి. హే గావల్గణే గావల్గణస్య పుత్ర సంజయ. ౩౩ అంబేతి. సార్ధశ్లోక మేకం వాక్యం. అకృతప్రజ్ఞే మందమతౌ. ౩౪. ఆశంసమాన ఇతి. శమలం అపరాధం. ఆశంసమానః. ఆశంకమానః. భార్యయా సహ. ౩౫ అరక్షతామితి, యౌ అరక్షతాం తౌ ఇతః స్థానాత్. కృపయా స్నేహవైక్లబ్యాచ్చాతిపీడితః. ౩౬ ఆత్మేశ్వర

తథా విరక్తః దేహతత్సంబంధివైరాగ్యశాలీ. ముక్తబంధనః సంసారే నిస్పృహత్వాత్ పుణ్యపాపరూపకర్మసంబంధరహితః. ౨౭. ఇహ దేహగేహాదౌ జాతనిర్వేదస్సన్. ఆత్మవాన్

ణో నప్రత్యాహాతిపీడితః, విమృజ్య పాణినా నేత్రే విష్టభ్యాత్మానమాత్మనా. ౩౭. అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే భర్తుః పాదావనుస్మరన్, అహం వ్యవసితం రాజన్పిత్రోర్వః కురునందన. ౩౮. న వేద్మి సాధ్వ్యా గాంధార్యా ముషితోఽస్మి మహాత్మభిః, అథాజగామ భగవాన్నారదస్సహ తుంబురుః. ౩౯. ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాహ సానుజోఽభ్యర్చయన్నివ.

యుధిష్ఠిరః ఉవాచ.—

నాహం వేద గతిం పిత్రోర్భగవన్ క్వ గతః పితా. ౪౦. అంబా వా హతపుత్రార్తా క్వ గతా చ తపస్వినీ, దిష్ట్యా నో భగవాన్దృష్టో మగ్నానాం వ్యసనార్ణవే. ౪౧. కర్ణధార ఇవాపారే పాహి మాం పారదర్శనః.

సూతః ఉవాచ.—

అథాబభాషే భగవాన్నారదో మునిసత్తమః. ౪౨.

నారదః ఉవాచ.—

మా కంచన శుచో రాజన్ యదీశ్వరవశం జగత్, స సంయునక్తి భూతాని సఏవ వియునక్తిచ. ౪౩. లోకాస్సపాలా యస్యేమే వహంతి బలిమీశితుః, యథా గావో నసి ప్రోతాస్తంత్ర్యాం బద్ధోపదామభిః. ౪౪. వాక్తంత్ర్యాం నామభిర్బద్ధాః

మితి. ఆత్మేశ్వరం ధృతరాష్ట్రమపశ్యన్. విరహకర్శితశ్చ సూతః సంజయః ప్రత్యుత్తరం నాహ—ఆత్మనాబుద్ధ్యా ఆత్మానం మనః విష్టభ్య ధైర్యయుక్తం కృత్వా. ౩౭.అజాతశత్రుమితి. ప్రభోః ధృతరాష్ట్రస్య. గాంధార్యాశ్చ వ్యవసితం నిశ్చయం. ౩౮. నేతి. ముషితః వంచితోఽస్మి. ఏవం కంచిత్కాలం శోచతి తస్మిన్. అథ నారద ఆజగామ. ఏతస్మిన్నంతర ఇత్యాది పాఠాంతరం కతిషుచిత్పుస్తకేషు దృశ్యతే. మయా యథాసంప్రదాయమేవ వ్యాఖ్యాయతే. ౩౯. ప్రత్యుత్థాయేతి. శోకవేగాదభ్యర్చయన్నివాహ—రాజా. నత్వభ్యర్చేదిత్యర్థః. శ్లో. "శోకాక్రాంతః క్రుధావిష్టః శ్రద్ధయా రహితః పుమాన్, గురుదేవద్విజాతీనాం పూజనం న సమాచరే"దితిస్మృతేః. నాహం వేద న వేద్మి. ౪౦. అంబేతి. అపారశోకార్ణవే. ౪౧. కర్ణధార ఇతి. భగవాన్ త్వమేవ. కర్ణధారః నావిక ఇవ పారదర్శనః. అత్ర బ్రూహీతి శేషః. ౪౨. ఆదావేవ యథావృత్తకథనే శోకేన మూర్ఛితః. పతేదితి. ప్రథమం తావచ్ఛోక ముపశమయతి—మేతి. కంచన మా శుచః మాశోచః. న కేవలం తానేవ. యద్యస్మాదీశ్వరాధీనం జగత్ స ఏవ భూతాని సంయునక్తి వియునక్తి చ. ౪౩. తదేవాహ—లోకా ఇతి. గావో బలీవర్దాః. తంత్ర్యాం దీర్ఘతంత్ర్యాం బద్ధోపదామభిః. నసి నాసికాయాం ప్రోతాః స్వామినో బలిం వహంతి. యథా. ౪౪. వాగితి. ఏవం వాక్తంత్ర్యాం కర్తవ్యాకర్తవ్యవిధాయకవేదలక్షణా

జ్ఞానీ. ౨౮. న్యస్తదండప్రహర్షం జితేంద్రియసంతోషకారిణం. ౩౧. నసి ప్రోతాః సూచీభిన్ననాసికాయాంసూత్రేణప్రోతాః. తంత్ర్యాంవాదీర్ఘరజ్జ్వాదామభిఃకంఠరజ్జుభిః.బద్ధాశ్చగావోయథాసపాలాః పాలకప్రభుసహితాః. ఇమేసర్వేపిలోకాఃసర్వలోకవర్తినోజనాః. ఈశితుర్యస్యబలింవహంతి. ౪౪.

వహంతి బలిమీశితుః, యథా క్రీడోపస్కరాణాం సంయోగవిగమావిహ. ౪౪. ఇచ్ఛయా క్రీడితుః స్యాతాం తథైవేశేచ్ఛయా నృణాం, యన్మన్యసే ధ్రువం లోకమధ్రువంవా న చోభయమ్. ౪౫. సర్వథాపి న శోచ్యాస్తే స్నేహాదన్యత్ర మోహజాత్, తస్మాజ్జహ్యంగ వైక్లబ్యమజ్ఞానకృతమాత్మనః. ౪౬. కథం త్వనాథాః కృపణావర్తేరన్ బత మామృతే, కాలకర్మగుణాధీనో దేహోఽయం పాంచభౌతికః. ౪౭. కథమన్యాంస్తు గోపాయేత్సర్పగ్రస్తో యథాపరమ్, అహస్తాని సహస్తానామపదాని చతుష్పదామ్. ౪౮. ఫల్గూని తత్ర మహతాం జీవో జీవస్య

యాం నామభిః విప్రః బ్రహ్మచారీత్యాదివర్ణాశ్రమలక్షణైః, బద్ధాః పరమేశ్వరస్య బలిం తేన ప్రేరితాం వహంతీత్యర్థః. ప్రవృత్తౌ పారతంత్ర్యముక్త్వా సంయోగవిభాగయోరప్యాహ—క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడాసాధనానాం ఈశ్వరాధీనత్వాన్న శోకః కార్యఇత్యుక్తం. ౪౪. లోకతత్త్వే చ విచార్యమాణే నిర్విషయోఽయం లోక ఇత్యాహ—ఇచ్ఛయేతి. యత్ యది లోకం జనం ధ్రువం జీవరూపేణ, అధ్రువం దేహరూపేణ. నచేతి. న ధ్రువం నాప్యధ్రువం శుద్ధబ్రహ్మరూపేణ అనిర్వచనీయత్వేన వా ఉభయం వా చిజ్జడాంశతః. ౪౫. సర్వథేతి. సర్వథాపి చతుర్ష్వపి పక్షేషు. తే పిత్రాదయో న శోచ్యాః. స్నేహాదన్యత్ర. స్నేహ ఏవ కేవలం శోకహేతుః. సచాజ్ఞానమూల ఇత్యర్థః. తస్మాత్ మాం వినా కథం వర్తేరన్నితి ఆత్మనః మనసో వైక్లబ్యం వ్యాకులతాం త్యజ. ౪౬. తత్ర త్వద్దేహతః తేషాం వృత్తిరిత్యేతత్తావన్నాస్తీత్యాహ—కథమితి. కాలః గుణక్షోభకః. కర్మ జన్మనిమిత్తం. గుణాః ఉపాదానం. తదధీనః పాంచభౌతికోఽయం జడః తద్విభాగే నాశవాంశ్చ. ౪౭. కథమితి. సర్పగ్రస్తః ఆజగరగిలితః యథా అన్యం ముమూర్షుం న రక్షతి తద్వత్ ఈశ్వరేణ విహితా వృత్తిశ్చ సర్వతస్సులభైవేత్యాహ—అహస్తాని పశ్వాదీని. అపదాని తృణాదీని. తత్ర తేష్వహస్తాదిష్వపి. ౪౮. ఫల్గూనీతి. ఫల్గూని ఏవం జీవస్సర్వోఽపి సర్వస్య జీవస్య జీవనం జీవికా. ఏతేనైవ సర్వ

క్రీడితుమిచ్ఛయాక్రీడోపస్కరాణాంక్రీడాసాధనానాం. అక్షకందుకాదీనాంయథాసంయోగవిగమౌ స్యాతాం. ౪౪. లోకంధ్రువమన్యసే. ఆత్మవన్నిత్యంమన్యసే. అధ్రువంకళాకాష్ఠాక్షణోన్మేషనిమేషాదివదత్యంతాల్పకాలావస్థాయి మన్యసేనచోభయం ఉభయవిలక్షణం, చిరకాలావస్థాయిమన్యసే. ౪౫. తత్తస్మాత్ మోహజాదజ్ఞానజన్యాత్. స్నేహాదన్యత్ర స్నేహంవినా, సర్వథా తేపూర్వోక్తత్రైవిధ్యశాలినోలోకాఃనశోచ్యాః. నవియోగప్రయుక్తశోకవిషయాః. నిత్యత్వే వినాశప్రసంగాభావాత్. అత్యంతాల్పకాలావస్థాయిత్వేచిరకాలావస్థాయిత్వేచవినాశస్వభావత్వాదేవశోకాస్పదత్వాభావాత్. నశోచనీయాఇత్యర్థః. అంగరాజన్ తస్మాద్దేహాత్మవివేచనేకృతేశోకాస్పదాభావాత్. ౪౬. కాలకర్మగుణాధీనః. కాలస్యకర్మణఃపుణ్యపాపరూపస్య గుణానాంసత్త్వరజస్తమసాంచఅధీనోఽయందేహః పాంచభౌతికఃపంచభూతవికారఃఅతఃస్వదేహస్యైవవినాశిత్వాత్. ౪౭. సహస్తానాంనరవానరాదీనాం. అహస్తాని హస్తవిహీనాని. చతుష్పదాంపశూనాం. అపదానిపాదరహితాని. ౪౮. మహతాంవిస్తృతకాయానాం వ్యాఘ్రాదీనాం ఫల్గూని స్వల్పకాయాని దుర్బలానిమృగాదీని. వృక్షాదీనామపిఅంతస్సంజ్ఞానాం జీవావిష్టత్వాత్. జీవఏవసర్వత్రజీవస్యజీవనంభవతి. అతఃభగవతైవజీవానాంజీవనవ్యవస్థాకృతత్వాత్ ...

జీవనమ్, తదిదం భగవాన్ రాజన్నేక ఆత్మాత్మనాం స్వదృక్. ౫౦. అంతరోఽనంతరో భాతి పశ్య త్వం మాయయోరుధా, సోఽయమద్య మహారాజ భగవాన్ భూతభావనః. ౫౧. కాలరూపోఽవతీర్ణోఽస్యామభావాయ సురద్విషామ్, నిష్పాదితం దేవకృత్యమవశేషం ప్రతీక్షతే. ౫౨. తావద్యూయమవేక్షధ్వం భవేద్యావదిహేశ్వరః, ధృతరాష్ట్రస్సహ భ్రాత్రా గాంధార్యా చ స్వభార్యయా. ౫౩. దక్షిణేన హిమవతఋషీణామాశ్రమం గతః, స్రోతోభిస్సప్తభిర్యత్ర స్వర్ధునీ సప్తధా వ్యధాత్. ౫౪. సప్తానాం ప్రీతయే నానా సప్తస్రోతః ప్రచక్షతే, స్నాత్వానుసవనం తస్మిన్ హుత్వా చాగ్నీన్ యథావిధి. ౫౫. అబ్భక్షఉపశాంతాత్మా స ఆస్తే విగతై

తో మృత్యుగ్రస్తత్వం చోక్తం. మోహనివృత్త్యర్థం ద్వైతస్యావస్తుత్వమాహ—తదిదం అహస్తసహస్తాదిరూపం జగత్. స్వదృక్ భగవానేవ న తతః పృథక్. సచ ఏక ఏవ నతు నానా. నచ సజాతీయవిజాతీయభేదే ప్రత్యక్షే కుత ఏత త్తత్రాహ—ఆత్మనాం భోక్తౄణాం ఆత్మా స్వరూపం. అతో న సజాతీయభేదః ౫౦. అంతర ఇతి. అంతరోఽనంతరశ్చ అంతర్బహిర్భోక్తృభోగ్యరూపశ్చ భాతి. అతో న విజాతీయభేదోఽపి. నన్వేకః కథం తథా ప్రతీయతే? తత్రాహ—మాయయా బహుధా భాంతం తం పశ్యేతి. ౫౧. క్వాసౌ వాస్తే స ఈశ్వరో మహామాయావీ? ద్వారకాయామిత్యాహ. కాలరూప ఇతి. అస్యాం పృథివ్యాం. అభావాయ నాశాయ. తర్హి శ్రీకృష్ణోఽత్రాస్తీత్యత్రైవాస్థాం మాకృథాః ఇత్యాహ. అత్ర దేవానాం కర్తవ్యం కార్యం తేన నిష్పాదితం కేవలం అవశేషం ప్రతీక్షతే. యదుకులక్షయమితి హృదిస్థం. తతో నిజం ధామ యాస్యతి. తతో యూయమపి గచ్ఛతేత్యర్థః. తచ్చ భూతమపి విదురవదసౌ నావర్ణయత్. ౫౨. తదేవ శోకావస్థానం నివార్య జిజ్ఞాసమానాయ తస్మై యథావృత్తం కథయతి. తావదిత్యాభిర్దశభిః దక్షిణ ఇతి. హిమవతో దక్షిణభాగే యా సై ప్రసిద్ధా స్వర్ధునీ గంగా. ఆత్మానం యత్ర సప్తధా వ్యధాత్. ౫౪. సప్తానామితి. కిమర్థం? నానాపృథక్సప్తభిః స్రోతోభిః ప్రవాహైః సప్తానామృషీణాం ప్రీతయే. అత ఏవ తత్తీర్థం జనాస్సప్తస్రోతో వదంతి. తత్ర తేనకృతమష్టాంగయోగమాహ—స్నాత్వేత్యాదిచతుర్భిః. తత్ర స్నానం హోమః. ౫౫. అబ్భక్ష

ధాః అనాథాశ్చ మామృతే కథం భవిష్యంతీతి చింతా న కార్యేతి భావః. ఆత్మనాం జీవానాం ఆత్మా అంతర్యామీ. స్వదృక్ స్వయంప్రకాశకః, ఏకో భగవాన్నారాయణః. ౫౦. అంతరస్సర్వపదార్థాంతర్యామీ. అనంతరః తేషాంబహిశ్చవ్యాప్తః. శ్రు. "అంతర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్యనారాయణస్స్థితః, ఇతి శ్రుత్యర్థోత్రానుసంధాతవ్యః. స నారాయణ ఏవ తదిదం భాతి దృశ్యమాననిఖిలజగద్రూపేణ భాతి. తం భగవంతమేవ మాయయా బహుస్యామితి సంకల్పరూపేణ జ్ఞానేన మాయాశబ్దస్య జ్ఞానపర్యాయత్వోక్తేః. తేనజ్ఞానేన ఉరుధా బహుధా స్థితం పశ్య. తత్ర ఆత్మనామితి జీవభేదః. ఆత్మేతి తేషామంతర్యామిత్వప్రతిపాదనేన జీవపరమాత్మభేదశ్చ. స్వదృగితి భగవతస్సగుణత్వం అంతరోఽనంతరశ్చేతి అంతర్బహిశ్చేతి శ్రుత్యర్థవివరణేన జగత్సత్యత్వం తదిదమితి సామానాధికరణ్యేన శరీరశరీరిభావప్రయుక్తం విశిష్టాద్వైతం. మాయయోరుధేతి ప్రతిపాదనేన. శ్రు. 'సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయే'తి శ్రుతిసూచనేన తత్ప్రకరణపఠితం నిఖిలవిశిష్టాద్వైతతత్త్వం చ సప్రపంచముపపాదితమిత్యనుసంధేయం. ౫౧. జితశ్వాసః శ్వాసని

షణః, జితాసనో జితశ్వాసః ప్రత్యాహృతషడింద్రియః. ౫౬. హరిభావనయా ధ్వ
స్తరజస్సత్త్వతమోమలః, విజ్ఞానాత్మని సంయోజ్య క్షేత్రజ్ఞే ప్రవిలాప్య తమ్. ౫౭.
బ్రహ్మణ్యాత్మానమాధారే ఘటాంబరమివాంబరే, ధ్వస్తమాయాగుణోదర్కో ని
రుద్ధకరణాశయః. ౫౮. నివర్తితాఖిలాహార ఆస్తే స్థాణురివాధునా, తస్యాంతరా
యో మైవాభూత్సన్న్యస్తాఖిలకర్మణః. ౫౯. స వా అద్యతనాద్రాజన్ పరతః పంచ
మేఽహని, కళేబరం హాస్యతి స్వం తచ్చ భస్మీభవిష్యతి. ౬౦. దహ్యమానేఽగ్నిభిర్దేహే
పత్యుః పత్నీ సహోటజే, బహిః స్థితా పతిం సాధ్వీ తమగ్నిమనువేక్ష్యతి. ౬౧. విదుర

ఇతి. అబ్భక్షణం చ నియమా ఉక్తాః— భక్షణస్థానే అపాం స్వీకారాదబ్భక్షణః. ఉపశాంతః ఆత్మా యస్య. విగతా పుత్రాద్యేషణా యస్మాదితి యమా ఉక్తాః. జితాసన ఇత్యాదినా ఆసనప్రాణాయామప్రత్యాహారా ఉక్తాః. ౫౬. హరిభావనయేతి. ధారణోక్తా. ధ్వస్తాః రజస్సత్త్వతమోరూపాః మలాః యస్యేతి ఫలతో ధ్యానముక్తం. సమాధిమాహ—విజ్ఞానేత్యాదిద్వాభ్యాం. అహంకారాస్పదాత్ స్థూలదేహాద్వియోజ్య విజ్ఞానాత్మని బుద్ధౌ సంయోజ్య ఏకీకృత్య తం విజ్ఞానాత్మానం దృశ్యాంశాద్వియోజ్య. క్షేత్రజ్ఞే ద్రష్టరి విలాప్య. తం చ క్షేత్రజ్ఞం ద్రష్ట్రంశాద్వియోజ్య. ౫౭. బ్రహ్మణీతి. ఆధారే ఆశ్రయసంజ్ఞే బ్రహ్మణి విలాప్య. ఘటాంబరం ఘటోపాధేర్వియోజ్య యథా మహాకాశే ప్రవిలాప్యతే, తద్వత్ వ్యుత్థానాభావమాహ. తద్ధి అంతర్గుణక్షోభాద్బహిరింద్రియక్షోభాద్వా. తదుభయం తస్య నాస్తి. యతో ధ్వస్తో మాయాగుణానాముదర్కః ఉత్తరఫలం వాసనా యస్య. నిరుద్ధాని కరణాని చక్షురాదీని ఆశయో మనశ్చ యస్య. ౫౮. నివర్తితేతి. అతఏవ నివర్తితః అఖిలఆహారో భోజ్యం. ఇంద్రియైః విషయాహరణం వా యేన సః. స్థాణురివ నిశ్చలః ఆస్తే. తథాభూతమప్యానేతుముద్యతం ప్రత్యాహ— అంతరాయో విఘ్నః మైవాభూదిత్యడాగమశ్ఛాందసః. ౫౯. దర్శనమపి తావత్కార్యమిత్యుద్యతం ప్రత్యాహ—స ఇతి. స వై అద్యతనాదహ్నః-పరతః ఉత్తరత్ర. స్వం స్వాధీనం తర్హి తద్దాహార్థం వాగమిష్యామి నేత్యాహ—తచ్చేతి. ౬౦. తర్హి గాంధార్యానయనార్థం గమిష్యామి నేత్యాహ—దహ్యమాన ఇతి. పత్యుర్దేహే సహోటజే పర్ణశాలాసహితే యోగాగ్నినా సహ గార్హపత్యాదిభిర్దహ్యమానే. తస్య పత్నీ బహిఃస్థితా సతీ తం పతిమను. అగ్నిం వేక్ష్యతి ప్రవేక్ష్యతి. ౬౧. తర్హి విదురానయనార్థం గంతవ్యమేవ.

రోధవాన్. ప్రత్యాహృతషడింద్రియః విషయేష్వసంచారితచక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియషట్కః. ౫౬. మనో విజ్ఞానాత్మని క్షేత్రజ్ఞే జీవే సంయోజ్య. జీవాత్మస్వరూపం సమ్యగ్విచార్య. తం జీవాత్మానం ప్రవిలాప్య. సమ్యఙ్నిర్దిష్టం కృత్వా. ౫౭. ఆత్మానం తం జీవాత్మానం. ఆధారే స్వస్యాప్యాధారభూతే బ్రహ్మణి. శ్రు. 'య ఆత్మని తిష్ఠన్ని'తి శ్రుత్యర్థోఽత్ర ప్రకటీకృతః. తాదృశే ఘటాంబరమివ సంయోజ్య. అత్రాపి బ్రహ్మణ్యాత్మానం సంయోజ్యేత్యాధారాధేయభావప్రతిపాదనేన జీవాత్మపరమాత్మభేదః. ఘటాంబరమివాంబర ఇత్యనేన అంశో నానా. వ్యపదేశాత్. శ్లో. 'మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన'ఇతి జీవానాం భగవదంశత్వప్రతిపాదకప్రమాణార్థః. జీవశరీరకతయా జీవసరూపకత్వమాదాయ. శ్లో. 'క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత'ఇతి. గీతార్థశ్చ ప్రకటీకృతః. భేదాభేదోభయవ్యపదేశాత్ విశిష్టాద్వైతమపి సప్రపంచముపపాదితం. ధ్వస్తమాయాగుణోదర్కః

స్తు తదాశ్చర్యం నిశామ్య కురునందన, హర్షశోకయుత స్తస్మాద్గంతా తీర్థనిషేవకః.
సూతః ఉవాచ.—

ఇత్యుక్త్వాథారుహత్స్వర్గం నారదస్సహ తుంబురుః, యుధిష్ఠిరో వచ స్తస్య హృది కృత్వా జహాచ్ఛుచః. ౬౩.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, త్రయోదశోఽధ్యాయః.

చతుర్దశోఽధ్యాయః.

శ్రీ సూతః ఉవాచ:—

సంప్రస్థితే ద్వారకాయాం జిష్ణౌ బంధుదిదృక్షయా, జ్ఞాతుం చ పుణ్యశ్లోకస్య
కృష్ణస్య చ విచేష్టితమ్. ౧. వ్యతీతాః కతిచిన్మాసా స్తదా నాయా త్తతోఽర్జునః, దద
ర్శ ఘోరరూపాణి నిమిత్తాని కురూద్వహః. ౨. కాలస్య చ గతిం రౌద్రాం వి
పర్య స్తర్తుధర్మిణః, పాపీయసీం నృణాం వార్తాం క్రోధలోభానృతాత్మనామ్. ౩.
జిహ్మప్రాయం వ్యవహృతం శాఠ్యమిశ్రం చ సౌహృదం, పితృమాతృసుహృద్భ్రాతృ
దంపతీనాం చ కల్కనమ్. ౪. [కన్యావిక్రయిణం తాతం సుతం పిత్రోరపోషకమ్,]
బ్రాహ్మణా న్వేదవిముఖా న్శూద్రా న్వై బ్రహ్మవాదినః. ౫. నిమిత్తాన్యత్యరిష్టాని కా

నేత్యాహ—విదుర ఇతి. విదురస్తు తన్నిశామ్య దృష్ట్వా భ్రాతుః సుగత్యా హర్షః. తన్మృత్యునా శోక శ్చ తాభ్యాం యుక్త స్తస్మాత్ స్థానా త్తీర్థాని సేవితుం గంతా గమిష్యతి. ౬౨. ఇతీతి. శుచః శోకాన్.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

'శ్లో. చతుర్దశేత్వరిష్టాని దృష్ట్వా రాజా విశంకితః, అశృణోదర్జునాత్కృష్ణతిరోధానమితీర్యతే.' సంప్రస్థిత ఇతి. కృష్ణస్య చేతి చకారేణాభిప్రాయం చ జ్ఞాతుం. ౧. వ్యతీతా ఇతి. కతిచిత్సప్త మాసాః. తదా కాలాతిక్రమేపి. తతో ద్వారకాయాః నాయాత్ నాగతః. నిమిత్తాని ఉత్పాతాన్. కురూద్వహో యుధిష్ఠిరః. ౨. కాలస్యేతి. రౌద్రాం ఘోరాం. తదేవాహ—విపర్యస్తాః ఋతుధర్మాః యస్మిన్ తస్య. వార్తాం జీవికాం. క్రోధలోభానృతైః యుక్త ఆత్మా మనో యేషాం. ౩. జిహ్మప్రాయమితి. జిహ్మప్రాయం కపటబహుళం వ్యవహృతం వ్యవహారం. శాఠ్యం వచనం. తన్మిశ్రం సౌహృదం సఖ్యం. పిత్రాదీనాం స్వప్రతియోగిభిః కల్కనం కలహాది. ౪. కన్యావిక్రయిణమితి. తాతం జనకం. ౫. నిమిత్తానీతి. అత్యరిష్టాని అత్యంతమశుభాని దృష్ట్వా నృణాం లోభాద్యధర్మప్రభృతిం చ లోభాదికం మానసికదుర్గుణం. అధర్మానుష్ఠానప్రభృతి చ కాయికదుర్గుణం. దృష్ట్వానుజం భీమం నృపః

నిరస్తత్రిగుణకార్యః. నిరుద్ధకరణాశయః బ్రహ్మణి అంబరే. అపరిచ్ఛిన్నాకాశే నిర్జితబాహ్యాంతరింద్రియః. ౫౫. నివర్తితాఖిలాహారః నివర్తితసకలవిషయసంచారః. నిరాహారో వా సన్న్యస్తాఖిలకర్మణః నివృత్తసకలవ్యాపారస్య. ౫౬.

లే త్యనుగతే నృణామ్, లోభాద్యధర్మప్రభృతిం దృష్ట్వోవాచానుజం నృపః. ౬.
యుధిష్ఠిర ఉవాచ:—

సంప్రేషితో ద్వారకాయాం విష్ణుర్బంధుదిదృక్షయా, జ్ఞాతుం చ పుణ్యశ్లో
కస్య కృష్ణస్య చ విచేష్టితమ్. ౭. గతాస్సప్తాధునా మాసాః భీమసేన తవానుజః,
నాయాతి కస్య వా హేతోర్నాహం వేద్మీదమంజసా. ౮. అపి దేవర్షిణాదిష్టస్స
కాలోఽయముపస్థితః, యదాత్మనోఽఙ్గమాక్రీడం భగవానుత్సిసృక్షతి. ౯. యస్మాన్న
స్సంపదో రాజ్యం దారాః ప్రాణాః కులం ప్రజాః, ఆసన్ సపత్నవిజయో లోకాశ్చ
యదనుగ్రహాత్. ౧౦. పశ్యోత్పాతాన్నరవ్యాఘ్ర దివ్యాన్ భౌమాన్ సదై
హికాన్, ఘోరమాశంసతో దూరాద్భయం నో బుద్ధిమోహనం. ౧౧. ఊర్వక్షి
బాహవో మహ్యం స్ఫురంత్యంగ పునః పునః, వేపథుశ్చాపి హృదయ ఆరాద్దాస్యం
తి విప్రియం. ౧౨. శివైషోద్యంతమాదిత్యమభిరౌత్యనలాననా, మామంగ సార
మేయోఽయమభిరోదిత్యభీరువత్. ౧౩. శస్తాః కుర్వంతి మాం సవ్యం దక్షిణం పశ
వోఽపరే, వాహాంశ్చ పురుషవ్యాఘ్ర లక్షయే రుదతో మమ. ౧౪. మృత్యుదూతః
కపోతోఽయములూకః కంపయన్మనః, ప్రత్యులూకశ్చ కుహ్వానైర్విశ్వం వై శూ
న్యమిచ్ఛతః. ౧౫. ధూమ్రాదిశః పరిధయః కంపతే భూస్సహాద్రిభిః, నిర్ఘాతశ్చమ
హానాసీత్సాకం చ స్తనయిత్నుభిః. ౧౬. వాయుర్వాతి ఖరస్పర్శో రజసా విసృజం

యుధిష్ఠిరః. ౭. గతా ఇతి. వేతి వితర్కే. కస్మాద్ధేతోర్నాయాతీత్యహం న వేద్మి. ౮. అపీతి. అపి కిం యదా ఆత్మనః ఆక్రీడం క్రీడాసాధనం అంగం మనుష్యనాట్యవిగ్రహం. ఉత్స్రష్టుమిచ్ఛతి స కాలః ప్రాప్తః కిం?. ౯. అస్మాకం సర్వపురుషార్థహేతుః శ్రీకృష్ణః. అతస్తద్వియోగం వినా అనిష్టం న స్యాదిత్యాశయేనాహ—యస్మాదితి. యస్మాచ్ఛ్రీకృష్ణాద్ధేతోః. ఏతచ్చోపరిష్టాదర్జునః స్పష్టీకరిష్యతి. లోకాశ్చ యజ్ఞకరణరూపాద్యస్యానుగ్రహాత్. ౧౦. పశ్యేతి. అదూరాత్సన్నిహితం. నః అస్మాకం. ఆశంసతః ఉత్పాతాన్. ౧౧. దైహికానాహ—ఊర్వక్షీతి. ఊర్వాదయో వామాః స్ఫురంతి. వేపథుః కంపశ్చ హృదయే వర్తతే. ఏతే మహ్యం ఆరాత్సన్నిహితం విప్రియం దాస్యంతి. ౧౨. భౌమానాహ—సార్ధత్రిభిః. శివేతి. శివా క్రోష్ట్రీ ఆదిత్యమభిరౌతి ఉద్యత్సూర్యాభిముఖం క్రోశతి. అనలాననా అగ్నిం ముఖేన వహంతీ. అంగ హే భీమ. మామభిలక్ష్య సారమేయః శ్వా రోదితి. అభీరువత్ నిశ్శంకం. ౧౩. శస్తా ఇతి. గవాదయో మాం సవ్యం వామం కుర్వంతి. అపరే గర్దభాద్యాః ప్రదక్షిణం కుర్వంతి. వాహానశ్వాన్. ౧౪. మృత్యుదూత ఇతి. అయం కపోతో మృత్యుదూతః మృత్యుసూచకః. ఉలూకో ఘూకః ప్రత్యులూకః తత్ప్రతిపక్షో ఘూకః. కాకో వా. కుహ్వానైః కుత్సితశబ్దైః విశ్వం శూన్యం కర్తుమిచ్ఛతః. ౧౫. ధూమ్రా ఇతి. ధూమ్రాః ధూసరాః దిశః పరిధయః పరివేషాః అముం లోకమావృణ్వంతి. దివ్యానాహ—నిర్ఘాతాది సార్ధద్వాభ్యాం. నిర్ఘాతో నిరభ్రవజ్రపాతః. స్తనయిత్నవోఽత్ర గర్జితాని తైస్సహ. ౧౬. వాయురితి. తమః విసృజన్. అసృక్ రక్తం. ౧౭.

స్తనుః, అసృగ్వర్షన్తి జలదా బీభత్సమివ సర్వతః. ౧౭. సూర్యం హతప్రభం పశ్య గ్రహ
మర్దం మిథో దివి, సుసంకులైర్భూతగణైర్జ్వలితే ఇవ రోదసీ. ౧౮. నద్యో నదాశ్చ
క్షుభితాస్సరాంసి చ మనాంసి చ, న జ్వలత్యగ్నిరాజ్యేన కాలోఽయం కిం విధాస్యతి,
౧౯. న పిబంతి స్తనం వత్సాః న దుహ్యం*తి చ మాతరః, రుదంత్యశ్రుముఖా గావో న
హృష్యంత్యృషభా వ్రజే. ౨౦. దైవతాని రుదంతీవ స్విద్యంతి ప్రచలంతి చ, ఇమే
జనపదా గ్రామాః పురోద్యానాకరాశ్రమాః. ౨౧. భ్రష్టశ్రియో నిరానందాః
కిమఘం దర్శయంతి నః, మన్యఏతైర్మహోత్పాతైర్నూనం భగవతః పదైః. ౨౨.
అనన్యపురుషశ్రీభిర్హీనా భూర్గతసౌభగా, ఇతి చింతయతస్తస్య దృష్టారిష్టే
న చేతసా. ౨౩. రాజ్ఞః ప్రత్యాగమద్బ్రహ్మన్ యదుపుర్యాః కపిధ్వజః, తం పాద
యోర్నిపతితమయథాపూర్వమాతురమ్. ౨౪. అధోవదనమబ్బిందూన్ సృజంతం
నయనాబ్జయోః, విలోక్యోద్విగ్నహృదయం విచ్ఛాయమనుజం నృపః. ౨౫. పృచ్ఛ
తిస్మ సుహృన్మధ్యే సంస్మరన్నారదేరితమ్.

యుధిష్ఠిర ఉవాచ.—

కచ్చిదానర్తపుర్యాం నస్స్వజనాస్సుఖమాసతే. ౨౬. మధుభోజక
దాశార్హాస్సాత్వతాంధకవృష్ణయః, శూరో మాతామహః కచ్చిత్స్వస్త్యాస్తే
పార్థ మారిషః. ౨౭. మాతులశ్చానుజః కచ్చిత్కుశల్యానకదుందుభిః, సప్త
స్వసారస్తత్పత్న్యో మాతులాన్యస్సహాత్మజాః. ౨౮. ఆసతే సస్నుషాః క్షేమం
దేవకీప్రముఖాస్స్వయమ్, కచ్చిద్రాజాహుకో జీవత్యసత్పుత్రోఽస్య చానుజః.

సూర్యమితి. గ్రహాణాం మర్దం యుద్ధం. భూతాని రుద్రానుచరాః. తేషాం గణైస్సుసంకులైర్వ్యామిశ్రైః ప్రాణిభిస్సహితైః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ జ్వలితే ప్రదీప్తే ఇవ పశ్యేతి. ౧౮. పునర్భామానాహ—నద్య ఇత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః. నద్యఇతి. ప్రాణినాం మనాంసి చ. ౧౯. నేతి. న దుహ్యంతీతి కర్మకర్తర్యార్షం. న ప్రస్నువంతీత్యర్థః. ౨౦. దైవతానీతి. దైవతాని ప్రతిమాః. ౨౧. భ్రష్టశ్రియఇతి. అఘం దుఃఖం ఏతైః కృత్వా న విద్యతే అన్యేషు పురుషేషు శ్రీర్ధ్వజాంకుశాదిశోభా యేషాం తైః భగవతః పదైః. ౨౨. అనన్యేతి. హీనా భూరిత్యహం మన్యే. తస్య రాజ్ఞః ఇత్యేవం దృష్టాన్యరిష్టాని యేన చేతసా చింతయతస్సతః. ౨౩. రాజ్ఞ ఇతి. అయథాపూర్వం నిపతితం. తదేవాహ. ఆతురమిత్యాదివిశేషణైః. ౨౪. అధోవదనమితి. అబ్బిందూన్ అశ్రూణి నేత్రాభ్యాం విసృజంతమిత్యర్థః. ఉద్విగ్నం కంపితం హృదయం యస్య. విచ్ఛాయం విగతకాంతిం. నృపః యుధిష్ఠిరః. ౨౫. పృచ్ఛతీతి. స్వజనాః బాంధవాః. ౨౬. కిం వక్ష్యతీతి శంకయా వ్యవహితక్రమేణ పృచ్ఛతి—మధ్వితి, మారిషః మాన్యః మాతామహః. ౨౭. మాతులఇతి. ఆనకదుందుభిర్వసుదేవః స్వసారః. ౨౮. ఆసత ఇతి. పరస్పరం వసుదేవక్షేమతః తాసామపి క్షేమం పృష్టమేవ పృథగపి పృచ్ఛతి — స్వయమితి. ఆహుకః ఉగ్రసేనః. అసన్ పుత్రో యస్య. అతఏవ జీవనమాత్రమేవ పృష్టం అనుజశ్చ దేవకః,

౨౯. హృదికస్య సుతో క్రూరో జయంతగదసారణాః, ఆసతే కుశలం కచ్చిద్యే
చ సత్యజిదాదయః. ౩౦. కచ్చిదాస్తే సుఖీ రామో భగవాన్ సాత్వతాం పతిః,
ప్రద్యుమ్నస్సర్వవృష్ణీనాం సుఖమాస్తే మహారథః. ౩౧. యో గంభీరరయో
యుద్ధే వర్ధతే భగవానుత, సుషేణశ్చారుదేష్ణశ్చ సాంబో జాంబవతీసుతః. ౩౨.
అన్యే చ కార్ష్ణిప్రవరాస్సపుత్రా ఋషభాదయః, తథైవానుచరాశ్శౌరేః శ్రుతదే
వోద్ధవాదయః. ౩౩. సునందనందశీర్షణ్యా యే చాన్యే సాత్వతర్షభాః, అపి స్వస్త్యాసతే
సర్వే కృష్ణరామభుజాశ్రయాః. ౩౪. అపి స్మరంతి కుశలమస్మాకం బంధుసౌహృదాః,
భగవానపి గోవిందో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః. ౩౫. పురే కచ్చిత్సుధర్మాయాం సుఖ
మాస్తే సుహృద్వృతః, మంగళాయ హి లోకానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ. ౩౬.
ఆస్తే యదుకులాంభోధావాద్యోఽనంతసఖః పుమాన్, యద్బాహుదండగుప్తా
యాం స్వపుర్యాం యదవోఽర్చితాః. ౩౭. క్రీడంతి పరమానందం మహాపౌరుషికా
ఇవ, యత్పాదశుశ్రూషణముఖ్యకర్మణా సత్యాదయో ద్వ్యష్టసహస్రయోషితః.
౩౮. నిర్జిత్య సంఖ్యే త్రిదశాంస్తదాశిషో హరంతి వజ్రాయుధవల్లభోచితాః, యద్బా
హుదండప్రభవోపజీవినో యదుప్రవీరా హ్యకుతోభయా ముహుః. ౩౯. అభిక్రమం
త్యంఘ్రిభిరాహృతాం బలాత్సభాం సుధర్మాం సురసత్తమోచితామ్. ౪౦. కచ్చిత్తే
ఽనామయం తాత భ్రష్టతేజా విభాసి మే, అలబ్ధమానోఽవజ్ఞాతః కిం వా తత్ర

---

౨౯. హృదికస్యేతి. హృదికస్య సుతః. కృతవర్మా. జయంతాదయః కృష్ణభ్రాతరః. ౩౦. కచ్చిదితి. సర్వవృష్ణీనాం మధ్యే మహారథః. ౩౧. య ఇతి. గంభీరరయః యుద్ధే మహావేగః. వర్ధతే మోదత ఇత్యర్థః. ౩౨. అన్య ఇతి. కృష్ణస్యాపత్యాని కార్ష్ణయః తేషు ప్రవరాః. ౩౩. సునంద ఇతి. సునందనందౌ శీర్షణ్యౌ యేషాం తే. ౩౪. భగవాన్ సుఖమాస్త ఇతి ప్రశ్నస్యానౌచిత్యమాశంక్యాహ—పుర ఇత్యాది. భగవతోఽత్రావస్థానే హి లోకానాం మంగళం నాన్యథేత్యాశయేనాహ—మంగళాయేత్యాది చతుర్భిః. మంగళాయ శుభాయ. క్షేమాయ లబ్ధపాలనాయ. భవాయ ఉద్భవాయ. ౩౬. ఆస్త ఇతి. అనంతసఖః బలభద్రసహాయః. అర్చితాః సర్వైః పూజితాః. పరమానందం యథా భవతి తథా మహాపౌరుషికాః వైకుంఠనాథానుచరాః. ౩౭. య ఇతి. యస్య పాదశుశ్రూషణమేవ ముఖ్యం తప ఆదిభ్యః శ్రేష్ఠం యత్కర్మ తేన. సత్యభామాదయః. సంఖ్యే యుద్ధే, కృష్ణబలేన త్రిదశాన్ దేవాన్ నిర్జిత్య తదాశిషః. దేవభోగ్యాన్ పారిజాతాదీన్. వజ్రాయుధస్య వల్లభా శచీ. తస్యా ఉచితాః. ౩౮. యదితి. యద్బాహుదండప్రభవోపజీవినః సుధర్మామంఘ్రిభిరభిక్రమంతి. స గోవిందస్సుఖమాస్త ఇతి గత పంచమశ్లోకేనాన్వయః. ౩౯. ఇదానీం తస్యైవ కుశలం పృచ్ఛతి—కచ్చిదిత్యాదిషడ్భిః. కచ్చిదితి. అనామయం ఆరోగ్యం. నలబ్ధో మానో యేన బంధుభ్యః సకాశాత్, కింవా తైః? ప్రత్యుత అవజ్ఞాతః తిరస్కృతః యతశ్చిరోషితః బహుకాలం తత్ర స్థితః. ౪౦. కచ్చిదితి. అభావైరితి ఛేదః. ప్రియశూన్యైరమంగళైః పరుషైశ్శబ్దైరభిర్వాభిహతః న తాడితోఽసి కిం? యద్వా—

చిరోషితః. ౪౦. కచ్చిన్నాభిహతోఽభావైః శబ్దాదిభిరమంగలైః, న దత్తముక్తమర్థిభ్యః ఆశయా యత్ప్రతిశ్రుతమ్. ౪౧. కచ్చిత్త్వం బ్రాహ్మణం బాలం గాం వృద్ధం రోగిణం స్త్రియమ్, శరణోపసృతం సత్త్వం నాత్యాక్షీశ్శరణప్రదః. ౪౨. కచ్చిత్త్వం నాగమోఽగమ్యాం గమ్యాం వా సత్కృతాం స్త్రియమ్, పరాజితో వాథ భవాన్నోత్తమైర్నాసమైః పథి. ౪౩. అపి స్విత్పర్యభుఙ్క్థాస్త్వం సంభోజ్యాన్ వృద్ధబాలకాన్, [ఉపేక్ష్యాతిథిభృత్యాంశ్చ గర్భిణ్యాతురకన్యకాః.] జుగుప్సితం కర్మ కించిత్కృతవాన్న యదక్షమమ్. ౪౪. కచ్చిత్ప్రేష్ఠతమేనాంగ హృదయేనాత్మబంధునా, శూన్యోఽస్మి రహితో నిత్యం మన్యసే తేఽన్యథా న రుక్. ౪౫.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః.

పంచదశోఽధ్యాయః.

శ్రీ శుకః ఉవాచ:—

ఏవం కృష్ణసఖః కృష్ణో భ్రాత్రా రాజ్ఞా వికల్పితః, నానాశంకాస్పదం రూపం కృష్ణవిశ్లేషకర్శితః. ౧. శోకేన శుష్యద్వదనహృత్సరోజో హతప్రభః, విభుం తమేవానుధ్యాయన్నాశక్నోత్ప్రతిభాషితుమ్. ౨. కృచ్ఛ్రేణ సంస్తభ్య శుచః పాణినా

అర్థిభ్యః అపిదాస్యామీత్యుక్తం, న దత్తం కిం? యద్వా—ఆశయా సహ యథా భవతి తథా దాస్యామీతి ప్రతిశ్రుతం సత్ న దత్తం కిం? ౪౧ కచ్చిదితి. అన్యద్వా—శరణాగతం సత్త్వం ప్రాణిమాత్రం నాత్యాక్షీః న త్యక్తవానసి కిం? యతస్త్వం పూర్వం శరణప్రదః ఆశ్రయపదః. ౪౨. కచ్చిదితి. అగమ్యామితి ఛేదః. నిందితాం స్త్రియం నాగమః న గతవానసి కిం? అసత్కృతాం మలినవస్త్రాదికాం గమ్యాం నాగమః కిం? నోత్తమైః అనుత్తమైః సమైరిత్యర్థః. అసమైరధమైర్వా కిం న పరాజితోఽసి? ఇత్యర్థః. ౪౩. అపీతి. సుభోజనార్హాన్ వృద్ధాన్, బాలకాంశ్చ, పర్యభుఙ్క్థాః తానసంభోజ్య భుక్తవానసి. పరిరత్ర వర్జనార్థః. అక్షమం కర్తుమయోగ్యం యత్తన్న కృతవానసి కిం? ౪౪. నిత్యం ప్రేష్ఠతమేన హృదయేన అత్యంతాంతరంగేణ స్వబంధునా శ్రీకృష్ణేన రహితః శూన్యోఽస్మీత్యాత్మానం మన్యసే. యద్వా—హృదయేన శూన్యోఽస్మీతి మన్యస ఇత్యర్థః. అన్యథా తే రుక్ మనః పీడా న ఘటతే.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. కలిప్రవేశమాలక్ష్య ధురం న్యస్య పరీక్షితి, ఆరురోహ నృపస్స్వర్గమితి పంచదశేఽబ్రవీత్. ఏవమితి. కృష్ణః అర్జునః వికల్పితః ఇతి ఛేదః. నానాశంకాస్పదం రూపమాలక్ష్య వికల్పిత ఇత్యర్థః. ప్రతిభాషితుం నాశక్నోదిత్యుత్తరేణాన్వయః. తత్ర హేతుః. కృష్ణవిశ్లేషేణ కర్శితః కృశః కృతః. ౧. శోకేనేతి. శోకేన హేతునా వదనం, చ హృచ్చ, తే ఏవ సరోజే శుష్యతీ తాపాతిశయేన శుష్కే వదనహృత్సరోజే యస్య. హతా ప్రభా తేజో యస్య. ౨. కృచ్ఛ్రేణేతి. శుచః

మృజ్య నేత్రయోః, పరోక్షేణ సమున్నద్ధప్రణయౌత్కంఠ్యకాతరః. ౩. సఖ్యం మైత్రీం సుహృత్త్వం చ సారథ్యాదిషు సంస్మరన్, నృపమగ్రజమిత్యాహ బాష్పగద్గదయా గిరా. ౪.

అర్జునః ఉవాచ: —

వంచితోఽహం మహారాజ హరిణా బంధురూపిణా, యేన మేఽపహృతం తేజో దేవవిస్మాపనం మహత్. ౫. యస్య క్షణవియోగేన లోకో హ్యప్రియదర్శనః, ఉక్థేన రహితో హ్యేష మృతకః ప్రోచ్యతే యథా. ౬. యత్సంశ్రయాద్ద్రుపదగేహముపాగతానాం రాజ్ఞాం స్వయంవరముఖే స్మరదుర్మదానామ్, తేజో హృతం ఖలు మయాభిహతశ్చ మత్స్యస్సజ్జీకృతేన ధనుషాఽధిగతా చ కృష్ణా. ౭. యత్సన్నిధావహముఖాండవమగ్నయేఽదామింద్రం చ సామరగణం తరసా విజిత్య, లబ్ధా సభా మయకృతాద్భుతశిల్పమాయా దిగ్భ్యోఽహరన్నృపతయో బలిమధ్వరే తే. ౮. యత్సన్నిధౌ నృపశిరోంఘ్రిర్మహాన్మఖార్థమార్యోఽనుజస్తవ గజాయుత

శోకాశ్రూణి. యాన్యుద్గచ్ఛంతి తాని నేత్రయోరేవ సంస్తభ్య. గళితాని చ పాణినా ఆమృజ్య. పరోక్షేణ దర్శనాగోచరేణ శ్రీకృష్ణేన హేతునా. సమున్నద్ధమధికం యత్ప్రేమౌత్కంఠ్యం, తేన కాతరః వ్యాకులః. నృపమిత్యాహేత్యుత్తరేణాన్వయః. సఖ్యమితి. సఖ్యం హితైషితాం. మైత్రీముపకారితాం. సుహృత్త్వం సంబంధితాం చ. బాష్పేణ కంఠావరోధాత్. గద్గదయా గిరా. ౪. వంచిత ఇతి. యేన మాం వంచయతా దేవాన్ బ్రహ్మరుద్రాదీన్ విస్మాపయతీతి తత్. మహత్ సర్వోత్కృష్టం. ౫. యస్యేతి. యస్య క్షణవియోగేనేత్యాదిశ్లోకస్థయచ్ఛబ్దానామంతే తేనాహమస్మి ముషిత ఇతి ఇతో నవమశ్లోకస్థేన తచ్ఛబ్దేన సంబంధః. ప్రియస్యాప్రియత్వే దృష్టాంతః. ఉక్థేన ప్రాణేన రహిత ఏష పిత్రాదిః. ౬. శ్రీకృష్ణోపకారాననుస్మరతి — దశభిః. యదితి. యస్య సంశ్రయాద్బలాత్. స్మరేణ కామేన. దుర్మదానామతిమత్తానాం తేజః ప్రభావః. హృతం. ధనుర్గ్రహణేనైవ పశ్చాద్ధనుస్సజ్జీకృతం జ్యాసహితం చ. తేన మత్స్యో యంత్రః పరిభ్రమన్విద్ధః తాడితః. తతస్తాన్విజిత్య కృష్ణా ద్రౌపదీ ప్రాప్తా చ. ౭. యదితి. ఉ ఇతి విస్మయే. ఖాండవమింద్రస్య వనం. కాండవమితి వా పాఠః, అదాం దత్తవానస్మి. ఖాండవదాహే రక్షితేన మయేన కృతా సభా చ లబ్ధా. అద్భుతశిల్పరూపా మాయా యస్యాం సా. నిఖిలజగదాశ్చర్యకరశిల్పనిర్మాణేన జగన్మోహినీత్యర్థః. అధ్వరే రాజసూయే. బలిం ధనాదిరూపమర్హణద్రవ్యజాతం. ౮. అనంతరశ్లోకో విగలితః. తథాపి వ్యాఖ్యాయతే. యదితి. నృపశిరస్సు అంఘ్రిర్యస్య తం జరాసంధం, తవానుజో భీమః మఖార్థం అహన్ హతవాన్. తద్విజయం వినా రాజసూయమఖానుపపత్తేః. గజాయుతస్యేవ సత్త్వముత్సాహశక్తిః. వీర్యం బలం చ. యస్య సః. తం హత్వా ప్రమథనాథో మహాభైరవః. తస్య మఖాయ

సమానవయస్కత్వప్రయుక్తం సఖ్యం. ఉపకారప్రయుక్తా మైత్రీ. ప్రేమాతిశయప్రయుక్తం సౌహార్దం. ౪. లోకః జనః అప్రియదర్శనః అప్రీతిసంపాదకదర్శనవిషయస్సన్. ఉక్థేన ధనేన రహితః. దరిద్రో యథా, మృతకః మృతప్రాయః ప్రోచ్యతే సర్వైరపి మృతప్రాయోఽయమితి వ్యవహ్రియతే. ౬. అరివి

సత్త్వవీర్యాః, తేనాహృతాః ప్రమథనాథమఖాయ భూపా యన్మోచితాస్స్వమవ
యన్ బలిమధ్వరే తే. ౯. పత్న్యాస్తవాధిమఖక్లృప్తమహాభిషేకశ్లాఘిష్ఠచారుక
బరం కితవైస్సభాయామ్, స్పృష్టం వికీర్య పదయోః పతితాశ్రుముఖ్యా యైస్తత్స్త్రి
యో కృతహతేశవిముక్తకేశాః. ౧౦. యో నో జుగోప వనమేత్య దురంతకృచ్ఛ్రా
ద్దుర్వాససోఽరిరచితాదయుతాగ్రభుగ్యః, శాకాన్నశిష్టముపయుజ్య యతస్త్రిలోకీం
తృప్తామమంస్త సలిలే వినిమగ్నసంఘః. ౧౧. యత్తేజసా సభగవాన్యుధి శూలపా

యే రాజానః తేనాహృతాః. పశురూపేణానీతాః. యస్మాన్మోచితాః, తస్మాత్తే అధ్వరే బలిం పుష్కల ధనోపహారాదిరూపమానీతవంతః. ౯. పత్న్యా ఇతి. యైః కితవైః దుశ్శాసనాదిభిః. తవ పత్న్యాః కబరం వికీర్య ఉన్ముచ్య. స్పృష్టమాకృష్టం. తేషాం దుశ్శాసనాదీనాం స్త్రియః హతేశాః అతఏవ వైధవ్యాద్విముక్తకేశాశ్చ అకృత చకార. కథంభూతం కబరం.? అధిమఖం రాజసూయమధికృత్య క్లృప్తో రచితో మహాభిషేకో మంత్రపూర్వాభిషేకో యః, తేన అభిషేకేణ శ్లాఘిష్ఠం అతిశయితశ్లాఘావిషయీభూతం, చారు అతిమనోహరం, తచ్చ కబరం కేశపాశః ధమ్మిల్ల ఇత్యర్థః. స్మరణాత్తదానీమేవ. అస్మత్కృపయా ప్రాప్తస్య శ్రీకృష్ణస్య నమనే పాదయోః పతితాన్యశ్రూణి. ముఖాద్యస్యాః తస్యాః పత్న్యాః. పదశబ్దసాపేక్షస్యాపి పతశబ్దస్యాశ్రుపదేన సమాసః, నిత్యసాపేక్షత్వాత్. ౧౦. యఇతి. శిష్యాణామయుతస్యాగ్రే తత్పశ్చాత్ భుక్తే యః, తస్మాద్దుర్వాససో హేతోః అరిణా రచితం యద్దురంతకృచ్ఛ్రం శాపలక్షణం. తస్మాత్సకాశాన్నోఽస్మాన్ వనం ఏత్య జుగోప రక్షితవాన్. కిం కృత్వా? శాకమేవాన్నం శిష్టం తస్మిన్ పాత్రే అవశిష్టం. ఉపయుజ్య జగ్ధ్వా. వియత ఉపయోగాత్. సలిలే నిమగ్నో మునీనాం సంఘః. త్రిలోకీం. తృప్తామమంస్త. ఏవం హి భారతే. కథా. కదాచిద్దుర్వాససో దుర్యోధనేనాతిథ్యం కృతం. తేన చ పరితుష్టేన వరం వృణీష్వేత్యుక్తే దుర్వాససశ్శాపాత్పాండవా నశ్యేయురితి మనసి నిధాయ దుర్యోధనేనోక్తం. యుధిష్ఠిరోఽస్మత్కులముఖ్యః, అతస్తస్యాపి భవనే భవతా ఏవమేవ శిష్యాయుతసహితేనాతిథినా భవితవ్యం. కింతు ద్రౌపదీ యథా క్షుధా న సీదేత్తథా తస్యామపి భుక్తవత్యాం తద్గృహం గంతవ్యమితి. తతశ్చ తథైవ దుర్వాససి ప్రాప్తే పరమాదరేణ యుధిష్ఠిరేణ మాధ్యాహ్నికం కృత్వా ఆగమ్యతామితి విజ్ఞాపితో మునిస్సమునిసంఘోఽఘమర్షణస్నానాయ జలే నిమమజ్జ. తత్ర చింతాతురయా ద్రౌపద్యా స్మృతమాత్రః శ్రీకృష్ణః, తత్క్షణమేవ భక్తవాత్సల్యాత్ప్రాప్తః. తయా నివేదితే వృత్తాంతే భగవతోక్తం. అహం చ బుభుక్షితో మాం భోజయేతి, తయాతిలజ్జితయోక్తం, స్వామిన్, మద్భోజనపర్యంతం అక్షయమన్నం సూర్యదత్తస్థాల్యాం మయా చ సర్వాన్ సంభోజ్య భుక్తం. తతో నాస్త్యన్నమితి. తథాప్యతినిర్బంధేన స్థాలీమానాయ్య తత్కంఠలగ్నం కించిచ్ఛాకాన్నమాత్రం ప్రాశ్యోక్తం భోక్తుం మునిసంఘమాహ్వయేతి. సచ తావతాతితృప్తో వృథా పాకభయేన పలాయిత ఇతి. ౧౧.

తాత్, దుర్యోధనప్రేరితాత్. దుర్వాససః. శ్లో. అక్షాంతిసారసర్వస్వం దుర్వాససమవేహి మామితి స్వేనైవాత్యంతాసహనవత్తయా ప్రఖ్యాపితాత్. మునేః ప్రాప్తాత్. దురంతకృచ్ఛ్రాత్. అనేకసహస్రసంఖ్యాకశిష్యగణయుతస్య తస్య దుర్వాససః అర్ధరాత్రే అరణ్యే అన్నదానాభావనిమిత్తకశాపజనితాదిత్యర్థః. యతః కృష్ణభుక్తశాకలేశవశాత్. ౧౧. యత్తేజసా యస్య శ్రీకృష్ణస్య మయి స్థాపితేన తేజసా

నిర్విస్మాపితస్య గిరిజో(అ)స్త్రమదాన్నిజం మే, అన్యే(అ)పి చాహమమునైవ కళేబరేణ ప్రాప్తో మహేంద్రభవనే మహదాసనార్ధమ్. ౧౨. తత్రైవ మే విహరతో భుజదండయుగ్మం గాండీవలక్షణమరాతివధాయ దేవాః, సేంద్రాః శ్రితా యదనుభావితమాజమీఢ తేనాహమద్య ముషితః పురుషేణ భూమ్నా. ౧౩. యద్బాంధవః కురుకులాబ్ధిమనంతపారమేకో రథేన తతరాహమతార్యసత్వమ్, ప్రత్యాహృతం పురుధనం చ మయా పరేషాం తేజఃపదం మణిమయం చ హృతం శిరోభ్యః. ౧౪. యో భీష్మకర్ణగురుశల్యచమూష్వదభ్ర రాజన్యవర్యరథమండలమండితాసు, అగ్రేచరో మమ విభో రథయూథపానామాయుర్మనాంసి చ దృశా సహ ఓజ ఆర్చ్ఛత్. ౧౫. యద్దోఃషు మా ప్రణిహితం గురుభీష్మకర్ణద్రోణిత్రికర్తశలసైంధవ బాహ్లికాద్యైః, అస్త్రాణ్యమోఘమహిమాని నిరూపితాని నోపస్పృశుర్నృహరి

యదితి. స గిరిజః. గిరిజాసహితో విస్మాపితస్సన్. నిజం పాశుపతమస్త్రం అన్యే(అ)పి లోకపాలాః నిజాన్యస్త్రాణి దదుః. అన్యదప్యాశ్చర్యమాహ— అమునైవేతి. మహతః. ఇంద్రస్యాసనార్ధం. ౧౨. తత్రేతి. తత్రైవ స్వర్గే క్రీడతః. గాండీవం లక్షణం చిహ్నం యస్య తత్. అరాతయః నివాతకవచాదైత్యాస్తేషాం యుద్ధార్థం. ఆశ్రితవంతః యేనానుభావితం ప్రభావయుక్తం కృతం. హే ఆజమీఢ యుధిష్ఠిర. తేన ముషితః వంచితో(అ)స్మి. కథంభూతేన? భూమ్నా నిజమహిమావస్థానేన. ౧౩. యదితి. యద్బాంధవఇత్యాదిశ్లోకత్రయస్య తేన ముషితో(అ)హమితి పూర్వేణాన్వయః. కృష్ణబాంధవః. ఏకఏవాహం కౌరవసైన్యాబ్ధిం. నాస్త్యంతో గాంభీర్యేణ పారం చ దేశతో యస్య. అథవా. అంతః సమాప్తిః, పారం సమాప్తస్యోత్తరతీరం, తదుభయరహితం తతార తీర్ణవాన్. ఉత్తరగోగ్రహణే అతార్యాణి దుస్తరాణి. సత్వాని తిమింగిలాదీని. భీష్మాదిరూపాణి యస్మిన్. పరైర్నీతం గోధనం ప్రత్యాహృతం. పరేషాం చ శిరోభ్యస్సకాశాత్ తేజఃపదం ప్రభావస్యాస్పదం, ఉష్ణీషరూపం, మణిమయం మకుటరత్నరూపం, పురుధనం బహుధనం, తావన్మోహనాస్త్రేణ మోహయిత్వా నీతం. యః కృష్ణః బాంధవః సర్వవిధబంధుర్యస్య తేన. యద్బాంధవేన మయా. ౧౪. యఇతి. అదభ్రాః అనల్పాః యే రాజన్యవర్యాస్తేషాం. రథమండలైః మండితాసు. భీష్మాదీనాం చమూషు సారథిరూపేణ రథికస్య మమాగ్రే చరస్సన్ సారథిరూపేణ వర్తమానస్సన్. హే విభో. తేషాం రథయూథపానామాయురాదీని యః దృశా దృష్ట్యైవ ఆర్చ్ఛత్ హృతవాన్. మనాంసీత్యుత్సాహాదిశక్తిః. సహోమనో బలం. ఓజః కాయికబలం. శస్త్రాది కౌశలమిత్యర్థః. ౧౫. యదితి. యస్య దోర్షు. మా మాం. ప్రణిహితం స్థాపితం. గుప్తమిత్యర్థః. తైరేవ గుర్వాదిభిర్నిరూపితాని ప్రయుక్తాని. అస్త్రాణి న స్పృశంతి స్మ. గురుః ద్రోణః. త్రికర్తః. త్రికర్తదేశాధిపతిః. సుశర్మా. శలః శల్యః మద్రాధిపతిః. సైంధవః సింధుదేశాధిపతిః జయద్రథః. బాహ్లికః శంతనోర్భ్రాతా. అమోఘో మహిమా యేషాం తథాభూతాన్యపి ప్రతీకారాకరణేప్యస్పర్శే దృష్టాంతః. ఆసురాణి

శూలపాణిః నిఖిలప్రపంచసంహారకారీ శూలాయుధహస్తః. అమునైవ కళేబరేణ నతుదేహాంతరేణేతి భావః. ౧౨. భూమ్నా భూమవిద్యాప్రకరణఫలితవైభవవిశిష్టేన. పురుషేణ పురుషసూక్తప్రతిపా

దానమివాసురాణి. ౧౬. సౌత్యే వృతః కుమతినాత్మద ఈశ్వరో మే యత్పాదపద్మమభవాయ భజంతి భవ్యాః, మాం శ్రాంతవాహమరయో రథినో భువిష్ఠం న ప్రాహరన్యదనుభావనిరస్తచిత్తాః. ౧౭. నర్మాణ్యుదారరుచిరస్మితశోభితాని హే పార్థ హేఽర్జునసఖే కురునందనేతి, సంజల్పితాని నరదేవ హృదిస్పృశాని స్మర్తుర్లుఠం*తి హృదయమ్మమ మాధవస్య. ౧౮. శయ్యాసనాటనవికత్థనభోజనాదిష్వైక్యాద్వయస్య ఋతవానితి విప్రలబ్ధః, సఖ్యుస్సఖేవ పితృవత్తనయస్య సర్వం సేహే మహామహితయా కుమతేరఘం మే. ౧౯. సోఽహం నృపేంద్ర రహితః పురుషోత్తమేన సఖ్యా ప్రియేణ సుహృదా హృదయేన శూన్యః, అధ్వన్యురుక్రమపరిగ్రహమంగ రక్షన్గోపైరసద్భిరబలేవ వినిర్జితోఽస్మి. ౨౦. తద్వై ధనుస్త ఇషవస్స రథో హయాస్తే సోఽహం రథీ నృపతయో యతఆనమంతి, సర్వం క్షణేన తదభూదసదీశరిక్తం

హిరణ్యకశిపుప్రేరితాని అస్త్రాణి. నృహరిదాసం ప్రహ్లాదమివేతి. ౧౬. స్వాపరాధమనుస్మరన్ సంతప్యమాన ఆహ—సౌత్యఇతి. సౌత్యే సారథ్యే. మయా కుమతినా. స వృతః. కుమతిత్వమేవాహ—ఆత్మద ఇత్యాదినా. ఆత్మదః జ్ఞానప్రదః. అభవాయ మోక్షాయ. భవ్యాః శ్రేష్ఠాః శ్రాంతాః వాహాః అశ్వాః యస్య, తం మాం. జయద్రథవధే హి జలపానం వినా అశ్వాః శ్రాంతాః. తతో రథాదవతీర్య భువిష్ఠమపి బాణైర్భువం భిత్వా జలం సంపాదితం మయా. తదా యస్యానుభావేన నిరస్తచిత్తా అరయో మాం న ప్రహృతవంతః. స సౌత్యే వృత ఇతి కుమతిత్వం. ౧౭. నర్మాణీతి. హే నరదేవ. ఉదారం గంభీరం, రుచిరం, యత్స్మితం, తేన శోభితాని. నర్మాణి పరిహాసవాక్యాని. తథా కార్యప్రస్తావేషు హే పార్థేత్యాదీని మధురాక్షరాణి సంజల్పితాని చ హృదిస్పృశాని మనోజ్ఞాని చ మాధవస్య యాన్యేతాని. స్మర్తుర్మమ హృదయం లుఠంతి క్షోభయంతి. ణిజభావః ఆర్షః. ౧౮. శయ్యేతి. వికత్థనం స్వగుణశ్లాఘనం. విరుద్ధసంభాషణం వా. శయ్యాదిషు ఐక్యాత్. అవ్యతిరేకాద్ధేతోః ఐక్యం మానసికవ్యాపారాభేదః. కదాచిద్వ్యభిచారం దృష్ట్వా. హే వయస్య, ఋతవాన్ సత్యముక్తస్త్వమితి వక్రోక్త్యా. విప్రలబ్ధః తిరస్కృతోఽపి. ఋభుమానితి పాఠే ఋభవో దేవాస్సేవకాస్సంతి యస్య. అసౌ సుహానపి వయస్య ఇతి మత్వా విప్రలబ్ధః. తిరస్కృత ఇత్యర్థః. ఋతమానితి పాఠే వత్వాభావస్త్వార్షః. మే అఘం అపరాధం. సేహే. మహామహితయా మహాత్త్వేన ఐకపద్యేన. అతిమహత్త్వేనేత్యర్థః. సఖ్యురఘం సఖేవ. తనయస్యాఘం పితేవ. ౧౯. త్వయా శంకితం పరాజయం చ ప్రాప్తోఽహమిత్యాహ—స ఇతి. తేన సఖ్యా రహితః. అతో హృదయేన శూన్యః. అంగ హే రాజన్. ఉరుక్రమస్య పరిగ్రహం షోడశసహస్రస్త్రీః రక్షన్. అసద్భిర్నీచైః. అబలా యోషేవ. ౨౦. శ్రీకృష్ణవియోగఏవాత్ర హేతుర్నాన్యస్య ఇత్యాహ—తదితి. యతః యేభ్యః ఈశేన రిక్తం శూన్యం అసత్ కార్యాక్షమం. సర్వమపి క్షణేన శ్రీకృష్ణవియోగావ్యవహితక్షణఏవ. సన్మంత్రవిధానైరపి. భస్మన్నితి లుప్తసప్తమీకం పదం. భస్మని హుతం భస్మాహుతిమివ అతిప్రీతాదపి

దిత వైభవవిశిష్టేన. ౧౩. సోఽహం తథా భగవతా ప్రీతివిషయీకృతోఽహం. గోపైః గోపాలకతుల్యైః. దుర్బలైః అబలా బలరహితవనితేవ. ౨౦. ఉత్పాదయంతి. ౨౬. బలినః దుర్బలాన్ బల

భస్మన్ * హుతం కుహకరాద్ధమివోప్తమూష్యామ్. ౨౧. రాజంస్త్వయాభిపృష్టానాం సుహృదాం నస్సుహృత్పురే, విప్రశాపవిమూఢానాం నిఘ్నతాం ముష్టిభిర్మిథః. ౨౨. వారుణీం మదిరాం పీత్వా మదోన్మథితచేతసామ్. అజానతామివాన్యోన్యం చతుఃపంచావశేషితాః. ౨౩. ప్రాయేణైతద్భగవత ఈశ్వరస్య విచేష్టితమ్, మిథో నిఘ్నంతి భూతాని భావయంతి చ యన్మిథః. ౨౪. జలౌకసాం జలే యద్వన్మహాంతోదంత్యణీయసః, దుర్బలాన్బలినో రాజన్మహాంతో బలినో మిథః. ౨౫. ఏవం బలిష్ఠైర్యదుభిర్మహద్భిరపరాన్విభుః, యదూన్యదుభిరన్యోన్యం భూభారాన్ సంజహార హ. ౨౬. దేశకాలార్థయుక్తాని హృత్తాపోపశమాని చ, హరంతి స్మరతశ్చిత్తం గోవిందాభిహితాని మే. ౨౭.

శ్రీసూత ఉవాచ.—

ఏవం చింతయతో జిష్ణోః కృష్ణపాదసరోరుహమ్, సౌహార్దేనాతిగాఢేన శాంతాసీద్విమలా మతిః. ౨౮. వాసుదేవాంఘ్ర్యనుధ్యానపరిబృంహితరంహసా, భక్త్యా నిర్మథితాశేషకషాయధిషణోఽర్జునః. ౨౯. గీతం భగవతా జ్ఞానం యత్త

కుహకాత్ మాయావినస్సకాశాత్. రాద్ధం లబ్ధమివ. అథవా కుహకే వంచకే అసత్పాత్రే. రాద్ధం దత్తమివ. సమ్యక్కర్షణాదప్యుష్యామూషరభూమౌ ఉప్తం ప్రకీర్ణం బీజమివ. ౨౧. రాజన్నితి. సుహృత్పురే త్వయాభిపృష్టానాం నస్సుహృదాం మధ్యే. ౨౨. వారుణీమితి. చత్వారః పంచ వావశేషితాః. తత్ర హేతుర్విప్రశాపేత్యాదినా వారుణీమన్నమయీమజానతామివ, అన్యోన్యమజానతామివ, స్వపితృపుత్రభ్రాతృప్రభృతీన్ కదాప్యజానతామివ, ఏరకాముష్టిభిర్నిఘ్నతాం. అవశేషితా, ఇత్యనేనోక్తః. ౨౩. హేతుకర్తారమాహ— త్రిభిః. ప్రాయేణేతి. భావయంతి పాలయంతి. ౨౪. జలౌకసామితి. జలౌకసాం మత్స్యాదీనాం మధ్యే మహాంతః స్థూలాః, అణీయసః సూక్ష్మాన్, యథా అదంతి భక్షయంతి. ౨౫. ఏవమితి. భూభారాన్ భువో భారభూతాన్ సంహృతవాన్. ౨౬. అతః పరం వక్తుం న శక్నోమీతి సూచయన్నాహ— దేశకాలేతి. దేశకాలోచితార్థయుక్తాని మనః పీడోపశమనకరాణి గోవిందస్య వచనాని స్మరతో మమ చిత్తం హరంతి ఆకర్షంతి. ౨౭. ఏవమితి సూతోక్తిః. ఏవమితి. దృఢేన స్నేహేన చింతయతోఽర్జునస్య మతిశ్శాంతా భగవత్స్మరణజనితానందాతిశయేన శాంతిరసయుక్తా విమలా విశోకా విరక్తా చాసీత్. ౨౮. మతివైమల్యఫలమాహ— వాసుదేవేతి. వాసుదేవాంఘ్ర్యనుధ్యానేన పరిబృంహితం సంవర్ధితం రంహో వేగో యస్యాః తయా భక్త్యా నిర్మథితాః ఉన్మీలితాః అశేషాః కషాయాః కామాదయో యస్యాస్సా ధిషణా బుద్ధిర్యస్య సః. జ్ఞానం పునరధ్యగమదిత్యుత్తరేణాన్వయః. ౨౯. గీతమితి. కాలేన కర్మభిః. తమసా భోగాభినివేశేన.

హీనాన్. మహాంతోఽపి పరస్పరతుల్యబలశాలినోఽపి బలినః. మిథః అన్యోన్యం. ౨౪. దేశకాలార్థ
యుక్తాని దేశానుగుణాని, కాలానుగుణాని చ. అర్థైర్విచిత్రార్థైశ్చ యుక్తాని, హృత్తాపోపశమాని మన
స్తాపనివారకాని. ౨౭. సంగ్రామమూర్ధని. భారతయుద్ధోపక్రమకాలే. కాలకర్మతమోరుద్ధం. కాల
వశాత్, దుష్కర్మవశాత్, తమోగుణావేశాచ్చ, రుద్ధం విస్మృతం యత్ జ్ఞానం తత్పునరధ్యగమత్.

త్సంగ్రామమూర్ధని, కాలకృతమోరుద్ధం పునరధ్యగమద్విభుః. ౩౦. విశోకో బ్రహ్మసంపత్త్యా సంఛిన్నద్వైతసంశయః, లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాదలింగత్వాదసంభవః. ౩౧. నిశమ్య భగవన్మార్గం సంస్థాం యదుకులస్య చ, స్వఃపథాయ మతిం చక్రే నిభృతాత్మా యుధిష్ఠిరః. ౩౨. పృథాప్యనుశ్రుత్య ధనంజయోదితం నాశం యదూనాం భగవద్గతిం చ తామ్, ఏకాంతభక్త్యా భగవత్యధోక్షజే నివేశితాత్మోపరరామ సంసృతేః. ౩౩. యయాఽహరద్భువో భారం తాం తనుం

రుద్ధం ఆవృతం సత్. ౩౦. జ్ఞానఫలమాహ—విశోక ఇతి. ఏతదేవ శోకహేత్వభావేన ఉపపాదయతి—శోకస్యాపి హేతుః ద్వైతభ్రమః. తస్య దేహః. తస్య లింగం. తస్య గుణాః. తేషామవిద్యా. తతశ్చ బ్రహ్మసంపత్త్యా బ్రహ్మాహమితి, జ్ఞానేన లీనా ప్రకృతిరవిద్యా యస్మిన్, తన్నైర్గుణ్యం భవతి. నతు సుషుప్తిప్రళయయోరివ అవిద్యాశేషం. తస్మాన్నైర్గుణ్యాద్గుణకార్యలింగనాశః. అలింగత్వాచ్చాసంభవః సమ్యగ్భోగాయ భవతి. పునః పునరితి సంభవః స్థూలశరీరం, తద్రహితః. తతశ్చ తత్పరిచ్ఛేదాభావాత్ సంఛిన్నో ద్వైతలక్షణః సంశయో భ్రమో యస్య సః విశోకో జాత ఇతి. ౩౧. నిశమ్యేతి. భగవతో మార్గమాలక్ష్య, యదుకులస్య సంస్థాం నాశం శ్రుత్వా. నారదోక్తం చానుస్మృత్య. స్వః పథాయ స్వర్గమార్గాయ నిభృతాత్మా నిశ్చలచిత్తః నియమితాంతఃకరణ ఇత్యర్థః. ౩౨. పృథేతి. తాం దుర్విజ్ఞేయాం. వక్ష్యతి, ఏకాదశే శ్లో. "సౌదామిన్యా యథాకాశే యాంత్యాహిత్వాభ్రమండలమ్, గతిర్నలక్ష్యతేమర్త్యైస్తథా కృష్ణస్య దైవతైః"ఇతి. ఏకాంతభక్త్యా అవ్యభిచరిత భక్త్యా. సంసృతేరుపరరామ జీవన్ముక్తా బభూవ. దేహం జహావితి వా. ౩౩. తదేవముక్తమపి యాదవేభ్యో భగవతో వైలక్షణ్యమబుధ్వా తత్సామ్యం వదతో మందమతీన్ ప్రతి వైలక్షణ్యం స్పష్టయతి—ద్వాభ్యాం. యయేతి. యయా యాదవరూపయా తన్వా భువో భారం కంటకేన కంటకమివ. కంటకోద్ధరణసాధనీభూతం కంటకమివాహరత్, యాదవతనుర్భూభారతనుశ్చేతి ద్వయమపీశ్వరస్య సంహార్యత్వేన సమమేవ. ౩౪.

పునః ప్రాప్తవానాసీత్. ౩౦. బ్రహ్మసంపత్త్యా విశోకః. బ్రహ్మసంపత్తిః బ్రహ్మనిష్ఠానాం చ బ్రహ్మణో నిధిధ్యాసనరూపా. తయా విశోకః. తస్యాశ్శోకనివర్తకత్వం చ. శ్రు. "తరతిశోకమాత్మవిత్." ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం. సంఛిన్నద్వైతసంశయః. అబ్రహ్మాత్మకవస్తుసద్భావసంశయః, సంఛిన్నో యేన సతాదృశః లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాత్ అలింగితత్వాత్ అసంభవ ఉత్పత్తిః. అత్ర త్యసంభవశబ్దః ఉత్పత్తిపూర్వకానాం షడ్భావానాముపలక్షణార్థః. లింగజన్మాదీనాం నిమిత్తం పుణ్యపాపరూపం. తద్రాహిత్యాదసంభవః. జననాదిషడ్భావరహితః. అలింగత్వే హేతుర్నైర్గుణ్యాదితి. నైర్గుణ్యం సత్వరజస్తమోగుణరాహిత్యం సత్వాది గుణత్రయమేవ పుణ్యపాపహేతుఃతస్మాన్నైర్గుణ్యాదలింగత్వం. తస్మాన్నైర్గుణ్యే హేతుమాహ—లీనప్రకృతిలీనప్రకృతిత్వాత్ ప్రకృతిసంబంధంవినా. శాద్యనైర్గుణ్యం, తస్మాద్ధేతోరలింగత్వాదసంభవః. ప్రకృతిసంబంధరాహిత్యపూర్వకనైర్గుణ్యాదలింగత్వాజ్జన్మాదిరహిత ఇతి భావః. ౩౧. అజః కర్మనిమిత్తకజననాదిరహితః. ఇచ్ఛామాత్రపరికల్పితశరీరయోగీ కృష్ణః—ఈశితుః నిఖిలజగజ్జన్మస్థితిలయకారణభూతస్య. ద్వయం చాపి ఇచ్ఛయా శరీరపరిగ్రహః. తయైవ త్యాగశ్చేత్యుభయమపి సమం తుల్యమేవ. న జన్మనా హర్షః నశరీరవి

విజహావజః. కంటకం కంటకేనేవ ద్వయం చాపీశితుస్సమమ్. ౩౪. యథా మత్స్యాదిరూపాణి ధత్తే జహ్యాద్యథా నటః, భూభారః క్షపితో యేన జహౌ తచ్చ కళేబరమ్. ౩౫. యదా ముకుందో భగవానిమాం మహీం జహౌ స్వతన్వా శ్రవణీయసత్కథః, తదా హరే * వా ప్రతిబుద్ధతేజసామభద్రహేతుః కలిరన్వవర్తత. ౩౬. యుధిష్ఠిరస్తత్పరిసర్పణం బుధః పురే చ రాష్ట్రే చ గృహే తదాత్మని, విలోక్య లోభానృతజింహహింసనాద్యధర్మచక్రం గమనాయ పర్యధాత్. ౩౭. స్వరాట్పౌత్రం వినయినమాత్మనస్సుసమం గుణైః, తోయనీవ్యాః పతిం భూమేరభ్యషించద్గజాహ్వయే. ౩౮. మథురాయాం తథా వజ్రిం శూరసేనసుతం తతః, ప్రాజాపత్యాం నిరూప్యేష్టిమగ్నీనపిబదీశ్వరః. ౩౯. విసృజ్య తత్ర తత్సర్వం దుకూలవలయాదికమ్, నిర్మోహనిరహంకారసంఛిన్నాశేషబంధనః. ౪౦. వాచం జుహావ

శ్రీకృష్ణమూర్తేర్విశేషమాహ—యథేతి. తాన్యపి యథా ధత్తే జహాతి చ. తదాహ—యథా నటో నిజరూపేణస్థిత ఏవ రూపాంతరాణి ధత్తే అంతర్ధత్తే చ, తథా యేన కళేబరేణ క్షపితః, తదపి కళేబరం జహౌ అంతర్ధాత్యర్థః. ౩౫. యుధిష్ఠిరస్య స్వర్గారోహణప్రసంగాయ కలిప్రవేశమాహ—యదేతి. స్వతన్వా జహౌ స్వీయతనోరేవ వైకుంఠారోహాత్తదా యదహస్తస్మిన్నేవాహనీతి లుప్తసప్తమ్యంతం పదం. అప్రతిబుద్ధచేతసాం అజ్ఞానావిష్టచిత్తానాం. వివేకినాం తు న ప్రభురిత్యుక్తం. అన్వవర్తతేతి పూర్వమేవాంశేన ప్రవిష్టస్య స్వేన రూపేణానువృత్తిరుక్తా. ౩౬. యుధిష్ఠిర ఇతి. ఆత్మని మనసి చ. తస్య కలేః పరిసర్పణం ప్రసరణం విలోక్య. కథంభూతం? లోభాద్యధర్మచక్రం యస్మిన్ జింహం కౌటిల్యం. పర్యధాత్ తదుచితం పరిధానమకరోత్. ౩౭. స్వరాడితి. ఆత్మనస్స్వస్య గుణైః సుసమం స్వేనాత్యంతసదృశం, నియతం. నియమవంతం, తోయం సర్వతః స్థితం. సముద్రోదకమేవ నీవీ పరిధానవిశేషో యస్యాస్తస్యాః భూమేః పతిత్వేనాభిషిక్తవాన్. ౩౮. మథురాయామితి. వజ్రం అనిరుద్ధస్య పుత్రం. ప్రాజాపత్యేష్టి నిరూప్య కృత్వేత్యర్థః. అపిబత్ ఆత్మన్యారోపయామాస. ఈశ్వరస్సమర్థః. ౩౯. విసృజ్యేతి. సంఛిన్నాన్యశేషాని బంధనాని ఉపాధయో యేన. ౪౦. తదేవ దర్శయతి—ద్వాభ్యాం. వాచమితి. వాచమిత్యుపలక్షణం. సర్వేంద్రియాణి మనసి ప్రవిలాపితవానిత్యర్థః. తచ్చ మనః ప్రాణే. ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాత్తం ప్రాణమితరే ఇతరస్మిన్ అపానే.

యోగేన క్లేశః. ఉభయోరపి స్వేచ్ఛాపరికల్పితత్వాదితిభావః. ౩౪. లోభః ధనినస్సత్పాత్రే ధనవ్యయాభావః. అనృతమసత్యవచనం. జింహం కాపట్యం. హింసనాదిప్రాణవియోగకరణాదికమధర్మచక్రం అధర్మజాలం. గమనాయ లోకాంతరగమనాయ. పర్యధాత్ ప్రయత్నం కృతవాన్. ౩౭. శూరసేనసుతముగ్రసేనస్య పుత్రం వజ్రం వజ్రనామానం. ౩౯. నిర్మోహనిరహంకారః త్యక్తాహంకారమమకారః. సంఛిన్నాశేషబంధనః సంఛిన్నపుణ్యపాపప్రభృతికర్మబంధనః. ౪౦. యుధిష్ఠిరః స్వచ్ఛందమరణప్రకారేణ వాచం మనసి హుత్వా. శ్రు. మనఃపూర్వో వాగుత్తరః య''ద్ధి మనసా ధ్యాయతి తద్వాచా వదతీ''త్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా వాగ్వ్యాపారాణాం మనఃపూర్వకత్వాత్.

మనసి తత్ప్రాణ ఇతరే చ తమ్, మృత్యావపానం సోత్సర్గం తం పంచత్వే హ్యజోహవీత్. ౪౧. త్రిత్వే హుత్వాథ పఞ్చత్వం తచ్చైకత్వేఽజుహోన్మునిః, సర్వమాత్మన్యజుహవీద్బ్రహ్మణ్యాత్మాన మవ్యయే. ౪౨. చీరవాసా నిరాహారో బద్ధవాఙ్ముక్తమూర్ధజః, దర్శయన్నాత్మనో రూపం జడోన్మత్తపిశాచవత్. ౪౩. అనవేక్షమాణో నిరగాదశృణ్వన్బధిరో యథా, ఉదీచీం ప్రవివేశాశాం గతపూర్వాం మహాత్మభిః. ౪౪. హృది బ్రహ్మ పరం ధ్యాయన్నావర్తేత యతో గతః, సర్వే తమను నిర్జగ్ముర్భ్రాతరః కృతనిశ్చయాః. ౪౫. కలినాఽధర్మమిత్రేణ దృష్ట్వాః స్పృష్టాః ప్రజా భువి, తే సాధు

అపానేనాకర్షణాత్. అపానవ్యాపార ఉత్సర్గః, తత్సహితం అపానం మృత్యౌ. తదధిష్ఠానదేవతాయాం. అనేనైవ వాగాదీనామపి తత్తత్కర్మసాహిత్యం జ్ఞేయం. తం మృత్యుం పంచత్వే పంచభూతానామైక్యే దేహే. దేహస్యైవ మృత్యుర్నాత్మన ఇతి విభావితవానిత్యర్థః. అజోహవీదితి యఙ్లుగంతాల్లుఙి రూపం. ౪౧. త్రిత్వ ఇతి. త్రిత్వే గుణత్రయే. తచ్చ త్రిత్వమేకత్వే అవిద్యాయాం. సర్వం సర్వార్థోపహేతుమవిద్యామాత్మని జీవే. అజుహవీదిత్యార్షం. ఏవం త్రిత్వాదిభిస్సమ్యక్ శోధితం ఆత్మానం జీవాత్మానం బ్రహ్మణి అవ్యయే. కూటస్థే న తు తస్యాన్యత్ర లయ ఇత్యర్థః. ౪౨. తదేవమాత్మప్రతిపత్తిముక్త్వా బాహ్యస్థితిమాహ — ద్వాభ్యాం. చీరవాసా ఇతి. బద్ధవాక్ మౌనీ. ౪౩. అనవేక్షమాణ ఇతి. అనవేక్షమాణః అనుజాదిషు ప్రతీక్షామకుర్వన్. ఆశాం దిశం. మహాత్మభిః విదురధృతరాష్ట్రాదిభిః. గతపూర్వాం పూర్వం ప్రవిష్టాం. ౪౪. హృదీతి. యతః యాం దిశం గతః. పునర్నావర్తేత సంసారే న ప్రవర్తతే. ౪౫. కలినేతి. అధర్మో మిత్రం యస్య తేన. సాధు

కారణీభూతే మనసి వాగ్వ్యాపారాన్ హుత్వా. మనోవ్యాపారాణాం ప్రాణాదిసత్త్వేన మనోఽపి తస్యాపి కారణే ప్రాణే హుత్వా. శ్రు. "వాఙ్మనసి సంపద్యతే మనః ప్రాణే ప్రాణస్తేజసి" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యా హుత్వా. తం ప్రాణమితరే అపానే హుత్వా. ప్రాణవాయోరూర్ధ్వగమనే ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాదిప్రసంగే తన్నిరోధార్థం. సోత్సర్గం సోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసప్రాణమపానే హుత్వా. తమపానం మృత్యౌ తస్యాప్యధిష్ఠానతయా కారణీభూతే మృత్యౌ హుత్వా. తం మృత్యుం పంచత్వే పంచభూతేషు తస్యాపి కారణేషు తేషు అజోహవీత్ హుతవానాసీత్. వాక్ప్రభృతీని సర్వేంద్రియాణి ప్రాణాదివాయూంశ్చ కారణీభూతపంచభూతేషు హుతవానిత్యర్థః. ౪౧. అథానంతరం పంచత్వం త్రిత్వే కృత్వా. పంచీకరణత్యాగేన త్రివృత్కరణం సంపాద్య. మునిర్మననశీలీ యుధిష్ఠిరః. తచ్చ త్రివృత్త్వం ఏకత్వే మూలకారణీభూతప్రకృత్యవస్థాయామజుహోత్. కార్యావస్థాత్యాగేన కేవలకారణావస్థాపన్నప్రకృతిసంసృష్టోఽభూదిత్యర్థః. సర్వమాత్మన్యజుహవీత్. సర్వస్యాస్య ప్రకృతిసంబంధస్య ఆత్మనః కర్మపరవశత్వాత్ కర్మపారవశ్యాభావేన ప్రకృతిం విముచ్య శుద్ధాత్మరూపతామాపన్న ఇత్యర్థః. తమాత్మానం అవ్యయే బ్రహ్మణి అజుహోత్ జీవసత్తాయాః పరమాత్మసత్తాధీనత్వేన, స్వసత్తానిర్వాహకే బ్రహ్మణి స్వాత్మాన మజుహోత్. తదధీనత్వేన స్వాత్మానం కృతవానిత్యర్థః. శ్రు. "య ఆత్మని తిష్ఠ"న్నిత్యాదిశ్రుత్యా ఆత్మనో జీవస్య బ్రహ్మాధీనసత్తాకత్వాత్ తచ్ఛేషత్వాచ్చ తస్మిన్నాధారే శేషిణి చ ఆధేయత్వేన శేషత్వేన చ స్వాత్మానం సమర్పితవానిత్యర్థః. స్వీయశేషత్వాద్యపరిజ్ఞానపూర్వకవిపరీతానుష్ఠానాదేవ కిలాస్య సంసారః. ౪౨.

వార్తామనతిప్రియాం తతశ్శరాసనం సంయుగశౌండ ఆదధే. ౧౧. స్వలంకృతం శ్యామతురంగయోజితం రథం మృగేంద్రధ్వజమాశ్రితః పురాత్, వృతో రథాశ్వద్విపపత్తియుక్తయా స్వసేనయా దిగ్విజయాయ నిర్గతః. ౧౨. భద్రాశ్వం కేతుమాలం చ భారతం చోత్తరాన్కురూన్, కింపురు*షాదీని వర్షాణి విజిత్య జగృహే బలిమ్. ౧౩. తత్ర తత్రోపశృణ్వానః స్వపూర్వేషాం మహాత్మనామ్, ప్రగీయమానం చ యశః కృష్ణమాహాత్మ్యసూచనమ్. ౧౪. ఆత్మానం చ పరిత్రాతమశ్వత్థామ్నోఽస్త్రతేజసా, స్నేహం చ వృష్ణిపార్థానాం తేషాం భక్తిం చ కేశవే. ౧౫. తేభ్యః పరమసంతుష్టః ప్రీత్యోజ్జృంభితలోచనః, మహాధనాని వాసాంసి దదౌ హారాన్మహామనాః. ౧౬. సారథ్యపారిషదసేవనసఖ్యదౌత్యవీరాసనానుగమనస్తవనాని శృణ్వన్, స్నిగ్ధేషు పాణ్డుషు జగత్ప్రణతిం స్మ విష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిందే. ౧౭. తస్యానువర్తమానస్య పూర్వేషాం వృత్తిమన్వహమ్, నాతిదూరే కిలాశ్చర్యం యదాసీత్తన్నిబోధ మే. ౧౮. ధర్మః పదైకేన చరన్విచ్ఛాయాముపలభ్య గామ్, పృచ్ఛతి స్మాశ్రువదనాం వివత్సామివ మాతరమ్. ౧౯.

ధర్మ ఉవాచ:—

కచ్చిద్భద్రేఽనామయ ఆత్మనస్తే విచ్ఛాయాసి మ్లాయతా యన్ముఖేన, ఆల

యా పాలితే దేశే. కలిం ప్రవిష్టం శుశ్రావ. తదా తాం అనతిప్రియాం వార్తాం కించిత్ప్రియాం చ. కలిమితి యుద్ధే కౌతుకసంపత్తేః. నిశమ్య తతః శరాసనం దుష్టనిగ్రహార్థం ఆదధే. సంయుగే శౌండః యుద్ధే ప్రగల్భః. పాఠాంతరే, యుద్ధే శౌరిః కృష్ణతుల్యః. ౧౧. భద్రేతి. భద్రాశ్వాదీని పూర్వపశ్చిమదక్షిణోత్తరతస్సముద్రలగ్నాని వర్షాణి. మేరోస్సర్వత ఇళావృతం. తత ఉత్తరతో రమ్యకం. హిరణ్మయం చ. దక్షిణతో హరివర్షం కింపురుషం చ. తాని విజిత్య. కింపురుషేత్యత్ర వర్షాధిక్యమార్షం. బలిం పుష్కలధనప్రదానపూర్వికాం సపర్యాం. ౧౩. తత్రేతి. ప్రగీయమానం యశః యశఆదీని శృణ్వన్ తేభ్యో దదావితి తృతీయేనాన్వయః. ౧౪. సారథ్యేతి. కించ స్నిగ్ధేషు పాండుషు పాండవేషు. విష్ణోర్యాని సారథ్యాదీని కర్మాణి తాని శృణ్వన్. తదా విష్ణోర్జగత్కర్తృకాం ప్రణతిం చ శృణ్వన్ నృపతిః పరీక్షిత్ విష్ణోశ్చరణారవిందే భక్తిం కరోతి స్మ. సారథ్యాదీని వివేచయతి. సారథ్యం నియంతృత్వం. తత్ర పారిషదం సభాపతిత్వం. సేవనం చిత్తానువృత్తిః. వీరాసనం రాత్రౌ ఖడ్గహస్తస్య తిష్ఠతో జాగరణం. సేవనం పాండవచోదితకార్యకరణం. స్తవనం వందిమాగధాదివత్ తేషాం వైభవప్రఖ్యానం. ౧౭. తస్యేతి. పూర్వేషాం వృత్తిమనువర్తమానస్య. నాతిదూరే శీఘ్రమేవ. ౧౮. ధర్మ ఇతి. ధర్మో వృషరూపః. విచ్ఛాయాం హతప్రభాం గాం గోరూపాం పృథ్వీం. వివత్సాం నష్టాపత్యాం. ౧౯. కచ్చిదితి. తే ఆత్మనో దేహస్య. యద్యపి బహిరామయో న లక్ష్యతే. తథాపి అంతర్మధ్యే ఆధిః పీడా యస్యాస్తాం. త్వామాలక్షయే. కేన యతో విచ్ఛాయాసి, అతః ఈషత్ మ్లాయతా వైవర్ణ్యం భజతా ముఖేన లింగేన. తత్ర కారణాని వికల్పయన్పృచ్ఛతి— దూరేబంధుమిత్యాదిపంచభిః. దూరే

త యే భవతీమంతరాధిం దూరే బంధుం శోచసి కంచనాంబ. ౨౦. పాదైర్న్యూనం శోచసి మైకపాదమాత్మానం వృషలైర్భోక్ష్యమాణమ్, ఆహో సురాదీన్ హృతయజ్ఞభాగాన్ప్రజా ఉత స్విన్మఘవత్యవర్షతి. ౨౧. అరక్ష్యమాణాః స్త్రియ ఉర్వి బాలాన్ శోచస్యథో పురుషాదైరివార్తాన్, వాచం దేవీం బ్రహ్మకులే కుకర్మణ్యబ్రహ్మణ్యే రాజకులే కులాగ్ర్యాన్. ౨౨. కిం క్షత్రబంధూన్ కలినోపసృష్టాన్ రాష్ట్రాణి వా తైరవరోపితాని, ఇతస్తతో వా శయనాసనాన్నపానవ్యవాయోన్ముఖజీవలోకమ్. ౨౩. యద్వాంబ తే భూరిభరావతారకృతావతారస్య హరేర్ధరిత్రి, అంతర్హితస్య స్మరతీ విసృష్టా కర్మాణి నిర్వాణవిలంబితాని. ౨౪. ఇదం మమాచక్ష్వ తవాధిమూలం వసుంధరే యేన వికర్శితాసి, కాలేన వా తే బలినాం బలీయసా సురార్చితం కిం హృతమంబ సౌభగమ్. ౨౫.

ధరణ్యువాచ—

భవాన్హి వేద తత్సర్వం యన్మాం ధర్మానుపృచ్ఛసి, చతుర్భిర్వర్తసే యేన పాదైర్లోకసుఖావహైః. ౨౬. సత్యం శౌచం దయా క్షాంతిస్త్యాగస్సంతోష ఆర్జ

స్థితం బంధుం దేశాంతరవర్తినం వత్సం. ౨౦. పాదేతి. త్రిభిః పాదైః న్యూనం శూన్యం. అతఏవ ఏకపాదం. మా మాం వృషలైః ధర్మశూన్యైః కుత్సితరాజన్యైరిత ఊర్ధ్వం భోక్ష్యమాణం. పుంస్త్వమాత్మన్శబ్దవిశేషణత్వాత్. మంత్రాదిలోపపూర్వకయజ్ఞాద్యనుష్ఠానేన అసురైః. హృతాః యజ్ఞభాగాః యేషాం. అథవా యజ్ఞాద్యకరణాత్. ౨౧. అరక్ష్యమాణా ఇతి. హే ఉర్వి పృథ్వి. భర్తృభిరరక్ష్యమాణాః స్త్రియః. పితృభిరరక్ష్యమాణాన్ బాలాన్. ప్రత్యుత తైరేవ పురుషాదైరివ నిర్దయైరార్తాన్ క్లిష్టాన్. వాచం దేవీం సరస్వతీం. కుకర్మణి దురాచారే. స్థితాన్ కులాగ్ర్యాన్ బ్రాహ్మణోత్తమాన్ సేవకాన్. ౨౨. కిమితి. కలినోపసృష్టాన్ వ్యాప్తాన్. అవరోపితాని ఉద్వాసితాని. వ్యవాయో మైథునం. విధినిషేధానాదరేణ సర్వతశ్శయనాదిషూన్ముఖం ప్రవర్తమానం జీవలోకం వా. ౨౩. యద్వేతి. హే అంబ మాతః ధరిత్రి, తే తవ. యో భూరిభారః తస్యావతరణార్థం. కృతావతారస్య కర్మాణి స్మరతీ తేన విసృష్టా సతీ, శోచసి. నిర్వాణం విలంబితమాశ్రితం స్థితం యేషు తాని. పాఠాంతరే. నిర్వాణం విడంబితముపహసితం యైః. మోక్షాదప్యధికసుఖానీత్యర్థః. ౨౪. ఇదమితి. హే అంబ తే తవ సౌభగం సౌభాగ్యం కాలేన వా హృతం. ౨౫. భవానితి. భవాన్ జానాత్యేవ, తథాపి వక్ష్యామీత్యాహ—యేన హేతుభూతేన. త్వం చతుర్భిః పాదైర్వర్తసే. ౨౬. యత్ర చ సత్యాదయో మహాగుణాః న వియంతి న క్షీయంతే తేన శ్రీనివాసేన రహితం లోకం శోచామీతి షష్ఠేనాన్వయః. సత్యం యథార్థభాషణం. శౌచం శుద్ధత్వం. దయా పరదుఃఖాసహనం. క్షాంతిః క్రోధప్రాప్తౌ చిత్తసంయమనం. త్యాగః అర్థిషు ముక్తహస్తతా. సంతోషః అలంబుద్ధిః. ఆర్జవం అవక్రతా. శమో మనోనైశ్చల్యం. దమః బాహ్యేంద్రియనైశ్చల్యం. తపః స్వధర్మః. సామ్యం అరిమిత్రాద్యభావః. తితిక్షా పరాపరాధసహనం. ఉపరతిః లాభా

వమ్, శమో దమస్తపస్సామ్యం తితిక్షోపరతిశ్శ్రుతమ్. ౨౭. జ్ఞానం విరక్తిరైశ్వర్యం శౌర్యం తేజో బలం స్మృతిః, స్వాతంత్ర్యం కౌశలం కాంతిర్ధైర్యం మార్దవమేవ చ. ౨౮. ప్రాగల్భ్యం ప్రశ్రయశ్శీలం సహ ఓజో బలం భగః, గాంభీర్యం స్థైర్యమాస్తిక్యం కీర్తిర్మానోఽనహంకృతిః. ౨౯. ఏతే చాన్యే చ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణాః, ప్రార్థ్యా మహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్న వియంతి స్మ కర్హిచిత్. ౩౦. తేనాహం గుణపాత్రేణ శ్రీనివాసేన సాంప్రతమ్, శోచామి రహితం లోకం పాప్మనా కలినేక్షితమ్. ౩౧. ఆత్మానం చానుశోచామి భవంతం చామరోత్తమమ్. దేవాన్పితౄనృషీన్సాధూన్ సర్వాన్వర్ణాశ్రమాంస్తథా. ౩౨. బ్రహ్మాదయో బహుతిథం యదపాంగమోక్షకామాస్తపస్సమచరన్భగవత్ప్రపన్నాః, సా శ్రీస్స్వవాసమరవిందవనం విహాయ యత్పాదసౌభగమలం భజతేఽనురక్తా. ౩౩. తస్యాహమబ్జకులిశాంకుశకేతుకేతైః శ్రీమత్పదైర్భగవతస్సమలంకృతాంగీ, త్రీనత్యరోచ [1]ఉపలభ్య తతో విభూతిం లోకాన్ స మాం వ్యసృజదుత్స్మయతీం తదంతే. ౩౪. యో వై మమాతిభరమాసురవంశరాజ్ఞామక్షౌహిణీశతమపానుదదాత్మతంత్రః, త్వాం దు

ప్రాప్తావౌదాసీన్యం. శ్రుతం శాస్త్రవిచారః. ౨౭. జ్ఞానమితి. జ్ఞానం ఆత్మవిషయం. విరక్తిర్వైతృష్ణ్యం. ఐశ్వర్యం నియంతృత్వం. శౌర్యం సంగ్రామోత్సాహః. తేజః ప్రభావః. బలం దక్షత్వం. స్మృతిః కర్తవ్యార్థానుసంధానం. స్వాతంత్ర్యం అపరాధీనతా. కౌశలం క్రియానిపుణతా. కాంతిః సౌందర్యం. ధైర్యం అవ్యాకులతా. మార్దవం చిత్తాకాఠిన్యం. ౨౮. ప్రాగల్భ్యమితి. ప్రాగల్భ్యం ప్రతిభాతిశయః. ప్రశ్రయో వినయః. శీలం స్వభావః. సహఓజోబలాని మనసో జ్ఞానకర్మేంద్రియాణాం చ పాటవాని. భోగః భోగాస్పదత్వం. గాంభీర్యం అక్షోభ్యత్వం. స్థైర్యం అచంచలతా. ఆస్తిక్యం శ్రద్ధా. కీర్తిర్యశః. మానః పూజ్యత్వం. అనహంకృతిః గర్వాభావః. ౨౯. ఏత ఇతి. ఏతే ఏకోనచత్వారింశత్. అన్యే చ బ్రహ్మణ్యశరణ్యత్వాదయో మహాంతో గుణాః. యస్మిన్నిత్యాస్సహజాః, న వియంతి న క్షీయంతే స్మ. ౩౦. తేనేతి. తేన గుణపాత్రేణ గుణాశ్రయేన పాప్మనా పాపహేతునా. ౩౧. తస్య విరహో దుస్సహ ఇత్యాహ — చతుర్భిః. బ్రహ్మాదయ ఇతి. బ్రహ్మాదయో యస్యాశ్శ్రియః అపాంగమోక్షః స్వస్మిన్ దృష్టిపాతః తత్కామాస్సంతః బహుతిథం బహుకాలం తపస్సమచరన్ సమ్యక్చరంతి స్మ. భగవద్భిః ఉత్తమైః ప్రపన్నా ఆశ్రితాఽపి సా శ్రీః యస్య పాదలావణ్యం అలమనురక్తా సతీ సేవతే. ౩౩. తస్యేతి. తస్య భగవతః. శ్రీమద్భిః పదైః. కేతుర్ధ్వజః. అబ్జాదయః. కేతాశ్చిహ్నాని యేషాం తైః. యద్వా—అబ్జాదీనామాశ్రయైః. సమ్యగలంకృతమంగం యస్యాస్సా అహం తతో భగవతః విభూతిం సంపదముపలభ్య ప్రాప్య. త్రీన్ లోకానతిక్రమ్య. అరోచే శోభితవత్యస్మి. పశ్చాత్తస్యా విభూతేః అంతే నాశకాలే ప్రాప్తే సతి. ఉత్స్మయన్తీం ఉత్స్మయమానాం గర్వం కుర్వాణాం మాం. సః వ్యసృజత్ త్యక్తవాన్. ౩౪. య ఇతి. కించ, యో వై ఆసురో వంశో యేషాం తేషాం రాజ్ఞాం. అక్షౌహిణీశతరూపం మమాతిభరం? భారం? అపనీతవాన్. త్వాం చ ఊనప

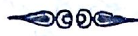
1 ముపలభ్యేతిచ పాఠాన్తరమ్.

స్థానమూనపదమాత్మని పౌరుషేణ సంపాదయన్యదుషు రమ్యమబిభ్రదంగమ్. ౩౫.
కా వా సహేత విరహం పురుషోత్తమస్య ప్రేమావలోకరుచిరస్మితవల్గుజల్పైః, స్థైర్యం సమానమహరన్మధుమానినీనాం రోమోద్గమో మమ యదంఘ్రివిటంకితాయాః. ౩౬.

శ్రీసూత ఉవాచ—

తయోరేవం కథయతోః పృథివీధర్మయోస్తదా, పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాప్తః ప్రాచీం సరస్వతీమ్. ౩౭.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, షోడశోఽధ్యాయః.

సప్తదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః ఉవాచ—

తత్ర గోమిథునం రాజా హన్యమానమనాథవత్, దండహస్తం చ వృషలం దదర్శ నృపలాంఛనమ్. ౧. వృషం మృణాళధవళం మేహంతమివ బిభ్యతమ్, వేపమానం పదైకేన సీదంతం శూద్రతాడితమ్. ౨. గాం చ [1]ధర్మదుఘాం దీనాం భృశం శూద్రపదా హతామ్, వివత్సాం సాశ్రువదనాం క్షామాం యవసమిచ్ఛతీమ్. ౩. పప్రచ్ఛ రథమారూఢః కార్తస్వరపరిచ్ఛదమ్, మేఘగంభీరయా వాచా సమారోపితకార్ముకః. ౪.

దత్త్వాద్ధుః స్థం సంతం పౌరుషేణ పురుషకారేణ. ఆత్మని స్వస్మిన్. సంపూర్ణపదం స్వస్థం సంపాదయన్. లక్షణహేత్వోః క్రియాయా ఇతి హేతౌ శతృప్రత్యయః. సంపాదయితుమిత్యర్థః. అబిభ్రత్ ధృతవానిత్యర్థః. ౩౫. కేతి. తస్య విరహం కా వా సహేత. ప్రేమావలోకశ్చ రుచిరస్మితం చ వల్గుజల్పశ్చ తైః. మధుమానినీనాం సత్యభామాదీనాం. సమానం గర్వసహితం. స్థైర్యం స్తబ్ధత్వం చ యః అహరత్. యస్యాంఘ్రిణా రజస్యంకితేన విటంకితాయాః అలంకృతాయాః. సస్యాదిమిషేణ రోమోద్గమో భవతి. ౩౬. తయోరితి. కథయతోస్సతోః ప్రాచీం పూర్వవాహినీం సరస్వతీం కురుక్షేత్రే. ౩౭.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. తతస్సప్తదశే రాజ్ఞః కలేర్నిగ్రహ ఉచ్యతే, తస్యైవం వీర్యభాజోఽపి వైరాగ్యం వక్ష్యతేఽద్భుతం. తత్రేతి. హన్యమానం తాడ్యమానం. ౧. గామితి. ధర్మదుఘాం హవిర్దోగ్ధ్రీం క్షామాం కృశాం. యవసం తృణం. అత్రాపి సస్యాదిప్రసవక్షయాద్వివత్సేవ. యజ్ఞభాగాభావాత్క్షామా. అత ఏవ యజ్ఞభాగమిచ్ఛతీసా పృథ్వీతి సూచితం. ౩. పప్రచ్ఛేతి. కార్తస్వరం సువర్ణం పరిచ్ఛదః పరికరో యస్య. స్వర్ణనిబద్ధమిత్యర్థః. సజ్జీకృతకార్ముకః. ౪. క ఇతి. హంసి ఘాతయసి. రాజా

1 'ఘర్మ' ఇత్యపి పాఠో క్వచిద్దృశ్యతే

రాజోవాచ—

కస్త్వం మచ్ఛరణే లోకే బలాద్ధంస్యబలాన్ బలీ, నరదేవోఽసి వేషేణ నటవత్కర్మణాఽద్విజః. ౫. యస్త్వం కృష్ణే గతే దూరం సహగాండీవధన్వనా, శోచ్యోఽస్యశోచ్యాన్రహసి ప్రహరన్వధమర్హసి. ౬. త్వం వా మృణాళధవళః పాదైర్న్యూనః పదా చరన్, వృషరూపేణ కిం కశ్చిద్దేవో నః పరిఖేదయన్. ౭. న జాతు కౌరవేంద్రాణాం దోర్దండపరిరంభితే, భూతలేఽనుపతంత్యస్మిన్వినా తే ప్రాణినాం శుచః. ౮. మా సౌరభేయానుశుచో వ్యేతు తే వృషలాద్భయమ్, మా రోదీరంబ భద్రం తే ఖలానాం మయి శాస్తరి. ౯. యస్య రాష్ట్రే ప్రజాస్సర్వాస్త్రస్యంతే సాధ్వ్యసాధుభిః, తస్య మత్తస్య నశ్యంతి కీర్తి రాయుర్భగో గతిః. ౧౦. ఏష రాజ్ఞాం పరో ధర్మః ఆర్తానామార్తినిగ్రహః, అత ఏనం హనిష్యామి భూతద్రుహమసత్తమమ్. ౧౧. కోఽవృశ్చత్తవ పాదాంస్త్రీన్ సౌరభేయ చతుష్పదః, మా భూవంస్త్వాదృశా రాష్ట్రే రాజ్ఞాం కృష్ణానువర్తినామ్. ౧౨. ఆఖ్యాహి భద్రం వృషవస్సాధూనామకృతాగసామ్, ఆత్మవైరూప్యకర్తారం పార్థానాం కీర్తిదూషణమ్. ౧౩. జనేనాగస్యఘం యుంజన్ సర్వతోఽస్య చ మద్భయమ్, అనాగస్స్విహ భూతేషు య ఆగస్కృన్నిరంకుశః. ౧౪. ఆహర్తాస్మి భుజం సాక్షాదమర్త్యస్యాపి సాంగదమ్, రాజ్ఞో హి పరమో ధర్మః స్వధర్మస్థానుపాలనమ్. ౧౫.

హమితి చేత్తత్రాహ—నట ఇవ వేషమాత్రేణ నరదేవోఽసి కర్మణా తు అద్విజః శూద్రః. ౫. య ఇతి. అశోచ్యాన్ నిరపరాధాన్. రహసి యస్త్వం ప్రహరసి. శోచ్యః సాపరాధోఽసి. అతో వధమర్హసి. ౬. వృషం ప్రత్యాహ—త్వమితి. త్వం వా కః. స్వయమేవ సంభావయతి. కిం కశ్చిద్దేవో వృషరూపేణ నః అస్మాన్ పరిఖేదయన్ వర్తసే. ౭. నేతి. దోర్దండైః పరిరంభితే పరిరంభితవత్సురక్షితే. తే తవ శుచః అశ్రూణి వినా అన్యేషాం అశ్రూణి నానుపతంతీతి ఖేదహేతుత్వం దర్శితం. ౮. ఏవముక్తే పునరపి శోచంతం ప్రత్యాహ—మేతి. సురభేః పుత్ర. మానుశోచః శోకం మా కురుష్వ. వ్యేతు అపయాతు. గాం ప్రత్యాహ—అంబ మాతః. శాస్తరి మయి జీవతి సతి. తే భద్రమేవ. అతో మా రోదీః. ౯. మమ హితార్థమేవైనం హనిష్యామి. న తవోపకారాయేత్యాహ—ద్వాభ్యాం. యస్యేతి. హే సాధ్వి సర్వాః యాః కాశ్చిదపీత్యర్థః. అసాధుభిస్త్రస్యంతే పీడ్యంతే భగో భాగ్యం. గతిః పరలోకః. ౧౦. పునరపి శోచంతం వృషం ప్రత్యాహ—క ఇతి. కః అవృశ్చత్ చిచ్ఛేద. త్వాదృశాః త్వద్విధా దుఃఖితాః. ౧౨. ఆఖ్యాహీతి. వో భద్రమస్తు. ఆత్మనస్తవ పాదచ్ఛేదేన వైరూప్యం కృతవంతం కీర్తిం దూషయతీతి తథా తమాఖ్యాహి వద. ౧౩. తదాఖ్యానే కృతే కథం భద్రం స్యాదిత్యత ఆహ—జన ఇతి. యస్తావదనాగసి జనే. అఘం దుఃఖం యుంజన్ కుర్వన్. భవతి. తస్య ఏవంభూతస్య. మత్ మత్తస్సకాశాత్. సర్వత్రాపి భయం భవతి. తతస్సాధూనాం భద్రం భవేదితి. ఏతస్య దండే అయమసమర్థ ఇతి మాశంకీరిత్యాహ—అనాగస్స్వితి. ఆగస్కృదపరాధకర్తా. ౧౪. ఆహర్తేతి. తస్య అమర్త్యస్య దేవస్యాపి. భుజం ఆహర్తాస్మి ఆహరి

శాసతోఽన్యాన్యథాశాస్త్రమనాపద్యుత్పథానిహ.

ధర్మ ఉవాచ.—

ఏతద్వః పాండవేయానాం యుక్తమార్తాభయం వచః. ౧౬. యేషాం గుణగణైః కృష్ణో దౌత్యాదౌ భగవాన్కృతః, న వయం క్లేశబీజాని యతస్స్యుః పురుషర్షభ. ౧౭. పురుషం తం విజానీమో వాక్యభేదవిమోహితాః, కేచిద్వికల్పవసనా ఆహురాత్మానమాత్మనః. ౧౮. దైవమన్యే పరే కర్మ స్వభావమపరే ప్రభుమ్, అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితి కేష్వపి నిశ్చయః. ౧౯. తత్రానురూపం రాజర్షే విమృశ స్వమనీషయా, ఏవం ధర్మే ప్రవదతి స సమ్రాడ్ద్విజసత్తమాః. ౨౦. సమాహితేన మనసా విఖేదః ప్రత్యచష్ట తమ్. ౨౦.

రాజోవాచ.—

ధర్మం బ్రవీషి ధర్మజ్ఞ ధర్మోఽసి వృషరూపధృత్. ౨౧. యదధర్మకృతః స్థానం సూచకస్యాపి తద్భవేత్, అథవా దేవమాయాయా గతిర్నూనమగోచరా. ౨౨. చేతసో వచసశ్చాపి భూతానామితి నిశ్చయః, తపశ్శౌచం దయా సత్యమితి పా

ష్యామి. సాంగదమిత్యనేన మూలతః ఉత్పాట్య ఆహరిష్యామీతి దర్శితమ్. ౧౫. నన్వేకస్య నిగ్రహే అన్యస్యానుగ్రహే తవ కిం ప్రయోజనమిత్యాశంక్య రాజ్ఞ ఇత్యాదినాహ—శాసత ఇతి. అన్యాన్ అధర్మిష్ఠాన్ శాసతః దండయతః. ఆర్తానామభయం యస్మాత్తద్వచః పాండవేయానాం వః యుక్తముచితమేవ. ౧౬. యేషామితి. వయం తు యతః పురుషాత్ప్రాణినాం క్లేశహేతవో భవేయుః. ౧౭. పురుషమితి. తం పురుషం న విజానీమః. యతః వాదినాం వాక్యభేదైః విమోహితాః. వాక్యభేదానేవాహ—వికల్పం భేదం వసతే ఆచ్ఛాదయంతి యే యోగినః తే ఆత్మానమేవాత్మనః ప్రభుం సుఖదుఃఖప్రదమాహుః. తదుక్తం—శ్లో. "ఆత్మైవహ్యాత్మనో బంధురాత్మైవ రిపురాత్మన" ఇతి. యద్వా—యే వికల్పైః కుతర్కైః ప్రాకృతా నాస్తికాః. ఏవం హి తే వదంతి. న తావద్దేవతాదీనాం ప్రభుత్వం కర్మాధీనత్వాత్. న చ కర్మణః. తస్యాప్యస్వాధీనత్వాదచేతనత్వాచ్చ. అతః స్వయమేవ ప్రభుః న వా కశ్చిదితి. ౧౮. దైవమితి. అన్యే దైవజ్ఞాః—దైవం గ్రహాధిరూపాం దేవతాం. అపరే తు మీమాంసకాః—స్వకర్మ. అపరే లోకాయతికాః—స్వభావం. కేష్వపి నేశ్వరేషు. కేష్వపీతి దుర్లభత్వం దర్శితం. నిశ్చయః ఇతి సిద్ధాంతత్వం. అప్రతర్క్యాదమనోగోచరాత్. అనిర్దేశ్యాత్ వచనాగోచరాత్. ౧౯. తత్రేతి. పరమేశ్వరాత్సర్వం భవతీతి విమృశ విచారయ. స్వబుద్ధ్యా. ౨౦. సమాహితేనేతి. విఖేదః గతమోహః ప్రత్యచష్ట ప్రత్యభాషత. జ్ఞాతవానిత్యర్థః. అనిర్ధారితమివ బ్రువన్ ఘాతుకం జానన్నపి న సూచయేదిత్యేవం రూపం ధర్మం బ్రవీషి. అతో ధర్మోఽసి. ౨౧. సూచనే కో దోష ఇత్యత ఆహ—యదితి. స్థానం నరకాది. యద్వా—అజ్ఞానాదప్యకథనం సంభవతీత్యాహ—దేవస్యమాయాయా గతిః వధ్యఘాతుకలక్షణా వృత్తిః. ౨౨. చేతస ఇతి. భూతానాం చేతసో వచసశ్చ అగోచరా సుజ్ఞేయా న భవతీతి నిశ్చయః. ధర్మోఽసావితి జ్ఞాత్వా తస్య పాదానువాదేన వ్యవస్థామాహ—తప ఇతి

దాః కృతే కృతాః. ౨౩. అధర్మాంగైస్త్రయో భగ్నాస్స్మయసంగమదైస్తవ, ఇదా
నీం ధర్మ పాదస్తే సత్యం నిర్వర్తయేద్యతః. ౨౪. తం జిఘృక్షత్యధర్మోఽయమనృతే
నైధితః కలిః, ఇయం చ భూర్భగవతా న్యాసితోరుభరా సతీ. ౨౫. శ్రీమద్భిస్త
త్పదన్యాసైస్సర్వతః కృతకౌతుకా, శోచత్యశ్రుకలా సాధ్వీ దుర్భగేవోజ్ఝితా
సతీ. ౨౬. అబ్రహ్మణ్యా నృపవ్యాజాః శూద్రా భోక్ష్యంతి మామితి, ఇతి ధర్మం
మహీం చైవ సాంత్వయిత్వా మహారథః. ౨౭. నిశాతమాదదే ఖడ్గం కలయేఽధ
ర్మహేతవే, తం జిఘాంసుమభిప్రేత్య విహాయ నృపలాంఛనం. ౨౮. తత్పాదమూలం
శిరసా సమగాద్భయవిహ్వలః, పతితం పాదయోర్వీరః కృపయా దీనవత్సలః, శర
ణ్యో నావధీచ్ఛ్లోక్య ఆహ చేదం హసన్నివ. ౨౯.

రాజోవాచ.—

న తే గుడాకేశ యశోధరాణాం బద్ధాంజలేర్వై భయమస్తి కించిత్, న
వర్తితవ్యం భవతా కథంచన క్షేత్రేఽస్మదీయే త్వమధర్మబంధుః. ౩౦. త్వాం వర్తమానం
నరదేవదేహేష్వనుప్రవృత్తోఽయమధర్మయూథః, లోభోఽనృతం చౌర్యమనార్యమం
హో జ్యేష్ఠా చ మాయా కలహశ్చ దంభః. ౩౧. న వర్తితవ్యం తవ ధర్మబంధో
ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే, బ్రహ్మావర్తే యత్ర యజంతి యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞవితాన
విజ్ఞాః. ౩౨. యస్మిన్ హరిర్భగవానిజ్యమాన ఇజ్యామూర్తిర్యజతాం శం తనోతి,

ద్వాభ్యాం. ౨౩. అధర్మేతి. అధర్మపాదైః తవ త్రయః పాదాః త్రిభిరంగైర్భగ్నాః రుగ్ణాః. స్మయో
గర్వః. ఇదానీం కలౌ. హే ధర్మ, తే తవ. పాదశ్చతుర్థాంశః. తత్రాపి సత్యమేవాస్తి. యస్సత్యాద్భవా
నాత్మానం నిర్వర్తయేత్ కథంచిద్ధారయేత్. యద్వా—పురుషస్త్వాం సాధయేత్తమపి పాదమనృతేన సం
వర్ధితః కలిరూపోఽయమధర్మః గృహీతుమిచ్ఛతి. తత్రేయం స్థితిః. కృతయుగే ప్రథమం సంపూర్ణశ్చ
తుష్పాద్ధర్మః. త్రేతాయామపి చతుర్ణాం పాదానాం మధ్యే స్మయేన తపః. సంగేన శౌచం. మదేన ద
యా. అనృతేన సత్యం. ఇత్యేవం చతుర్థాంశో హీయతే. ద్వాపరే త్వర్ధం. కలౌ చతుర్థాంశోఽవశిష్యతే,
సోఽప్యనృతేన నశ్యేదితి. ౨౪. తమితి. న్యాసితః అన్యోఽన్యద్వారేణావతారితః ఉరుర్భారో యస్యాః. ౨౫. శ్రీ
మద్భిరితి. కృతం కౌతుకం మంగళం యస్యాః. అశ్రూణి కలయతి ముంచతీత్యశ్రుకలా. తేన త్యక్తా సతీ.
౨౬. అబ్రహ్మణ్యా ఇతి. శూద్రా భోక్ష్యంతి మామితి శోచతి. ౨౭. నిశాతమితి. నిశాతం నిశితం. ఖడ్గం.
అధర్మస్య హేతుర్యః కలిః తం హంతుమిత్యర్థః. అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా. ౨౮. తదితి. శరణ్యః శరణార్హః శ్లో
క్యః సత్కీర్తిర్వార్హః. ౨౯. నేతి. గుడాకేశోఽర్జునస్తస్య యశోధరా యే వయం తేషాం త్వాం ప్రతి బ
ద్ధాంజలిర్యస్తస్య తే కించిత్కథంచన కేనాప్యంశేన న వర్తితవ్యం. యస్మాత్త్వమధర్మస్య బంధుః.
౩౦. తదేవాహ—త్వామితి. రాజదేహేషు వర్తమానం త్వాం అను సర్వతః ప్రవృత్తః. అనార్యం
దౌర్జన్యం అంహః. స్వధర్మత్యాగః. జ్యేష్ఠా అలక్ష్మీః. మాయా కపటం. ౩౧. నేతి. తత్తస్మాత్సత్యేన
ధర్మేణ చ వర్తితవ్యే వర్తితుమర్హే బ్రహ్మావర్తే దేశే. యజ్ఞస్య వితానం విస్తారః తత్ర విజ్ఞాః నిపుణాః. ౩౨.

కామానమోఘాన్ స్థిరజంగమానామంతర్బహిర్వాయురివైష ఆత్మా. ౩౩.

శ్రీసూత ఉవాచ.—

పరీక్షితైవమాదిష్టస్స కలిర్జాతవేపథుః, తముద్యతాసిమాహేదం దండపాణిమివోద్యతమ్. ౩౪. యత్ర క్వ వాథ వత్స్యామి సార్వభౌమ తవాజ్ఞయా, లక్షయే తత్ర తత్రాపి త్వామాత్తేషుశరాసనమ్. ౩౫. తన్మే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ స్థానం నిర్దేష్టుమర్హసి, యత్రైవ నియతో వత్స్య ఆతిష్ఠంస్తేఽనుశాసనమ్. ౩౬.

సూత ఉవాచ.—

అభ్యర్థితస్తదా తస్మై స్థానాని కలయే దదౌ, ద్యూతం పానం స్త్రియస్సూనా యత్రాధర్మశ్చతుర్విధః. ౩౭. పునశ్చ యాచమానాయ జాతరూపమదాద్విభుః, తతోఽనృతం మదః కామో రజో వైరం చ పంచమమ్. ౩౮. అమూని పంచ స్థానాని హ్యధర్మప్రభవః కలిః, ఔత్తరేయేణ దత్తాని న్యవసత్తన్నిదేశకృత్. ౩౯. అథైతాని న సేవేత బుభూషుః పురుషః క్వచిత్, విశేషతో ధర్మశీలో రాజా లోకపతిర్గురుః. ౪౦. వృషస్య పాదాంస్త్రీన్నష్టాంస్తపశ్శౌచం దయామితి, ప్రతిసందధ ఆశ్వాస్య మహీం

యస్మిన్నితి. ఇజ్యా యాగః. తదుపాధిర్మూర్తిర్యస్య. శం క్షేమం. కామాంశ్చ. నన్విన్ద్రాదయో దేవా ఇజ్యంతే న తు హరిస్తత్రాహ—ఏష స్థావరాదీనామాత్మేతి. తథాపి జీవన్నపరిచ్ఛిన్న ఇత్యాహ—అంతర్బహిరితి. యథా వాయుః ప్రాణరూపేణాఽన్తస్స్థోఽపి బహిరప్యస్తి తద్వత్సర్వాంతర్యామీశ్వరోఽపీతి. ౩౪. పరీక్షితేతి. ఉద్యతాసిముద్ధృతఖడ్గం దండపాణిం యమం ఉద్యతం ఉద్యుక్తం. ౩౩. యత్రేతి. అత్ర న వస్తవ్యమితి యా తవాజ్ఞా తయా. యత్ర క్వాపి వత్స్యామి. కింతు తత్ర తత్రాపి ఆత్తః గృహీతః ఇషుః శరాశనం చ యేన తం త్వామేవ లక్షయే. ౩౫. తదితి. తత్తస్మాన్నియతో నిశ్చలః. వత్స్యామి. ౩౬. అభ్యర్థిత ఇతి. పానం మద్యాదేః. సూనాః ప్రాణివధాః. ద్యూతే అనృతం, పానే మదః దయానాశకత్వేనోక్తః. అత్ర తు గర్వద్వారా తపోనాశకత్వేనోక్తః స్త్రీషు సంగః. హింసాయాం క్రౌర్యం దయానాశకమితి జ్ఞేయం. యద్యపి సర్వం సర్వత్రాపి సంభవతి. తథాపి ప్రాధాన్యేనానృతాదీనాం ద్యూతాదిషు యథాసంఖ్యం జ్ఞేయం. ద్వాదశస్కంధే తు, శ్లో. "సత్యం దయా తపో దానమితి పాదా విభోర్నృప" ఇత్యత్ర దానశబ్దేన శౌచమేవోక్తం. మనశ్శుద్ధిరూపత్వాత్. భూతాభయదానమిత్యర్థః. శ్లో. "త్రేతాయాం ధర్మపాదానాం తుర్యాంశో హీయతే శనైః, అధర్మపాదైరనృతహింసాసంతోషవిగ్రహైః" ఇత్యత్ర చ అసంతోషశబ్దేన తస్య హేతుర్గర్వో లక్ష్యతే. విగ్రహశబ్దేన తద్ధేతుః స్త్రీసంగ ఇత్యవిరోధః. ౩౭. పునరితి. చతుర్విధస్యాప్యేకత్రైవావస్థానం. దేహీతి పునర్యాచమానాయ జాతరూపం సువర్ణం అదాత్ దత్తవాన్. తతస్సువర్ణదానాదనృతం. మదం కామమితి సంగం రజ ఇతి రజోమూలాం హింసాం. చత్వార్యేతాని. పంచమం వైరం చాదాదితి ౩౮. అమూనీతి. అమూని అమీషు స్థానేషు న్యవసదిత్యర్థః. ౩౯. అథేతి. ఏతాని బుభూషుః భవితుమిచ్ఛుః. స్త్రీసువర్ణయోరసేవనం నామ తయోరనాసక్తిః. ౪౦. వృషస్యేతి. ఏవం కలిం నిగృహ్య, వృషస్య పాదాన్ ప్రతిసదధే.

చ సమవర్ధయత్. ౪౧. స ఏష ఏతర్హ్యధ్యాస్త ఆసనం పార్థివోచితమ్, పితామహేనోపన్యస్తం రాజ్ఞారణ్యం వివిక్షతా. ౪౨. ఆస్తేఽధునా స రాజర్షిః కౌరవేంద్రశ్రియోల్లసన్, గజాహ్వయే మహాభాగశ్చక్రవర్తీ బృహచ్ఛ్రవాః. ౪౩. ఇత్థంభూతానుభావోఽయమభిమన్యుసుతో నృపః, యస్య పాలయతః క్షోణీం యూయం సత్రాయ దీక్షితాః. ౪౪.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, సప్తదశోఽధ్యాయః.

అష్టాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూత ఉవాచ.—

యో వై ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టో న మాతురుదరే మృతః, అనుగ్రహాద్భగవతః కృష్ణస్యాద్భుతకర్మణః. ౧. బ్రహ్మకోపోత్థితాద్యస్తు తక్షకాత్ప్రాణవిప్లవాత్, న సంముమోహోరుభయాద్భగవత్యర్పితాశయః. ౨. ఉత్సృజ్య సర్వతస్సంగం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః, వైయాసకేర్జహౌ శిష్యో గంగాయాం స్వకళేబరమ్. ౩. నోత్తమశ్లోకవార్తానాం జుషతాం తత్కథామృతమ్, స్యాత్సంభ్రమోఽన్తకాలేఽపి స్మరతాం తత్పదాంబుజమ్. ౪. తావత్కలిర్న ప్రభవేత్ప్రవిష్టోఽపీహ సర్వతః, యావదీశో మహానుర్వ్యామాభిమన్యవ ఏకరాట్. ౫. యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ భగవానుత్స

తప ఆదీని ప్రవర్తితవానిత్యర్థః. ౪౧. యుష్మదీయసత్రప్రవృత్తిరపి తత్ప్రభావాదేవేత్యాహ—త్రిభిః స ఇతి. ఏతర్హి ఇదానీం, యుధిష్ఠిరేణ అరణ్యం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతా ఉపన్యస్తం సమర్పితమాసనమధ్యాస్తే. ౪౨. ఆస్త ఇతి. అధునా ఆస్తే పాలయతీతి చ. వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవన్నిర్దేశః స్మేత్యధ్యాహారో వా. ౪౩. ఇత్థమితి. సత్రాయ సత్రం కర్తుం దీక్షితాః దీక్షాం కృతవంతః

ఇతి భావార్థదీపికాయాం, సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. రాజ్ఞస్త్వష్టాదశే తస్య బ్రహ్మశాపో నిరూప్యతే, స చానుగ్రహ ఏవాస్య జాతో వైరాగ్యమావహన్. పరీక్షితో నిర్యాణమత్యాశ్చర్యం వక్తుం తత్సంభావనాయ జన్మాశ్చర్యమనుస్మారయతి—య ఇతి. విప్లుష్టో నిర్దగ్ధస్సన్. ౧. బ్రహ్మేతి. బ్రహ్మకోపోత్థితాత్తక్షకాత్ యః ప్రాణవిప్లవః ప్రాణనాశః, ఉరుభయం చ. యస్మాత్. న సంముమోహ. అత్ర హేతుః—యస్తు భవత్యేవార్పితాశయ ఇతి. ౨. ఉత్సృజ్యేతి. కింతు వైయాసకేః శుకస్య శిష్యస్సన్. విజ్ఞాతా అజితస్య హరేః సంస్థితిః. తత్త్వం యేన సః. ౩. నైతచ్చిత్రమిత్యాహ—నేతి. ఉత్తమశ్లోకస్యైవ వార్తా యేషు. తత ఏవ నిత్యం తత్కథారూపమమృతం జుషమాణానాం సంభ్రమో మోహో న స్యాత్. ౪. రాజ్ఞిసుతరాం తన్న చిత్రమిత్యాశయేనాహ—తావదితి—అభిమన్యోః పుత్ర ఏకరాట్ చక్రవర్తీ ఈశః పతిస్తావత్. ౫. ననుకళేరప్రవేశ ఏవాస్తు. ప్రవిష్టోఽపి న ప్రభవేదితి కుతః? తత్రాహ—యస్మిన్నితి.

సర్జ గాం, తదైవేహానువృత్తోఽసావధర్మప్రభవః కలిః. ౬. నానుద్వేష్టి కలిం సమ్రాట్సారంగ ఇవ సారభుక్, కుశలాన్యాశు సిద్ధ్యంతి నేతరాణి కృతాని యత్. ౭. కిన్ను బాలేషు శూరేణ కలినాఽధీరభీరుణా, అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు యో వృకో నృషు వర్తతే. ౮. ఉపవర్ణితమేతద్వః పుణ్యం పారీక్షితం మయా. వాసుదేవకథోపేతమాఖ్యానం యదపృచ్ఛత. ౯. యా యాః కథా భగవతః కథనీయోరుకర్మణః. గుణకర్మాశ్రితాః పుంభిస్సేవ్యాస్తా బుభూషుభిః. ౧౦.

ఋషయ ఊచుః.—

సూత జీవసమాస్సౌమ్య శాశ్వతీర్విశదం యశః, యస్త్వం శంససి కృష్ణస్య మర్త్యానామమృతం హి నః. ౧౧. కర్మణ్యస్మిన్ననాశ్వాసే ధూమధూమ్రాత్మనాం భవాన్, ఆపాయయతి గోవిందపాదపద్మాసవం మధు. ౧౨. తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవం, భగవత్సంగిసంగస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః. ౧౩. కో నామ తృప్యేద్రసవిత్కథాయాం మహత్తమైకాంతపరాయణస్య, నాంతం గుణానామగుణస్య జగ్ముర్యోగేశ్వరా యే భవపాద్మ

యశ్చ యస్మిన్నేవ క్షణే గాం పృథ్వీం అనువృత్తః ప్రవిష్టః. అధర్మస్య ప్రభవో యస్మిన్. ౬. నన్వధర్మహేతుం కలిం సర్వథా కిం న హతవాన్? తత్రాహ—నేతి. సారంగో భ్రమర ఇవ. సారభుక్ సారగ్రాహీ. సారమాహ—యత్ యస్మిన్ కుశలాని పుణ్యాని ఆశు సంకల్పమాత్రేణ ఫలంతి. ఇతరాణి పాపాని ఆశు న సిద్ధ్యంతి. యతస్తాని కృతాన్యేవ సిద్ధ్యంతి, న తు సంకల్పితమాత్రాణీతి. ౭. నను దోషాధిక్యాదేష ఏవ యుక్తః. న ధీరేషు. తస్యాకించిత్కరత్వాదిత్యాహ—కిన్న్వితి. కిన్ను తేన భవేద్బాలేషు అధీరేషు అప్రమత్తః అవహితస్సన్యో వృక ఇవ వర్తతే. ౮. ఉపవర్ణితమితి. పారీక్షితమాఖ్యానం అపృచ్ఛత పృష్టవంతః. యూయం. కిం బహునా. ౯. నరైరేతావదేవ కర్తవ్యమితి సర్వశాస్త్రసారం కథయతి—యా యా ఇతి. కథనీయాని ఉరూణి కర్మాణి యస్య తస్య. గుణకర్మవిషయాః. బుభూషుభిః సద్భావమిచ్ఛద్భిః. ౧౦. పునర్విస్తరేణ కథనార్థం సూతోక్తం తత్సంగం చాభినందతి—త్రిభిః. సూతేతి. శాశ్వతీస్సమాః అనంతాన్ సంవత్సరాన్. జీవ. అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా. విశుద్ధం యశః కీర్తయసి. తచ్చ అస్మాకం మర్త్యానాం అమృతం మరణనివర్తకం. ౧౧. కించ. కర్మణీతి. అస్మిన్ కర్మణి సత్రే అనాశ్వాసే అవిశ్వసనీయే. వైగుణ్యబాహుళ్యేన ఫలనిశ్చయాభావాత్. ధూమేన ధూమ్రాః వివర్ణాః ఆత్మా శరీరం యేషాం తాన్ అస్మాన్. కర్మణి షష్ఠీ. ఆసవం మకరందం. మధు మధురం. ౧౨. తులయామేతి. భగవత్సంగినో విష్ణుభక్తాః. తేషాం సంగస్య యో లవః అత్యల్పః కాలః తేనాపి స్వర్గం న తులయామ న సమం పశ్యామ. నచాపవర్గం. సంభావనాయాం లోట్. మర్త్యానాం తుచ్ఛాః ఆశిషః రాజ్యాద్యాః న తులయామేతి కిము వక్తవ్యం. ౧౩. ఏవం సత్సంగమభిసంధ్య శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వంతి—క ఇతి. రసవిత్ రసజ్ఞః. మహత్తమానామేకాంతేన పరం అయనం ఆశ్రయో యస్య తస్య. కథాయాం అగుణస్య ప్రాకృతగుణరహితస్య. కల్యాణగుణానామంతం. యే యోగేశ్వరాస్తేఽపి న జగ్ముః. ఏతావంత ఇతి న పరిగణయాంచక్రుః. భవః శివః. పాద్మో

ముఖ్యాః. ౧౪. తతో భవాన్ వై భగవత్ప్రధానో మహత్తమైకాంతపరాయణస్య, హరేరుదారం చరితం విశుద్ధం శుశ్రూషతాం నో వితనోతు విద్వన్. ౧౫. స వై మహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గాఖ్యమదభ్రబుద్ధిః, జ్ఞానేన వైయాసకిశబ్దితేన భేజే ఖగేంద్రధ్వజపాదమూలం. ౧౬. తన్నః పరం పుణ్యమసంవృతార్థమాఖ్యానమత్యద్భుతయోగనిష్ఠం, ఆఖ్యాహ్యనంతాచరితోపపన్నం పారీక్షితం భాగవతాభిరామం. ౧౭.

శ్రీసూత ఉవాచ.—

అహో వయం జన్మభృతోఽద్య హాస్మ వృద్ధానువృత్త్యాపి విలోమజాతాః, దౌష్కుల్యమాధిం విధునోతి శీఘ్రం మహత్తమానామభిధానయోగః. ౧౮. కుతః పునర్గృణతో నామ తస్య మహత్తమైకాంతపరాయణస్య, యోఽనంతశక్తిర్భగవాననంతో మహద్గుణత్వాద్యమనంతమాహుః. ౧౯. ఏతావతాలం నను సూచితేన గుణైరసామ్యానతిశాయనస్య, హిత్వేతరాన్ ప్రార్థయతో విభూతిర్యస్యాంఘ్రిరేణుం

బ్రహ్మముఖ్యా యేషాం తే. ౧౪. తత ఇతి. నోఽస్మాకం మధ్యే. భగవాన్ ప్రధానం సేవ్యో యస్య స భవాన్. శుశ్రూషతాం నః. ఉదారం పరమపురుషార్థప్రదం హరేశ్చరితం విస్తారయతు. ౧౫. స ఇతి. తచ్ఛుకపరీక్షిత్సంవాదం నః కథయేత్యాహ—ద్వాభ్యాం. వైయాసకినా శబ్దితేన కథితేన యేన జ్ఞానేన జ్ఞానసాధనేన అపవర్గ ఇత్యాఖ్యా యస్య తత్. ఖగేంద్రధ్వజస్య హరేః పాదమూలం భేజే. ౧౬ తదితి. తత్ అసంవృతార్థం యథాతథా ఆఖ్యాహి. తదేవ నిర్దిశతి—పరీక్షితే కథితం పారీక్షితం. ఆఖ్యానం భాగవతం పురాణం, పరమం పుణ్యసత్త్వశోధకం. అత్యద్భుతే యోగే నిష్ఠా యస్య. అనంతస్యాచరితైరుపపన్నం యుక్తం. అత ఏవ భాగవతానామభిరామం ప్రియం, ఏతైర్విశేషణైః కర్మజ్ఞానభక్తియోగప్రకాశకత్వం దర్శితం. ౧౭. శ్రీభాగవతస్య వ్యాఖ్యానే లబ్ధప్రసంగం మహతామాదరపాత్రమాత్మానం శ్లాఘతే—ద్వాభ్యాం. అహో ఇతి. అహో ఇత్యాశ్చర్యే. హేతి హర్షే. వయమితి శ్లాఘాయాం. ప్రతిలోమజా అపి అద్య జన్మభృతః సఫలజన్మానః ఆస్మ జాతాః. వృద్ధానామనువృత్త్యా ఆదరేణ. జ్ఞానవృద్ధః శుకః. తస్య సేవయేతి వా. యతో దుష్కులత్వం. తన్నిమిత్తమాధిం చ మనఃపీడాం చ. మహత్తమానామభిధానయోగః లౌకికోఽపి సంభాషణలక్షణసంబంధః. విధునోతి అపనయతి. ౧౮. కుత ఇతి. కుతః పునః కిం పునర్వక్తవ్యం. తస్య అనంతస్య నామ గృణంతః పుంసః. మహత్తమానామభిధానయోగో దౌష్కుల్యం విధునోతీతి. యద్వా— నామ గృణతః కుతః పునర్దౌష్కుల్యమితి యద్వా—గృణతః పుంసః తస్య నామ దౌష్కుల్యం విధునోతీతి కిం వక్తవ్యమితి కైముతికన్యాయమేనాహ—అనంతాః శక్తయో యస్య. స్వతోఽప్యనంతః. కించ మహాంతో గుణా యస్య సః మహద్గుణస్తస్య భావస్తత్త్వం తస్మాత్. యం గుణతోఽప్యనంతమాహుః. ౧౯. ఏతత్ప్రపంచయతి—త్రిభిః. ఏతావతేతి. తస్య యదసామ్యం. అనతిశాయనం. గుణైః తత్సామ్యం తదాధిక్యం చ. అన్యస్య నాస్తీత్యస్యార్థస్య జ్ఞానాయ. ఏతావతా సూచితేన నను అలం పర్యాప్తం. కస్తద్విస్తరతో వక్తుం శక్నోతీత్యర్థః. తదేవాహ—ఇతరాన్ బ్రహ్మాదీన్. ప్రార్థయతః ప్రార్థయమానాన్

జుషతేఽనభీప్సోః. ౨౦. అథాపి యత్పాదనఖావసృష్టం జగద్విరించోఽపహృతార్హణాంభః, సేశం పునాత్యన్యతమో ముకుందాత్కో నామ లోకే భగవత్పదార్థః. ౨౧. యత్రానురక్తాస్సహసైవ ధీరా వ్యపోహ్య దేహాదిషు సంగమూఢమ్, వ్రజంతి తత్పారమహంస్యమంత్యం యస్మిన్నహింసోపశమస్స్వధర్మః. ౨౨. అహం హి పృష్టోఽర్యమణో భవద్భిరాచక్ష ఆత్మావగమోఽత్ర యావాన్, నభః పతంత్యాత్మసమం పతత్త్రిణస్తథాసమం విష్ణుగతిం విపశ్చితః. ౨౩. ఏకదా ధనురుద్యమ్య విచరన్మృగయాం వనే, మృగాననుగతశ్శ్రాంతస్తృషితః క్షుధితో భృశమ్. ౨౪. జలాశయమచక్షాణః ప్రవివేశ తదాశ్రమమ్, దదర్శ మునిమాసీనం శాంతం మీలితలోచనమ్. ౨౫. ప్రతిరుద్ధేంద్రియప్రాణమనోబుద్ధిముపారతమ్, స్థానత్రయాత్పరం ప్రాప్తం బ్రహ్మభూతమవిక్రియమ్. ౨౬. విప్రకీర్ణజటాచ్ఛన్నం రౌరవేణాజినేన చ, విశుష్యత్తాలురుదకం తథాభూతమయాచత. ౨౭. అలబ్ధతృణభూమ్యాదిరసంప్రాప్తార్ఘ్యసూనృతః, అవజ్ఞాతమివాత్మానం మన్యమానశ్చుకోప హ. ౨౮. అభూతపూర్వస్సహసా క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాత్మనః, బ్రాహ్మణం ప్రత్యభూద్రాజ్ఞో

హిత్వా. విభూతిః శ్రీః అనభీప్సోరపి యస్యాంఘ్రిరేణుం జుషతే సేవత ఇతి. ౨౦. అథేతి. అథేత్యర్థాంతరే. యస్య. పాదనఖాదవసృష్టం నిస్సృతమపి విరించేనోపహృతం సమర్పితం. అర్హణాంభః అర్ఘోదకం. ఈశసహితం జగత్పునాతి. విరించోపహృతం సేశమితి తయోరప్యుపాసకత్వముక్తం. తస్మాన్ముకుందవ్యతిరిక్తః కో నామ భగవత్పదస్యార్థః. స ఏవ సర్వేశ్వర ఇత్యర్థః. ౨౧. యత్రేతి. ధీరాస్సంతః. ఊఢం ధృతం. అంత్యం పరమకాష్ఠాపన్నం. తదాహ—యస్మిన్ అహింసా ఉపశమశ్చ స్వాభావికో ధర్మః. ౨౨. ఏవం స్వభాగ్యమభినంద్య పారీక్షితోపాఖ్యానం వక్తుమాహ—అహమితి. హే అర్యమణః సూర్యాః త్రయీమూర్తయః. ౨౩. సంప్రతి కథాముపక్షిపతి—ఏకదేతి. మృగాననుగతోఽనుగచ్ఛన్ శ్రాంతశ్చ తృషితశ్చ క్షుధితశ్చ బభూవ. ౨౪. జలాశయమితి. అచక్షాణః అపశ్యన్. తం ప్రసిద్ధమాశ్రమం. తస్మింశ్చ మునిం శమీకం. ౨౫. ప్రతిరుద్ధేతి. ప్రతిరుద్ధాః ప్రత్యాహృతాః ఇంద్రియాదయో యేన. అత ఏవ ఉపరతం. స్థానత్రయాత్పరం జాగ్రదాదిలక్షణాత్పరం తురీయం పదం ప్రాప్తం. అత ఏవ బ్రహ్మభూతత్వాదవిక్రియం. ౨౬. తథాభూతమయాచతేత్యుత్తరేణాన్వయః. తమేవ విశినష్టి—విప్రకీర్ణేతి. విప్రకీర్ణాభిర్జటాభిః ఆచ్ఛన్నం రురుః మృగవిశేషః తస్య చర్మణాచాచ్ఛన్నం. విశేషేణ శుష్యన్ తాలుర్యస్య సః. తథాభూతం మునిం. ౨౭. అలబ్ధేతి. న లబ్ధం తృణం తృణాసనం. భూమ్యాదిరుపవేశస్థానం చ యేన సః. న సంప్రాప్తం అర్ఘ్యం సూనృతం

అజ్ఞానాంధకారనివర్తకత్వాత్. బ్రహ్మతేజోయుక్తత్వాచ్చ. సూర్యసదృశాశ్శౌనకాదయః. అత్ర యావానాత్మావగమః మమజ్ఞానం, తావదాచక్షే ప్రవదామి. తథాహి—పక్షిణః నభః ఆత్మసమం స్వశక్త్యనురూపమేవ ఉత్పతంతి. నకృత్స్నం. తథా విపశ్చితోఽపి విష్ణోర్గతిం లీలాం సమం స్వమత్యనురూపమేవ వదంతీత్యర్థః. ౨౩.

మత్సరో మన్యురేవ చ. ౨౮. స తు బ్రహ్మఋషేరంసే గతాసుమురగం రుషా, వినిర్గచ్ఛన్ ధనుష్కోట్యా నిధాయ పురమాగతః. 3౦. ఏష కిం నిభృతాశేషకరణో మీలితేక్షణః, మృషాసమాధిరాహోస్విత్కిం ను స్యాత్క్షత్రబంధుభిః. 3౧. తస్య పుత్రోఽతితేజస్వీ విహరన్ బాలకోఽర్భకైః, రాజ్ఞాఘం ప్రాపితం తాతం శ్రుత్వా తత్రేదమబ్రవీత్. 3౨.

శృంగ్యువాచ:—

అహో అధర్మః పాలానాం పీవ్నాం బలిభుజామివ, స్వామిన్యఘం యద్దాసానాం ద్వారపానాం శునామివ. 33. బ్రాహ్మణైః క్షత్రబంధుర్హి గృహపాలో నిరూపితః, స కథం తద్గృహే ద్వాఃస్థః సభాండం భోక్తుమర్హతి. 3౪. కృష్ణే గతే భగవతి శాస్తర్యుత్పథగామినామ్, తద్భిన్నసేతూనద్యాహం శాస్మి పశ్యత మే బలం. 3౫. ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షో వయస్యానృషిబాలకః. కౌశి*క్యాప ఉపస్పృశ్య వాగ్వజ్రం విససర్జ హ. ఇతో లంఘితమర్యాదం తక్షకస్సప్తమేఽహని, ధక్ష్యతి స్మ కులాంగారం చోదితో మే తత*ద్రుహం. 3౭. తతోఽభ్యేత్యాశ్రమం బాలో గళేసర్పకళేబరం, పితరం వీక్ష్య దుఃఖార్తో ముక్తకంఠో రురోద హ. 3౮. స వా ఆంగిరసో బ్రహ్మన్ శ్రుత్వా సుతవిలాపనం, ఉన్మీల్య శనకైర్నేత్రే దృష్ట్వా చాంసే మృతోరగం. 3౯. విసృజ్య పుత్రం పప్రచ్ఛ వత్స కస్మాద్ధి రోదిషి, కేన వా తే విప్రకృతమిత్యుక్తస్సన్యవేదయత్. ౪౦. నిశమ్య శప్తమతదర్హం నరేంద్రం స బ్రాహ్మణో నాత్మజమభ్యనం

ప్రియవచనం చ యేన సః. ౨౮. అభూతేతి. మత్సరః తదుత్కర్షాసహనం. ౨౯. స ఇతి, గతాసుం మృతం. ధనుష్కోట్యా చాపాగ్రేణ. 3౦.ఏష ఇతి. సర్పనిధానే రాజ్ఞోఽభిప్రాయమాహ—ఏష కిం ప్రత్యాహృతసర్వేంద్రియః సన్ మీలితేక్షణః స్థితః. యద్వా—క్షత్రబంధుభిః అగత్యైరన్యైర్వా కిం ను స్యాదిత్యవజ్ఞయా మృషాసమాధిః సన్ ఇతి జ్ఞాతుమిత్యర్థః. 3౦.తస్యేతి. తస్య పుత్రః శృంగీనామా. అఘం దుఃఖం. తత్రార్భకమధ్యే. 3౨. అహో ఇతి. పాలానాం రాజ్ఞాం. పీవ్నాం పుష్టానాం. అధర్మమేవ దర్శయతి—స్వామినీతి. దాసానాం యదఘం పాపచరణం. బలిభుజాం కాకానామివ శునామివ చేతి. 33. బ్రాహ్మణైరితి. సభాండం భాండ ఏవ స్థితం. 3౪. కృష్ణ ఇతి. తత్ తదనంతరం. అహం శాస్మి దండయామి. 3౫. ఇతీతి ఇతి వయస్యానుక్త్వా. రోషేణ తామ్రే అక్షిణీ యస్య. కౌశికీ నదీ. తస్యా అపః సంధిరార్షః. (కౌశిక్యప ఇతిపాఠాంతరే న కాప్యనుపపత్తిః.) వాగ్వజ్రం శాపం. 3౬. ఇత ఇతి. ఇతి సర్పనిక్షేపేణ ధక్ష్యతి భస్మీకరిష్యతి. స్మేతి పాదపూరణే. దక్ష్యతీతి భక్షిష్యతీతి చ పాఠాంతరం. కులస్యాంగారతుల్యం. మే మయా. తాతద్రుహం. తతేతి హ్రస్వమార్షం. 3౭. తత ఇతి. గళే కంఠే సర్పకళేబరం యస్యేత్యలుక్సమాసః. ముక్తకంఠః ఉచ్చైరిత్యర్థః. 3౮. స ఇతి. ఆంగిరసః శమీకః. పప్రచ్ఛేత్యుత్తరేణాన్వయః. 3౯.కిమితి పృష్టవానిత్యత ఆహ—విసృజ్యేతి. తం చ సర్పం విసృజ్య కస్మాద్ధేతోః రోదిషి? కేన వాపకృతం? ఇతి. ౪౦. నిశమ్యేతి. అభిసంద

దత్, అహో బతాంహో మహదద్య తే కృతమల్పీయసి ద్రోహ ఉరుర్దమో ధృ
తః. ౪౧. న వై నృభిర్నరదేవం పరాఖ్యం సంమాతుమర్హస్యవిపక్వబుద్ధే, యత్తే
జసా దుర్విషహేణ గుప్తా విందంతి భద్రాణ్యకుతోభయాః ప్రజాః. ౪౨. అలక్ష్య
మాణే నరదేవనామ్ని రథాంగపాణావయమంగ లోకః, తథా హి చోరప్రచురో
వినంక్ష్యత్యరక్ష్యమాణావివరూథవత్క్షణాత్. ౪౩. తదద్య నః పాపముపైత్యనన్వ
యం యన్నష్టనాథస్య వసోర్విలుంపకాత్, పరస్పరం ఘ్నంతి శపంతి వృంజతే ప
శూన్ స్త్రియోఽర్థాన్ పురుదస్యవో జనాః. ౪౪. తదార్యధర్మశ్చ విలీయతే నృ
ణాం వర్ణాశ్రమాచారయుతస్త్రయీమయః, తతోఽర్థకామాభినివేశితాత్మనాం శు
నాం కపీనామివ వర్ణసంకరః. ౪౫. ధర్మపాలో నరపతిస్సతు సమ్రాడ్బృహచ్ఛ్ర
వాః, సాక్షాన్మహాభాగవతో రాజర్షిర్హయమేధయాట్. ౪౬. క్షుత్తృట్ఛ్రమయు
తో దీనో నైవాస్మచ్ఛాపమర్హతి, అపాపేషు స్వభృత్యేషు బాలేనాపక్వబుద్ధినా.
౪౭. పాపం కృతం యద్భగవాన్ సర్వాత్మా క్షంతుమర్హతి, తిరస్కృతా విప్రలబ్ధా
శ్శప్తాః క్షిప్తా హతా అపి. ౪౮. నాస్య తత్ప్రతికుర్వంతి తద్భక్తాః ప్రభవోఽపి హి.

సూత ఉవాచ.—

ఇతి పుత్రకృతాఘేన సోఽనుతప్తో మహామునిః. ౪౯. స్వయం విప్రకృ
తో రాజ్ఞా నైవాఘం తదచింతయత్, ప్రాయశస్సాధవో లోకే పరైర్ద్వంద్వేషు

ఇత్యాది. బత కష్టం. తే త్వయా. మహాత్పాపం కృతం. అల్పీయసి ద్రోహే అపరాధే. దమో దండః
౪౧. నేతి. పరో విష్ణురిత్యాఖ్యా ఖ్యాతిర్యస్య తం నరదేవం. నృభిః సంమాతుం సమం ద్రష్టుం. ౪౨.
అలక్ష్యమాణ ఇతి. అలక్ష్యమాణే అదృశ్యమానే. అవివరూథవత్ మేషసంఘవత్. ౪౩. తదితి.
నష్టో నాథో యస్య లోకస్య తస్య. వసోః వసునో ధనస్య. విలుంపకాత్ అపహర్తుశ్చోరాదేః
హేతోః. యత్పాపం భవిష్యతి. తదస్మన్నిమిత్తత్వాదస్మాకముపైష్యతి. అనన్వయం సంబంధశూన్యమే
వ. తదేవ పాపం దర్శయతి—పరస్పరమితి. శపంతి పరుషం వదంతి. పశ్వాదీన్ వృంజతే అపహరంతి.
పురుదస్యవః చోరబహులాః. ౪౪. తదేతి. ఆర్యధర్మః సదాచారః. శునాం కపీనామివ చ అర్థకామ
యోరేవాభినివేశితచిత్తానాం. ౪౫. ఏవం రాజమాత్రస్య శాపానర్హత్వముక్త్వా ప్రస్తుతే విశేషమా
హ—సార్ధేన. ధర్మేతి. హయమేధయాట్ అశ్వమేధయాజీ. ౪౬. క్షుదితి. అస్య మహాపాపస్యాన్య
త్ప్రాయశ్చిత్తమదృష్ట్వా పాపమావేదయన్ భగవంతం హరిం ప్రార్థయతే—అపాపేష్వితి. ౪౭.
పాపమితి. రాజా చేత్ప్రతిశాపం దద్యాత్తర్హి నిష్కృతిర్భవేదపి. తత్తు న సంభవతి. తస్య భాగవత
త్వాదిత్యాహ—తిరస్కృతా ఇతి. తిరస్కృతాః నిందితాః. విప్రలబ్ధాః వంచితాః. క్షిప్తాః అవ
జ్ఞాతాః. హతాః తాడితాః. అస్య తిరస్కారాదికర్తుర్న తత్ప్రతీకారం కుర్వంతి. తద్భక్తాః విష్ణు
భక్తాః ప్రభవః సమర్థా అపి. ౪౮. స్వయమితి. విప్రకృతః అపకృతః. అఘం అపరాధం. యుక్తం

యోజితాః. ౫౦. న వ్యథంతి న హృష్యంతి యత ఆత్మా గుణాశ్రయః.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే, విప్రశాపోపలంభనం నామ
అష్టాదశోఽధ్యాయః.

ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీ సూత ఉవాచ:—

మహీపతి స్త్వథ తత్కర్మ గర్హ్యం విచింతయ న్నాత్మకృతం సుదుర్మనాః, అహో మయా నీచ మనార్యవత్కృతం నిరాగసి బ్రహ్మణి గూఢ తేజసి. ౧. ధ్రువం తతో మే కృతదేవహేళనాద్దురత్యయవ్యసనం నాతిదీర్ఘాత్, తదస్తు కామం హ్యఘనిష్కృతాయ మే యథా న కుర్యాం పునరేవమద్ధా. ౨. అద్యైవ రాజ్యం బలమృద్ధకోశం ప్రకోపితబ్రహ్మకులానలో మే, దహత్వభద్రస్య పునర్న మేఽభూత్ పాపీయసీ ధీర్ద్విజదేవగోభ్యః. ౩. సంచితయన్నిత్థమథాశృణోద్యథా మునేస్సుతోక్తో నిరృతి స్తక్షకాఖ్యాత్, స సాధు మేనే న చిరేణ తక్షకానలం ప్రసక్తస్య విరక్తికారణమ్. ౪. అథో విహాయేమమముం చ లోకౌ విమర్శితౌ హేయ

చైతదిత్యాహ—ప్రాయశ ఇతి. ద్వంద్వేషు సుఖదుఃఖాదిషు. ౫౦. నేతి. అగుణాశ్రయః సుఖదుఃఖాద్యాశ్రయో న భవతి.

ఇతి భావార్థదీపికాయాం అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో. ప్రాయోపవిష్టే గంగాయాం రాజ్ఞి యోగిజనావృతే, శుకస్యాగమనం తత్ర ప్రోక్తమేకోనవింశకే. మహీపతి రితి. స్వకృతం తత్కర్మ మునిస్కంధే సర్పనిక్షేపణం. గర్హ్యం నింద్యం. చింతయన్ సుదుర్మనాః జాతః. చింతామేవాహ—సార్ధద్వాభ్యాం. నీచం పాపం. అమీ వయమితి పాఠేఽపి సఏవార్థః. బ్రహ్మణి బ్రాహ్మణే. గూఢం గుప్తం తేజో యస్య. ౧. ధ్రువమితి. కృతం యద్దేవహేళనం ఈశ్వరావజ్ఞా. పాపమిత్యర్థః. తస్మాన్మేఽనం వ్యసనం భవిష్యతి. తత్తు నాతిదీర్ఘాత్కాలాత్. అచిరాదేవాస్తు. తత్రాపి అద్ధా సాక్షాత్. మమైవాస్తు. న పుత్రాదిద్వారేణేతి ప్రార్థనా. కామం అసంకోచతః. ఏవం ప్రార్థనాయాః ప్రయోజనం. అఘస్య నిష్కృతాయ ప్రాయశ్చిత్తాయ. యథాపునరేవం న కుర్యామితి చ. ౨. ఏవం సాక్షాత్స్వస్యైవ వ్యసనం సంప్రార్థ్య తతః ప్రాగేవ కించిత్ప్రార్థయతే—అద్యేతి. అద్యైవ మే రాజ్యాది దహతు. ప్రకోపితం బ్రహ్మకులమేవానలః పునర్ద్విజాదీన్ పీడయితుం ధీర్మే నాభూత్ న భవేదిత్యర్థః. ౩. సంచింతయన్నితి. ఇత్థం సంచింతయన్ స రాజా మునేస్సుతేనోక్తః. సప్తమేఽహని నిరృతిర్మృత్యుః యథా భవిష్యతి తథా అశృణోత్. శమీకప్రేషితాచ్ఛిష్యాత్ శ్రుత్వా చ స తక్షకస్య విషాగ్నిం సాధు మేనే. యతో విషయేషు ప్రసక్తస్య విరక్తికారణం. ౪. అథో ఇతి. అథో అనంతరం. ఉభౌ లోకౌ. పురస్తాద్రాజ్యమధ్యఏవ హేయతయా విచారితౌ విహాయ. కృష్ణాంఘ్రిసేవామేవాధిమన్యమానస్సన్ సర్వపురుషార్థాధికాం జానన్ నృపః. ప్రాయమనశనం తస్మిన్నిత్యర్థః. తత్సంకల్పేనోపావిశదితి యావత్. యద్వా— ప్రకృష్టమయనం

తయా పురస్తాత్, కృష్ణాంఘ్రిసేవామభిమన్యమాన ఉపావిశత్ప్రాయమమర్త్యనద్యామ్. ౫. యా వై లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాంఘ్రిరేణ్వభ్యధికాంబునేత్రీ, పునాతి లోకానుభయత్ర సేశాన్ కస్తాం న సేవేత మరిష్యమాణః. ౬. ఇతి వ్యవచ్ఛిద్య స పాండవేయః ప్రాయోపవేశం ప్రతి విష్ణుపద్యామ్, దధౌ ముకుందాంఘ్రిమనన్యభావో మునివ్రతో ముక్తసమస్తసంగః. ౭. తత్రోపజగ్ముర్భువనం పునానా మహానుభావా మునయస్సశిష్యాః, ప్రాయేణ తీర్థాభిగమాపదేశైః స్వయం హి తీర్థాని పునంతి సంతః. ౮. అత్రిర్వసిష్ఠశ్చ్యవనశ్శరద్వానరిష్టనేమిర్భృగురంగిరాశ్చ, పరాశరో గాధిసుతోఽథ రామ ఉచథ్య ఇంద్రప్రమదేధ్మవాహౌ. ౯. మేధాతిథిర్దేవల ఆర్ష్టిషేణో భరద్వాజో గౌతమః పిప్పలాదః, మైత్రేయ ఔర్వః కవషః కుంభయోనిర్ద్వైపాయనో భగవాన్నారదశ్చ. ౧౦. అన్యే చ దేవర్షి*బ్రహ్మర్షివర్యా రాజర్షివర్యా అరుణాదయశ్చ, నానార్షేయప్రవరాన్సమేతానభ్యర్చ్య రాజా శిరసా వవందే. ౧౧. సుఖోపవిష్టేష్వథ తేషు భూయః కృతప్రణామః స్వచికీర్షితం యత్, విజ్ఞాపయామాస వివిక్తచేతా ఉపస్థితోఽగ్రేఽభిగృహీతపాణిః. ౧౨.

పరీక్షిదువాచ.—

అహో వయం ధన్యతమా నృపాణాం మహత్తమానుగ్రహణీయశీలాః

మరణం యథా భవతి తథా. ౫. అమర్త్యనద్యామితి విశేషణస్య ఫలమాహ—యేతి. యా గంగా లసంతీ శ్రీర్యస్యాస్తయా తులస్యా విమిశ్రా యే కృష్ణాంఘ్రిరేణవః, తైరభ్యధికం సర్వోత్కృష్టం యదంబు తస్య నేత్రీ తద్వాహినీ. ఉభయత్ర అంతర్బహిశ్చ సేశాన్ లోకపాలైస్సహితాన్ లోకాన్. పునాతి మరిష్యమాణః ఆసన్నమరణః. మరణస్యానియతకాలత్వాత్సర్వోఽపి తథా. అతస్తాం కో న సేవేత. ౬. ఇతీతి. ఇత్యేవం విష్ణుపద్యాం గంగాయాం. ప్రాయోపవేశం ప్రతి. వ్యవచ్ఛిద్య నిశ్చిత్య. పాండవేయ ఇతి తత్కులౌచిత్యం దర్శయతి—నాస్త్యన్యస్మిన్ భావో యస్య సః. కుతః? మునివ్రతః ఉపజాతః తత్కృతః. ముక్తః సమస్తస్సంగో యేన సః. ౭. తత్రేతి. తత్ర తదా తద్దర్శనార్థం. మునయ ఉపాగతాః. న తు తీర్థస్నానార్థం. కృతార్థత్వాత్. నను తాదృశానామపి తీర్థయాత్రా దృశ్యతే. తత్రాహ—ప్రాయేణేతి. తీర్థయాత్రావ్యాజైః. ౮. అన్య ఇతి. అరుణాదయః కాండఋషిత్వవిశేషేణ పృథఙ్నిర్దిష్టాః. నానావిధాన్యార్షేయాణి ఋషీణాం గోత్రాణి. తేషు ప్రవరాన్ శ్రేష్ఠాన్. శిరసా భూమిం స్పృష్ట్వా వవందే. ౧౧. సుఖేతి. విజ్ఞాపనార్థం పునః కృతప్రణామః. వివిక్తం విశుద్ధం చేతో యస్య సః. అభిగృహీతౌ సంయోజితౌ పాణీ యేన సః. స్వచికీర్షితం ప్రాయోపవేశనాది. యుక్తమయుక్తం వేతి విజ్ఞాపయామాస. ౧౨. అనుమోదనేన అనుగ్రహమాలక్ష్య శ్లాఘతే—అహో ఇతి. నృపాణాం మధ్యే మహత్తమైరనుగ్రహణీయం శీలం వృత్తం యేషాం. ఏతచ్చ రాజ్ఞామతిదుర్లభమిత్యాహ—"బ్రాహ్మణానాం పాదశౌచాత్పదప్రక్షాలనోదకాత్, దూరా

రాజ్ఞాం కులం బ్రాహ్మణపాదశౌచాద్దూరాద్విసృష్టం బత గర్హ్యకర్మ. ౧౩. తస్యైవ మేఽఘస్య పరావరేశో వ్యాసక్తచిత్తస్య గృహేష్వభీక్ష్ణమ్, నిర్వేదమూలో ద్విజశాపరూపో యత్ర ప్రసక్తో భయమాశు ధత్తే. ౧౪. తం మోపయాతం ప్రతియన్తు విప్రాః గంగా చ దేవీ ధృతచిత్తమీశే, ద్విజోపసృష్టః కుహకస్తక్షకో వా దశత్వలం గాయత విష్ణుగాథాః. ౧౫. పునశ్చ భూయాద్భగవత్యనన్తే రతిః ప్రసంగశ్చ తదాశ్రయేషు, మహత్సు యాం యాముపయామి సృష్టిం మైత్ర్యస్తు సర్వత్ర నమో ద్విజేభ్యః. ౧౬. ఇతి స్మ రాజా వ్యవసాయయుక్తః ప్రాచీనమూలేషు కుశేషు ధీరః, ఉదఙ్ముఖో దక్షిణకూల ఆస్తే సముద్రపత్న్యాస్స్వసుతన్యస్తభారః. ౧౭. ఏవం తు తస్మిన్నరదేవదేవే ప్రాయోపవిష్టే దివి దేవసంఘాః, ప్రశస్య భూమౌ వ్యకిరన్ప్రసూనైర్ముదా ముహుర్దుందుభయశ్చ నేదుః. ౧౮. మహర్షయస్తం సముపాగతా యే ప్రశస్య సాధ్విత్యనుమోదమానాః, ఊచుః ప్రజానుగ్రహశీలసారా యదుత్తమశ్లోకగుణానురూపమ్. ౧౯. న వా ఇదం రాజ*ర్షివర్య చిత్రం భవత్సు కృష్ణం సమనువ్రతేషు, యేఽధ్యాసనం రాజకిరీటజుష్టం సద్యో జహుర్భగవత్పార్శ్వకామాః. ౨౦. సర్వే వయం తావదిహాస్మహేఽద్య కళేబరం యావదసౌ విహాయ, లోకం పరం విరజస్కం విశోకం యాస్యత్యయం భాగవతప్రధానః. ౨౧. ఆశ్రుత్య తదృషివ

దుచ్ఛిష్టవిణ్మూత్రపాదాంభాంసి సముత్సృజేత్” ఇతి స్మృతేః. దూరే హి తైస్తద్విసృజ్యతే. తతోఽపి దూరాదేవ విసృష్టం క్షిప్తం. తత్రాపి స్థాతుమయోగ్యమిత్యర్థః. గర్హ్యం కర్మ యస్యేత్యాత్మానముద్దిశ్యోక్తం. ౧౩. ఆస్తాం తావదనుగ్రహః. బ్రాహ్మణశాపోఽపి భగవత్ప్రసాదాదేవ జాత ఇత్యాహ—తస్యేతి. తస్య గర్హ్యకర్మణ ఏవ. అతః అఘస్య పాపస్య పాపాత్మనః గృహేష్వాసక్తచిత్తస్య మే స్వప్రాప్తయే. పరావరాణామీశ ఏవ ద్విజశాపరూపో బభూవ. యత్ర యస్మిన్ శాపే సతి. గృహేషు ప్రసక్తో భయం ధత్తే నిర్విణ్ణో భవతి. స్వయం యతో నిర్వేదమూలః నిర్వేదః వైరాగ్యం మూలం ప్రాప్తికారణం వా యస్మిన్. స్వస్య వైరాగ్యప్రాప్త్యాత్తస్య భయమూలత్వాత్తదర్థం ద్విజశాపం కారితవానిత్యర్థః. ౧౪. తాన్ ప్రార్థయతే ద్వాభ్యాం—తమితి. తం మాం. ఉపయాతం శరణాగతం. ప్రతియన్తు జానన్తు. దేవీ దేవతారూపా గంగా చ. ప్రత్యేతు వా. చశబ్దః ప్రతిక్రియానాదరే. గాథాః. కథాః. ౧౫. పునరితి. స ఆశ్రయో యేషాం తేషు. ప్రకృష్టస్సంగో భూయాత్. అహం యాం యాం సృష్టిం జన్మ ఉపయామి; తస్యాం తస్యాం సృష్టౌ జన్మని. ౧౬. ఇతీతి. అధ్యవసాయో నిశ్చయః ప్రాగగ్రేషు కుశేషు ఆస్తే స్మ. స్వసుతన్యస్తభారః స్వసుతే జనమేజయే న్యస్తో భారో రాజ్యం యేన సః. ౧౭. ఏవమితి. ముదా వ్యకిరన్. దేవసంఘైః వాదితా దుందుభయో నేదుః. ౧౮. మహర్షయ ఇతి. ప్రజానుగ్రహే శీలం సారో బలం చ యేషాం. ఉత్తమశ్లోకగుణైరభిరూపం సుందరం. ౧౯. నేతి. భవత్సు పాండోర్వంశ్యేషు. యే జహురితి యుధిష్ఠిరాద్యభిప్రాయేణ. ౨౦. పరస్పరం సమ్మన్త్రయన్తే. సర్వ ఇతి. పరం శ్రేష్ఠం లోకం, తత్ర హేతుః—విరజస్కం

చః పరీక్షిత్సమం మధుచ్యుద్గురుచావ్యలీకం, ఆభాషతైనానభినంద్య యుక్తాం శుశ్రూషమాణశ్చరితాని విష్ణోః. ౨౨.

రాజోవాచ—

సమాగతాస్సర్వత ఏవ సర్వే వేదా యథా మూర్తిధరాస్త్రిపృష్ఠే, నేహాథవాముత్ర చ కశ్చనార్థ ఋతే పరానుగ్రహమాత్మశీలమ్. ౨౩. తతశ్చ వః పృచ్ఛ్యమిమం విపృచ్ఛే విస్రభ్య విప్రా ఇతికృత్యతాయామ్, సర్వాత్మనా మ్రియమాణైశ్చ కృత్యం శుద్ధం చ తత్రామృశతాభియుక్తాః. ౨౪. తత్రాగమద్భగవాన్ వ్యాసపుత్రో యదృచ్ఛయా గామటమానోఽనపేక్షః, అలక్ష్యలింగో నిజలాభతుష్టో వృతశ్చ బాలైరవధూతవేషః. ౨౫. తం ద్వ్యష్టవర్షం సుకుమారపాదకరోరుబాహ్వంసకపోలగాత్రమ్, చార్వాయతాక్షోన్నసతుల్యకర్ణసుభ్ర్వాననం కంబుసుజాతకంఠమ్. ౨౬. నిగూఢజత్రుం పృథుతుంగవక్షసమావర్తనాభిం వలివల్గూదరం చ, దిగంబరం వక్రవికీర్ణకేశం ప్రలంబబాహుం స్వమరోత్తమాభమ్. ౨౭. శ్యామం సదాపీచ్యవయోంగలక్ష్మ్యా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం రుచిరస్మితేన, ప్రత్యుత్థితాస్తే మునయస్స్వాసనేభ్యస్తల్లక్షణజ్ఞా అపి గూఢవర్చసం. ౨౮. స విష్ణురాతోఽతిథయ ఆగ

నిర్హ్రాయం విశోకం చ. యాస్యతీతి. కుత స్తత్రాహ —అయమితి. ౨౧. ఆశ్రుత్యేతి. ఆశ్రుత్య ఆకర్ణ్య. సమం పక్షపాతశూన్యం. మధుచ్యుత్ మధుస్రావి. గురు గంభీరార్థం. అవ్యలీకం సత్యం. ౨౨. సమాగతా ఇతి. త్రియాణాం లోకానాం పృష్ఠే ఉపరి సత్యలోకే. వేదాః యథా మూర్తిధరాః భవంతి తత్తుల్యాః. జ్ఞానాతిశయముక్త్వా కృపాళుతామాహ — నేహేతి. భవతాం ప్రయోజనం పరానుగ్రహం వినా నాస్తి. తర్హి స ఏవార్థస్స్యాత్కథం ఆత్మశీలం స్వభావం. ౨౩. తత ఇతి. పృచ్ఛ్యం ప్రష్టవ్యం. విస్రభ్య విశ్వాసం కృత్వా. ఏవం కర్తవ్యమిత్యస్య భావః ఇతికర్తవ్యతా. తస్మిన్ విషయే. సర్వాత్మనా సర్వావస్థాసు కృత్యం విశేషతశ్చ మ్రియమాణైః. తచ్చ శుద్ధం పాపసంకల్పరహితం ఆమృశత విచారయత. ౨౪. తత్రేతి. తత్ర తేషు యాగయోగతపోదానాదిభిర్వివదమానేషు సత్సు. యదృచ్ఛయా గాం పర్యటన్, వ్యాసపుత్రస్తత్రాభవత్ ప్రాప్తః. న లక్ష్యం ఆశ్రమాదిలింగం యస్య. అవధూతః అవజ్ఞయా జనైస్త్యక్తో యస్తస్యైకవేషో యస్య. ౨౫. తమితి. తమిత్యాదీనాం ప్రత్యుత్థితా ఇతి తృతీయేనాన్వయః. ద్విగుణాన్యష్టౌ వర్షాణి యస్య. సుకుమారా పాదౌ కరౌ ఊరూ బాహూ అంసౌ కపోలౌ గాత్రం చ యస్య. చారుణీ ఆయతే అక్షిణీ యస్మిన్. ఉన్నతా నాసా యస్మిన్. ఽంబ హ్రస్వాదివైషమ్యం వినా తుల్యౌ కర్ణౌ యస్మిన్ శోభనా భ్రువౌ యస్మిన్. ఏవంభూతమాననం యస్య. కంబువద్రేఖాత్రయాంకితః, సుష్ఠుజాతః కంఠో యస్య. సః. ౨౬. నిగూఢేతి. కంఠస్యాధోభాగే స్థితే అస్థినీ జత్రుణీ మాంసేన నిగూఢే జత్రుణీ యస్య పృథు విస్తీర్ణం తుంగమున్నతం వక్షో యస్య. ఆవర్తవన్నాభిర్యస్య. వళిభిస్తిర్యక్ఛిన్నరేఖాభిర్వల్గు రమ్యముదరం యస్య. దిశ ఏవాంబరం యస్య. వక్రా వికీర్ణా కేశా యస్య. ప్రలంబౌ బాహూ యస్య. స్వమరేషు శ్రేష్ఠేషు దేవేషూత్తమో హరిః తద్వదాభా యస్య. శ్యామమితి. సదాఅపీచ్యం అత్యంతోత్తమం యద్వయో యౌవనం. తేన యా అంగలక్ష్మీర్దేహకాంతిః. తయా రుచిరం.

తాయ తస్మై సపర్యాం శిరసా జహార, తతో నివృత్తా హ్యబుధాః స్త్రియో౽ర్భకా మహాసనే సోపవివేశ పూజితః. ౨౯. స సంవృతస్తత్ర మహాన్మహీయసాం బ్రహ్మర్షి రాజర్షి సురర్షిసంఘైః, వ్యరోచతాలం భగవాన్యథేందుర్గ్రహర్క్ష తారానికరైః పరీతః. ౩౦. ప్రశాంత మాసీనమకుంఠమేధసం మునిం నృపో భాగవతో౽భ్యుపేత్య, ప్రణమ్య మూర్ధ్నావహితః కృతాంజలిర్నత్వా గిరా సూనృతయా న్వపృచ్ఛత్. ౩౧.

రాజోవాచ:—

అహో అద్య వయం బ్రహ్మన్ సత్సేవ్యాః క్షత్రబంధవః, కృపయా౽తిథి రూపేణ భవద్భిస్తీర్థకాః కృతాః. ౩౨. యేషాం సంస్మరణాత్పుంసాం సద్యశ్శుద్ధ్యంతి వై గృహాః, కిం పున ర్దర్శన స్పర్శపాదశౌచాసనాదిభిః. ౩౩. సాన్నిధ్యాత్తే మహాయోగిన్పాతకాని మహాంత్యపి, సద్యో నశ్యంతి వై పుంసాం విష్ణోరివ సురేతరాః. ౩౪. అపి మే భగవాన్ ప్రీతః కృష్ణః పాండుసుతః ప్రియః, పైతృష్వసేయప్రీత్యర్థం తద్గోత్రస్యాత్తబాంధవః. ౩౫. అన్యథా తే వ్యక్తగతేర్దర్శనం నః కథం నృణామ్, నితరాం మ్రియమాణానాం సంసిద్ధస్య వనీయసః. ౩౬. అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిం యోగినాం పరమం గురుమ్, పురుషస్యేహ యత్కార్యం మ్రియమాణస్య సర్వదా. ౩౭. యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జప్యం యత్కర్తవ్యం నృభిః ప్రభో, స్మర్తవ్యం భజనీయం వా బ్రూహి యద్వా విపర్యయమ్. ౩౮. నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ గృహేషు గృహమేధినామ్, న లక్ష్యతే హ్యవస్థానమపి గోదోహనం క్వచిత్. ౩౯.

స్మయేన చ గూఢపర్వసమపి. ప్రత్యుత్థితాః తం దృష్ట్వా ప్రత్యుద్గమనం కృతవంత ఇత్యర్థః. ౨౮. స ఇతి. శిరసైవ సపర్యామాజహార ఆత్మనివేదనం కృతవాన్. తేన సహ ఆగతాస్స్త్ర్యాదయస్తతో నివృత్తాః. సఉపవివేశ సంధిరార్షః. ౨౯. స ఇతి. స భగవాన్. బ్రహ్మర్షి సంఘాదిభిస్సంవృతస్సన్, అలం వ్యరోచత. గ్రహాః శుక్రాదయః. ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని. అన్యాస్తారాః. ౩౦. ప్రశాంతమితి. న కుంఠా సర్వార్థేషు మేధా యస్య తం ప్రశ్నార్థం పునర్నత్వా. ౩౧. సూనృతాం గిరమాహ పంచభిః—అహో ఇతి. సతాం సేవ్యాః జాతాః యతః అతిథిరూపేణ హేతునా తీర్థకాః యోగ్యాః కృతాః. ౩౩. సాన్నిధ్యాదితి. విష్ణోస్సాన్నిధ్యాదసురా ఇవ. ౩౪. అపీతి. పాండుసుతానాం ప్రియః అతస్తేషాం పైతృష్వసేయానాం ప్రీత్యర్థం. తద్గోత్రస్య తత్పౌత్రస్య మే ఆత్తః స్వీకృతం బాంధవం. బంధుకృత్యం యేన సః. ౩౬. అన్యథేతి. అన్యథా శ్రీకృష్ణస్య ప్రసాదం వినా. అవ్యక్తా గతిర్యస్య. మ్రియమాణానాం నితరాం కథం స్యాత్? వనయితా యాచయితా. వనయితృతమో వనీయాన్. తస్యాత్యుదారతయా మాం యాచేథా ఇతి ప్రవర్తకస్యేత్యర్థః. ౩౬. అత ఇతి. సమ్యక్సిద్ధిర్యస్మాత్తం కార్యం కర్తుం యోగ్యం. ౩౭. యదితి. కర్తవ్యం త్వావశ్యకమితి భేదః. విపర్యయం అశ్రోతవ్యాది. ౩౮. త్వద్దర్శనస్య పునర్దుర్లభత్వాదిదానీమేవ కథ

శ్రీసూత ఉవాచ:—

ఏవమాభాషితః పృష్టస్స రాజ్ఞా శ్లక్ష్ణయా గిరా, ప్రత్యభాషత ధర్మజ్ఞో భగవా న్బాదరాయణిః. ౪౦.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే అష్టాదశసహస్రికాయాం సంహితాయాం,
పారమహంస్యాం శ్రీవైయాసిక్యాం, శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం
ప్రథమస్కంధే, శుకాగమనం నామ ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

నీయమిత్యాశయేనాహ—నూనమితి. గోదోహనకాలమాత్రమపి. ౩౯. ఏవమితి. ఏవం అహో ఇత్యాదికయా శ్లక్ష్ణయా మధురయా గిరా ఆభాషితః అభిముఖీకృతః పృష్టశ్చ. ౪౦.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం శ్రీధరాచార్యవర్యకృతాయాం
భావార్థదీపికాయాం ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా
ప్రథమః స్కంధ స్సమాప్తః.

